

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O‘RTA MAXSUS
TA’LIM VAZIRLIGI
TOSHKENT DAVLAT IQTISODIYOT UNIVERSITETI**

I. Saifnazarov, T. Sultonov, L. Ilhomjonov, R. Xalimmetova

DINSHUNOSLIK

O‘quv qo‘llanma

Toshkent – 2019

Saifnazarov I., Sultonov T., Ilhomjonov L., Xalimmetova R. DinShunoslik: O'quv qo'llanma. –T.: TDIU, 2019. – 180 b.

Ushbu o'quv qo'llanma 2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi va amaldagi qonun, farmon va qarorlar asosida, diniy siyosatdagi o'zgarishlar, uning ijtimoiy hayotimizdagi o'rni va ahamiyatini hisobga olgan holda tayyorlandi. Unda dinShunoslik fanining predmeti, vazifalari, dinlarning vujudga kelishi, ilk shakllari, davlat, milliy va jahon dinlari xususida fikr yuritiladi.

Shuningdek, O'zbekistonda davlatning din va diniy tashkilotlar, Markaziy Osiyo dinlari, tarixiy ildizlari va diniy ta'limotlarning mazmun-mohiyati ochib berilgan. Islom ta'limoti asoslari, muqaddas manbalari, islomdagi mazhab va yo'nalishlar, missionerlik va prozelitizm, diniy ekstremizm va terrorizmga qarshi kurash strategiyasi, yangi diniy harakatlar va sektalar, kibermakonda din omili mavzulari sodda va tushunarli tilda tahlil qilingan. Shu bilan birga, o'quv qo'llanmada Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning mamlakatimizda olib borayotgan diniy siyosati bilan bog'liq bo'lgan mavzuga doir ba'zi masalalari sxema va chizmalar asosida yoritilgan.

Umuman, ushbu o'quv qo'llanmadan dinShunoslik fani bo'yicha oliy o'quv yurtlari bakalavr yo'nalishidagi talaba yoshlar, professor-o'qituvchilar, doktorantlar foydalanishlari mumkin.

Mas'ul muharrir: A. Muxtarov – falsafa fanlari doktori, professor.

Taqrizchilar: B. Aliev – falsafa fanlari doktori, professor.
A. Qodirov – falsafa fanlari doktori, professor.

Mazkur o'quv qo'llanma Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti Ilmiy Kengashining qaroriga (2019 yil " " martdagi " " - sonli yig'ilish bayonnomasiga) binoan nashrga tayyorlandi.

MUNDARIJA

KIRISH	5
1-bob. “DINSHUNOSLIK” FANIGA KIRISH	
1.1. DinShunoslik fanini o‘qitishdan ko‘zda tutilgan asosiy maqsad	8
1.2. DinShunoslik fanining boshqa fanlar bilan aloqadorligi	11
1.3. Dinlarning tasnifi	15
2-bob. O‘ZBEKISTONDA DAVLATNING DIN VA DINIY TASHKILOTLAR BILAN MUNOSABATI	
2.1. O‘zbekistonda davlat va din munosabatlari	18
2.2. Vijdon erkinligining huquqiy asoslari	22
2.3. O‘zbekistonda faoliyat ko‘rsatayotgan diniy konfessiyalar va tashkilotlar	26
3-bob. MARKAZIY OSIYO DINLARI	
3.1. Dinlarning tarixiy ildizlari	31
3.2. Zardushtiylik dini	35
3.3. Yahudiylilik dini ta’limoti	39
3.4. O‘rta Osiyoga Buddaviylilik va Xristianlik dinlarining kirib kelishi	42
4-bob. ISLOM TA’LIMOTI ASOSLARI	
4.1. Johiliya davri	48
4.2. Islom dini ta’limoti	49
4.3. Islom dinining muqaddas manbalari	53
5-bob. ISLOMDAGI MAZHABLAR VA YO‘NALISHLAR	
5.1. Islomdagi ilk bo‘linish	63
5.2. Islomdagi oqim va yo‘nalishlarning hozirgi kundagi ko‘rinishi	70
5.3. Islomdagi mazhablar	77
6-bob. MISSIONERLIK VA PROZELITIZM: TARIX VA BUGUN, TARG‘IBOT USULLARI	
6.1. Missionerlik va prozelitizmning mazmun-mohiyati	82
6.2. Diniy sektalar va ular faoliyatining oqibatlari	86
6.3. Missionerlikka qarshi kurashning huquqiy-amaliy asoslari	92
7-bob. DINIY EKSTREMIZM VA TERRORIZM: MAFKURA VA AMALIYOT, ULARGA QARSHISH KURASH STRATEGIYASI	
7.1. Ekstremizm, aqidaparastlik, fundamentalizm, terrorizm tushunchalarining mazmun-mohiyati.....	98
7.2. Diniy ekstremizm va terrorizmning moliyaviy manbalari	102
7.3. O‘zbekiston Respublikasida diniy ekstremizm va terrorizm xavfini oldini olishning huquqiy asoslari	110

8-bob.	YANGI DINIY HARAKATLAR VA SEKTALAR	
8.1.	“Yangi diniy harakatlar” tushunchasining mazmun-mohiyati	119
8.2.	“Yangi diniy harakatlar”ning noqonuniy faoliyatlari	126
8.3.	O‘zbekiston Respublikasida faoliyati aniqlangan norasmiy diniy jamoalar	132
9-bob.	KIBERMAKONDA DIN OMILI	
9.1.	Kibermakon va din	137
9.2.	Ijtimoiy tarmoqlarning yoshlarga ta’siri	141
9.3.	Global tarmoqdagi g‘oyaviy xurujlarning oldini olish	150
	Xulosa.....	159
	GLOSSARIY.....	162
	FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI	176

“Biz bugun amalga oshirayotgan Harakatlar strategiyasining beshinchi ustuvor yo‘nalishida ham millatlararo totuvlik va diniy bag‘rikenglikni ta‘minlash bo‘yicha eng muhim vazifalar belgilab berilgan”.

***Shavkat Mirziyoyev,
2017- yil 15-iyun.***

KIRISH

Mustaqillik yillarida dinga yangicha qarash va munosabat tufayli biz uchun yangi bo‘lgan dinshunoslik fani vujudga keldi. Shu boisdan mazkur fan bo‘yicha mamlakatimiz yetuk olimlari, mutaxassislari tomonidan bir qator darslik va o‘quv qo‘llanmalar yaratilib kelinmoqda. Ushbu o‘quv qo‘llanma mamlakatimizda olib borilayotgan diniy siyosatdagi o‘zgarishlar, uning ijtimoiy ahamiyati hisobga olingan holda yozildi. Unda dinshunoslik fanining predmeti, maqsadi va vazifalari, dinning kelib chiqishi, evolyutsiyasi, hozirgi davrdagi holati, insoniyat hayotida tutgan o‘rni va ahamiyati haqida umumiy tushunchalar haqida so‘z boradi. “Din” tushunchasi, dinning tarkibiy qismlari, O‘zbekistonda davlatning din va diniy tashkilotlar bilan huquqiy munosabati, Markaziy Osiyo dinlari, Islom ta‘limoti asoslari, islomdagi mazhab va yo‘nalishlar bayon etilgan. Shuningdek, missionerlik va prozelitizm, diniy ekstremizm va terrorizm: mafkura va amaliyot, unga qarshi kurash strategiyasi, yangi diniy harakatlar va sektalar, kibermakonda din omili kabi masalalar tahlil qilingan.

Mazkur qo‘llanma dinning jaholat, aqidaparastlik, o‘zgalar fikriga toqatsizlik va ijtimoiy taraqqiyotga to‘sqinlik qiluvchi kuch ekanligi haqidagi noto‘g‘ri tasavvurga qarshi yoshlar ongi va qalbida ijtimoiy fikrning vujudga kelishiga ko‘maklashadi.

Qo‘llanmada jahon dinlari ta‘limoti, aqidalari va marosimlariga ham e‘tibor berilgan. Albatta, ular xalqlarning ijtimoiy-siyosiy va madaniy taraqqiyotiga o‘z ta‘sirini ko‘rsatgan. Xususan, millatlararo urf-odatlar, an‘ana va marosimlaridagi umumiylikda jahon dinlarining ta‘sirini yaqqol ko‘rish mumkin. Bu jarayonlar dinlarning keskin raqobati sharoitida rivojlangan. Hozirgi davrda ular o‘rtasidagi raqobat global muammo darajasiga ko‘tarildi. Bunga sabab vayronkor kuchlarning dindan siyosiy manfaatlar yo‘lida foydalanishga intilishidir. Dunyoviy taraqqiyot yo‘lidan borayotgan O‘zbekistonda dinning ijtimoiy ahamiyati qayta tiklandi. 16 ta diniy konfessiyalarning rasmiy faoliyati uchun barcha shart-sharoitlar yaratildi. Millatlar o‘rtasida tinchlik, hamjihatlik va o‘zaro ishonchga asoslangan munosabatlarni shakllantirishda dinlarning imkoniyatlaridan keng foydalanilmoqda. Bu esa albatta, dinning yosh avlodni ma‘naviy tarbiyalash va dunyoqarashini shakllantirishdagi faol ishtiroki bilan bog‘liq. Zero, yirik nemis faylasufi Gegel (1770-1831) G‘arbni “mutloq ruh” g‘oyalar dunyosi boshqarsa, Sharqni urf-odatlar, din va diniy qadriyatlar boshqaradi, degan edi. Shu boisdan ham Sharqda davlat din va uning tashkilotlaridan ma‘rifat yo‘lida foydalanadi va unga tayanadi.

Hozirgi kunda jamiyatimizda milliy va diniy qadriyatlar uyg‘unligiga erishish, diniy bag‘rikenglik hamda millatlararo totuvlikni ta‘minlash, diniy ekstremistik va

terroristik buzg'unchi g'oyalarga qarshi yoshlarda mafkuraviy immunitetni shakllantirish, ular qalbida obodlik, bunyodkorlik kabi ulug'vor tuyg'ularni uyg'otish davr talabiga aylanmoqda. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev 2017- yil 15- iyunda "Ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash, muqaddas dinimizning sofligini asrash – davr talabi" mavzusidagi so'zlagan nutqida ta'kidlaganidek, "Bugungi kunda ijtimoiy-ma'naviy muhitni va aholi turmush sharoitini yaxshilash, yoshlarni turli diniy ekstremistik oqimlar ta'siridan asrash masalasi barchamiz uchun eng asosiy masala bo'lib turibdi"¹.

Dunyoda yuz berayotgan globallashuv jarayonlari, turli axborot xurujlari va mafkuraviy tahdidlar bizni hamisha ogoh bo'lishga undamoqda. Ana Shunday shiddatli bir davrda mamlakatimizda ijtimoiy-diniy muhitni sog'lomlashtirish, ma'naviy-ma'rifiy ishlarni jadallashtirish, ajdodlarimiz merosini o'rganish va tadqiq etish bugungi kunning dolzarb masalalaridan biriga aylandi.

Yosh avlod nafaqat bizning kelajagimiz, balki hozirgi dolzarb muammolarni hal etishda ilg'or g'oyalar bilan ishtirok etuvchidir. Ma'naviy yetuk, bilimli, mustaqil fikrga ega va jismonan sog'lom avlodni tarbiyalash uzluksiz ta'lim tizimida malakali mutaxassis kadrlar tomonidan amalga oshiriladi. O'zbekiston ta'lim tizimidagi tub islohotlar natijasida ijtimoiy hayotning turli sohalarida, Shu jumladan yosh avlodga ta'lim-tarbiya berishda katta yutuqlarga erishilmoqda. Bu borada ta'lim jarayoni xalqaro tajriba va milliy mentalitetimizni hisobga olgan holda tashkil etilmoqda.

Ko'p asrlik milliy va diniy qadriyatlarimizni asrab-avaylash, dunyo ilm-fani va madaniyati rivojiga ulkan hissa qo'shgan ajdodlarimizning bebaho merosini o'rganish, uning asosida yoshlarni komil inson etib tarbiyalash jamiyatda barqaror ijtimoiy-ma'naviy muhitni ta'minlashning muhim shartlaridan biri hisoblanadi. So'nggi yillarda Toshkentda tashkil etilgan Islom sivilizatsiyasi markazi, Islom akademiyasi, Mir Arab oliy madrasasi, Samarqandda Imom Buxoriy va Imom Termiziy xalqaro ilmiy –tadqiqot markazlarining tashkil etilishi boy ilmiy-tarixiy merosimizni o'rganish va targ'ib qilishga xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, dunyoda ro'y berayotgan voqea-hodisalar va ijtimoiy-siyosiy vaziyatning tahlili diniy-ma'rifiy sohadagi faoliyat samaradorligini oshirishni va malakali kadrlar tayyorlashning yaxlit tizimini yaratishni taqozo etmoqda.

Xalqimizga azal-azaldan xolis bo'lgan ma'rifatparvarlik, bag'rikenglik, mehr-muruvvat, bunyodkorlik kabi ezgu fazilatlar va qadriyatlarimizni keng targ'ib qilish, jamiyatda ijtimoiy-ma'naviy muhit barqarorligini ta'minlashda diniy-ma'rifiy soha vakillarining o'rni va ishtirokini oshirish hamda 2017-2021- yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasiga muvofiq 2018-yil 16-aprelda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Diniy-ma'rifiy soha faoliyatini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni qabul qilindi. Farmon munosabati bilan **birinchidan**, diniy-ma'rifiy soha faoliyatini tubdan takomillashtirishning ustuvor yo'nalishlari etib "jaholatga qarshi ma'rifat" ulug'vor g'oya asosida dinning asl insonparvarlik mohiyatini, ezgulik, tinchlik va insoniylik kabi fazilatlar azaliy qadriyatlarimiz

¹. Mirziyoyev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. – 1 – jild. – T.: "O'zbekiston", 2017. – 475-bet.

ifodasi ekanligini keng yoritish va bu sohadagi ilmiy-ma'rifiy faoliyatni jadal tashkil etish belgilab berildi².

Ikkinchidan, diniy-ma'rifiy soha faoliyatini tubdan takomillashtirish bo'yicha chora-tadbirlar dasturi ishlab chiqilib, diniy-ijtimoiy jarayonlarni o'rganish axborot tahlil markazi tashkil etildi. Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Din ishlari bo'yicha qo'mita, Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi, O'zbekiston musulmonlari idorasining O'zbekiston islom akademiyasi va Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Toshkent islom universiteti negizida O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi faoliyat yurita boshladi.

Uchinchidan, O'zbekiston xalqaro Islom akademiyasi tarkibida Qoraqalpog'iston Respublikasi, Samarqand, Namangan va Surxondaryo viloyatlari mintaqaviy filiallariga ega bo'lgan Malaka oshirish markazi tashkil etildi. Shuningdek, O'zbekistondagi Islom tsivilizatsiyasi markazining oliy diniy-ma'rifiy ta'lim muassasasi shaklidagi Hadis ilmi maktabi, "Vaqf" xayriya jamoat fondi tashkil etildi. "Imom Buxoriy" davlat mukofoti ta'sis qilindi.

².O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018- yil 16- apreldagi "Diniy-ma'rifiy soha faoliyatini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni // "Xalq so'zi" 2018- yil 17- aprel.

1-bob. DINSHUNOSLIK FANIGA KIRISH

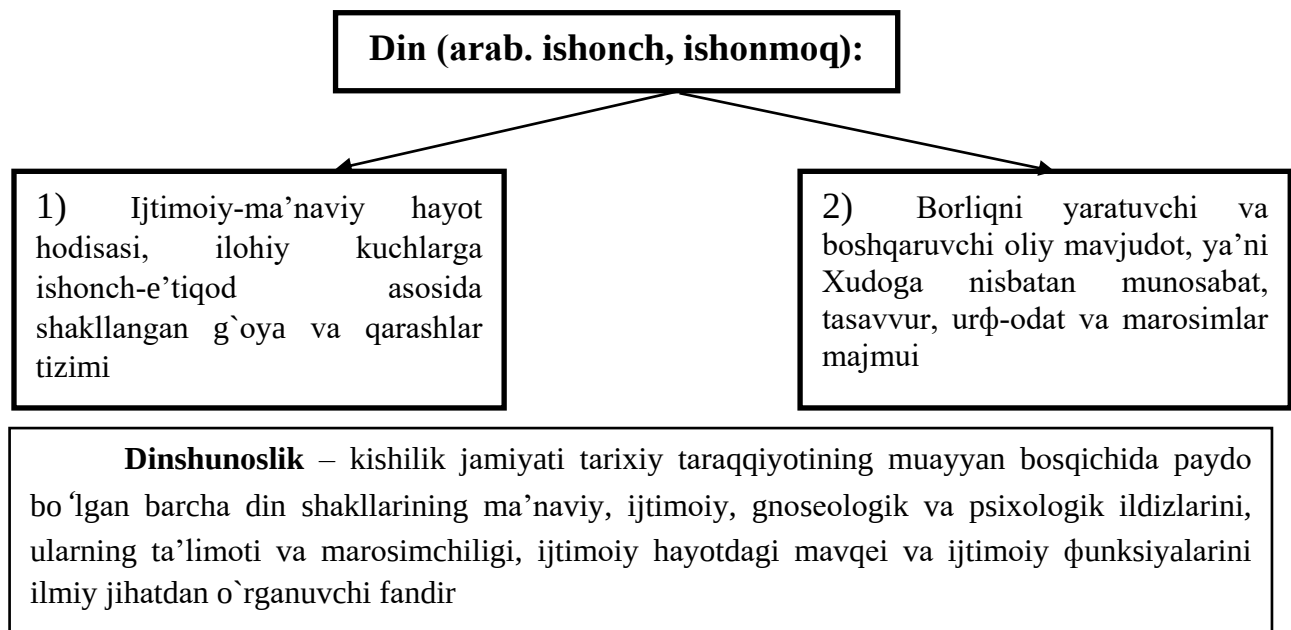
- 1.1. DinShunoslik fanini o'qitishdan ko'zda tutilgan asosiy maqsad.
- 1.2. DinShunoslik fanining boshqa fanlar bilan aloqadorligi.
- 1.3. Dinlarning tasnifi.

1.1. DinShunoslik fanini o'qitishdan ko'zda tutilgan asosiy maqsad

2017-2021- yillarga mo'ljallangan Harakatlar strategiyasining millatlararo totuvlik va diniy bag'rikenglikni ta'minlash, chuqur o'ylangan, o'zaro manfaatli va amaliy ruhda tashqi siyosat deb nomlangan beshinchi yo'nalish doirasida diniy sohadagi davlat siyosatiga alohida e'tibor qaratilgan.

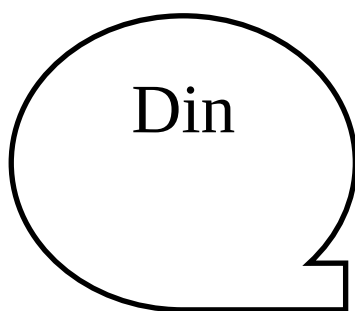
Prezident Farmoni, 2017- yil 7- fevral

1.1.1- chizma

1.1.2- chizma

Tabiat, jamiyat, inson va uning ongi, yashashdan maqsadi hamda taqdiri insoniyatni bevosita qurshab olgan atrof-muhitdan tashqarida bo'lgan, uni yaratgan, ayni zamonda insonlarga to'g'ri, haqiqiy, odil hayot yo'lini ko'rsatadigan va o'rgatadigan ilohiy qudratga ishonch va ishonishni ifoda etadigan maslak, qarash, ta'limotdir

Din

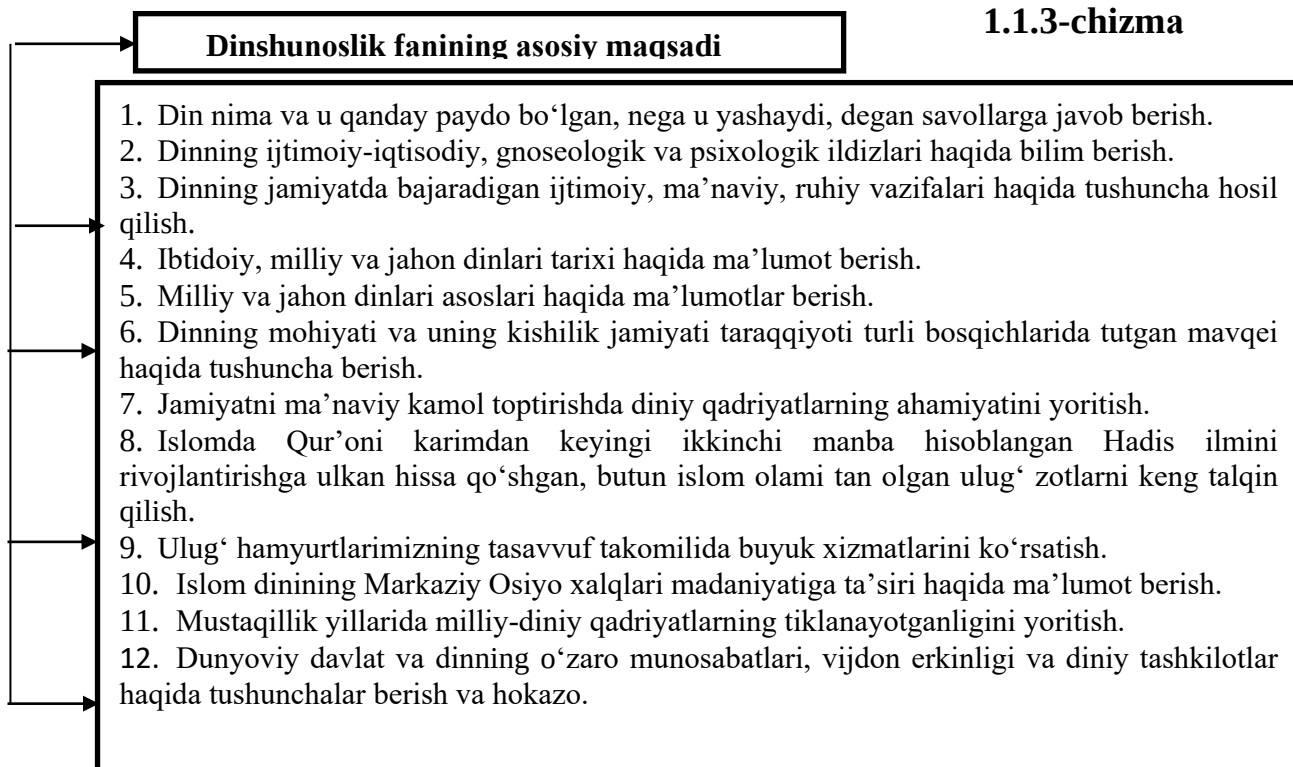
DinShunoslik fanini o‘qitishdan maqsad – talabalarni dinlarning turlari, tarixi, rivojlanishi, ta’limoti, asosiy manbaalari, o‘tmish va hozirgi kunda xalqlar hayotida tutgan o‘rnini o‘rgatish orqali o‘z xalqi va Vatani tarixini yaxshi biladigan, boshqa millat va elatlar oldida buyuk allomalarning avlodlari bo‘lgan yuksak madaniyat va ma’naviyatli xalq farzandi ekanligini namoyon eta oladigan

insonlar qilib tarbiyalashdan iborat.

DinShunoslik fani talabalarda din, uning turli shakllari, ta’limotlari, yo‘nalishlari, mazhablari haqida to‘g‘ri ilmiy xulosalar chiqara oladigan, dinniy va dunyoviylik munosabatlarini asosli tahlil qila oladigan to‘g‘ri dunyoqarashni shakllantiradi. Bunda O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, “Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to‘g‘risida”gi Qonun, Jinoyat, Fuqarolik, Oila kodekslaridagi din va vijdon erkinligi haqidagi ko‘rsatmalar, qoidalar dasturulamal bo‘lib xizmat qilinishi lozim. Din va qonun o‘zaro munosabatlarini yaxshi bilish respublikada demokratik, huquqiy davlat va jamiyat qurilishini takomillashtirish va mustahkamlashga xizmat qiladi.

Din insoniyat ma’naviy hayotining tarkibiy qismidir. O‘zbekiston Respublikasida ziyolilar oldiga ma’naviy barkamol insonni shakllantirish vazifasi qo‘yilgan bir paytda din masalasini chetlab o‘tish mumkin emas. Mazkur masalani hal etishda ilgari dinga agressiv hujum etish uslubining asossizligi hammaga ochiq-oydin. Lekin keyingi paytda paydo bo‘lgan diniy bo‘lmagan masalalarni diniy deb atash, har qanday, hatto bir-biriga zid bo‘lgan, fikrlarni tahlil qilmasdan turib maqtash uslubi ham o‘zini oqlamaydi. Demak, ushbu masalaga printsiplial, professional, ilmiy yondaShuv darkor.

1.1.3-chizma

Dinshunoslik fanining vazifalari

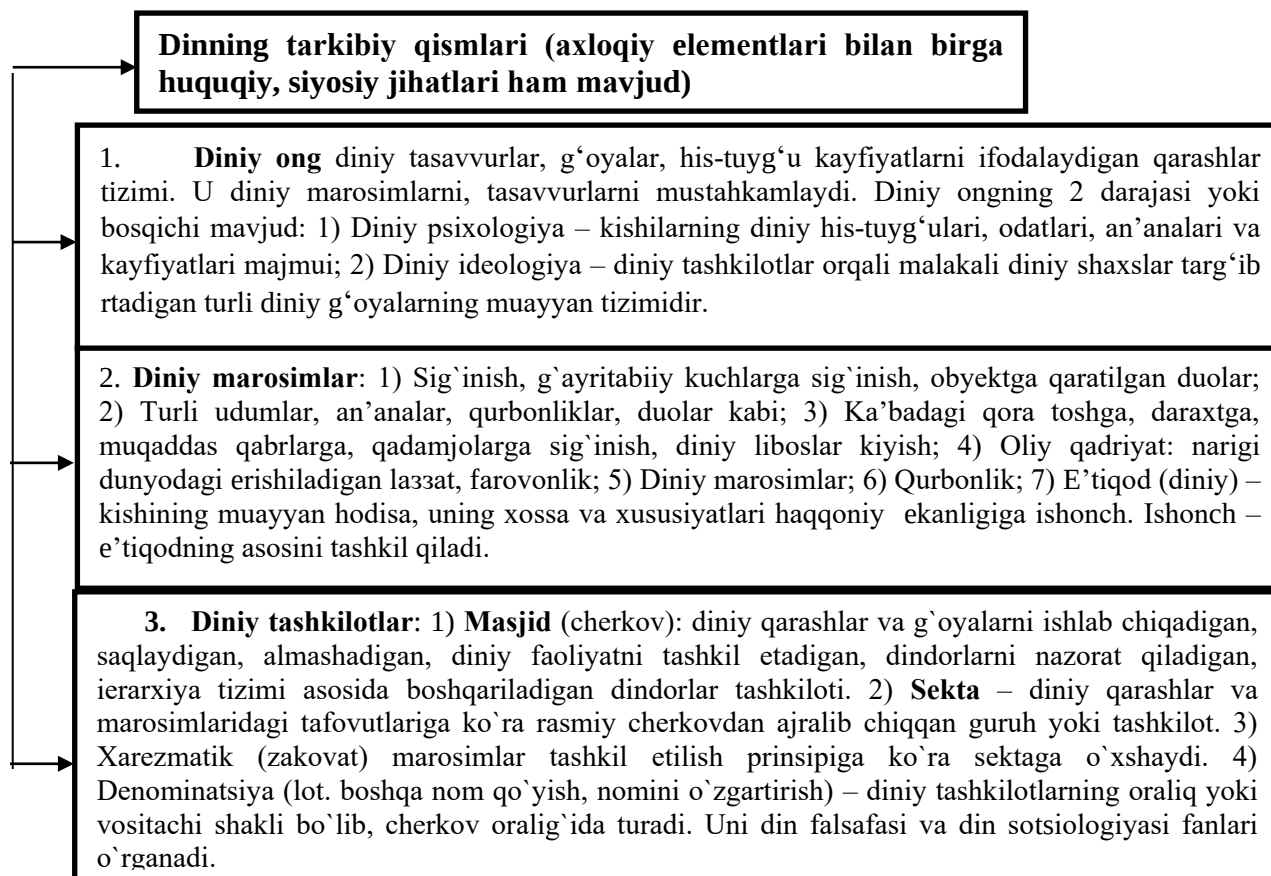
1.1.4 - chizma

1. Dinning jamiyatga ijtimoiy, ma'naviy, ruhiy ta'siri haqida bilimlar berish.
2. Ibtidoiy diniy tasavvurlar, milliy va jahon dinlari ta'limotlari haqida bilim berish.
3. Dinning mohiyati va uning kishilik jamiyati rivojida turli tarixiy bosqichlarda tutgan mavqei haqida tushuncha hosil qilish.
4. Jamiyat ma'naviy takomilida diniy qadriyatlarning ahamiyatini ko'rsatish.
5. Dunyoviy davlat bilan dinning o'zaro munosabatlarini yoritish.
6. Dunyoviy aqdanarastlik, ekstremizm va fanatizm kabi salbiy oqimlarning salbiy mohiyatini ko'rsatish va ularga qarshi yoshlarda g'oyaviy immunitetni shakllantirish.
7. O'zbekistonda dinga nisbatan tub o'zgarishlar, diniy qadriyatlar tiklanganliklari haqida tasavvur hosil qilish.

1.1.5- chizma

Dinning asosiy funksiyalari

1. Birlashtiruvchi – integratorlik funksiyasi: jamiyat bilan shaxs aloqadorligi
2. Dunyoqarashlik funksiyasi: atrofdagi narsa va hodisalar o'tkinchi, boqiy dunyoga tayyorgarlik ko'rish
3. Tartibga soluvchi (regulyatorlik) vazifasini bajaradi:
 - 1) Islomda 5 mahal nomoz o'qish;
 - 2) Har haftada juma namozini jome masjidida ado etish;
 - 3) Ramazon oyida ro'za tutish, ro'za (iyd-fitr) va qurbon (iyd al adho) hayitlariga ishonish.
4. Taskin berish (kompensatorlik) – tenglashtirish, muvozanatlashtirish, to'ldirish. Insonda ma'naviy-ruhiy ehtiyoj zaruriyati: 1) moddiy ehtiyoj; 2) ma'naviy ehtiyoj: din ma'nviy ehtiyojni qondiruvchi, tasalli beruvchi vazifani bajaradi.
5. Qonuniylashtirish (legitimlik) vositasida jamiyat a'zolarining xatti-harakatlari muayyan qolipga solinadi, jamiyatda barqarorlik ta'minlanadi.
6. Falsafiy-nazariy funksiyasi: rashashdan maqsad va hayot mazmuni, dorilfano va dorulbaqo dunyo masalalariga munosabatini bildiradi.

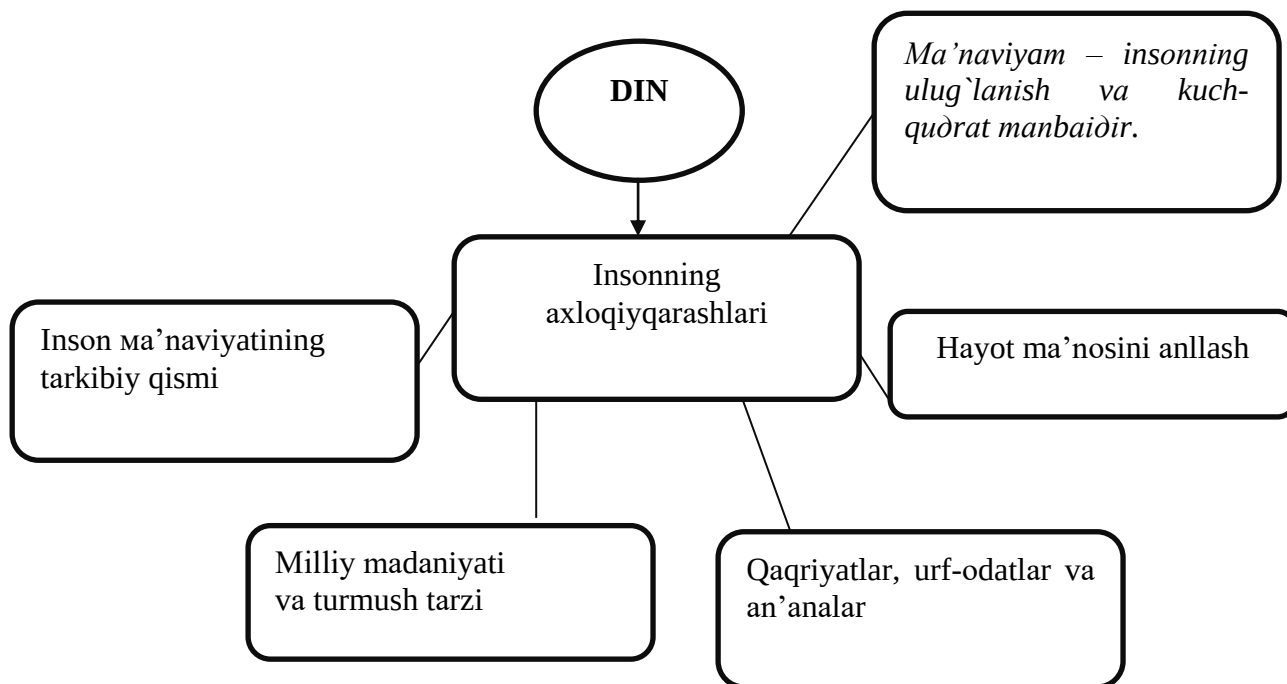
1.2. DinShunoslik fanining boshqa fanlar bilan aloqadorligi

DinShunoslik fani ijtimoiy-gumanitar fanlar bilan uzviy bogʻliq holda shakllanib, rivojlangan va hozir ham bu jarayon davom etmoqda.

1. DinShunoslik fani Falsafa bilan bogʻliq. Falsafada din ijtimoiy-tarixiy hodisa, kishilik jamiyati taraqqiyotining muayyan bosqichida paydo boʻlgan ijtimoiy ong shakllaridan biri sifatida talqin etiladi. Din islom taʼlimotiga koʻra, tabiat va insonni yaratgan, ayni vaqtda insonga toʻgʻri, haqiqiy hayot yoʻlini koʻrsatadigan va oʻrgatadigan ilohiy qudratga ishonchni ifoda etadigan taʼlimot. Dinning mohiyati turlicha izohlansada, uning asosida ishonch, eʼtiqod tuygʻusi yotadi. Falsafa tarixida din turli shakllarda namoyon boʻlgan. Dinning dastlabki koʻrinishlari fetishizm, totemizm, animizm, sehrgarlik va boshqalar falsafada oʻrganiladi. Din falsafasida – dinning mazmun-mohiyati, ijtimoiy hayotdagi oʻrnini tushuntirishga yoʻnaltirilgan falsafiy bilim sohasidir. Din haqidagi falsafiy qarashlar dastlab muayyan taʼlimotlarda aks ettirilgan boʻlsa, XVIII-XIX asrlarga kelib, din falsafasi alohida fan sifatida shakllandi.

2. Maʼnaviyat asoslari fanida maʼnaviy barkamol insonni tarbiyalash gʻoyalari, vatanparvarlik, insonparvarlik va oʻz millatiga sadoqat mezonlari, imon, diyonat, adolat, mehr-shafqat, eʼtiqod, poklik, halollik va vafodorlik kabi fazilatlar, milliy oʻzlikni anglash, uni mustahkamlash va millatlararo totuvlikni taʼminlash kabilar “Maʼnaviyat asoslari” fanining asosiy mavzulari boʻlsa, ular dinShunoslik fanining kategoriyalari hamdir.

1.2.1- chizma

Ma'naviyat va din – ma'naviyat mezonlaridan biri bo'lgan, insonning iymon va tafakkurini kamol toptirish, mustahkam e'tiqod va dunyoqarashini shakllantirishga xizmat qiladigan diniy qadriyatlar kishilarning yuksak ma'naviy ideallari, haq va haqiqat, insof va adolat to'g'risidagi orzu-armonlari bilan uzviy bog'liq tarzda rivojlanadi, Din ma'naviyat takomilida, milliy madaniyat va turmush tarzi, urf-odat va qadriyatlar, an'analarning bevosita saqlanishi hamda asrlar mobaynida xalq qalbiga chuqur o'rinishida ma'naviy omil bo'lib kelgan. Insoniylik, mehr-oqibat, yaxshilik, qanoat, sahovat, mehr-shafqat kabi fazilatlar ko'plab boshqa omillar qatori diniy qadriyatlar ta'sirida ham rivojlanadi.

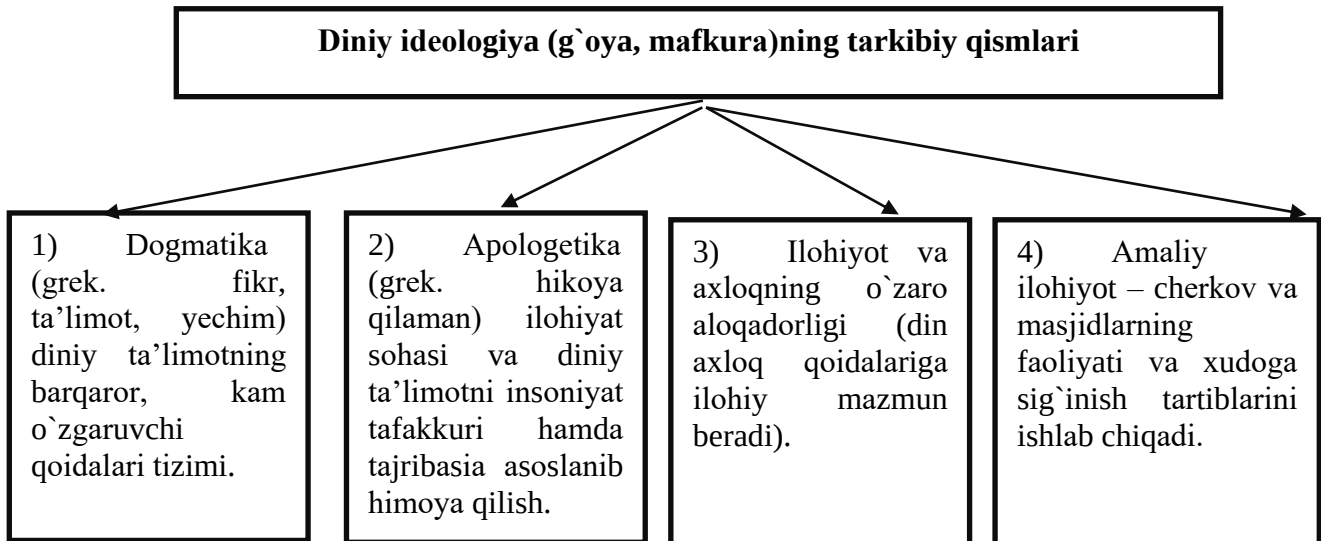
Islom dinining asoslarini o'rganish, uning ma'naviy-ma'rifiy g'oyalarini rivojlantirish, mo'tadil e'tiqod negizlarini ishlab chiqishda Imom Buxoriy, Imom Termiziy, Abu Mansur Moturudiy, Bahouddin Naqshband, Burhoniddin Marg'inoniy, Najmiddin Kubro kabi ulug' ajdodlarimizning xizmati singan. Ularning merosi bebaho ma'naviy boyligimizdir. Shu boisdan ham ma'naviyatni shakllantiradigan asosiy mezonlardan biri muqaddas Islom bilan bog'liqdir.

3. Psixologiya fani bilan uzviy bog'liq. Avvalo, diniy ong diniy psixologiya bilan qo'shib ketgan. Diniy psixologiya – kishilarning diniy his-tuyg'ulari, odatlari, an'analari va kayfiyatlari majmui bo'lib, kishi ruhiyati barqaror voqelik emas, chunki ijtimoiy jarayonlar ta'sirida o'zgarib turishi mumkin. Diniy psixologiya taraqqiy etgan sayin diniy tasavvurlar ham takomillashib boradi. Diniy tasavvurlardan diniy g'oyalar shakllangan. Oqibatda qadimgi diniy e'tiqod shakllari: sehrgarlik, animizm, fetishizm, shomonlik va boshqalar kelib chiqqan.

4. Milliy g'oya fani bilan bog'liqlik. Diniy ideologiya (g'oya) esa diniy tashkilotlar orqali malakali diniy ulamolar targ'ib etadigan turli diniy g'oyalarning muayyan tizimidir. Diniy ideologiya muayyan tushuncha va qarashlarning tartibli tizimidir. Diniy ideologiya insoniyat taraqqiyotining nisbatan yuqori bosqichlarida

yuzaga keladi. Uni ruhoniylar, kohinlar, dinni oʻrganuvchi faylasuflar ishlab chiqdilar va targʻib qiladilar. Diniy ideologiya ayrim manbalarda teologiya deb yuritilgan. Teologiyaning asosini muqaddas kitoblar (Tavrot, Zabur, Injil, Qurʼoni karim kabilar) tashkil qiladi.

1.2.2-chizma

5. Sotsiologiya fani bilan bogʻliq. Ijtimoiy muhitning oʻzaro taʼsiri tizimini, xalqning kayfiyati, davlat va diniy tashkilotlar, shaxs va dinning ijtimoiy holatlarini oʻrganish sotsiologik tadqiqotlar oʻtkazib bilib olish mumkin.

6. Huquqshunoslik fani siyosiy qarorlarni amalga oshirishning huquqiy mexanizmlarini oʻrgansa dinshunoslikda Qurʼon, Hadis ilmining ijtimoiy mohiyatini oʻrganadi va hokazo.

Umuman, dinshunoslik fani boshqa siyosiy fanlar, tabiiy va aniq fanlar, gumanitar fanlar bilan ham chambarchas bogʻlanib ketgan.

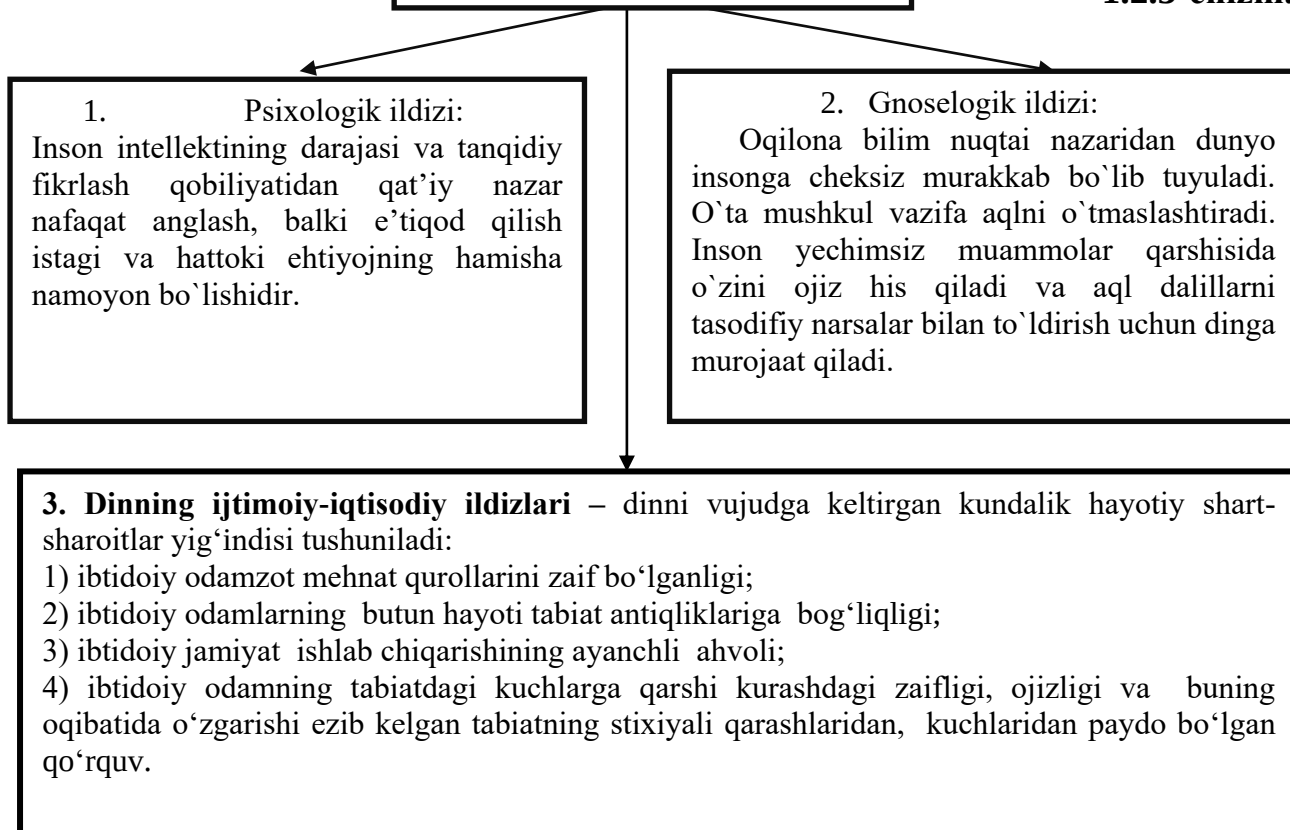
Dinning asosiy manbalari:

“Avesto” – zardushtiylarning muqaddas kitobi (miloddan avvalgi XII-XIII asrlar orasida, 3-minginchi yillar oxiri, 2-minginchi yillar boshlarida). Zaratushtra – oʻzini paygʻambar deb eʼlon qilgan. 124 mingdan koʻproq paygʻambar oʻtgan. YUNESKO tomonidan 2001- yilda “Avesto” ning 2700 yilligi Xiva shahrida nishonlandi. Eramizdan avvalgi VI asrda Xorazmda yashagan, chorvador oilasi (Pitama urugʻidan, Beruniy fikricha (XI asr): bu muqaddas kitob 3 qismdan iborat:

- 1) Yashta (sinfiy jamiyatgacha boʻlgan koʻpxudolik davri).
- 2) Gita – yagona yaxshilik xudosi Axura Mazda haqida.
- 3) Koʻp xudolik Yashta va yagona xudolik Gita oʻrtasidagi kurash.

Dinning asosiy ildizlari

1.2.3-chizma

1. Tavrot (qadimgi ibriy tilida “Tora” – Qonun) – iudaizm dini (yahudiylik)ning Xudovand Muso payg‘ambarga nozil qilingan ilohiy muqaddas kitobi. U Muso payg‘ambarning ilohiy qonunlarini o‘z ichiga olgan 5 kitob: 1) Muqaddas Kitob (Bibliya)ning “Ibtido”, 2) “Chiqish”, 3) “Levit”, 4) “Cho‘lda” va 5) “Amrlar” degan kitoblardan iborat. Bibliyani ham “Tavrot” deb ishlatish hollari bor. Pasxa – yahudiylarning Misr asoratidan qutilgan kunini nishonlaydigan bayrami hisoblanadi.

2. Injil – nasroniy (Xristianlik) dinining asosiy bosh kitobi (I – asr boshlarida Alloh taolo tomonidan hazrat Iyso alayhissalomga 30 yoshida nozil etilgan).

3. Qur‘oni karim – Islom dinining (VII asr) asosiy ilohiy muqaddas kitobi. Azimusha‘n Qur‘on Allohning kalomi bo‘lib, uning har bir kalomi Alloh tarafidan so‘zma-so‘z (23 yil davomida) nozil etilgan va hazrati Jabroil alayhissalom orqali payg‘ambarimiz Muhammad alayhissalomga yuborilgan.

Xudo olamni, butun borliqni, barcha jonli-jonsiz mavjudotlarni yaratuvchisi – Parvardigori olamning umumiy nomi bo‘lib turli xalqlarda quyidagi nomlar bilan nomlanadi:

- 1) Forslarda – “Xudo”.
- 2) Turkiylarda – “Tangri”.
- 3) Arablarda – “Alloh”.
- 4) Islomdan avvalgi Eronda – “Yazdon”, “Ezid”, “Xurmuzd”, “Xudoygon”.
- 5) Yahudiylarda – “Yahve”.
- 6) Slavyanlarda – “Bog”, “Gospod”.

7) Hindlarda – “Dayuto”.

8) Inglizlarda – “Govd” tarzida zikr etilgan.

Shuningdek, Mashriqzamin manbalarida asosan: “Rabbim”, “Rabb”, “Mavlo”, “Haq”, “Haq taolo”, “Haqsubhonahu va taolo”, “Alloh taboraka va taolo”, “Xudoi taolo”, “Xudovand”, “Xudovando”, “Xudoi buzurg”, “Parvardigor”, “Tangri taolo”, “Rabbil olamiyn”, “Tangri subhonahu va taolo”, “Alloh taolo”, “Tangri azza va jalla”, “Mavlo jalla jaloluhu”, “Zuljalol” kabi sifatlar bilan ham tavsiflanadi.

4. Zabur (sanolar, ya’ni psalomlar ma’nosida) – hazrat Dovud (Isroilning ulug’ podshosi) alayhissalomga Alloh taolo tomonidan nozil etilgan, mil. Avvalgi 1050-900 yillar orasida kitobat qilingan.

1.3. Dinlarning tasnifi

Dinlar unga e’tiqod qiluvchilarning soni, miqyosi, o’zining ma’lum millatga yoki xalqqa xosligi yoxud millat tanlamasligiga ko’ra turli guruhlariga bo’linadi. Bugungi kunda nazariy va son jihatdan qancha etuk bo’lishidan qat’iy nazar ularni mutlaqlashtirib bo’lmaydi. Chunki, har qanday tasnif ma’lum bir jihatga e’tibor berib, uning boshqa qirralarini qamrab ololmaydi.

1.3.1 - chizma

Hozirgi kunda din tipologiyasida dinlarning quyidagi tasniflari mavjud

1. Tarixiy-geografik jihatga ko’ra
2. Etnik jihatga ko’ra
3. E’tiqod qiluvchilarning soniga ko’ra
4. Hozirgi davrda mavjudligi jihatiga ko’ra (tirik va o’lik diniy tizimlar) va hokazo.

1.3.2- chizma

1. Tarixiv-geografik tasnifiga ko’ra

1) O’rta yer dengizi havzasi dinlari: A) Grek. B) Rim. V) Ellinistik.	4) Hindiston dinlari: A) Vedalar dinlari. B) Hinduizm. V) Hind buddizmi (teravada, maxayana). Г) Jaynizm.
2) Qadimiy Yaqin va O’rta Sharq dinlari: A) Misr. B) Shymer. V) Akqad. G) G’arbiy-somiy. D) Islomgacha arablar dinlari.	5) Sharqiy va Janubiy-Sharqiy Osiyo dinlari: A) Shri-Lanka, Tibet, Janubiy-Sharqiy Osiyo havzasi buddizmi. B) Xitoy dinlari (daosizm, konfutsiylik, buddizm maktablari). V) Koreya va Yaponiya dinlari.
3) Yaqin va O’rta Sharqning payg’ambarlik dinlari: A) Zardyshtiylik. B) Yahydiylik. V) Xristianlik. G) Manixeizm. D) Islom	6) Amerika hindulari dinlari: A) Toltek va atsteklar dinlari.

Etnik tasnifiga ko'ra:

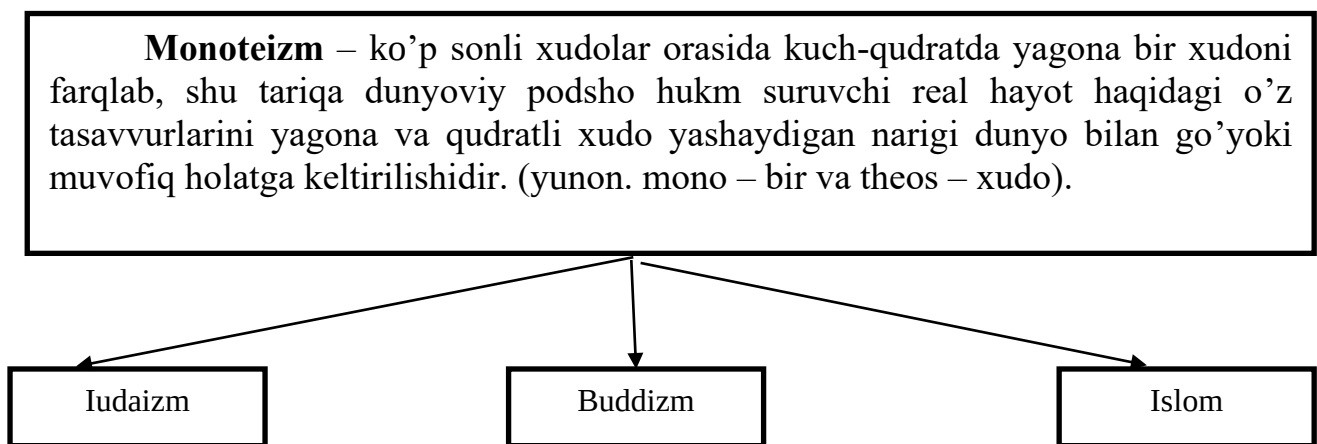
1) **Urug'-qabila dinlari** – totemistik, animistik tasavvurlarga asoslangan, o'z urug'idan chiqqan sehrgar, shomon yoki qabila boshliqlariga sig'inuvchi dinlar. Ular millat dinlari va jahon dinlari ichiga singib ketgan bo'lib, hozirda Avstraliya, Janubiy Amerika va Afrikadagi ba'zi qabilalarda saqlanib qolgan.

2) **Millat dinlari** – ma'lum millatga xos bo'lib, boshqa millat vakillari o'ziga qabul qilmaydigan dinlar. Ularga yahudiylik (yahudiy millatiga xos), sintoizm (yaponlarga xos), hinduiylik (hindlarga xos) kiradi;

3) **Jahon dinlari** – dunyoda eng ko'p tarqalgan, kishilarning millati va irqidan qat'i nazar unga e'tiqod qilishlari mumkin bo'lgan dinlar. Unga buddaviylik, xristianlik va islom dini kiradi.

Bundan tashqari dinlar ta'limotiga ko'ra **monoteistik** – yakkaxudolik (yahudiylik, islom) va **politeistik** – ko'pxudolik (hinduiylik, konfutsiylik) dinlariga bo'linadi.

1.3.2 - chizma

Odamzodning paydo bo'lishi haqida juda ko'p g'oyalar ham mavjud:

1. Diniy qarashdagi g'oya... (Ruhiy olam mavjudligi, uning oldin paydo bo'1.)

2. Darvin ta'limoti... Bu ta'limot olimlar tomonidan haqiqatdan yiroqligi aytilmoqda.

3. Panspermiya (Erga tiriklik urug'ining meteoritlar orqali kelgani) g'oyasi o'zining juda ko'p tarafdorlariga ega. Bu qarashni asoslashga urinib bir necha kitoblar yozgan olim Erix fon Deniken o'z taxminlarini qisqacha Shunday bayon qiladi: Bizning erimizga juda qudratli kelgindilar uchib kelishgan, ular bir juft yovvoyi ikki oyoqlini ushlab, ular ustidan genetik tajriba o'tkazishib, keyin o'z hollariga qoldirishgan. Ulardan tug'ilgan bolalar odamzod nasliga asos solgan. Shundan keyin kelgindilar bir necha marta Erga tushib, o'z tajribalariga muayyan o'zgartirishlar kiritishgan, Aftidan, bu jarayon hozir ham davom etayotir, deydi Erix fon Deniken.

4. Bundan tashqari, yana odamzodning Erda paydo bo'lishi bilan bog'liq ko'plab taxminlar mavjud. Ularning aksariyatida biz erliklar ma'lum bir yulduzlardan kelib qolganligimiz "bashorat" qilinadi. Biroq eng obro'li odamlarning bu boradagi, aytish mumkinki, yakdil xulosalari Shunday: Odamzodning Erda paydo bo'lishi bilan bog'liq muammolar hozircha ochiq qolayotir, aslida nima bo'lgan, e'tirozlarga o'rin

qoldirmaydigan aniq javob yo‘q. Izlanishlar esa davom etmoqda. (“O‘zAS”. 2001 yil 22 iyun).

5. Marksizm ta’limoti. Oldin materiya, keyin inson paydo bo‘lgan.

6. Idealistik ta’limot, oldin ruh, keyin materiya paydo bo‘lgan kabi va h.k.

Sotsiologiya nuqtai nazaridan qaraganda din jamiyat uchun zarur narsa, ijtimoiy hayotning ajralmas qismi. Ijtimoiy munosabatlarni yuzaga keltiruvchi va amalga oshiruvchi omil. Ijtimoiy vazifalarni bajaradi.

Dinning kelib chiqishi haqidagi nazariyalar:

1. Dinning tarixiyliigi masalasiga 2 xil javob berganlar:

1) Marksistik ta’limotga ko‘ra, qandaydir muddatda insoniyat dinsiz yashagan va jamiyatning muayyan bosqichida, yuqori poleolit davrida, bundan 20-40 ming yil ilgari paydo bo‘lgan.

2) Dinning kelib chiqishi insoniyatning paydo bo‘lishi bilan bevosita bog‘liq.

2. E. Taylorning evolyutsion nazariyasiga ko‘ra, “faylasuflik qilgan yovvoyi odam”ga taqaydi, Shundan so‘ng ruhlar, xudolar, farishtalar paydo bo‘lgan.

3. Birinchi yolg‘onchi birinchi nodonni uchratganda din paydo bo‘lgan. YOmon niyatli insonni toptash natijasida ibtidoiy odam yuzaga kelgan.

4. “Bir odam boshqalarni aldash natijasida kelib chiqqan” degan fikrlar tanqidga uchradi.

Olamning diniy tushunchasi

1. “Olam manzarasi”ning fundamental nazariyasiga ko‘ra, eng umumiy tushuncha deb qaraydi:

1) Ijtimoiy ong (tushuncha): ijtimoiy borliq va jamiyatning moddiy shart-sharoitlari hisoblanadi. Tirik va notirik tabiat. Mifologiya rivojlandi.

2) Individual ong ibtidoiy ongning xususiyatiga bog‘liq;

A) tabiat – urug‘ jamoasi, osmon, yer, suv, inson va hokazo, qon-qardoshlik munosabatlari.

2. Demokritning atomistik ta’limotiga ko‘ra:

1) Materiya paydo ham, yo‘q ham bo‘lmaydi.

2) Hech narsa sababsiz va zaruriyatsiz sodir bo‘lmaydi.

3) Atom va bo‘shliqdan tashqari hech narsa mavjud emas.

4) So‘zlar harflardan iborat bo‘lganidek, turli predmetlar turli atomlarning birikishidan paydo bo‘lganidek, turli predmetlar turli atomlarning birikishidan paydo bo‘ladi.

5) Olam bepoyon, tabiiy zaruriyat va harakatning davomiyliigi mavjud.

3. O‘rta asrda “Ikki haqiqat” nazariyasi arab faylasufi Ibn Rushd xudo va dunyoning abadiyligi, har bir odam o‘limga mahkumliigi haqida fikr yuritadi.

4. Afg‘oniston bo‘yicha “Tinchlik jarayoni, xavfsizlik sohasida hamkorlik va mintaqaviy sheriklik” mavzuidagi Toshkent konferentsiyasi (2018-iyil 27- mart)dagi ma‘ruzasida islom ta’limotiga doir uni himoya qilish bilan bog‘liq bo‘lgan g‘oyalar.

5. O‘zbekiston – AQSH: yangi ufq va marralar sari dadil qadamlar. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2018- yil 15-17 mayda AQSH Prezidenti Donald Trampning taklifiga binoan Vashingtonda bo‘lishi va unda ko‘tarilgan (Afg‘oniyatondagi notinchlik) g‘oyalar.

6. “Jaholatga qarshi ma‘rifat” kontseptsiyasi.

7. O‘zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoyev boshlagan ichki va tashqi siyosatidagi islohotlar “Ma‘rifiy islom” g‘oyasini ilgari surishga qaratilganliigi.

2-bob. O‘ZBEKISTONDA DAVLATNING DIN VA DINIY TASHKILOTLAR BILAN MUNOSABATI

- 2.1. O‘zbekistonda davlat va din munosabatlari.
- 2.2. Vijdon erkinligining huquqiy asoslari.
- 2.3. O‘zbekistonda faoliyat ko‘rsatayotgan diniy konfessiyalar va tashkilotlar.

2.1. O‘zbekistonda davlat va din munosabatlari

O‘zbekistonda mustaqil va kuchli davlat qurishdan asosiy maqsad inson, uning huquq va erkinliklari oliy qadriyat hisoblanadigan va hurmat qilinadigan adolatli jamiyat barno etishdir. Ayni vaqtda musulmon olami va jahon hamjamiyatidagi munosib o‘rnimizni yanada mustahkamlashdir.

*Shavkat Mirziyoyev,
2016- yil 18- oktabr, 1-jild, 31-bet.*

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlan-tirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmoni (2017- yil 7- fevral), “2017-2021- yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasini amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmoyishi (2017- yil 15- avgust)ning “Xavfsizlik, millatlararo totuvlik va diniy bag‘rikenglikni ta‘minlash, chuqur o‘ylangan, o‘zaro manfaatli va amaliy ruhdagi tashqi siyosat yuritish” deb nomlangan 5-yo‘nalish doirasida Diniy sohadagi davlat siyosati kontseptsiyasini ishlab chiqish nazarda tutilgan. Mustaqillik islom ma‘rifatining rivoji uchun sharoit yaratdi.

O‘zbekistonda dunyoviylik bilan diniylik o‘rtasida andoza sifatida qo‘llash mumkin bo‘lgan yangi nisbatning shakllanishi natijasida dinlararo bag‘rikenglik va millatlararo totuvlikning ta‘minlangani, qolaversa, tabarruk zaminimizning azaldan umumjahon tamadduni markazlaridan biri bo‘lgani barchaga ayon.

2.1.1-chizma

Dunyoda musulmon mamlakatlarining 3 xil guruhi mavjud

1. Islom davlat dini mamlakatlari, ya'ni din asosiy davlat siyosati, g'oyasi, mafkurasi sifatida yuritiladigan davlatlar. Masalan, Eron Islom Respublikasi, Pokiston Islom Respublikasi, Afg'oniston Islom Respublikasi, Quvayt, Saudiya Arabistoni, Mavritaniya Islom Respublikasi va hokazo.

2. Ayrim dinlarga, xususan Islomga ustuvor mavqe beradigan musulmon davlatlari. Masalan, Indoneziya (aholisi 87 foiz musulmonlar), Marokash (98,7 foiz), Bangladesh, Nigeriya (50 foiz), Albaniya (musulmonlar 70 foiz), Turkiya, Bahrayn, Maldiv va hokazo.

3. Huquqiy demokratik musulmon mamlakatlari (Din davlatdan ajratilgan). O'zbekiston, Turkmaniston, Qozog'iston, Qirg'iziston, Tojikiston, Ozarbayjon va hokazo. Yoki davlat tizimi sekulyaristik bo'lib, unda biron bir dinga ustuvorlik huquqi bermaydigan davlatlar ham kiradi (AQSh, Fransiya, O'zbekiston kabi).

Islom (arab. – bo'ysunish, itoat etish, o'zini Alloh irodasiga topshirish) buddaviylik va xristianlik bilan birga jahonda keng tarqalgan uch dindan biri. Unga e'tiqod qiluvchilar arabcha “muslim” (“islomni qabul qilgan”, “itoatli”, ko'pligi “muslimin”) deb ataladi.

Islom VII asrda Hijoz (g'arbiy Arabiston)da paydo bo'ldi. Musulmonlarning uchdan ikki qismidan ko'prog'i Osiyoda, qariyb

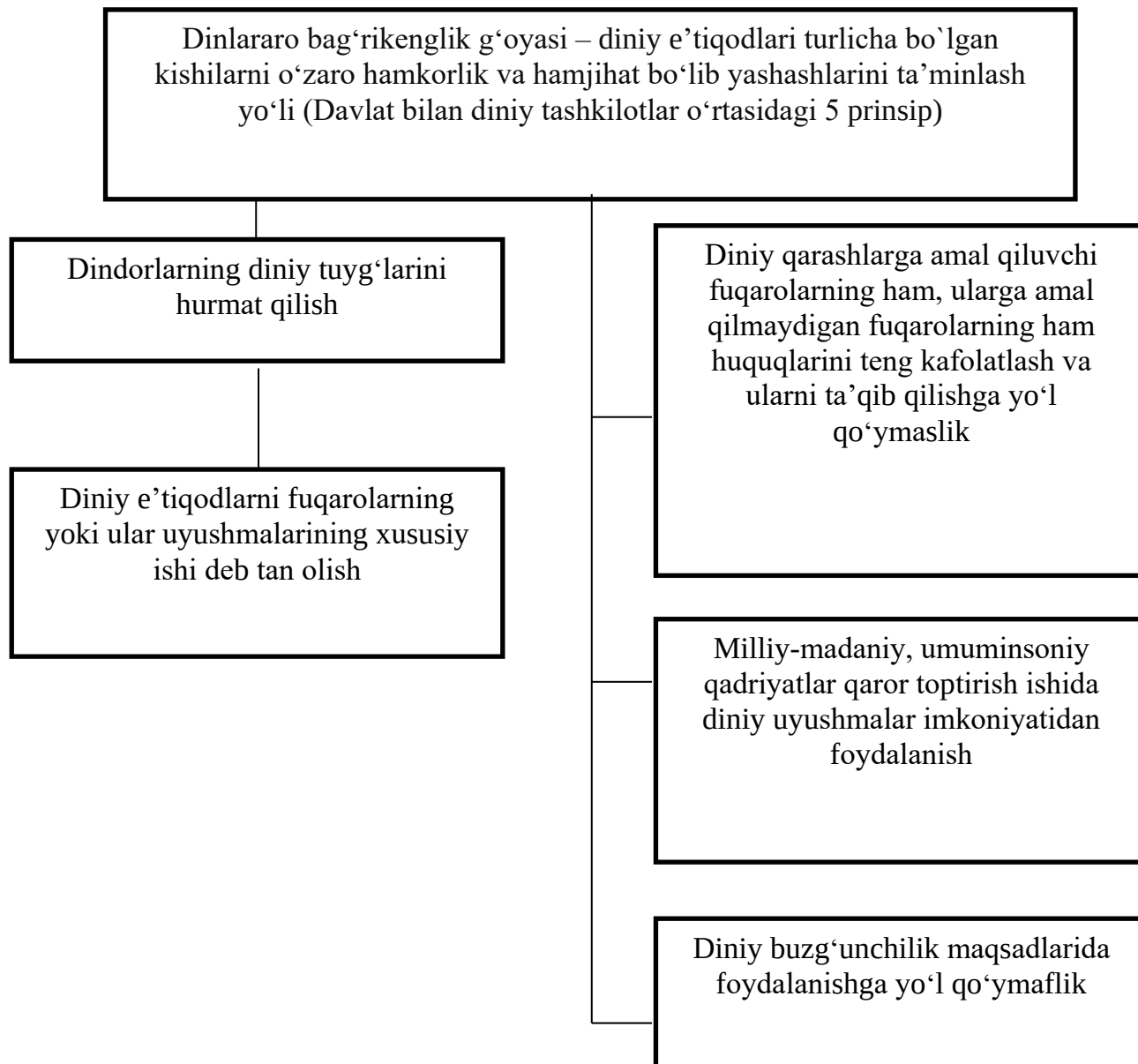
30 foizi Afrikada istiqomat qiladi. Dunyodagi musulmon jamoalari mavjud bo'lgan 120 dan ortiq mamlakatlarning 40 dan ziyodi musulmonlar aholining ko'pchiligini tashkil qiladi. Ma'lumotlarga ko'ra, Indoneziyada 210 million, Pokistonda 150 million, Bangladeshda 110 million, Nigeriyada 80 million, Eron va Turkiyada 65 million, Misrda 60 million, Marokash va Jazoirda 30 milliondan ko'proq musulmonlar yashaydi. Rossiyadagi musulmonlarning soni 20 milliondan, Hindistonda esa 140 milliondan ortiq.

Islom – haqiqatni anglash demakdir, u odamzotni ezgu amallarni bajarishga undaydi, har birimizni yaxshilik va tinchlikka chorlaydi, haqiqiy inson bo'lishni o'rgatadi.

*Shavkat Mirziyoyev,
1-jild, 30-bet, 2017- yil.*

O'zbekistonda davlat va din munosabatlari 5 ta prinsipga asoslanadi

2.1.2 -chizma

Aholisining asosiy qismi musulmon bo'lmagan o'lkalarda ham islomga e'tiqod qiluvchilar soni ortib bormoqda. Masalan, AQSHda 10 million, Frantsiyada 6 million, Braziliyada 5 million, Germaniyada 3,5 million, Buyuk Britaniyada 1,5 Italiyada 1 milliondan ortiq musulmonlar yashaydi. Evropa Ittifoqi bo'yicha jami dinga e'tiqod qiluvchilarning 15 millioni musulmonlardan iborat. Hozirgi kunda ularning soni 50 million atrofida.

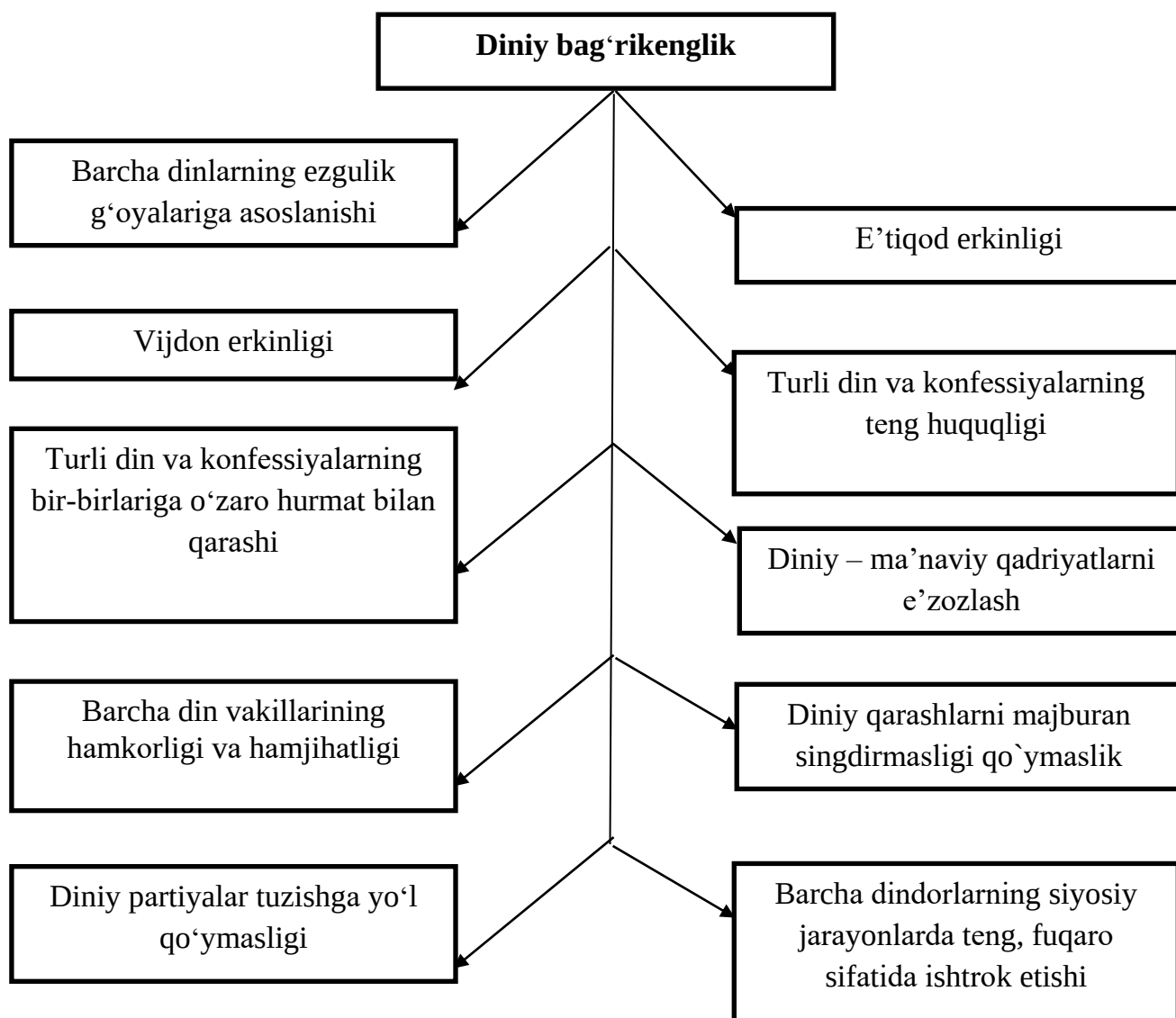
XX asrda musulmonlar dunyo aholisining 15-16 foizini tashkil etgan bo'lsa, bugungi kunda bu ko'rsatgich Yer yuzidagi har besh kishidan birini tashkil etmoqda. 2025- yilga borib, bu dunyo aholisining 30 foizini islomga e'tiqod qiluvchilar tashkil etishi mumkin.

Misr, Quvayt, Saudiya Arabistoni kabi bir qator mamlakatlarda islom davlat dini (yoki rasmiy din) sifatida tan olingan bo'lsa, "islom" so'zi davlatning rasmiy nomi tarkibiga kiritilgan: Eron Islom Respublikasi, Pokiston Islom Respublikasi.³

O'zbekiston aholisining taxminan 92 foizini ya'ni asosiy qismini musulmonlar tashkil etadi. Shu boisdan ham davlat va nodavlat tashkilotlari diniy bag'rikenglik g'oyasini o'zining "Ozod va obod Vatan, erkin va farovon hayot" barpo etish bosh g'oyasining asosiy g'oyalaridan biri hisoblanadi. (2.1.2.-chizma).

O'zbekiston davlati dunyoviylik asosida shakllangan va barcha dinlar teng hisoblanib, diniy bag'rikenglik rivojlangan. Hamma dinlarga hurmat bilan qaraladi. O'zbekiston aholisining asosiy qismi musulmonligi sababli islom diniga alohida e'tibor beriladi.

2.1.3 - chizma

O'zbekiston mustaqillikka erishgach, dunyoviy davlat sifatida, din davlatdan ajratilgan bo'lsa-da, lekin dindor jamiyatdan ajratilmaganligi bois barcha dinlar, Shu jumladan, islom diniga bo'lgan munosabat tubdan o'zgardi. Davlat va diniy tashkilotlar o'rtasidagi munosabat to'g'ri yo'lga qo'yildi. Ya'ni vijdon erkinligiga

³ Diniy bag'rikenglik va mutassiblik (Yuz savolga-yuz javob). –T.: Toshkent Islom universiteti, 2007.-6-7-betlar.

e'tibor qaratildi. Dinga ishonuvchilar va ishonmaydiganlar o'rtasidagi munosabatlar to'g'ri yo'lga qo'yildi. Bu BMT ustavi hamda 1948- yil 10- dekabrda qabul qilingan inson huquqlari Umumjahon deklaratsiyasiga mos tushadi. Qisqasi, din dunyoviy davlat tizimi bilan nafaqat murosqa qilish, balki umummilliy taraqqiyot yo'lida, u bilan samarali hamkor bo'lishi mumkin.

Din va dunyoviy davlat orasidagi munosabat haqida gap ketar ekan, eng avvalo, dinnning davlatdan ajratilishi tamoyili uning asosini tashkil etishini ta'kidlash zarur. Bu haqda Konstitutsiyamizning 61-moddasida Shunday deyiladi: "Diniy tashkilotlar va birlashmalar davlatdan ajratilgan hamda qonun oldida tengdirlar. Davlat diniy birlashmalarning faoliyatiga aralashmaydi."

Mazkur moddada muhim qoidalar mustahkamlab qo'yilgan. Avvalo diniy tashkilotlar qaysi konfessiyaga taalluqligidan qat'i nazar, bir xil huquqiy maydonda faoliyat olib boradi. Qolaversa, diniy birlashmalar faoliyatini tashkil etish ularning ichki ishi hisoblanadi va davlat nazoratidan xolidir.

Davlatning dinga bo'lgan munosabatini ifodalovchi boshqa bir tamoyil Shundan iboratki, davlat dinni xalq ma'naviyatining uzviy qismi sifatida tan oladi. Shundan kelib chiqib, uning rivoji uchun tegishli shart-sharoit yaratishga harakat qiladi.

Diniy tashkilot va birlashmalar davlatdan ajratilgan hamda qonun oldida tengdirlar. Davlat diniy birlashmalar faoliyatiga aralashmaydi.
O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, 61-modda.

1991- yil 11- aprel - O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoniga asosan "Ramazon hayiti" dam olish kuni deb e'lon qilindi.

1991-yil 14-iyun – O'zbekiston Respublikasining "Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar o'g'risida"gi Qonuni qabul qilindi.

1991- yil 20- iyun – O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoniga

binoan "Qurbon hayiti" dam olish kuni deb e'lon qilindi.

1991-yil iyul – Buyuk yurtdoshlarimiz, muhaddislar sultoni Abu Abdulloh Muhammad Ibn Ismoil al-Buxoriyning islomda Qur'ondan keyingi ikkinchi kitob hisoblangan "al-Jomi' as-sahih" (Ishonarli to'plam) asarining birinchi jildi ilk bor Zokirjon Ismoil tomonidan o'zbek tiliga o'girildi va Qomuslar Bosh tahririyati tomonidan 200 ming nusxada chop etildi.

2.2. Vijdon erkinligining huquqiy asoslari

Hamma uchun vijdon erkinligi kafolatlanadi. Har bir inson xohlagan dinga e'tiqod qilish yoki hech qaysi dinga e'tiqod qilmaslik huquqiga ega. Diniy qarashlarni majburan singdirishga yo'l qo'yilmaydi.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 31-moddasi.

Vijdon erkinligi – insonning xohlagan dinga e'tiqod qilish yoki hech qanday dinga e'tiqod qilmaslik huquqini ta'kidlovchi, BMT Bosh Assambleyasi tomonidan 1981- yil 25- noyabrda qabul qilingan 36-55-Rezolyutsiyasida qayd qilingan insonning asosiy huquqlaridan biri. Mazkur huquq O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 31-

moddasida qayd qilingan va 1998- yil 1- mayda qabul qilingan “Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to‘g‘risida”gi qonun tomonidan tartibga solingan. Mazkur qonunning 1 va 4 - moddalari fuqarolarga o‘zlarining dinga bo‘lgan munosabatini erkin belgilash, marosim va udumlarni bajarish va qonun oldida dinga bo‘lgan munosabatlaridan qat’iy nazar, barchaning tengligiga kafolat beradi. O‘zbekistonda din va diniy tashkilotlar davlatdan ajratilgan. O‘zbekiston Respublikasida kuch ishlatishni targ‘ib qilish, millatlar va diniy tashkilotlar orasiga nizo solish uchun dindan foydalanish va konstitutsiyaviy tuzum asoslariga qarshi qaratilgan harakatlar man etiladi.

Diniy tashkilotlarning huquqiy maqomi	2.2.1-chizma
1. 1948- yil 10- dekabrda “Inson huquqlari Umumjahon Dekloratsiyasi”ning 18-19- moddalari bilan bog‘liq.	
2. 1991- yil 14- iyunda (mustaqillikkacha) “Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to‘g‘risida”gi qonunda diniy tashkilotlar tuzish osonlashtirilgan edi.	
3. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining (1992- yil 8- dekabr) 18, 29, 31, 61- moddalarida bayon qilindi.	
4. 1993- yil 3- sentyabrda “Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to‘g‘risida”gi qonunga ba’zi bir qo‘shimcha va o‘zgartirishlar kiritildi hamda u 1998- yilga qadar amalda bo‘lib keldi. 1990- yillarning boshlarida hukumatimiz tomonidan berilgan imkoniyatlarning suiste‘mol qilinishi, masjid qurish kompaniyaga aylanib ketishi oqibatida ularning soni 89 tadan 5 mingga yetdi. Ularning aksariyati hujjatlari to‘liq rasmiylashtirilmagan (95,8 foiz diniy ma’lumotsiz) va zarur sharoitlar bo‘lmagan holda faoliyat yurgizib, turli “peshvo”lar masjidlardan g‘arazli manfaati yo‘lida foydalanganlar.	
5. 1998- yil 1- mayda qabul qilingan “Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to‘g‘risida”gi Qonunning yangi tahririga muvofiq bir qator o‘zgartirishlar kiritildi. U 33 moddadan iborat.	
6. “Ekstremizmga qarshi kurashish to‘g‘risida”gi Qonun (2018- yil 30- iyul) qabul qilindi.	

Vijdon erkinligi – har kimning o‘z e’tiqodiga ko‘ra, mazkur jamiyatda mavjud ijtimoiy me’yorlarni buzmaganda holda yashash va ishlash imkoniyatini bildiradi. Bunda dinga munosabat masalaning bir tomoni hisoblanadi. Siyosiy jihatdan vijdon erkinligi demokratiya ko‘rinishlaridan biri hisoblansa, huquqiy nuqtai nazardan insonning asosiy shaxsiy huquqlari sirasiga kiradi. Barcha fuqarolar uchun vijdon erkinligi talablari va tamoyillarini amalga oshirish imkoni to‘la ta’minlanib, u jamiyatimizning ma’naviy hayotining tarkibiy qismiga aylangan. Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar masalasi ijtimoiy hayotda

Ma’lumki, yurtimizda vijdon va e’tiqod erkinligi, turli millat vakillarining huquqlari keng kafolatlanib, diniy bag‘rikenglik muhiti mustahkamlanmoqda.

*Shavkat Mirziyoyev,
1-jild, 138-bet, 2017- yil.*

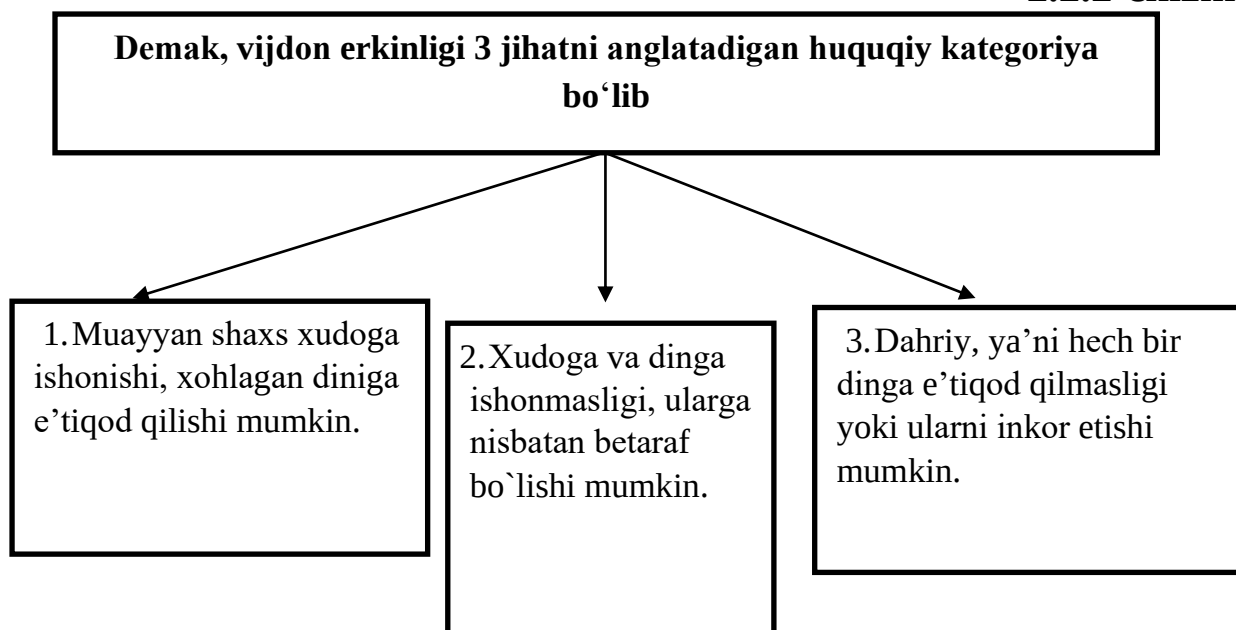
muhim va murakkab masala bo‘lib, uning zahirida shaxsning huquqi, demokratiya, adolatparvarlik va insonparvarlik kabi ijtimoiy, siyosiy, huquqiy va axloqiy tushunchalar turadi. O‘zbekiston davlatining din sohasidagi siyosati BMT Nizomidan tortib, barcha xalqaro hujjat va shartnomalar bilan bog‘liq bo‘lgan ana Shu Deklaratsiyaning asosiy tamoyillariga mos tushadi.

Har bir inson fikri, vijdon va din erkinligi huquqiga ega; bu huquq o‘z dini yoki e‘tiqodini o‘zgartirish erkinligini va ta‘limotda, toat-ibodat qilishda va diniy rasm-rusum hamda marosimlarni ommaviy yoki xususiy tartibda ado etish, o‘z dini yoki e‘tiqodiga yakka o‘zi, shuningdek boshqalar bilan birga amal qilish erkinligini o‘z ichiga oladi.

Inson huquqlari Umumjahon Deklaratsiyasi 18-modda.

Dunyoviy davlatimizning din sohasidagi siyosati turli dunyoqarash, e‘tiqodi bo‘lgan kishilar o‘rtasidagi, davlat bilan din, diniy tashkilotlar bilan davlat o‘rtasidagi munosabatlarning amalda huquqiy ta‘minlanishini nazarda tutadi. Davlat qonunlarida diniy e‘tiqod har kimning xususiy ishi deb belgilangan. Ayni vaqtda “Diniy tashkilotlar va birlashmalar davlatdan ajratilgan hamda qonun oldida tengdirlar. Davlat diniy birlashmalarining faoliyatiga aralashmaydi” (61-modda). Asosiy qonunimiz O‘zbekiston fuqarosini millati, irqi, jinsi va dinidan qat’iy nazar, teng huquqli deb biladi, Shuningdek, o‘z e‘tiqodini erkin namoyon etish, ibodat qilish, urf-odat va milliy an‘analarini davom ettirish va ularni hurmat qilishni kafolatlaydi.

2.2.2-chizma

“Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to‘g‘risida”gi Qonuni har bir fuqaroga sanab o‘tilgan 3 imkoniyatdan xohlaganini, ongli ravishda tanlab olishini kafolatlaydi.

1998- yil 26- martda Vazirlar Mahkamasining “Ijtimoiy-ma’naviy muhitni sog‘lomlashtirish, diniy aqidaparastlikning oldini olish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori qabul qilindi.

1998- yil 1- mayda qabul qilingan “Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to‘g‘risida”gi Qonunning yangi tahririga muvofiq quyidagi o‘zgartirishlar kiritildi:

1. 1994- yil 22- sentyabrda qabul qilingan “O‘zbekiston Respublikasining Ma’muriy javobgarlik to‘g‘risida”gi Kodeksning 184-moddasi quyidagi tahrirda bayon etildi: “184-modda. Fuqarolarning jamoat joylarida ibodat liboslarida yurishi” (diniy tashkilotlarning xizmatdagilar bundan mustasno) eng kam ish haqining 5 baravaridan 15 baravarigacha miqdorda jarima solishga yoki 15 sutkaga muddatga ma’muriy qamoqqa olishga sabab bo‘ladi.

“Diniy yig‘ilishlar, ko‘cha yurishlari va boshqa diniy marosimlar o‘tkazish qoidalarini buzish eng kam ish haqining 5 baravaridan 15 baravarigacha miqdorida jarima solishga yoki 15 sutkagacha muddatga ma’muriy qamoqqa olishga sabab bo‘ladi”.

202 – moddada faoliyati taqiqlangan jamoat birlashmalari va diniy tashkilotlarning faoliyatida qatnashishga undash ham eng kam ish haqining 5-15 baravarigacha jarima yoki 15 sutka qamoqqa olishga sabab bo‘lishi ko‘rsatilgan.

240-moddada Diniy tashkilotlar to‘g‘risidagi qonun hujjatlarini buzish (nolegal diniy faoliyat bilan Shug‘ullanish) ham xuddi yuqoridagiday holatlar bilan jazolanishi belgilangan.

241-moddada Diniy tashkilotlardan saboq berish tartibini buzish ham huddi yuqoridagiday holatlarda bayon etilgan.

2. 1994- yil 22- sentyabrda qabul qilingan “O‘zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksi” 145-moddasi 2-qismida “Voyaga etmagan bolalarni diniy tashkilotlarga jalb etish, xuddi Shuningdek, ularning ixtiyoriga, ota-onalarni yoki ularning o‘rnini bosuvchi Shaxslar ixtiyoriga zid tarzda dinga o‘qitish eng kam ish haqqining 50 baravaridan 75 baravarigacha miqdorda jarima yoki 2 yildan 3 yilgacha axloq tuzatish ishlari yoxud 3 yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanishi ko‘rsatilgan. Dindorlardan majburiy yig‘in undirish, soliq olish yoki shaxs obro‘sini tushirish, kamsitish, dinga e’tiqod qilish yo qilmaslikni majburlash holatlari ham yuqorida aytilgan holat bilan jazolanadi.

216-moddaga ko‘ra faoliyati taqiqlangan jamoat birlashmalari va diniy tashkilotlar tuzish eng kam ish haqining 50 baravaridan 70 baravarigacha jarima yoki 6 oygacha qamoq yoki 5 yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi.

216-moddaga ko‘ra faoliyati taqiqlangan jamoat birlashmalari va diniy tashkilotlar faoliyatida qatnashishga undash eng kam ish haqining 25 baravaridan 50 baravarigacha miqdorida jarima yoki 3 yilgacha axloq tuzatish ishlari yoxud 6 oygacha qamoq yoki 3 yilgacha ozodlikdan mahrum qilinadi”.

216-moddada ko‘rsatilishicha, diniy tashkilotlar to‘g‘risidagi qonun hujjatlarini buzish (nolegal diniy faoliyat bilan Shug‘ullanish), to‘garaklar (diniy) tashkil etish eng kam ish haqining 50 baravaridan 100 baravarigacha miqdorda jarima yoxud 3

yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi. Agar bir konfessiyaga mansub dindorlarni boshqasiga kiritishga qaratilgan harakat va boshqa missionerlik faoliyati ma'muriy jazo qo'llanilgandan keyin sodir etilsa, eng kam ish haqining 50 baravaridan 100 baravarigacha miqdorida jarima yoki 6 oygacha qamoq yoxud 3 yilgacha ozodlikdan mahrum qilinadi.

217-moddada "Diniy yig'ilishlar, ko'cha yurishlari va boshqa diniy marosimlar o'tkazish qoidalarini buzish, Shunday harakatlar uchun ma'muriy jazo qo'llanilgandan keyin sodir etilgan bo'lsa, eng kam ish haqining 50 baravaridan 75 baravarigacha miqdorida jarima yoki 6 oygacha qamoq yoxud 3 yilgacha ozodlikdan mahrum qilinishi belgilangan".

229-moddaga ko'ra diniy ta'limotdan saboq berish tartibini buzish eng kam ish haqining 50 baravaridan 100 baravarigacha miqdorida jarima yoki 3 yilgacha axloq tuzatish ishlari yoxud 6 oygacha qamoq yoki 3 yilgacha ozodlikdan mahrum qilinadi.

244-moddada Jamoat xavfsizligi va jamoat tartibiga tahdid soladigan materiallarni tayyorlash yoki tarqatish diniy-ekstremizm, separatizm va aqidaparastlik g'olarini yuzaga keltirish yoki fuqarolarni zo'rlik bilan ko'chirib yuborishga da'vat etish, vahima chiqarishga qaratilgan materiallarni tayyorlash, tarqatish eng kam ish haqini 50 baravaridan 100 baravarigacha miqdorida jarima yoki 3 yilgacha axloq tuzatish ishlari yoxud 6 oygacha qamoq yoki mol-mulki musodara qilinib yoki qilinmay 3 yilgacha ozodlikdan mahrum qilinishi belgilangan.

Diniy ekstremizm, separatizm va aqidaparastlik g'oyalari bilan fuqarolar totuvligini buzish, vaziyatni beqarorlashtirish ham eng kam ish haqining 50 baravaridan 100 baravarigacha miqdorida jarima yoki 3 yilgacha axloq tuzatish ishlari yoxud 5 oygacha qamoq yoki mol-mulki musodara qilinib yoki qilinmay 3 yildan 5 yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi.

Ushbu moddaning 1 yoki 2-qismida ko'rsatilgan harakatlar:

- 1) oldindan til biriktirib yoki bir guruh shaxslar tomonidan;
- 2) xizmat mavqeidan foydalanib;
- 3) diniy tashkilotlardan, Shuningdek chet el davlatlari, tashkilotlari va fuqarolardan olingan moliyaviy yoki boshqa moddiy yordamdan foydalanib sodir etilgan bo'lsa, mol-mulki musodara qilinib 5 yildan 8 yilgacha ozodlikdan mahrum qilinadi.

2.3. O'zbekistonda faoliyat ko'rsatayotgan diniy konfessiyalar va tashkilotlar

Mustaqillikning dastlabki kunlaridanoq mamlakatimizning barcha fuqarolari haqiqiy e'tiqod erkinligini his eta boshladilar. Bugungi kunda O'zbekistonda turli din vakillarining hech qanday to'siqlarsiz o'z dinlariga e'tiqod qilishlari uchun barcha sharoitlar yaratilgan. Sobiq sho'ro davrida respublikaizda bor-yo'g'i 87 ta masjid va 2 ta madrasa faoliyat ko'rsatgan bo'lsa, hozir O'zbekiston musulmonlari idorasi boshqaruvi ostida rasmiy ro'yxatdan o'tgan, barcha qulayliklar yaratilgan 2054 (2019 y.) dan ortiq masjid, 10 ta madrasa va Toshkent Islom isntituti faoliyat ko'rsatib

turibdi. Mustaqillik yillarida 110 mingdan ortiq musulmon haj va 80 mingdan ortiq Umra safarini amalga oshirdilar.⁴

Shuningdek, mamlakatimizda istiqomat qilayotgan 130 dan ziyod millat va elat vakillari ham o'zlari e'tiqod qilayotgan dinlarida emin-erkin ibodat qilmoqdalar. Bugun respublikamizda 16 turdagi 170 dan ziyod noislohimiy diniy tashkilotlar rasman

Hozirgi vaqtda diyorumizda 130 dan ziyod millat va elat vakillari o'zaro hamjihat yashamoqda, 16 ta konfessiyaga mansub diniy tashkilotlar erkin faoliyat yuritmoqda.

*Shavkat Mirziyoyev,
1-jild, 138-bet, 2017- yil.*

faoliyat ko'rsatmoqda: 157 ta xristianlik, 8 yahudiy, 6 baxoiy, 1 Krishnani anglash jamoasi va 1 ta buddaviy ibodatxonasi mavjud.

1999- yil 7- aprel Prezident Farmoniga asosan Toshkent Islom universiteti tashkil etildi. Har yili mazkur Oliy o'quv yurti islom tarixi va falsafasi, diniy qonunchilik, iqtisod va tabiiy fanlar fakultetlariga 100 dan ortiq abiturentlarni talabalikka qabul

qiladi. Universitet qoshida islomshunoslik ilmiy tadqiqot markazi, manbalar xazinasida hamda akademik litsey faoliyat ko'rsatmoqda. Toshkent Islom instituti va Buxorodagi Mir Arab oliy madrasasida 366 talaba tahsil oladi. O'qituvchilardan 87 tasidan 12 tasi fan nomzodi, 38 tasi fan magistri. O'rta maxsus islom bilim yurtlarida 1071 talabaga 246 pedagog dars beradi. Ularning 12 tasi fan nomzodi, 33 tasi magistr. ("Xalq so'zi", 2017- yil 16- dekabr)

2.3.1-chizma

Ilmiy jihatdan qaraganda dinning jamiyat hayotiga ta'sirining 2 tendensiyasi mavjud

Sakralizatsiya (lot. muqaddas) tendensiyasi ta'siri deganda ijtimoiy hayotni, ijtimoiy institutlarni, kishilar hayoti va ongini muayyan diniy e'tiqod doirasida talqin qilish va izohlashdir. Sharqda podshoh Ollohning yerdagi noibi, vakili degan aqida bilan uni so'zsiz bajarish lozim degan fikr singdirilgan. O'zbekistonda sakralizatsiya tamoyili islom dini an'alarini jamiyat va inson hayotining barcha sohalarini diniy qiyofa berish va jamiyatni boshqarish ishlarini ilohiylashtirishni ko'zda tutadi. G'arbda bu tamoyil klerikalizatsiya (lot. cherkov) bilan bog'liq.

Sekulyarizatsiya (lot. dunyoviy degan ma'noni bildiradi) – tendensiyasi ta'siriga ko'ra, diniy e'tiqodning jamiyat va kishi hayotining barcha sohalaridagi mutlaq hukmronligiga barham berish, hokimiyatni din ta'siridan xalos qilish, dunyoviy taraqqiyot yo'liga o'tishni anglatadi. G'arbda sekulyarizatsiya davlatni dindan, maktabni esa cherkovdan ajratgan, ularning bir-biridan mutlaq rivojlanishiga olib kelgan. Sekulyarizatsiya, umuman, jamiyat hayotida ijobiy ahamiyatga ega. O'zbekiston Konstitutsiyasi va qonunlari sekulyarizm prinsipi asosida rivojlantirilgan.

⁴. Ayupov Orif. Dunyo. Siyosat. Jamiyat. – Guliston, 2017. 124-bet.

Umuman, din hozirgi sharoitda muhim ijtimoiy-madaniy hodisadir. Dinning jamiyat ma'naviy-ma'rifiy hayotida tutgan o'rnini bilish uchun uning jamiyat va shaxs hayotida qanday o'rin egallashini, dinning davlatga va shaxsning dinga munosabatini tarixan qanday o'zgarib borganligini ilmiy tahlil qilish lozim bo'ladi.

Din axloqiy tarbiya sohasida muhim ahamiyatga ega vazifani bajaradi. Biroq diniy siyosiy maqsadlar uchun niqob qilib olish, diniy davlat barpo etish vositasida yana o'rta asr sakralizatsiya tendentsiyasini ijtimoiy hayotda tiklashga urinish dunyoviy qadriyatlarga asoslangan konstitutsiyamiz va amaldagi qonunlarimizga ziddir.

Respublikamizda diniy tashkilotlar va fuqarolarning diniy e'tiqod bilan bog'liq muammolar faqatgina din sohasidagi mavjud muammolar bilan cheklanmaydi, balki unga kompleks yondashuv zarur. Bu muammolarni bartaraf etish uchun:

Diniy e'tiqod bilan bog'liq muammolarga kompleks yondashuv zarur:

1) Mamlakatda demokratiyani rivojlantirish, jamiyatni demokratlashtirish, mavjud siyosiy tizimni barqaror rivojlantirishni taqozo qiladi.

2) Bozor iqtisodiyotini rivojlantirish asosida aholi moddiy turmush darajasini yaxshilash qoloq davlatlarda keskin tus olmoqda.

3) Aholining madaniy saviyasini oshirish zarur, chunki diniy aqidaparastlikning muhim manbalaridan biri bu – jaholatdir.

Muqaddas dinimiz, milliy qadriyatlarimizni, buyuk aziz avliyolarimizning xotirasi, merosini tiklash, qadamjolarini obod qilish bo'yicha juda ko'n ishlar qilindi va qilinmoqda.

*Shavkat Mirziyoyev,
1-jild, 466-bet, 2017- yil.*

1992-yili Vazirlar Mahkamasining "O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi din ishlari bo'yicha qo'mita tashkil etish to'g'risida"gi qarori qabul qilindi.

1. Vazirlar Mahkamasining "Bahouddin Naqshband tavalludining 675 yilligiga tayyorgarlik ko'rish va uni o'tkazish haqida"gi qarori qabul qilindi.

2. 1995- y. Vazirlar Mahkamasining "az-Zamaxshariyning 920 yilligi va Najmiddin Kubroning 850 yilligi o'tkazish" bo'yicha farmoyish chiqdi.

3. 1996- y. Toshkentda Evangel-xristian cherkovining 100 yilligi nishonlandi.

4. Nemis Evangel-lyuteranlar cherkovining (Kirkasi)ning 100 yilligi nishonlandi.

5. 1997- y. Vazirlar Mahkamasining "Imom al-Buxoriy tavalludining 1225 yilligini nishonlash to'g'risida"gi qarori qabul qilindi.

2017-2018 yillarda:

6. O'zbekiston Prezidentining 2017- yil 14- fevraldagi Qarori bilan "Imom Termiziy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi" tashkil etildi.

7. O'zbekiston Respublikasining 2017- yil 19- maydagi "Muborak Ramazon oyini munosib tarzda o'tkazish to'g'risida"gi Qarori bilan uning ijrosi ta'minlandi.

8. O'zbekiston Prezidentining Qarori bilan 2017-yil 23- iyunda "O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi O'zbekiston Islom madaniyati markazi" tashkil etildi.

10. 2017- yil 15- dekabr Prezident Qarori bilan "O'zbekiston Islom Akademiyasi" tashkil etildi.

11. Toshkent shahrida Islom tsivilizatsiyasi markazi barpo etildi.

12. Imom Buxoriy nomidagi xalqaro ilmiy tadqiqotlar markazi tuzildi.

13. "Diniy-ma'rifiy soha faoliyatini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi (2018- yil 16- aprelda) Prezident Farmoni qabul qilindi.

Ushbu Prezident farmoni munosabati bilan:

1) "Jaholatga qarshi ma'rifat" ulug'vor g'oyasi insonparvarlik mohiyati nuqtai nazaridan yana bir bor ilgari surildi.

2) Diniy-ma'rifiy soha faoliyatini tubdan takomillashtirish bo'yicha chora-tadbirlar dasturi ishlab chiqildi.

3) Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Din ishlari bo'yicha qo'mittasi tuzilmasida 15 ta shtat birligidan iborat "Diniy-ijtimoiy jarayonlarni o'rganish axborot-tahlil" markazi tashkil etildi.

4) Toshkent islom universiteti negizida "O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi" tashkil topdi.

5) O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi bitiruvchilariga umumta'lim maktablari, o'rta maxsus va oliy ta'lim muassasalarida sohaga tegishli fanlar bo'yicha pedagogik faoliyat bilan Shug'ulanish huquqi berildi.

6) O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi tarkibida Qoraqalpog'iston Respublikasi, Samarqand, Namangan va Surxondaryo viloyatlari mintaqaviy filiallariga ega bo'lgan Malaka va Surxondaryo viloyatlari mintaqaviy filiallariga ega bo'lgan Malaka oshirish markazi tashkil etildi.

7) O'zbekiston musulmonlari idorasi va O'zbekistondagi Islom tsivilizatsiyasi markazining Oliy diniy-ma'rifiy ta'lim muassasasi shaklidagi "Hadis maktabi" tashkil topdi.

8) O'zbekiston musulmonlari idorasi huzurida "Vaqf xayriya jamoat fondi" tashkil etildi.

9) "Imom Buxoriy" davlat mukofoti ta'sis etildi.

14. "To'y-hashamlar, oilaviy tantanalar, ma'raka va marosimlar, marhumlarning xotirasiga bag'ishlangan tadbirlar o'tkazilishini tartibga solish to'g'risida"gi Oliy Majlis Senatining (2018- yil 29- iyun) qarori qabul qilindi.

Umuman, O'zbekiston xalqi qadimdan bag'rikeng xalq bo'lgani sabab qadimda ham bugungi kunda ham boshqa din va konfessiya vakillari bilan tinch totuv yashab kelmoqda.

Afsuski, ushbu tinchlikni ko'ra olmaydigan ba'zi g'araz niyatli kuchlar xalqimizni asl ildizlaridan mahrum qilish maqsadida dinni niqob qilgan holda turli aqidaparastlik va missionerlik g'oyalarini xufyona targ'iboti bilan Shug'ullanayotganlari ham bor gap. Ulardan missionerlarni oladigan bo'lsak ular, eng avval dinidan uncha xabardor bo'lmagan, dinga engil munosabatda bo'lgan yoki o'zini musulmon hisoblasa-da, hayotida musulmonchilikning biron-bir belgisi qolmagan shaxslar, Shuningdek, kam ta'minlangan, bemor, yolg'iz qolgan fuqarolar,

hatto kar, soqov nogironlar orasida targ'ibot olib boradilar. Zimmasidagi fuqarolik majburiyatlari, haq-huquqlari va dinimizning asosiy tartib-qoidalaridan yaxshi xabardor bo'lgan kishiga yaqin ham borishmaydi. Ha, shariatda ilmning har bir mo'min va mo'mina uchun farz qilib belgilangani bekorga emas.

Buyuk ajdodimiz Imom Buxoriy hazratlarining "Dunyoda ilmdan boshqa najot yo'q va bo'lmaydi ham" degan hikmatlarini yodda tutib, yoshlarimizni dunyoqarashi keng, imon-e'tiqodi mustahkam bo'lishi uchun ilmga yo'naltirish barchamizning dolzarb vazifamizdir. Chunki barcha xatolar va muammolarning boshi ilmsizlikdir.

"Bag'rikenglik" tushunchasi ilmiy faoliyat va ijtimoiy hayotning turli sohalari, jumladan, siyosat va siyosatshunoslik, sotsiologiya, falsafa, ilohiyat, qiyosiy dinshunoslik kabi sohalarda keng istifoda etiladigan tushunchalardan biri hisoblanadi. Lotincha "tolerare", ya'ni "chidamoq", "sabr qilmoq" ma'nosini anglatgan bu so'z, asosan bir insonning boshqa inson dunyoqarashiga toqat qilishini bildirsada, etimologik tahlil har doim ham uning tom ma'nosini ochib beravermaydi.

Islom dini o'zining ilk davridanoq bag'rikenglik dini sifatida namoyon bo'ldi. Islomda e'tiqod erkinligi ochiq-oydin e'lon qilingan: "Baqara" surasining 256-oyatida "Dinda zo'rqlash yo'q", deyilgan.

Umuman olganda, Qur'onning 50 dan ortiq surasidagi yuzlab oyatlarda musulmonlar mo'min-qobillik, tinchlikparvarlik va boshqa e'tiqod vakillariga nisbatan bag'rikenglik davat etilgan.

Muhammad alayhissalom ham o'z hayotlari davomida hech qachon hech kimni islomga kirishga majbur qilmaganliklarini, biron marta u yoki bu harbiy harakat diniy e'tiqod tufayli bo'lmaganini ham yoddan chiqarmaslik lozim.

Tarixdan ma'lumki, har qanday davlatning barqarorligi undagi xalqlar, millat va elatlarning huquq va erkinliklari faqatgina qonuniy hujjatlarda belgilanishiga emas, balki ularning amalda qay darajada o'z tasdig'ini topishiga ham bog'liqdir. Shu nuqtai nazardan qaraganda, mamlakatimizda fuqarolarning vijdon erkinligi bilan bog'liq huquqlari nafaqat qonun bilan mustahkamlab qo'yilgani, balki amaliyotda uning asosiy tamoyillarga qat'iy rioya qilanayotgani hayotiy dalillar bilan tasdiqlanayotganini ta'kidlash zarur.

3-bob.MARKAZIY OSIYO DINLARI

3.1.Dinlarning tarixiy ildizlari va shakllari.

3.2. Zardushtiylik dini.

3.3. YAhudiylik dini ta'limoti.

3.4. O'rta Osiyoga Buddaviylik va Xristianlik dinlarining kirib kelishi.

3.1. Dinlarning tarixiy ildizlari va shakllari

Biz bugun amalga oshirayotgan Harakatlar strategiyasining beshinchi ustuvor yo'nalishida ham millatlararo totuvlik va diniy bag'rikenglikni ta'minlash bo'yicha eng muhim vazifalar belgilab berilgan.

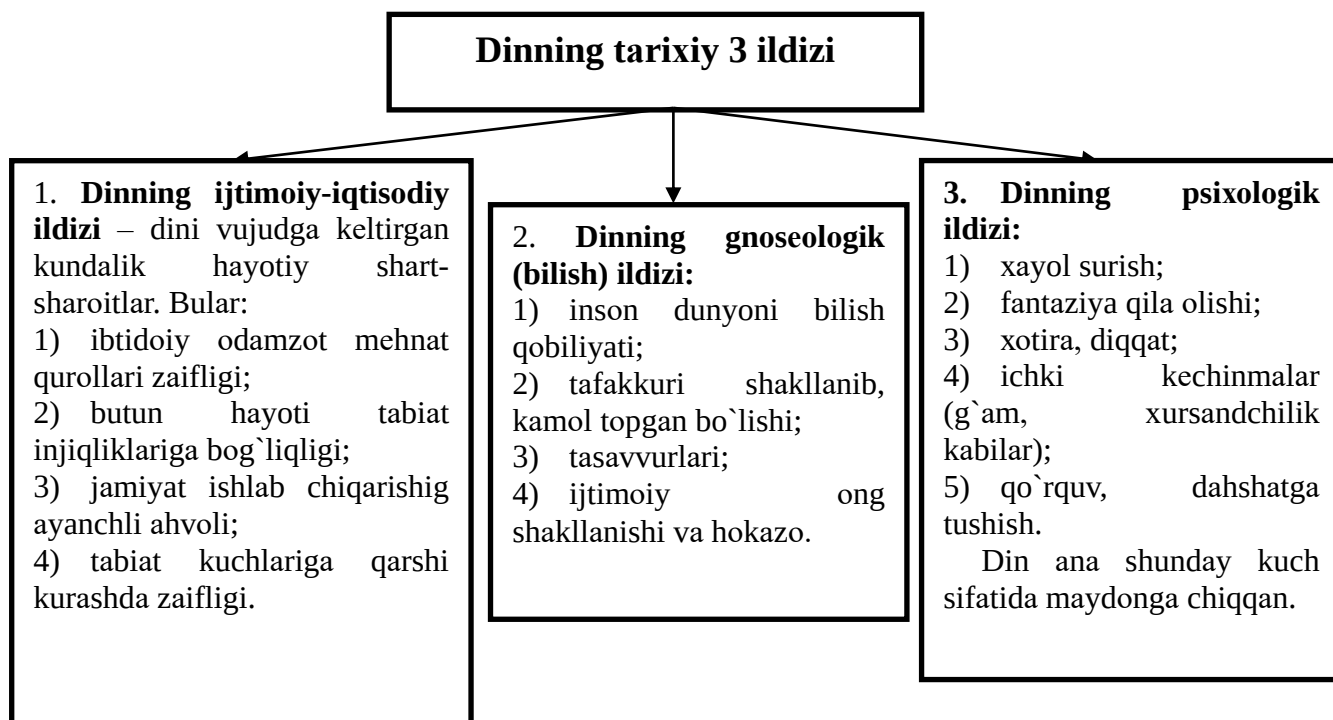
*Shavkat Mirziyoev,
1-jild, 465-bet, 2017- yil.*

Dinning ildizi – dinning vujudga kelishi, uning qayta tiklanish zaruriyati va imkoniyatini, umuman, uning salohiyatini yaratuvchi omillar yig'indisidir. Bu ildizlar uch qismdan iborat. Ularning birontasisiz dinning vujudga kelishi mumkin emas edi.

Markaziy Osiyo xalqlarining shakllanish tarixining murakkab va o'ziga xos tomonlari mavjud. Bu

vaziyat ularning diniy turmushlarida ham o'z aksini topdi. Bu tarixiy jarayonning mazmuni dinning qadimgi shakllari, ko'rinishlari turli xildir. Markaziy Osiyo hududi xalqlarining dastlabki manzilgohlari Farg'ona vodiysi tosh davrida – eramizgacha bo'lgan 1 million 500 minginchi yillarda vujudga kelib, Teshiktosh, Sherobod va boshqa erlarda madaniyat shakllana boshlagan.

3.1.1 - chizma

Dinning ilk shakllari

1. **Totemizm** – hindular tilida “uning ruhi”: hayvon va o‘simliklarga ishonish. Shimoliy Amerikada yashaydigan Ojibva qabilasi tilida “uning ruhi” ma’nosini angalatadi.

- 1) odamlar jamoalari birligini totem yordamida yanada mustahkamlagan. Ularni “o‘ziniki” va “begona”larga ajratish orqali o‘zligini tushuntirishga yordam bergan;
- 2) insonni tabiatga hurmat ruhida tarbiyalagan va u bilan uyg‘un yashashga o‘rgatgan;
- 3) asosiy vazifasi birlashtiruvchilik, tartibga solish funksiyasini bajargan.

2. **Animizm** (lot. ruh) – kishi ruhi, jonning birligiga ishonish. Ruh istagan vaqtda tark etishi mumkin. Ruh odam vafot etishi tufayli tanani tark etgach insonlarga turlicha munosabatda bo‘ladi, dastlab odamlarga zarar yetkazishi mumkin. Lekin vaqt o‘tishi bilan odamlarga munosabati o‘zgaradi.

3. **Shomonlik yoxud sehrgarlik**. “Shomon” tunguscha so‘z bo‘lib, “o‘ta hayajonlangan”, “jazavali kishi” ma’nosini anglatadi. Shomon – u yoki bu qabilaning “ruhoniysi”. O‘ziga xos umumiyliigi – shomonlarning alohida ilohiy qudratlarga ishonishidir. Shomonlikka da’vogar odam “shomonlik kasali”ga (ruhiy kasal) yo‘liqishi kerak. Ba’zan shomonning chaqirig‘i bilan ruhlarning o‘zi shomonning oldiga keladi, tanasiga kiradi, pichirlab gaplashadi. Shomonizm uchun xos bo‘lgan xususiyat – ruhga ishonish. Tajribali shomonlik elementlarining bugungi kundagi ko‘rinishlari: iste’dodli gipnozchilar, folbin, ko‘zbo‘yamachi, qo‘shiqchi, shoir, baxshilar bo‘lishi ham mumkin.

Sehrgarlik – odam, hayvon va tabiatga g‘ayritabiiy yo‘l bilan ta’sir o‘tkazish maqsadida bajariladigan xatti-harakatlar va bid’atlar. Turlari:

- 1) birovga ziyon-zaxmat yetkazish (dushmanga);
- 2) harbiy sehrgarlik;
- 3) muhabbat (issiq-sovuq qilish, jins sehrgarligi hamdir);
- 4) davolash sehrgarligi;
- 5) ob-havo sehrgarligi;
- 6) xo‘jalik sehrgarligi va hokazo.

4. **Fetishizm** – portugal, frantsuzcha so‘z – “sehrli narsa”, jonsiz narsaga ishonish. Jonli va jonsiz fetishlarga sig‘inish. Jonli fetishlar: ilonga, qarg‘a, bo‘ri, ayiq, ho‘kizga sig‘inish. Fetishizm ko‘rinishlaridan biri butparastlikdir. Hayvon qiyofasidagi predmetga sig‘inish. Bizda hozir ham sedana, tasbeh, munchoq, qalampirmunchoq, isiriq, ko‘zitikan, piyoz, sarimsoq, qora murch; daraxtlardan: yong‘oq, chinor, anjir, jiyda, archa va hokazolarga e’tibor berish hozirgacha yashab keladi.

5. **Urug‘ – qabila dinlari.**

6. **Milliy dinlar:**

- 1) Iudaizm.
- 2) Hinduizm.
- 3) Sintoizm.
- 4) Daosizm.
- 5) Konfutsiychilik.

Konfutsiylik (asoschisi milod. av. 551-479-yillarda yashagan xitoylik Kun-Futszi) – ijtimoiy-axloqiy gʻoyalari bilan mashhur boʻlgan Xitoydagi etakchi falsafiy maktablardan biri. Konfutsiylikda inson tarbiyasida murosa, sabr-qanoat, kechirimlilik, bagʻrikenglik gʻoyalari muhim oʻrin tutishiga eʼtibor qaratilgan. **Konfutsiylik** – Xitoydagi axloqiy-siyosiy taʼlimot. Keyinchalik 3 asosiy falsafiy-diniy oqimlardan biri (daosizm va buddizm bilan birga). Konfutsiylik taʼlimotidagi **“Shaxs oʻzi uchun emas, balki jamiyat uchun shaxsdir”** degan gʻoyasi hozir ham oʻz ahamiyatini yoʻqotgan emas.

Bu gʻoya “Beshikdan qabrgacha ilm izla”dagi mashhur hadisga hamohangdir.

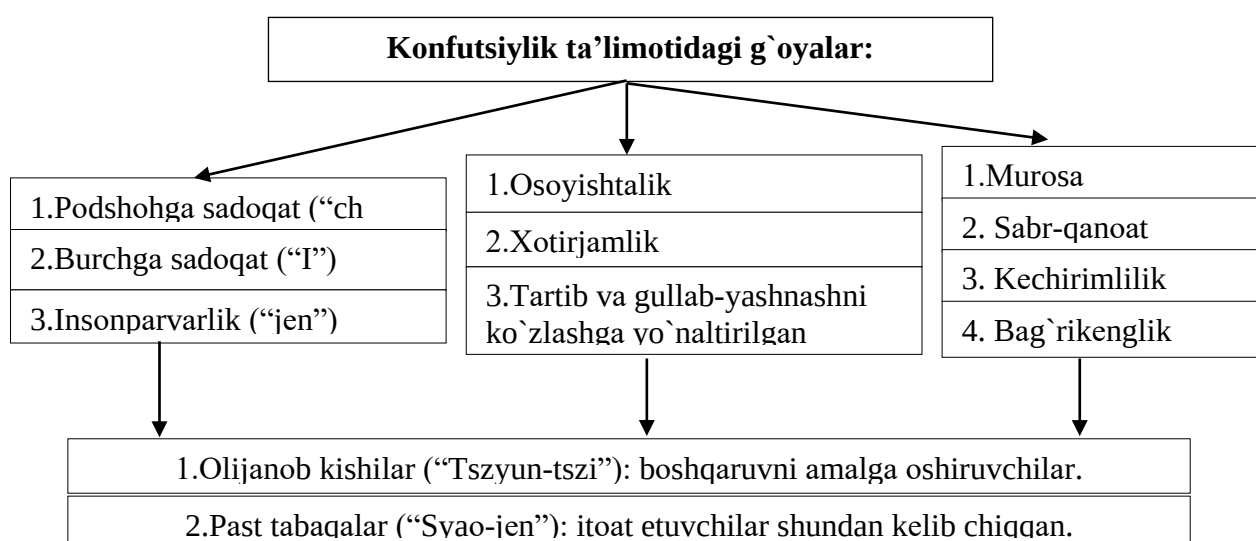
*Shavkat Mirziyoyev,
1-jild, 27-bet, 2017-yil.*

“Agar sen xalqingni bir yil boqmoqchi boʻlsang, bugʻdoy ek, oʻn yil boqmoqchi boʻlsang daraxm ek, agar asrlar davomida boqmoqchi boʻlsang bilim, ilm ek”.

Konfutsiy, Ximoy faylasufi (miloddan avvalgi 551-479 yillar)

Konfutsiy falsafiy gʻoyalarining ijodiy rivoji, uning muqobil koʻrinishi boʻlgan moizm taʼlimotida oʻz ifodasini topgan (asoschisi Mo-tszzi boʻlib, miloddan avvalgi 479-431 yillarda yashagan). Bu maktab nomayondalari etika muammolariga alohida eʼtibor berib, axloqiy meʼyorlarning bajarilishi uchun qattiqqoʻl hokimiyat lozim, deb hisoblagan. Konfutsiy yoshlar tarbiyasida maʼnaviy kamolotning oʻrnini mutlaqlashtiradi. Shu bilan birga, u ijtimoiy tenglik boʻlishi uchun jamiyatning barcha aʼzolari uchun umumiy majburiy meʼyorlar, hamma uchun manfaatli mezonlar zarur deb hisoblaydi⁵.

3.1.3 - chizma

Keyinchalik konfutsiylik maktabi vakillari bu taʼlimotni rivojlantirdi:

⁵ Milliy gʻoya: targʻibot texnologiyalari va atamalar lugʻati. -T.: “Akademiya”, 2007.-175-176-betlar.

1) **Men-tszi ta'limotiga ko'ra:** hukmdorning shaxsiy manfaatidan mamlakat, xalq manfaati ustunligi hamda noinsof podshoni ag'darib tashlashga xalq huquqi borligi g'oyasini shakllantirdi. Ijtimoiy tenglik osmonning irodasi mavjudligi bilan asoslanadi.

2) **Syun-tszi ta'limotiga ko'ra,** “osmon” – tabiatning bir qismi bo'lib, u onga ega emas. Inson narsalarning yashash qonunlari (“dao”) ni bilib olgach, ulardan o'z manfaati uchun foydalanishlari lozim.

Konfutsiylikda qonun inson manfaatlariga xizmat qilmog'i kerak, deyiladi.

Konfutsiylik milodiy I – asrda davlat ta'limotiga aylandi. IX asrda buddizm, XI asrda daosizm ustidan to'la g'alaba qozondi. Bunga, ayniqsa, Sun davri (960-1279) da neokonfutsiylik rivojlanganligi tufayli erishildi.

Konfutsiy o'g'itlari:

Yagona va eng mudhish xato avvalgi xatolarni tuzatmaslikdir.

Olijanob er to'qqiz narsa haqida o'ylashni kanda qilmaydi. Bular ravshan ko'rmoqlik, aniy eshitmoqlik, odob bilan muomala qilmoqlik, samimiy so'zlashmoqlik, ehtiyotkorlik ila harakatda bo'lmoqlik, qahru g'azab oqibatini yodda tutmoqlik, odillikni unutmaslik hamda imkoniyat tug'ilganda foyda olmoqlik.

Konfutsiy Tszi-Chun ismli shogirdining “Davlatni qanday boshqarmoq darkor?” degan savoliga qisqagina javob bergandi: “Davlatni to'g'ri boshqarmoq uchun hukmdor – hukmdorligicha, amaldor – amaldorligicha, ota – otaligicha, o'g'il – o'g'illigicha qolmog'i lozimdir”.

Markaziy Osiyodagi falsafiy g'oyalarni **moniylik va mazdakiylik** ta'limotida ham ko'ramiz, ular jamiyatda adolat, erkinlik, teng huquqlilik tamoyillarini qaror toptirishga da'vat etgan. Bu g'oyalar Vatan ozodligi uchun kurashgan Muqanna boshchiligidagi harakatning ma'naviy manbalaridan biri bo'lib xizmat qilgan.

Mamlakatimiz tarixi islom dini yurtimizga kirib kelguniga qadar ham ming yillar mobaynida amal qilib kelgan turli g'oyalar tizimiga ega bo'lganidan dalolat beradi. Arablar yurtimiz hududini bosib olganlaridan so'ng o'zlarining g'oyalariga mos kelmaydigan juda ko'p ma'naviy boyliklarni ayovsiz yo'q qilishgan. Bu haqda Abu Rayhon Beruniy “Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar” asarida yozganidek, “Qutayba Xorazm xatini yaxshi biladigan, ularning xabar va rivoyatlarini o'rgangan va bilimini boshqalarga o'rgatadigan kishilarni halok etib va butkul yo'q qilib yuborgan edi. Shuning uchun ham u (xabar va rivoyatlar) islom davridan keyingi haqiqatni bilib bo'lmaydigan darajada yashirin qoldi”.

3.2. Zardushtiylik dini

Mamlakatimizga xos ilk g'oyalar zardo'shtiylik tarzidagi diniy-falsafiy ta'limot sifatida shakllangan. Uning g'oyalari bilan bog'liq qadriyatlar bugungi kungacha yashab kelmoqda va xalqimiz

Tarixiy terosni asrab-avaylash, o'rganish va avlodlardan avlodlarga qoldirish davlatitiz siyosatining eng tuhit ustuvor yo'nalishlaridan biridir.

Shavkat Mirziyoyev, 1 – jild, 29 – bet, 2017- yil.

turmush tarzining o'ziga xos xususiyat-larini belgilashda nafaqat uning ma'naviy-ma'rifiy merosi, u bilan birga xalqimizning ma'naviy ruhiy tiklanishi va qadriyatlarimizni asrab-avaylashning negizi hamdir.

Mamlakatimiz hududida mavjud bo'lgan 4 mingdan ziyod moddiy-ma'naviy obida umujahon merosining noyob namunasi sifatida YUNESKO ro'yxatiga kiritilgan. Qariyb 3 ming yil muqaddam Xorazm vohasi hududida yaratilgan, "Avesto" deb atalgan bebaho ma'naviy obida alohida o'rin tutadi. Qadimgi Xorazm, So'g'diyona va Baqtriya ilk bor shakllangan, ajdodlarimiz tomonidan yaratilgan dastlabki yozma manba – "Avesto" kitobida ham ezgulik g'oyalari ilgari surilgan.

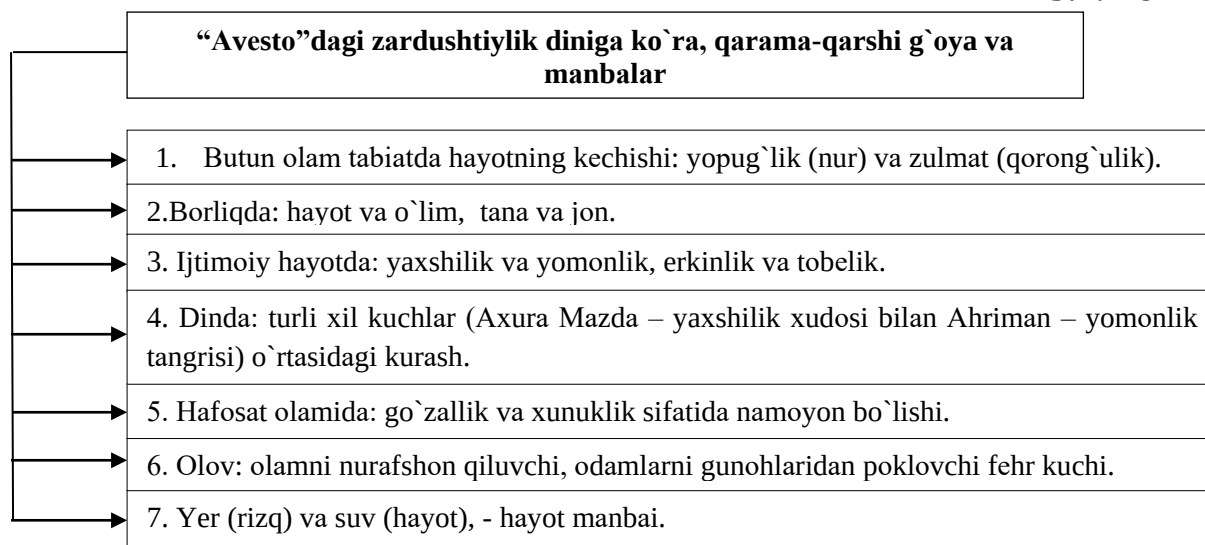
Zardushtiylikka taxminan 2700 yil oldin Xorazmda yashagan tarixiy shaxs Zardush Sepitama asos solgan. U ijtimoiy-sisiiy va iqtisodiy munosabatlarga mos diniy tizimning asosini ishlab chiqqan. "Zardush" so'zi qadimgi fors tilida tuya, zarat, sariq, ya'ni kekso tuyachi, tuyachilar avlodi degan ma'noni anglatadi. "Zardushtiylik" atamasi mazkur dinga nisbatan O'rta asrlardan boshlab qo'llanilgan.

"Avesto" – mil.av. VII-VI asrlarda Markaziy Osiyo hududida, Xorazm vohasida yaratilgan va "Avesto", ya'ni "Hayot yo'riqnomasi" deb nom olgan kitob, zardushtiylik dinini shakllantirishga asos bo'lgan nazariy manbalarning umumiy nomi va bu dinning asosiy kitobi. Markaziy Osiyo xalqlarining qadimgi davrlardagi moddiy va ma'naviy hayoti, diniy qarashlari, olam va odam to'g'risidagi tasavvur, urf-odatlar va qadriyatlari haqida ma'lumot beradi. Mil.av. XIII asrdan to milodning IV asrigacha bo'lgan davrdagi tarixiy voqealarni aks ettirgan.

O'zbekistonning Birinchi Prezidenti Islom Karimov "Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch" asarida "Avesto"ning tub ma'no-mohiyatini belgilab beradigan "Ezgu fikr, ezgu so'z, ezgu amal" degan tamoyili hozirgi zamon uchun ham behad ibratlidir,⁶ degan edi. "Avesto"da ma'naviy yuksaklikka da'vat etish, odamlar o'rtasida mehr-oqibat tuyg'ularini mustahkamlashga oid fikrlar, ezgu g'oyalar, ma'budalar sha'niga aytilgan madhiyalar, duolar ham o'z ifodasini topgan. Dualizm, ruh va moddiy hayotning o'zaro uyg'unligini tan olishga asoslangan zardushtiylik diniga ko'ra, butun olam yorug'lik va zulmat, hayot va o'lim, tana va jon, yaxshilik va yomonlik, erkinlik va tobelik singari qarama-qarshi hodisalar o'rtasida azaliy va abadiy kurash asosiga qurilgan. Bu kurash yaxshilik xudosi Axura Mazda bilan yomonlik tangrisi Axriman orasidagi doimiy oliShuv timsolida hech qachon to'xtamaydi.

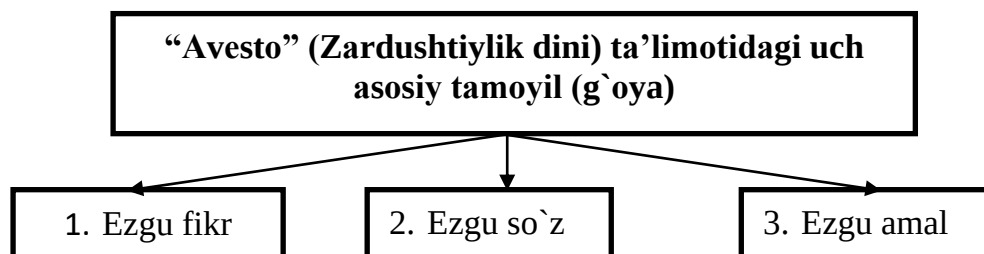
⁶ Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – engilmas kuch. -T.: Ma'naviyat, 2008.-32-bet.

3.2.1-chizma

Bu ta’limotda ezgulik sari qo‘ygan odam uch asosiy tamoyil, ya’ni niyatning ezguligi, so‘z va shartlarning butunligi, amallarning insoniyligiga asoslansagina maqsadga etishi ta’kidlanadi. Bular jamiyat va inson uchun o‘ta muhim bo‘lgan qadriyatlar hisoblanadi “Avesto”dagi madhiya, rivoyat va hikoyatlar nafaqat Turon o‘lkasida, balki Eron, Hindiston va Kichik Osiyo, hatto Yunoniston hududida vujudga kelgan afsona va dostonlarning yaratilishida ham katta ahamiyatga ega bo‘lgan.

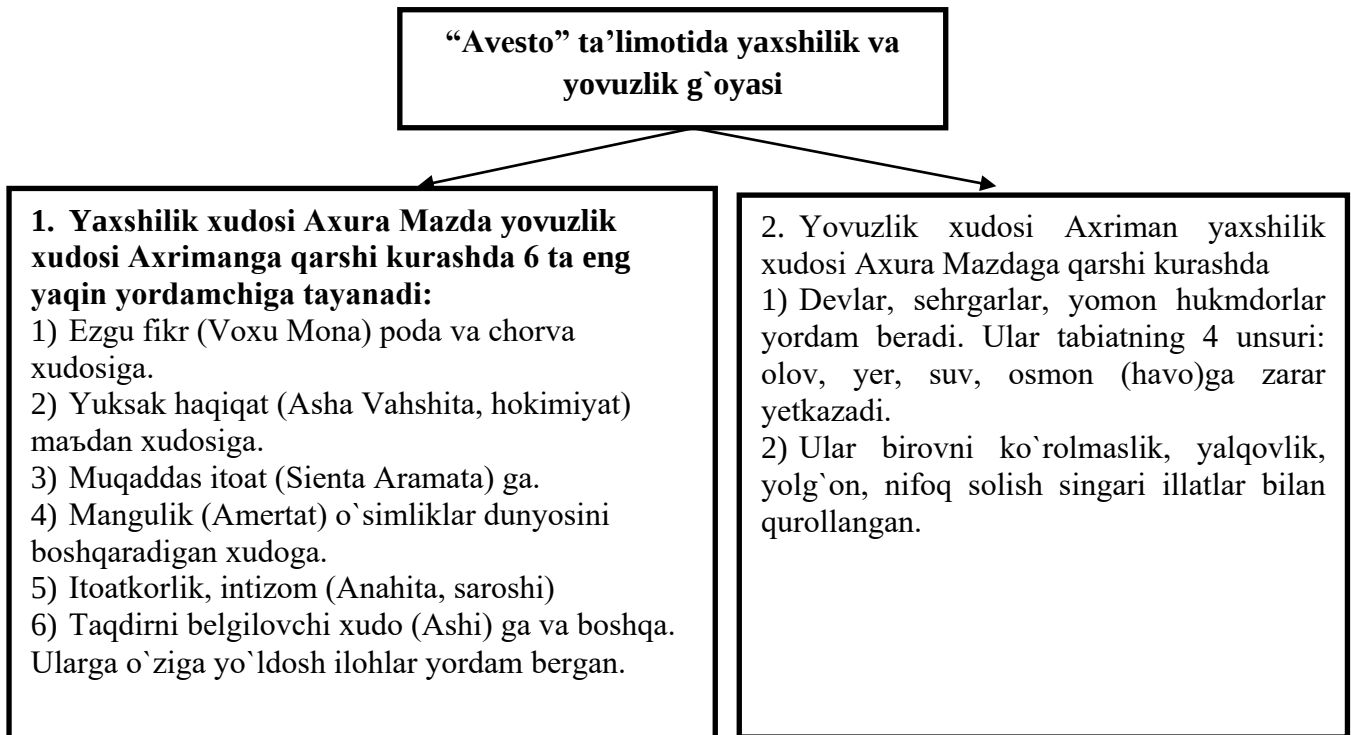
3.2.2-chizma

Tarixchi Ma’sudiyning yozishicha, podsho Doro ibn Doro xazinasida “Avesto”ning 12 ming oltin taxtaga, Balxiyning “Forsnoma” kitobi va Abu Rayhon Beruniyning asarlarida keltirilgan ma’lumotlarga ko‘ra, 12 mingta mol terisiga tilla suvida yozilgan 32 ta kitobdan iborat nushasi bo‘lgan. Makedoniyalik Aleksandr mil.av. 334-329-yillarda Markaziy Osiyoni zabt etgan davrda “Avesto”ning ko‘pgina sahifalari yoqib yuborilgan. Aleksandr kitob nima ekanini, unda aks etgan g‘oyalarni odamlarga qanday ta’sir ko‘rsatishi mumkinligini yaxshi bilgan. Shu bilan birga, u o‘z qo‘shiniga qattiq qarshilik ko‘rsatgan yurtimiz xalqlarining g‘oyalari “Avesto”da o‘z ifodasini topganini, o’sha davrdagi avlod-ajdodlarimizning istibdodga bosh egmasdan, kitobdagi ushbu g‘oyalarga tayangan holda, tez orada yana istiqlol uchun kurashga chiqishini nihoyatda yaxshi tushungan.⁷

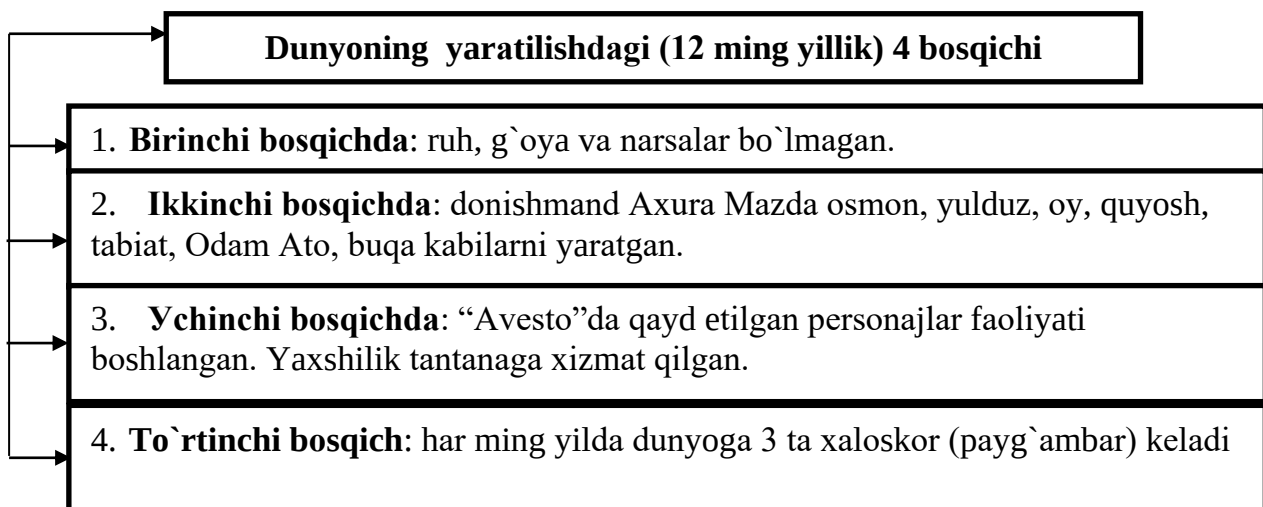
⁷ Nazarov Q. G‘oyalarni falsafasi.-T.: Akademiya, 2011-18-19-betlar.

3.2.3-chizma

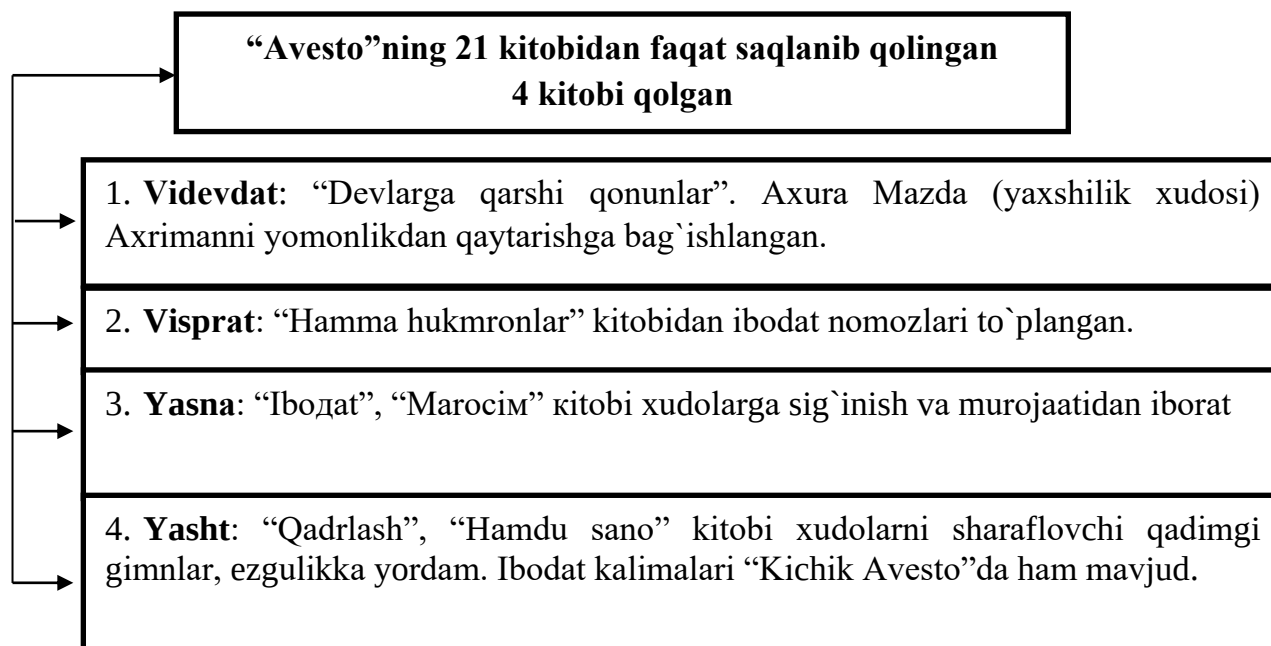

Axura Mazda yaratgan xudolar keyinchalik diniy tizimda Quyosh xudosi Mitra odamlarning himoyachisi sifatida Eronda uning o`rnini bosgan. Masalan, Qadimgi Gretsiyada, Qadimgi Rimda Mitra keng tarqalgan. Diniy ta’limotda dunyoning tuzilishi, yaratilishi tarixi 12 ming yillikdan iborat 4 bosqichga bo‘linadi. Ularning har biri 3 ming yil davom etgan.

3.2.4 -chizma

3.2.5-chizma

Qadimgi ajdodlarimizning ezgu g'oyalari va milliy davlatchilik an'analari aks etgan bu kitob faqat mustaqillik yillarida haqiqiy qadr-qimmat topdi. Respublika hukumati tashabbusi bilan YUNESKO ning 1999- yil noyabridagi bo'lib o'tgan 30-sessiyasida "Avesto" yaratilganining 2700 yilligini dunyo miqyosida nishonlash haqida qaror qabul qilindi. Shuningdek, "Avesto"ning insoniyat madaniyati rivojida, xalqimiz va milliy davlatchiligimiz tarixidagi ulkan ahamiyatini hisobga olgan holda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi "Avesto" kitobi yaratilganining 2700 yilligini nishonlash to'g'risida" (2000- yil 29- mart, 110-sonli) qaror qabul qildi va 2001-yilda bu sana keng nishonlandi. VIII asrda Markaziy Osiyoga islom dini kirib kelib, keng tarqalgunga qadar zardushtiylik mahalliy xalqlarning asosiy dini hisoblangan.

Moniylik dinining asoschisi Surayk Patik (216-277) hisoblanadi. Keyinchalik unga Moniy – "Ruh" laqabi berilgan. Moniylik dinining asosini nur va zulmat o'rtasidagi azaliy kurash, nurning zulmat ustidan g'alaba qozonishiga ishonish g'oyasi tashkil etadi. Moniy o'zini "Samo nuri elchisi" deb hisoblagan hamda o'z ta'limotida odamlarni o'zaro urushmaslikka, mol-dunyo to'plamaslikka da'vat etgan.

Mazdakiylikning asoschisi Mazdak (470-529) bo'lib, bu din asosida xudo oldida har qanday inson teng, jamiyat boyliklari hamma uchun barobar degan g'oya yotadi. Shundan kelib chiqib, ijtimoiy tengsizlik yovuzlik alomati deb hisoblangan. Jamiyat a'zolari o'zaro yordam, adolat va tenglikka chaqirilgan. Boylikka ruju qo'yish, shaxsiy manfaatlar uchun kurash inkor etilgan. Bu din V – asr oxirlarida Markaziy Osiyo va Eron hududlarida ijtimoiy tengsizlikni yo'qotish uchun kurash sifatidagi harakatga aylangan.

3.2.6 -chizma

Markaziy Osiyo hududida islomgacha quldorlik tizimi yemirilishi arafasida keng tarqalgan dinlar

1. Moniylik dini, ta'limoti (asoschisi Surayk Patal: 216-277)
Keyinchalik unga Moniy-Ruh laqabi berilgan. Zardushtiylik ichidagi yangi oqim bo'lib, uning g'oyasi:
 - 1) Borliqning ikki substansiya ruhiy asosini:
 - A) yorug'lik va zulmat (nurning zulmat ustidan g'alabasi)
 - B) yaxshilik va yomonlik (urushmaslik, yomonlik qilmaslik)
 - V) ezgulik va yovuzlik tashkil qilgan
 - 2) Bu din zardushtiylik va xristianlikning sintezi hisoblanadi.
 - 3) Xristianlar moniylikdan missionerlik g'oyasini o'zlashtirgan
 - 4) Hukmron mafkura qarshiligiga uchragan. U zardush ruhoniylari tomonidan jazolangan.
 - 5) Pessimizm (hayotdan voz kechish)ni targ'ib qilgan.
 - 6) Odamlarni urushmaslik, mol-dunyo to'plamaslikka da'vat qilgan.
-
2. Mazdakiylik V-VI asr (asoschisi Mazdak: 470-529) da u din ta'limoti Markaziy Osiyo va Eron hududida ijtimoiy tengsizlikni yo'qotish g'oyasi bilan bog'liq:
 - 1) U somoniylarga qarshi dehqonlar (huquqlarini himoya qilib)ga boshchilik qilgan.
 - 2) Barcha insonlar Xudo oldida teng.
 - 3) Adolat va tenglik, o'zaro yordam g'oyasi.
 - 4) Jamiyat boyliklari hamma uchun barobar bo'lishi kerak.
 - 5) Jamiyatda ijtimoiy tengsizlik – bu yovuzlik alomati hisoblanadi.
 - 6) Ezgulik va yovuzlik o'rtasida kurash, yaxshilik bilan tugaydi.
 - 7) Boyliklarga ruju qo'ymaslik g'oyasi va hokazo.

3.3. Yahudiylilik dini ta'limoti

Yahudiylilik dini bo'lgan iudaizm (Iuda qabilasi nomidan olingan) dini miloddan avvalgi 2-ming yillikning oxirlarida – 1 ming yillikning boshlarida vujudga kelgan. “Iudaizm” atamasi yahudiy qabilalari ittifoqiga kirgan (Ruvit, Simon, Livin va Iuda singari) 12 qabilaning eng katta nomidan olingan. Miloddan avvalgi X asrda ular Iuda qabilasi atrofida birlashtirilgan. Qabila vakili Dovud Isroil – yahudiy davlatining podshohi lavozimini egallagan. Yahudiylar o'troqlashgan davr Falastin davlati deb nomlangan va yahudiy davlati vujudga kelgan. Bu din yahudiy

payg'ambari va qonunshunosi Muso sharafiga bag'ishlangan bo'lib, ba'zan Muso dini deb ataladi.

Yahudiy dini jahon diniga aylanmaganligining 2 sababi mavjud:

- 1) Bu din marosimlari nihoyatda ko'p, ularni bajarish nazoratga olingan.
- 2) Bu dinda yahudiylar klassik (mumtoz) g'oyasi zo'r berib targ'ib qilinib, yahudiylarning boshqa millat vakillari bilan nikohga kirishi man qilingan.

Diniy hayot yahudiy (Quddus) ibodatxonasida markazlashtirilgan. Mil.avv. X asrda Yahudiy davlati podshosi Yaxve (Quddus) ibodatxonasini qurdirgan edi. Podsho endi xudoning erdagi o'g'li, vakili deb e'lon qilingan va mil. avv. 621- yilda din ishlari markazlashtirildi.

Mil.avv. 586-yili Vavilon podshosi Ierusalim shahrini bosib olib, yahudiylarning ma'lum qismini Vavilonga haydab ketadi. Mil. avv. 538- yili Eron podshosi Kir yahudiy asrlarini Falastinga qaytaradi. Ierusalim ibodatxonasi qayta tiklanadi.

Rim imperiyasi mil.avv. 66 – 70 - yillarda yahudiy davlatini bosib olib, shafqatsiz jazoladi. Yahudiylar Falastindan haydab chiqariladi, ular turli mamlakatlarga tarqalib ketadi. Ular qaysi davlatda yashamasin o'z jamoasini tuzdi.

Ko'chmanchi yahudiy qabilalari dastlab ko'pxudolik (politeistik) e'tiqodlari va marosimlari asosida vujudga kelgan. Miloddan avvalgi 13-asrda Falastinni bosib olgandan so'ng dehqonchilik bilan Shug'ullangan. So'ngra ko'chmanchi yahudiylar o'troqlashgan davri Falastin davri deb nomlangan. Miloddan avvalgi X asrda yahudiy davlati vujudga kelgan.

Iuda qabilasining xudosi Yaxve (Quddus)ga sig'inish joriy etilgan. Yahve butun olamni boshqaruvchi yagona xudo deb e'lon qilingan. Shu tariqa umumdavlat (X asr mil.avval.) diniga aylangan. Mil. avv. X asrda Yahudiy davlati podshosi Solomon hashamatli Yaxve (Quddus) ibodatxonasini qurdirdi. Yahve hayoti ham insonlar singari tasvirlangan, bir necha xotini va bolalari bo'lgan. Uning farzandlari erga tushib go'zal qizlarga aylangan. Podsho endi xudoning erdagi o'g'li, vakili deb e'lon qilingan. Tartib xudo tomonidan erda o'rnatilgan.

Miloddan avvalgi 621- yilda din ishlari markazlashtirildi. Mil. avv. 586- yili Vavilon podshosi Ierusalim shahrini bosib oldi, yahudiylarning ma'lum qismi Vavilonga haydab ketildi. Mil avv. 538- yil Eron podshosi Kir tomonidan asrlar Falastinga qaytarildi, Ierusalim ibodatxonasi qayta tiklandi.

“Yahudiylar bugun azob cheksada o'zlari aybdor, vaqti kelib Yahve ularni kechiradi, barcha xalqlarlardan ustun xalq bo'lib qoladi”, deyilgan.

Iudaizm dinining muqaddas kitoblari

1. **Bibliya (yun. Biblia – kitoblar)** – Qadimgi Ahd va “Talmud”dir. Bibliya – “Qadimgi Ahd”ning 5 kitobi boʻlib, u “Musoning 5 kitobi” deb nom olgan. Bu 5 kitob:

- 1) **“Borliq” kitobi** – olam, inson Xudo tomonidan yaratilgan, gunoh qilmaslik, jannatdan haydalanish;
- 2) **“Chiqish” kitobi** – Musoning hayoti, faoliyati, misrliklardan ozod etish, xudoning 10 vasiyati;
- 3) **“Sonlar”** – qonunchilik, Yahudiylarning Misrdan olib chiqib ketilishi, to Falastin bosib olingangacha boʻlgan davr;
- 4) **“Loviy”** – oilaviy hayot haqidagi kitob;
- 5) **“Ikkinchi qonun”** – bu diniy qonunlar kitobi.

2. **Bibliya xristian dinining ham muqaddas kitobi** boʻlib, bu ikki dinnning kitobi bir nom bilan atalsada 2 ga boʻlinadi:

- 1) **Bibliya** – “Qadimgi Ahd” deb.
- 2) **Xristian dini kitobi** “Bibliya” esa “Yangi Ahd” deb ataladi.

Rim imperiyasi engilgach “Talmud” (yahudiycha “oʻrganish”) iudaizm gʻoyasi diniy, huquqiy tasavvurlarni birlashtirgan diniy kitob yaratildi. Keyinchalik “Talmud”ga sharx bilan “Tavrot” deb nomlandi.

Isroil davlati tashkil topgach (1948 y.) iudaizm davlat dini deb eʼlon qilindi. Iudaizm dinida Muso, Navin, Ibrohim, Ishoq kabi paygʻambarlar mavjud. Diniy taʼlimotga koʻra, xudo Yahve iudaizm qonun-qoidalarini Muso orqali odamlarga tarqatgan. Yaxve Musoga Misrda qul boʻlib yurgan yahudiylarni olib chiqib ketishda yordam beradi. Sino togʻida 10 ta vasiyat bitigini beradi. Vasiyatda ajnabiy xudolarga sigʻinmaslik, butxonalarni vayron etish, quyma xudo (but)lar yasamaslik aytilgan. Axloq normalari: ota-onalarni eʼzozlash, qotillik qilmaslik, aralash nikohlar, oʻgʻrilik, fohishalik, yolgʻon guvoh berish, birov mulkiga koʻz olaytirish qoralangan.

Iudaizm son-sanoqsiz buyruq, taqiq, marosimlarga ega. Har bir dindor 365 ta taqiqni, 248 buyruqni bilishi kerak. Chaqaloq 8 kunidayoq sunnat qilinishi lozim. Bu

Yurtimizda hukm surayotgan diniy bagʻrikenglik muhiti tufayli mamlakatimizda 2 ming 200 dan ortiq turli diniy tashkilotlar faoliyat yuritmoqda. Turli din vakillari oʻrtasida oʻzaro hurmat va doʻstona munosabatlarni rivojlantirish, fuqarolar qaysi din va eʼtiqodga mansubligidan qatʼi nazar, ularning teng huquqligini taʼminlash bundan buyon ham eng muhim vazifalarimizdan biri boʻlib qoladi.

***Shavkat Mirziyoyev,
1-jild, 47-bet, 2017- yil.***

dindagilar tuya, cho‘chqa, quyon go‘shini emaydi. Eyiladigan go‘shlarda qon dog‘i bo‘lmasligi kerak. Shanba kuni ishlamaslik, ovqat pishirilmaydi, olov yoqilmaydi, pulga qo‘l tegizilmaydi. Pasxa bayrami, o‘rim-yig‘im, yangi yil bayrami, 7 kunlik kuz bayrami. Ayol kishi erining itoatkori. Har iudaist erkak ayol bo‘lib yaratilmagani uchun duo o‘qiydi. Ayol eriga itoat etuvchi qilib yaratilgani uchun xudoga minnatdorchilik bildiradi va hokazo.

“Sionizm” (Sion tog‘i nomidan olingan) “Xudoning arzandasi” degan da‘voni bayroq qilib olgan.

3.4. O‘rta Osiyoga Buddaviylik va Xristianlik dinlarining kirib kelishi

Jahon dinlari: Buddaviylik, xristianlik, Islom dinlari o‘zining paydo bo‘lgan xududdagina amal qilib qolmay, bu dinlar er yuzining boshqa hududlarida ham o‘z e‘tiqod qiluvchilarini vujudga keltira olgan. Bu dinlarga e‘tiqod qiluvchilar milliy, etnik, til, irq, tug‘ilgan joyi, fuqarolik kabi xususiyatlarni hisobga olmaydi. Bir ijtimoiy iqtisodiy formatsiyadan ikkinchi bir ijtimoiy iqtisodiy formatsiyaga o‘tish davrida, jahon imperiyasi uchun jahon dini yaratish ehtiyoji tug‘ilgan paytda paydo bo‘ldi.

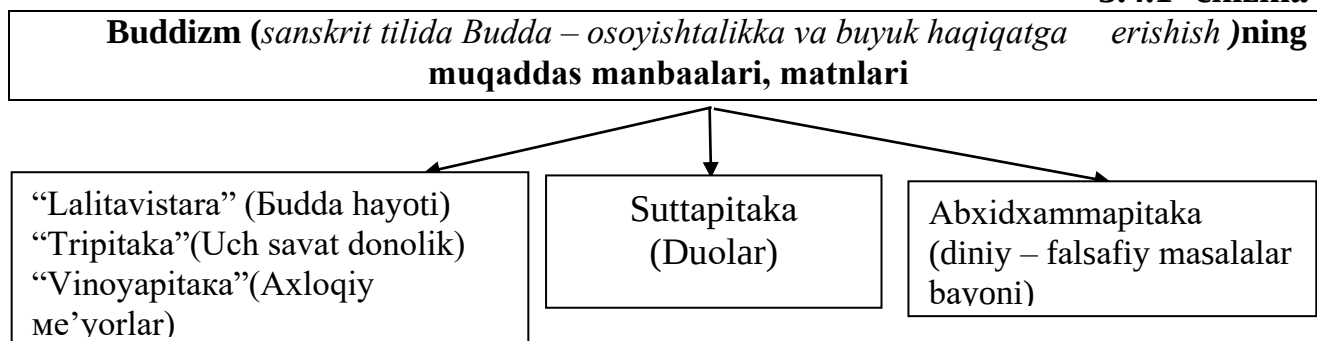
Bizning Konstitutsiyamiz va qonunlarimizda O‘zbekiston Respublikamizning barcha fuqarolari millati, tili va dinidan qat’i nazar, teng huquq va erkinliklarga ega ekani mustahkamlab qo‘yilgan. Ularga o‘z milliy madaniyati, an’ana va urf–odatlarini saqlash hamda har tomonlama rivojlantirish uchun barcha imkoniyatlar yaratilgan.

***Shavkat Mirziyoyev
1-jild, 296-bet, 2017- yil.***

1. **Buddaviylik** (Budda nomidan olingan) – diniy-falsafiy ta’limot, vujudga kelish jihatidan ilk jahon dini. Buddaviylik asoschisi – shahzoda Sidxartxa Gautama (mil.av. 567-488 yillarda) vafotidan so‘ng “Haqiqat najotkori” — “Budda” deb atala boshlagan. Buddaviylik dini miloddan avvalgi VI asrda Hindistonda vujudga kelgan. Ya’ni miloddan avvalgi I ming yillik o‘rtalarida Hindistonda paydo bo‘lgan.

Buddaviylik (sanskrit tilida budda– osoyishtalikka va buyuk haqiqatga erishgan degan ma’noni bildiradi). Bu dinning paydo bo‘lishi Hindistonda davlat hokimiyatini (mayda knyazliklar) markazlashtirishga harakatlar kuchayishi natijasida vujudga kelgan.

3.4.1 -chizma

Hozirgi davrda Buddaning ko‘zga ko‘ringan nazariyotchisi va faylasufi Suzuki hisoblanadi.

3.4.2-chizma

Buddaviylikning asosi “Hayot – bu azob-uqubatdir” va “najot yo‘li mavjud” degan g‘oyadir. Buddaviylik qonuniyatlariga ko‘ra, inson o‘ziga moslashgan mavjudot bo‘lib, o‘zida tug‘iladi, o‘zini o‘zi halok qiladi yoki qutqaradi. Bu narsa Buddaning ilk da‘vatida mujassamlashgan 4 haqiqatda o‘z ifodasini topgan

Budda yaratgan 4 haqiqat:

Birinchi haqiqat – “Azob - uqubat mavjuddir” (hayot iztiroblardan iborat). Tug‘ilish – qiynoq, kasallik – qiynoq, o‘lim – qiynoq, yomon narsaga duch kelish – qiynoq, yaxshi narsadan ayrilish – qiynoq, o‘zi xohlagan narsaga ega bo‘lmaslik – qiynoq va hokazo. Har qanday narsa, hodisa moddiy va ma‘naviy bo‘lsin Draxmalardan tuzilgan. Draxmalar mavjudlikning 5 ta formasini yaratadi: tana, sezgi, his-tuyg‘u, harakat, anglash

Ikkinchi haqiqat: “qiynoqlarning sabablari mavjuddir”. Azob - uqubat (hayot iztiroblardan iborat) – haqidagi ta‘limot. Ya‘ni iztiroblarning manbai ehtiros va istaklarga to‘la xayot.

Yaxshi yoki yomon niyatlardan tuzilgan hayot daryosi, orzular va intilishlar sababli kelajak xayot uchun karma hozirlaydi. Demak, qayta tug‘ilish, yangitdan qiynoqlarga duchor bo‘lish davom etadi.

Buddistlar fikricha, Buddadan keyin hech kim Nirvana (sanskrit tilida o‘chish, so‘nish)

Uchinchi haqiqat: “Qiynoqlarni tugatish mumkin”. Azob-uqubatlardan ozod bo‘lish haqidagi ta‘limot. Ya‘ni iztiroblardan nirvanaga erishish orqali xaloc bo‘lish. Bu qayta tug‘ilishdan to‘xtaydi. “Men” degan fikrdan ajraladi.

To‘rtinchi haqiqat: qiynoqlardan qutilishning najot yo‘li mavjud. Bu ta‘limot yechimi “najotning olijanob sakkizlik yo‘li”da o‘z ifodasini topgan.

Najotning olijanob sakkizlik yo‘li:

taqvadorlik e‘tiqodi – to‘g‘ri e‘tiqod, istak va ehtiroslarni ongli ravishda cheklash;

taqvadorlik qat‘iyati – to‘g‘ri yo‘l, inson o‘z hayot yo‘lini to‘g‘ri tanlay bilish;

taqvadorlik so‘zi – to‘g‘ri so‘z, insonning gapi samimiy va adolatli bo‘lishi;

taqvadorlik ishi – to‘g‘ri ish, kuch ishlatishga yo‘l qo‘ymaslik;

taqvadorlik turmush tarzi – to‘g‘ri – tinch, pokiza va adolatli bo‘lishi;

taqvadorlikka intilish – to‘g‘ri fikr – inson o‘z fikrining to‘g‘ri ekanligini nazorat qilish;

taqvadorlikni orzu qilmoq – to‘g‘ri niyat, yomonlikning jismimizda mujassamlashganligini bilish;

taqvadorlik fikri – xayoli bilan yashash – to‘g‘ri mushohada meditatsiya va mushohada

Buddaviylik ta‘limoti asosan 3 qismdan iborat:

Meditatsiya (8 lik qoidasiga amal qilish).

Axloq.

Donolik.

Donishmandlik – bu buddaviylikning asosiy maqsadi bo‘lib, narsalar tabiatini to‘g‘ri tushunish.

Demak, najotning “olijanob yo‘li” taqvadorlik hayoti bo‘lib, uning mohiyati Shundan iboratki, odam o‘zidagi har qanday hayotiy intilishni, har narsaga ko‘ngil ko‘yishni so‘ndirish, batomom taqvadorlik (tarkidunyochilik, zohidlik) yo‘liga o‘tishi, hatto yaqinlashib qolgan najotdan ham quvonmaslik. Najotning bu 8-lik yo‘liga amal qilgan odam oxir-oqibatda yuksak kamolotga erishadi.

Buddaviylikda olam 3 bosqichli deb ta'riflanadi

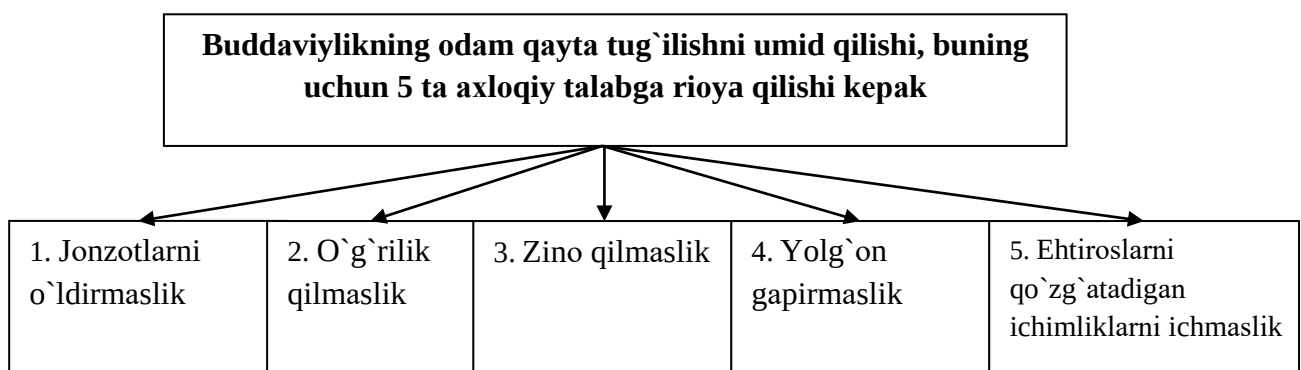
1. **Eng yuqori nirvana (o'chish, so'nish) dir.** Bu mutlaq osoyishtalik hukm suradigan olam. U erda inson barcha turmush tashvishlaridan xalos bo'ladi. Uning hayotiy istaklarini ham, tuyg'ulari ham, ehtirolari ham bo'lmaydi. Jonning ko'chib yurishi, mutlaq osoyishtalik. Demak, buddaviylikda jon abadiy emas.

2. **Ikkinchi olam** – bu bodisatvadir, ya'ni ruhiy mavjudotlar bilan to'lgan jannatdir. Unda Amitabhma (5 ta oliy buddaning biri jannatning yaratuvchisi). Bu olamda ruh gunohdan xalos bo'lgan, lekin eng oliy olamga ko'tarilmagan avliyolar yashaydilar. Olamning Shu qismidan kishilarga yo'l ko'rsatish uchun Buddha ta'limotiyuboriladi, deyiladi.

3. **Uchinchi olam – bu eng quyi olamdir.** Unda odamlar va hayvonlar yashaydi. Olamning bu qismida ruh qafasda yashaydi. U changaldan qutilish va yuqori olamga ko'tarilishga harakat qiladi. Ruh o'z-o'zidan emas, balki odamlarning savobli ishlari orqaligina ko'tariladi. Agar odamlar buddaviylikka e'tiqod qilsalar, ularning joni bir necha qayta tug'ilishlardan so'ng jannatga va so'ngra nirvanaga ko'tariladi. Yomon kishilarning ruhlari esa quyi dunyoda azoblanib qafas ichida yuraveradi. Yuqori olamga ko'tarila olmaydi.

Buddaviylik ta'limotiga ko'ra, o'lim insonni azob-uqubatlardan xalos eta olmaydi. Chunki o'limdan keyin ham insonni qayta tug'ilish kutadi.

3.4.3-chizma

Buddizmda ikki asosiy yo'nalish mavjud:

1) xinayana (kichik arava ma'nosini bildiradi).

2) maxayana – bu juda ko'p sekta va mazhablarga bo'linadi. Katta arava ma'nosini bildiradi.

Buddizmga bugungi kunda taxminan 500 milliondan ortiq kishilar e'tiqod qiladi.

Umuman, buddaviylik dini Markaziy Osiyo, Janubiy-Sharqiy Osiyo mamlakatlarida va Uzoq Sharqda tarqalgan. Xozirgi kunda buddizm Shri Lanka, M'yanma (Birma), Tailand, Laos, Kambodje, Butan va Yaponiya kabi davlatlarning, Tibetning asosiy dinidir. Buddizm muayyan tarixiy davrlarda Xitoy, Hindiston, Koreya va Indoneziyada, deyarli butun Osiyo xalqlari, ya'ni jahonning salkam uchdan ikki qismi aholisi ma'naviy qadriyatlariga katta ta'sir ko'rsatgan.

Shunday qilib, buddaviylik eramizdan avvlgi 1 ming yillikning oxirlarida Shri-Lanka va O'rta Osiyo hamda Old Osiyoni o'z ichiga olgan Kushon imperiyasiga

kirib keldi. Bizning diyorimizda olib borilgan arxeologiya qazish ishlari asnosida O‘ratepa, Dalvarzintepa, Quva, Zartepa, Qorovultepa, Ayritom mavzalaridan topilgan. Shakyamuni sanamlari, hayvon haykalchalari, ramziy g‘ildiraklar va stupa qoldiqlarining guvohlik berishicha, Kushon imperiyasida buddaviylikka katta ahamiyat berilgan.

Buddaning huzuriga bir talaba kelib:

- Mo‘‘jiza ko‘rsatganingizdan keyingina sizga ishonishim mumkin, - dedi.

Budda g‘amgin jilmaydi-da, unga g‘aroyib mo‘‘jiza ko‘rsatdi. Talaba o‘zini tutolmay hayqirib yubordi:

- O, Budda! Endi men sening rahnamoligingda ilm olishga rozima.

Biroq Budda unga eshikni ko‘rsatib, dei:

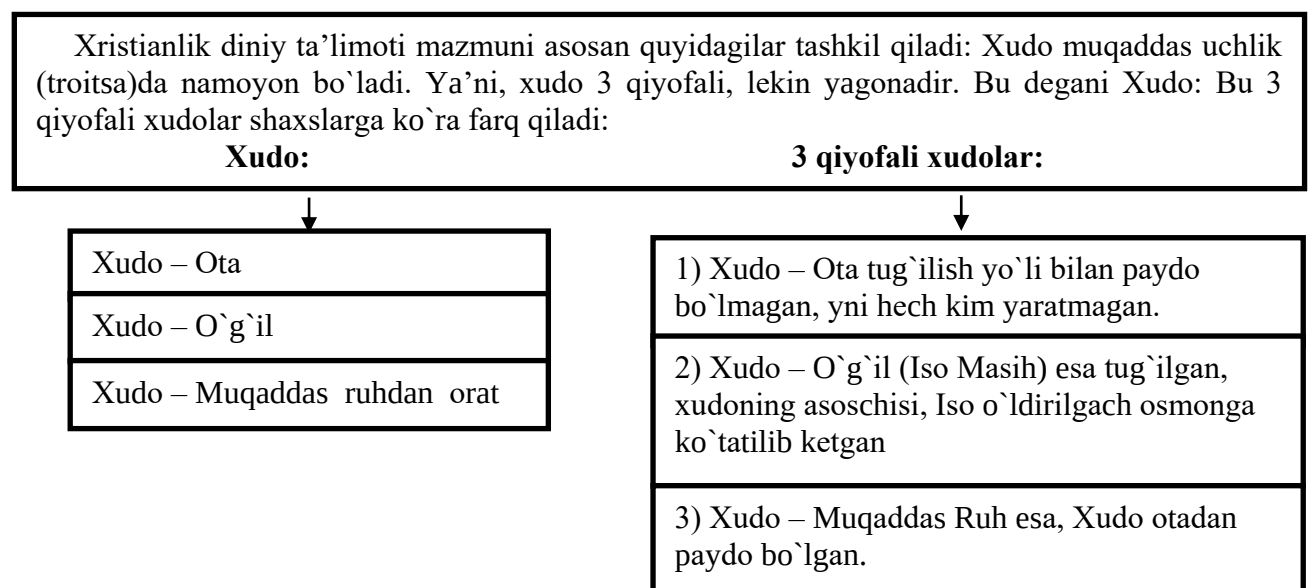
- Endi menga sening keraging yo‘q!

Budda Shunday degandi: kamchilik va nuqsonlaringni ko‘rsatib, seni koyigan donishmandning etagidan mahkam tut. Zero, u zot xazinaga eltayotgan yo‘lboshchiga o‘xshaydi va sen sira kam bo‘lmaysan.

2. **Xristianlik dini** buddaviylik va islom dinlari qatorida jahon dini hisoblanadi. Bu din o‘ziga e‘tiqod qiluvchilarning soni jihatidan jahon dinlari orasida eng yirigi hisoblanadi. Unga e‘tiqod qiluvchilarning soni 2 milliarddan ortiq. Bu son dunyo aholisining deyarli uchdan biriga to‘g‘ri keladi.

Xristianlik dini asosan Yevropa, Shimoliy va Janubiy Amerika, Avstraliya qit‘alarida hamda qisman Afrika qit‘asining janubiy qismida va Osiyo qit‘asining sharqiy qismida tarqalgan.

3.4.4-chizma

Xristianlik eramizning boshlarida Rim imperiyasining sharqiy qismida Falastin erlarida vujudga keldi. Iso Masih (Iisus Xristos) Bibliyaning xabar berishiga ko‘ra, xristianlik ta‘limotining asoschisi bo‘lib, u Rim imperiyasi tashkil topganining 747 yili Falastinning Nazaret qishlog‘ida bokira qiz Maryamdan Xudoning amri bilan

dunyoga keldi. Yangi eraning boshlanishi ham Iso Masihning dunyoga kelishi bilan bog'liq.

Xristianlik IV asr boshlariga kelib, Rim imperiyasining davlat diniga aylangan va 325-yilda Rim imperatori Buyuk Konstantin tomonidan Birinchi Nikey soborida davlat dini sifatida e'tirof etilgan. Xristianlikning asosiy g'oyalaridan biri – Iso Masih (Xudo O'g'il)ning samodan erga tushib, odamlarni dastlabki gunohdan xalos etish uchun qiynoqlarga va o'limga rozi bo'lgani, ya'ni tirilib, osmonga ko'tarilib ketgani haqidagi ta'limotdir.

3.4.5-chizma

Xristianlikdagi 3 yo'nalish

1. Katoliklik, katolitsizm (yun. umumiy, jahon, koinotga oid) – xristianlikdagi diniy oqimlardan biri. Katoliklik faqat muqaddas yozuv (Bibliya)ni emas, balki muqaddas rivoyatni ham o'z ta'limotining manbai sifatida e'tirof etadigan g'oyalar ta'sirida shakllandi. Unga ko'ra, Rim papasi Isoning erdagi noibi, uning hokimiyati esa jahon ibodatxonalari hokimiyatidan yuqori hisoblanadi. Ruhoniylarning uylanmasligi Bibi Maryamni bokira bo'la turib Isoni tug'ishi, Isoning vaqtincha osmonga ko'tarilib ketganligini e'tirof etadi. Katolik cherkovi yagona markazi – Vatikan davlatiga ega, uning boshlig'i esa Rim papasidir. Asosan 800 milliondan ziyod odamlar e'tiqod qiladi. Italiya, Ispaniya, Portugaliya, Frantsiya, Belgiya, Polsha, Vengriya, Chexiya, Slovakiya, Boltiq bo'yi mamlakatlari, Avstraliya, Lotin Amerikasi davlatlarida yashaydi, Shu oqim tarafdori. Katoliklar Muqaddas Ruh-Xudo ham Ota-Xudodan, ham O'g'il-Xudodan kelib chiqqan deb xisoblaydi.

2. Pravoslavie – Sharqiy Yevropa, Yaqin Sharq va Bolqon mamlakatlarida keng tarqalgan xristianlikdagi yo'nalish. Uning ta'limotini asosiy muqaddas yozuv (bibliya) va muqaddas rivoyatlarga ishonch tashkil etadi. Bu oqim olamning yaratuvchisi va boshqaruvchisi muqaddas uchlik (troitsa)dan iborat yagona xudo ekanligi, narigi dunyo to'g'risidagi, dastlabki gunoh tufayli azob-uqubatlarga duchor qilingan insoniyatni najot topishga imkon beruvchi Iso-Masihning xaloskorlik missiyasi haqidagi aqidalarni tan oladi. Cherkov Xudoga va odamlar o'rtasidagi vositachilik roliga e'tibor beradi. Bu oqimda 7 sirli marosimi mavjud. Muqaddas ruh faqat Ota-Xudoga – e'tirof etilmaydi. Pravoslaviyada yagona markaz, yagona boshliq yo'q. 15 mustaqil cherkov mavjud. Pravoslavlar esa, Muqaddas Ruh-Xudo faqat ota-xudodan kelib chiqqan, degan ta'limotni tan oladi.

3. Protestantizm (“protest – narozilikni bildiradi”) – xristianlikdagi uch yo'nalishdan biri. Katoliklarga qarshi reformatsiya davrida vujudga kelgan, mustaqil cherkov va sektalarni o'z ichiga oladi. Cherkovlarni tugatmay, uni “tuzatish”, isloh qilish, o'z manfaatiga muvofiqlashtirish maqsadini qo'ygan. Bu oqim Xudoning borligi, uning uch qiyofada namoyon bo'lishi, jonning o'lmasligi, jannat va do'zah haqidagi vahiy va boshqalar to'g'risidagi umumxristian tasavvurlarni e'tirof etadi. Bu oqim 3 ta yangi printsip: 1) shaxsiy e'tiqod bilan najot topishi; 2) dinga ishonuvchi barcha kishilarning ruhoniy bo'lish mumkinligi; 3) Bibliyaning oliy nufuzi uni yaxshilik qilish qobiliyatidan mahrum etadi. Shuning uchun u xayrli ishlar bilan emas, asketizm yo'li bilan emas, gunohini so'rab olish uchun o'zini qurbon qilgan Isoga shaxsiy e'tiqod qilish bilan gunohlardan ozod bo'lish mumkin emish. Protestantizm ruhoniy bilan qavm o'rtasidagi aqidaviy farq tan olinmaydi, cherkov ierarxiyasi rad etiladi. Ruhoniy qavmlarni gunohlardan forx etish huquqidan mahrum bo'lib, u jamoaga hisob beradi. Samoviy huzr-halovat ta'limotni rad etadi. O'lganlarga bag'ishlab duo o'qish, avliyolarga sig'inish, ular sharafiga bayramlar o'tkazish, murda va butlarga topinish bekor qilindi. Ibodat uylari ortiqcha bezashlardan, qo'ng'iroqlardan olib tashlandi. Muqaddas rivoyatlar rad etildi. Hozirgi vaqtda bu oqim tarafdorlari Skandinaviya mamlakatlarida, AQSH, Germaniya, Buyuk Britaniya, Niderlandiya, Kanada, Shvetsariya keng tarqalgan. Protestantizmning jahon markazi – AQSHda joylashgan.

Xristianlik ta'limotiga ko'ra, kelajakda Isoning ikkinchi marta qaytib kelishi kutiladi. Bu din ahliga Isoning o'gitlariga, vasiyatlariga amal qilish, hayot mashaqqatlariga u kabi bardosh berish kerakligi, buning evaziga, ular kelajakda, narigi dunyoda ajr (mukofot)ga erishishlari to'g'risidagi fikr singdiriladi. Xristianlik mafkurasining tarkib topishiga sharq diniy e'tiqodlari, yahudiylarning messionizm xarakteridagi sektalar, yahudiy-yunon falsafasi hamda o'sha davr stoiklari qarashlari sezilarli ta'sir ko'rsatgan. Iso o'giti: jannat va do'zah mavjud, jonning o'lmasligi.

Dastlabki xristianlikda keyinroq paydo bo'lgan uchlik (troitsa), dastlabki gunoh, xudoning zuhr bo'lishi, cho'qintirish marosimi, non va vino totish marosimi haqidagi tasavvurlar va boshqa aqidalar ma'lum emas edi. Xristianlik aqidalarining shakllanish jarayoni bir necha asrlarga cho'zildi. Uning Nikey va Konstantinopol jamoa soborlari ishlab chiqqan qonun- qoidalarini ko'p marta to'ldirildi va o'zgartirildi.

3.4.6-chizma

Xristianlikning salb yurishlari (1096 - 1270)	
→	Birinchi salb yurishlari (1096 - 1099). 1095-yil Klermonda papa II tomonidan e'lon qilingan. 1099- yil iyulida salbchilar saljuqiylardan Quddus (Ierusalim) shahrini tortib olishgan va Quddus qirolligini tashkil qilishgan. Quddus olinib Ierusalim qirolligi tashkil topdi.
→	Ikkinchi salb yurishlari (1147-1149)ga 1144 saljuqiylarning Edessa shahrini bosib olishlari bahona bo'lgan. Bu yurish mag'lubiyatga uchragan.
→	Uchinchi salb yurishlari (1189-1192)ning boshlanishiga 1187-yil Misr sultoni Salohiddin tomonidan Quddusning egallab olinishi sabab bo'lgan. Bu yurish ham barbod bo'lgan. Ruhiy-ritsarlik ordeni tuzildi.
→	To'rtinchi salb yurishlari (1202-1204)ni 1199- yil papa Innokentiy III uyushtirgan. Uning natijasida frantsuz, nemis va ital'yan salbchilari dastlab Misrga mo'ljallangan yurishning yo'nalishini o'zgartirib, xristianlar yashaydigan shaharlar – Zadar (Dalmatsiya, 1202- yil noyabr, Konstantinopol (Vizantiya poytaxti, 1204- yil aprel)ni bosib olib, Lotin imperiyasini tuzishgan.
→	Beshinchi salb yurishlari (1217-1221)
→	Oltinchi salb yurishlari (1228-1229)
→	Yettinchi salb yurishlari (1248-1254)
→	Sakkizinchi salb yurishlari (1270) samarasiz bo'lgan. Tripoli (1289) va Akra (1291) musulmonlar qo'lga o'tishi bilan salbchilar Sharqdagi mulklarini tamomila yo'qotdi.

Salb yurishlari vaqtida Sharqni talab orttirilgan boylik G'arbiy Yevropa feodal jamiyatining rivojiga va pul-tovar munosabatlarining o'sishiga ijobiy ta'sir ko'rsatdi.

4 - bob. ISLOM TA'LIMOTI ASOSLARI

- 4.1. Johiliya davri.
- 4.2. Islom dini ta'limoti.
- 4.3. Islom dinining muqaddas manbalari.

4.1. Johiliya davri

Islom dinining asl insonparvarlik mohiyatini chuqur ochib berish maqsadida biz azim poytaxtimiz Toshkent shahrida O'zbekistondagi Islom madaniyati markazi barpo etishga qaror qildik. Nega deganda, "Jaholatga qarshi – ma'rifat" shiori ostida mana shunday markazni tashkil etish bugungi davrning O'zi taqozo etmoqda.

*Shavkat Mirziyoyev,
1-jild, 469-bet, 2017.*

Johiliya (arab. – bilimsizlik, jaholat) – **arablar tarixining islomdan ilgarigi davriga berilgan nom.** Johiliya tushunchasi Qur'onning bir necha suralarida uchraydi. ("Oli – Imron", 154; "Moida", 50; "Azzob", 33; "Fath", 26). Atamaning paydo bo'lishiga muayyan sabablar bo'lgan. Zero, islomdan oldingi arablarning ko'pchiligi **"jahl" tuyg'usiga xos bo'lgan.**

Bu boshqalarga nisbatan beshafqat va vahshiyona munosabatda bo'lishda o'z ifodasini topgan (qasos olish zarurati, go'dak qizlarni tiriklayin ko'mish, o'zga qabila vakiliga dushman sifatida qarash va boshqa). Johiliya arablari narigi dunyoga ishonmagan. Islom g'alabasidan so'ng ular dahriylar yoki mushriklar (Allohga boshqa xudolarni sherik qiluvchilar) degan nomlarni olgan. Islom vujudga kelishi arafasida Janubiy Arabiston aholisining e'tiqodida katta o'zgarishlar yuz berdi. Arabiston yarim orolining janubida ham, shimolida ham aksariyat aholi har xil but-sanamlarga sig'inardi, ya'ni ko'pxudolik e'tiqodida edi. Ammo arablarning butparastligi faqat totemizm, fetishizm kabi ibtidoiy, ilk din shakllari emas, balki uzoq yo'lni bosib o'tgan, nisbatan rivojlangan ko'pxudolik edi. Totemizmning yaqqol dalili sifatiga ko'ra arab qabilalarining nomini keltirish kifoya; asad (arslon), kalb (it), bakr (bo'taloq), sa'lab (tulki), zib (bo'ri) va hokazo. Fetishizm qadimgi arablarda asosan meteorit va vulqoniy toshlarni muqaddaslashtirish, ularga sig'inishda o'z ifodasini topdi. "Johiliya" adabiyotida marhumlarning "joni" yoki "arvohi" haqida ko'plab rivoyatlar bor. Ba'zi badaviy qabilalar qadimgi misrliklar singari inson vafotidan so'ng, uning "joni" yashashda davom etishiga ishonganlar.

Sharq Uyg'onish davrining buyuk mutafakkiri Abu Nasr Forobiy (873-950) "Fozil odamlar shahri" risolasida shahar davlatini ikki toifaga: fazilatli Madina shahri va fazilatsiz (jaholatli) Madina shahriga bo'lib, ularning har biriga izoh berib o'tadi.

Jaholatga qarshi ma'rifat va ta'limni kuchaytirish orqali kurashish, shu asosda bashariyat farovonligini targ'ib qilib, insonlarni ezgulikka da'vat etish... muhim ahamiyat kasb etadi.

*Shavkat Mirziyoyev,
1-jild, 428-bet, 2017.*

Forobiy “aholilarining diniy e’tiqodlari xurofiy, xato dunyoqarashlarga asoslangan shaharlarni jaholatdagi yoki adashgan shaharlar deymiz”⁸ deydi.

Fozillar shahrining ziddi bo‘lgan shaharlar:

1. Johillar shahri. *Qur’oni karim johiliya davridagi*
2. Benomuslar shahri. *barcha salbiy, jaholat holatlariga*
3. Ayirbosh qiluvchilar shahri. *barham berib, oilanimustahkamladi.*
4. Adashgan, zalolatdagi odamlar shahri.

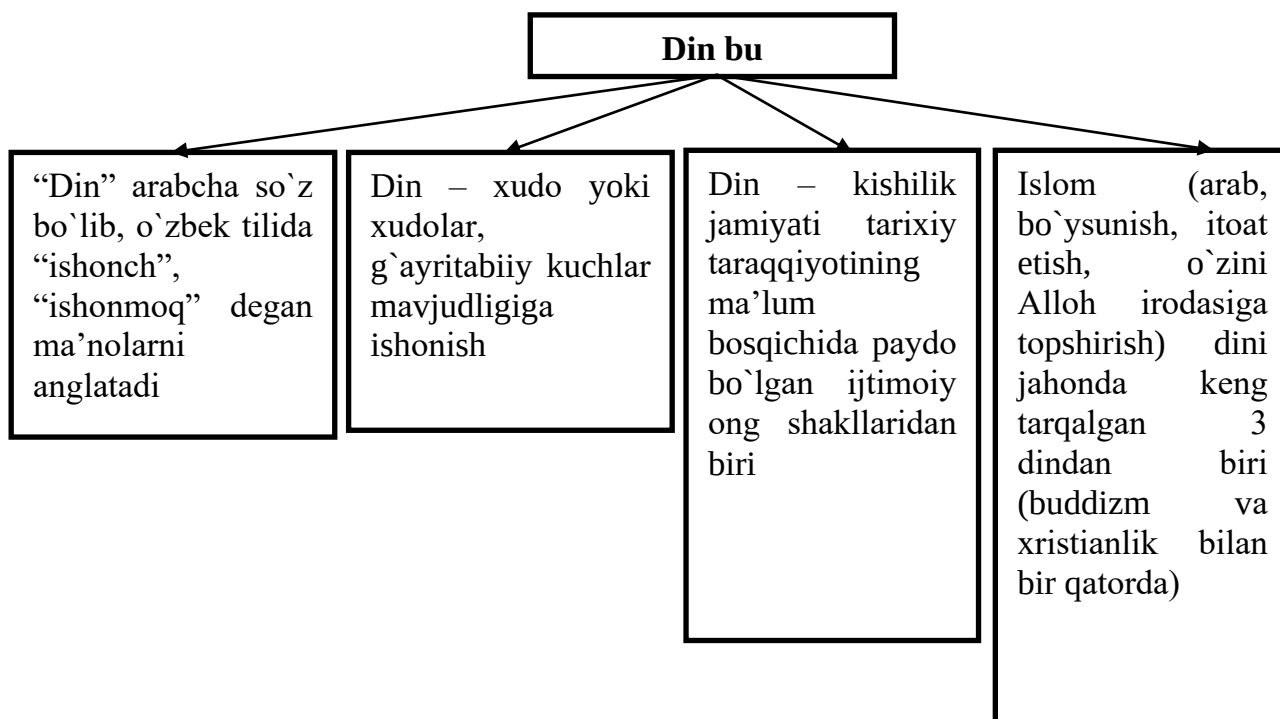
4.2. Islom dini ta’limoti

Ma’lumki, bizning mintaqamiz, avvalambor, bugungi O‘zbekiston zamini Islom ilm-fani va madaniyatining qadimiy beshiklaridan biri hisoblanadi.

*Shavkat Mirziyoyev,
1-jild, 468-bet, 2017.*

Diniy nuqtai nazarga ko‘ra, din ilohiy kuchlarga, xudoga, payg‘ambarlarga, farishtalarga, muqaddas kitoblarga, oxiratga, butun yaxshi-yomonlik Yaratganning irodasi bilan bo‘lishiga ishonmoqlik, shayton va iblislardan saqlanishdir.

4.2.1-chizma

Islom dini payg‘ambar Muhammad ibn Abdulla (s.a.v.) tomonidan (s.a.v.)

Arabistonda targ‘ib etilgan.

“Islom” so‘zi ma‘nolari

1. Itoat va bo‘ysunish.
2. Ixlos va turli ofatlardan salomat bo‘lish.
3. Sulh va omonlik.
4. Alloh buyurgan diniy e’tiqodga iymon keltirish.

Islom diniga e’tiqod qiluvchilar arabcha “muslim” (“sadoqatli”; ko‘pligi “musilmun”) deb ataladi. “Muslim”, “muslimun” so‘zining

⁸ Forobiy. Fozil odamlar shahri. – T.: “YAngi asr avlodi”, 2016.- 261-bet.

boshqa xalqlar orasida o'zgacha talaffuz etish (masalan, forslarda – musulmon, o'zbeklarda – musulmon, qirg'iz va qozoqlarda – musulmon, Ukraina va Rossiyada – basurman) natijasida bu dinga e'tiqod qiluvilar turli nom bilan ataladi. Lekin ularning ichida hozir musulmon iborasi keng tarqalgan.

Jahonda 1,77 milliard (2017y.) kishi Islomga e'tiqod qiladi. Musulmonlarning uchdan ikki qismining ko'prog'i Osiyoda yashaydi va bu qit'a aholisining 20 foizdan ortiqrog'ini tashkil etadi. Qariyb 30 foiz musulmonlar Afrikaga to'g'ri keladi (qit'a aholisining deyarli yarmi). Dunyoda musulmon jamoalari mavjud bo'lgan 120 dan ortiq mamlakatdan 35 tasida aholining aksariyat qismi musulmonlardan iborat.

Shimoliy Afrika, G'arbiy Osiyoning barcha mamlakatlari (Kipr, Livan, Isroil mustasno), Senegal, Gambia, Niger, Somali, Afg'oniston, Pokiston, Bangladesh, Indoneziya va boshqalar)da aholining 80 foizdan ortig'i musulmonlardir. Bir qancha mamlakatlarda musulmonlar aholining 80 foizigachani tashkil qiladi (Gvineya, Mali, Livan, CHad, Sudan). Malaziya va Nigeriyada qariyb yarmi, ba'zi bir mamlakatlarda musulmonlar ozchilik bo'lsa ham, ta'sir doirasi kuchli (Gvineya-Bisau, Kamerun, Burkina Faso, Siera-Leone va boshqalar). Musulmonlar soni jihatidan eng yirik davlatlar – Indoneziya, Hindiston, Pokiston va Bangladesh. Musulmonlarning anchasi Xitoy, Tailand, Efiopiya, Tanzaniya, Kiprda, **Evropaning ayrim mamlakatlari** (Albaniya, Buyuk Britaniya, Germaniya, Frantsiya va boshqalar). **Shimoliy va Janubiy Amerika qit'asi mamlakatlari** (AQSH, Kanada, Afg'oniston, Braziliya, Gayana, Surinam, Trinidad va Tobago)da, **Avstraliyada, Fidji orollarida yashaydi.**⁹

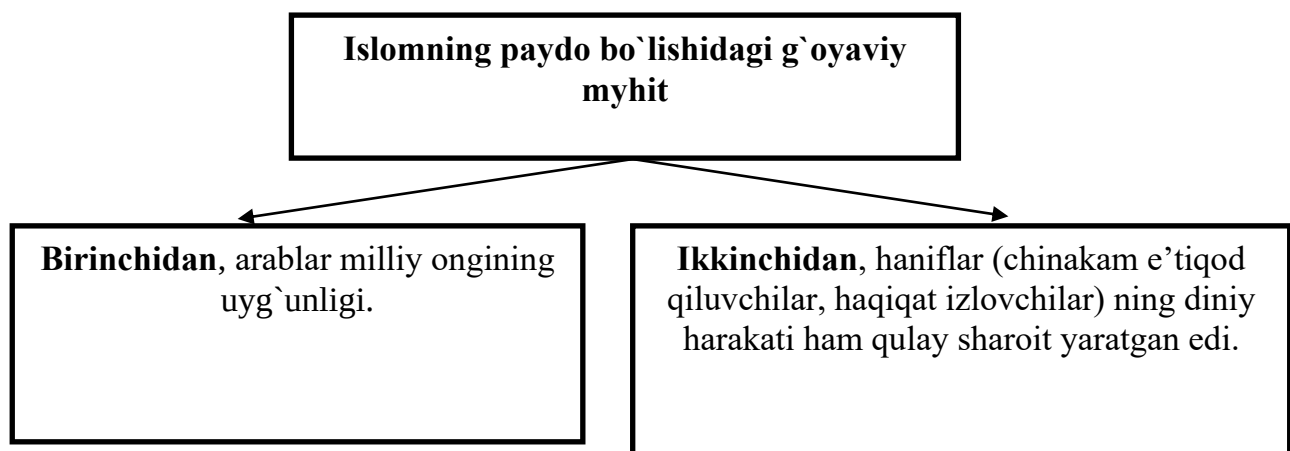
Islomning paydo bo'lishi VI asr oxiri va VII asr boshlarida Arabiston yarimorolida yuz bergan ijtimoiy-iqtisodiy ahvol bilan bevosita bog'liqdir.

Bu ijtimoiy-iqtisodiy ahvol:

Birinchidan arablarning katta-kichik qabila va urug'larga bo'linib ketishi ular o'rtasidagi doimiy o'zaro urushlarning asosiy omiliga aylanganligi tufayli faqatgina vayronalik keltirmoqda edi.

Ikkinchidan, qo'shni davlatlar – Vizantiya imperiyasi, Sosoniy Eroni va Habashiston Arabiston yarimorolida siyosiy birlikning yo'qligidan foydalanib doimiy ravishda bu o'lkaga hujum qilardilar.

4.2.2-chizma

⁹ Islom. Enziklopediya. – T.: “O'zbek milliy ensiklopediyasi” Davlat ilmiy nashriyoti, 2017. – 218 – bet.

Arab davlatini vujudga keltirish xalqning kuchini tashqi bosqinchilarga qarshi kurash uchun birlashtirish hamda o‘zaro ichki urushlarga barham berish vazifasini hal etish lozim edi. Bunday siyosiy birlashuv faqatgina yakkaxudolik dini orqaligina amalga oshirilishi mumkin edi. Chunki VII asrda Arabistonda ko‘pxudolik dinlari mavjud edi.

Xanafiylarning markaziy g‘oyasini – yakka xudoga ishonish, qabila xudolariga va mahalliy xudolarga sig‘inishdan voz kechish tashkil etardi. Xanafiylar arablarni “og‘ir ahvoldan qutqaruvchi xaloskor”ning kelishini bashorat qilardi.

Arabiston yarimorolining Makka, Madina, Toif, Xaybar singari bir qancha shaharlari orasida Makka karvon yo‘li markazida joylashganligi sababli uning hamma tomoni tog‘lar bilan o‘ralgan, shaharni tashqi hujumdan himoya qilish uchun daraga soqchilar qo‘yilishining o‘zi kifoya edi. Ka‘baga bora-bora arablar Makkani Allohning qudrati bilan yaratilgan, muqaddas joy deb bayon etgan va aylantirgan. Savdo-sotiq tufayli Makka taraqqiyotining o‘rishiga olib keldi. Ammo Janubiy Arabistonni egallab turgan bosqinchi habashlarning 570 yilda Makkaga qarshi hujum qiladi, shahar aholisi shaharni tashlab ketishga harakat qilishadi. Ammo quyidagi 2 muhim sabab Makkani hujumdan saqlab qoladi:

4.2.3-chizma

Habashlar hujumidan Makkani saqlab qolgan ikki sabab

- 1. Habashlar yollagan badaviy arab jangchilarining muqaddas hisoblangan Makka hududiga qurol bilan kirishdan bosh tortganlar.*
- 2. Habashlar qo‘shinida chechak kasali tarqalganligi*

Natijada (Qur‘onning “Fil” surasida uning sabablari alloh qo‘llab-quvvatlaganligi bayon etilgan). Makkadagi quraysh qabilasi sharaflil “al-ilohi”, xudo yorlaqagan qabila nomini oldi. Makka zodagonlari ichida Abad al-Mutallib (Muhammad Payg‘ambarning bobosi) habash lashkarboshchisi bilan uchrashganligi tufayli eng katta obro‘ qozondi. U habashlardan kelgan o‘ljaning talay qismini o‘ziga oldi. Bu yo‘qsil qabiladoshlariga xayr-ehson qilish imkonini berdi. Muhammad Payg‘ambar ajdodlari obro‘si baland bo‘lganligi tufayli ham bu muhim rol o‘ynaydi. Lekin Evropaga o‘tiladigan savdo yo‘llari qaroqchilar tufayli Makkani aylanib o‘tishga majbur bo‘lgan. Natijada Makka zodagonlari sudxo‘rlikni kuchaytirgan. Bunday ahvoldan qutulish yo‘li arab qabilalarini birlashtirish asosida yagona, kuchli davlat barpo etish orqali jahon maydoniga chiqish edi. Buni yakkaxudolik g‘oyasi bilangina amalga oshirish mumkin edi. Shunday sharoitda Islom dini vujudga kelgan. Uning asoschisi keyinchalik Payg‘ambar (Rasululloh) deb nom olgan Muhammad ibn Abdulloh (570-632) bo‘ldi.

Islom ta‘limoti: Islom ta‘limoti uning muqaddas kitobi – Qur‘oni karimda bayon etilgan. Islom ta‘limoticha, Qur‘on Alloh tomonidan farishta Jabroil orqali Muhammad payg‘ambarga vahiy (xudo tomonidan yuborilgan) qilingan.

Islom ta'limotining asoslari: iymon, islom va ehson

1. Iymon (e'tiqod, ichki ishonch) va uning shartlari 7 aqidaga asoslanadi (Imom A'zam yo'nalishi bo'yicha) ular:

- 1) Allohga (u yakka, barcha mavjudotlarni yaratgan, u nuqsonsiz) ishonish.
- 2) Farishtalarga (u yemaydi, ichmaydi, uxlamaydi: Jabroil, Mikoil, Isrofil, Azroil) ishonish.
- 3) Muqaddas kitoblarga (Tavrot, Zabur, Injil, Qur'oni karim) ishonish.
- 4) Payg'ambarlarga (25 ta, 2 xilga bo'linadi: a) Rasullar; b) Nabiylar) ishonish
- 5) Oxirat kuniga (go'rda Munkar va Nakir farishtalari so'roq qiladi) ishonish.
- 6) Taqdir (ilohiyligi)ga ishonish.
- 7) O'lgandan keyin tirilishga ishonishdir.

2. Islom talablarida ibodatga kiradigan 5 ta asosiy farz rukni mavjud:

1) Kalima keltirish.	Kalima 2 xil bo'ladi:
2) Namoz o'qish (5 mahal).	1. "Ashhadu an la iloha illallohu va ashhadu anna Muhammadan abduhu va rasuluh"
3) Ro'za tutish.	2. La ilaha illalloh, Muhammadu Rasulluloh
4) Zakot berish.	– Bumusulmon ekanligiga o'ziga-o'zi guvohlik (shahodat) berish
5) Haj qilish (imkoniyat bo'lsa).	

3. Ehson (arab. – yaxshilik, samimiylilik, muruvvat, biror narsani hadya qilish, xayr-sadaqa) – Qur'onda diniy majburiyatlarni o'rtasidagi samimiylilik, riyokorlikning ziddi. Ehson e'tiqodning oliy bosqichi bo'lib, undan keyin iymon, so'ng islom turadi, bu shariat – tariqat – ma'rifat – haqiqat tushunchalariga mos keladi.

VII asrda islom 2 ta yirik oqimga bo'lingan:

- 1) Sunniylik (islom an'analari tarafdori)
- 2) Shialik (guruh, partiya, tarafdor, ya'ni Ali k.v.guruhi)

Shia yo'naishidagi musulmonlar esa 5 ta aqidaga asoslanadi:

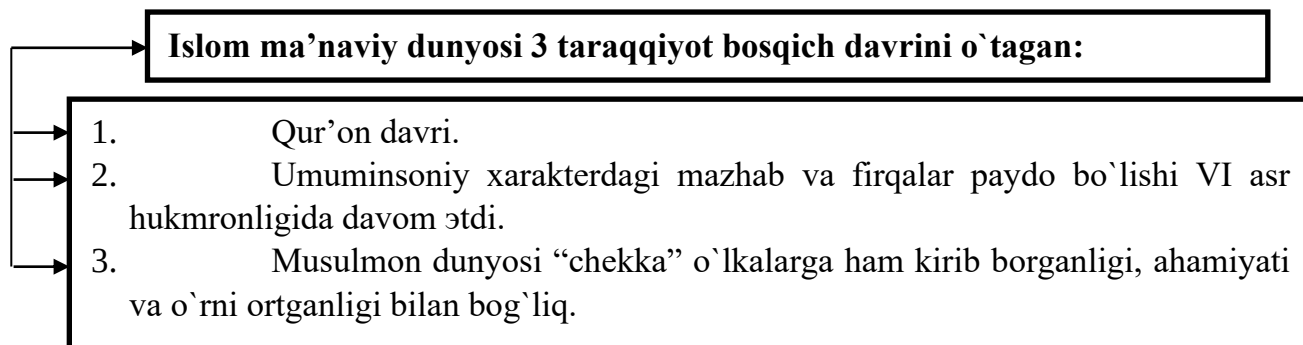
1. Yakkaxudoga.
2. Payg'ambarlikka.
3. Taqdirga.
4. Oxiratga.
5. Imomatga ishonadilar.

Islomda quyidagi diniy bayramlar mavjud:

1. Ro'za hayiti (Ramazon): yuz bergan gunohlar kechiriladi (arabchada Iyd al-fitrati).
2. Qurbon hayiti: qurbonlik qilinadi, Alloh yo'liga bag'ishlanadi (iyd al-adha). Qurbon hayit katta hayit hisoblanadi.

3. Mavlud (Muhammad Payg'ambar tug'ilgan kuni) kabilar.
4. Juma (dam olish kuni).

4.2.5 -chizma

4.3. Islom dinining muqaddas manbalari

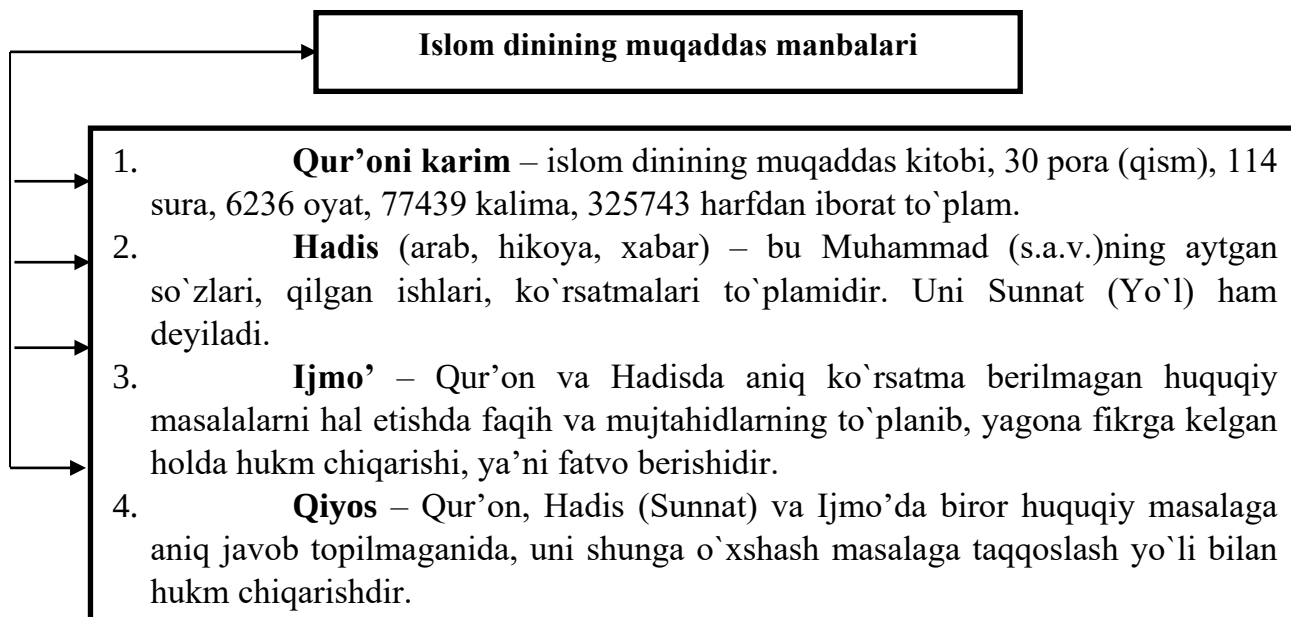
Islom – haqiqatni anglash demakdir, u odamzodni ezgu amallarni bajarishga undaydi, har birimizni yaxshilik va tinchlikka chorlaydi, haqiqiy inson bo'lishni o'rgatadi.

*Shavkat Mirziyoev,
1-jild, 30-bet, 2017.*

Shariat (to'g'ri yo'l, ilohiy yo'l, qonunchilik) – islomning diniy huquqi, ya'ni barcha musulmonlar uchun amal qilish va bajarishi majbur bo'lgan qonunlar, huquqiy-axloqiy ko'rsatmalar majmuasi.

Shariat diniy mrosimlarni qanday bajarish talablaridan tashqari dunyoviy va huquqiy hayot masalalarini qanday hal etish yo'llarini ham ko'rsatib beradi.

4.3.1-chizma

1. Qur'on (arabcha qiroat, o'qish) – Islom dinining muqaddas kitobi. Uning mazmuni Allohning osmondan vahiy qilingan so'zi deb tushuniladi. Bu kitob 30 pora (qism), 114 sura, 6236 oyat, 77439 kalima, 325743 harfdan iborat to'plam. Qur'oni

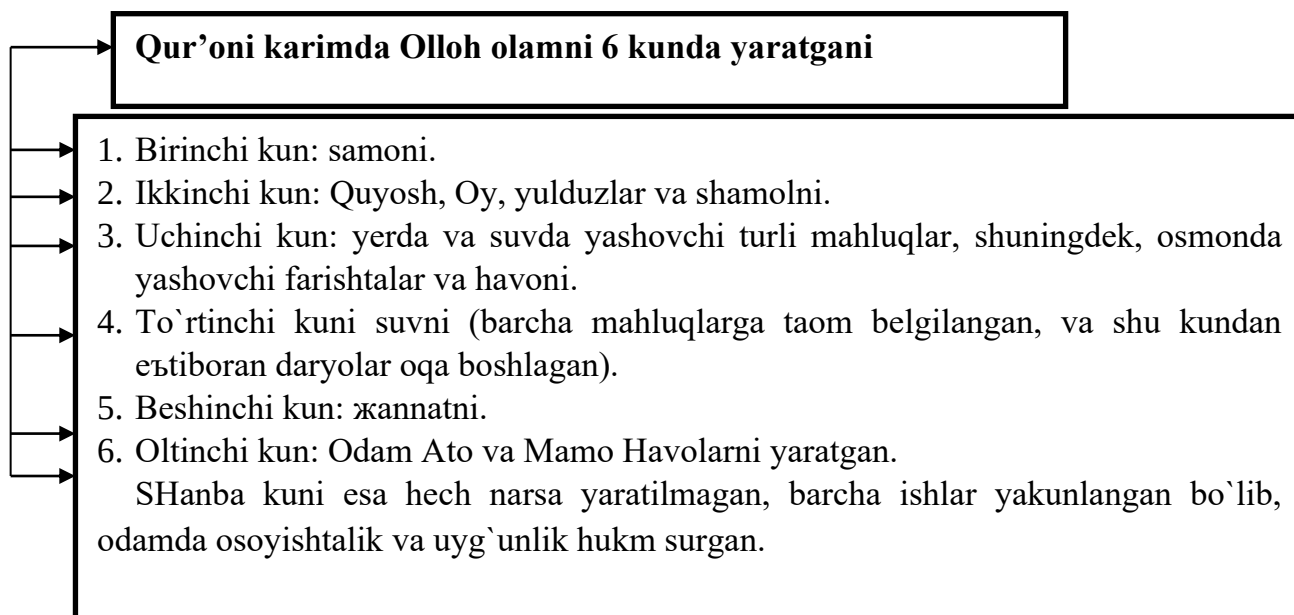
karim makkaviy va madinaviy suralarga bo‘linadi. Qur’oni karimning 86 sura, 4613 oyat Makkada 610-622 yillarda, 28 sura, 1623 oyat Madinada 622-632 yillarda nozil qilingan. Qur’oni karimda avvalgi zamondagi payg‘ambarlar hayotidan ibrat va saboqlar keltirilib, odamlar tavhidga (yakkaxudolikka) chaqiriladi. Qur’oni karim oyatlarini o‘z vaqtida yozib borish uchun Muhammad (s.a.v.) o‘zlariga 4 kotib (Ali ibn Abu Tolib, Muoviya ibn Abu Sufyon, Ubay ibn Ka‘b, Zayd ibn Sobitlarni tayin etganlar. Qur’oni karimning mushafi Usmoniy nusxalaridan biri Toshkent shahridagi Hazrati Imom Majmuasi muzeyida saqlanib kelmoqda.

Qur’on 114 ta suradan iborat. Har bir sura, o‘z navbatida Alloh o‘gitlaridan iborat oyat (arabcha mo‘jiza)larga bo‘linadi. Qur’ondagi birinchi suradan tashqari qolgan barcha suralar hajmi jihatidan torayib, kichiklashib, ixchamlashib boradi. Eng uzun sura Qur’onnning boshida va eng qisqa suralar esa oxirida joylashtirilgan. Shuning uchun unda xronologik va mantiqiylik tartibi yo‘q. Har bir sura doirasida oyatlar tartib bilan raqamlangan. Suralarda oyatlarning soni turlicha. Oyatlarga suralar kabi nom berilmagan. Hajmi jihatidan oyatlar ikki so‘zning birikmasidan (masalan, 82-suraning 1-5 oyatlari) yoki tugal fikrni ifodalovchi katta jumladan tuzilgan. Ko‘p oyatlar mazmuni bir-birini takrorlaydi. Bunga sabab, o‘sha davrda ma‘lum g‘oya, rivoyat va ko‘rsatmalarni takror aytish keng qo‘llanilgan. Suralar matniga o‘zgartishlar kiritmasdan oyatlarga taqsimlash XX asr boshlarigacha davom etgan. Shu bois Qur’onning har bir tarixiy davrdagi oyatlarning soni turlicha ko‘rsatilgan. Diniy rivoyatlarga ko‘ra, Qur’onning matni Muhammad (s.a.v.)ga 22 yil davomida vahiy qilinganligi sababli tarixiy davr va sharoit ta‘sirida undagi ayrim ko‘rsatmalar o‘zgarib borgan.

O‘z mazmuniga ko‘ra, Qur’on turli qonun-qoidalar majmui, an‘ana va udumlar, afsona va rivoyatlardan iborat bo‘lib, ularning ko‘pchiligi arab aholisi o‘rtasida keng tarqalgan. Qur’on asosan yakka-yagona yaratuvchi xudo – Alloh va uning irodasiga so‘zsiz itoat etish lozimligi haqida gapiriladi. Qur’onga binoan, Olloh olamni 6 kun davomida yaratgan:

O‘z vaqtida Sohibqiron Amir Temur bobomiz yurtimizga olib kelgan muqaddas Qur’oni karimning Usmon nusxasi mazkur muzeyning (Hazrati Imom masjidi) markazida nur sochib, butun zalni charog‘on etib turadi.

*Shavkat Mirziyoev,
1-jild, 470-bet, 2017.*

Eng quyi olamda Quyosh va Oyni mustahkamlagan. So'ng u yerni odamlar oyog'i ostiga gilam kabi to'shagan va uning surilib ketmasligi uchun ustiga tog'larni bostirib qo'ygan. Insonni yaratish xudoning faoliyatidagi eng oliy ish hisoblangan. Olloh dastlab barcha go'zal narsalarni, keyin odamni yaratishga kirishgan. U inson jismni tuproq va loydan yasab muayyan tuzilish ato etgan, so'ng ko'z, quloq, yurak bilan to'ldirib, muqaddas ruhiy hayot bag'ishlagan.

Qur'oni karim ijtimoiy hayotning barcha o'zgarishlarini to'liq qamrab olgan emas. Shu boisdan pand-nasihatlar yig'indisi – Sunnat (arabcha, odat, an'ana, xatti-harakat) vujudga kelgan. Sunnat Qur'ondan keyin turadi. U Muhammad (s.a.v.)ning so'zlari va xatti-harakatlari bayon qilingan muqaddas rivoyatlardan iborat. Sunnat VII asrning o'rtalarida vujudga kelgan. Ular Muhammad payg'ambarning hayoti, faoliyati va ko'rsatmalari haqidarivoyatlardan iborat.

Islom olamida Payg'ambarimiz Muhammad alayhissalom hadislari to'plamining ishonchli manbai deb e'tirof etilgan "Al-jome' as-sahih" to'plami barcha muhaddislar ustozlari bo'lmish Imom Buxoriyning ko'p yillik fidokorona izlanishlari samarasidir. O'n ikki asrdiki, ushbu asar ahamiyatiga ko'ra, muqaddas Qur'ondan keyin islom dini haqidagi ikkinchi ishonchli yozma manba bo'lib qolmoqda. Nafaqat bizning yurtimiz, balki boshqa mamlakatlardan ham minglab, millionlab musulmonlar bu tabarruk zot tug'ilgan Buxoroi sharifga borish va uning Samarqanddagi qabrini ziyorat qilishga intilishi bejiz emas, albatta.

*SHavkat Mirziyoev,
1-jild, 28-29 betlar, 2017.*

gap, hikoya, xabar, suhbat) –

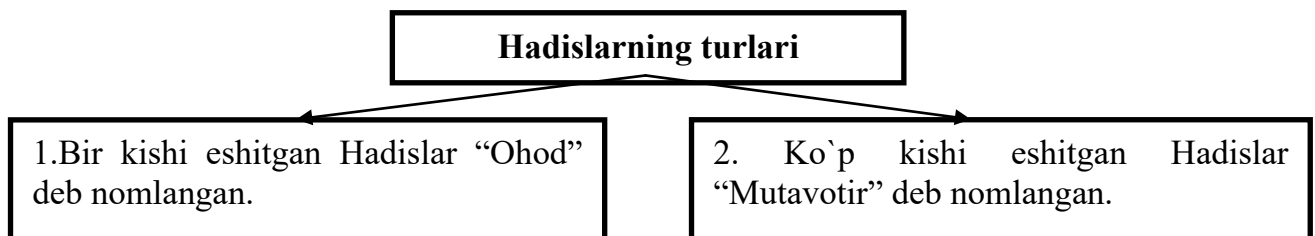
Payg'ambarimiz Muhammad (s.a.v.) aytgan gaplari, qilgan ishlari va boshqa qilingan ishlarga munosabati haqida sahobalar, Payg'ambaralayhissalomni ko'rgan kishilar qilgan rivoyatlarni anglatadigan tushuncha. Hadislar mazmun-mohiyatiga

ko'ra odamlarni ezgulik, o'zaro hamjihatlik, birodarlik, adolatparvarlik kabi yuksak insoniy fazilat va sifatlarga ega bo'lishga chorlaydi. O'n to'rt asrdan ziyod vaqt davomida Hadislar insonlarni jaholat va zalolat batqog'idan hidoyat va najot yo'liga da'vat etib kelmoqda. Hadis musulmon-larda **Qur'ondan keyingi ikkinchi muqaddas manbadir.**

VII-VIII asrlarda Hadislar to'plana boshlandi. Hadislar tanlanib, tartibga solina boshlangan Islomda "Sahih", ya'ni "Ishonarli to'plam" va "G'ayri Sahih", ya'ni "Ishonarsiz to'plam" hadislari vujudga kelgan. Ishonarli hadislarning 6 ta to'plami vujudga kelgan.

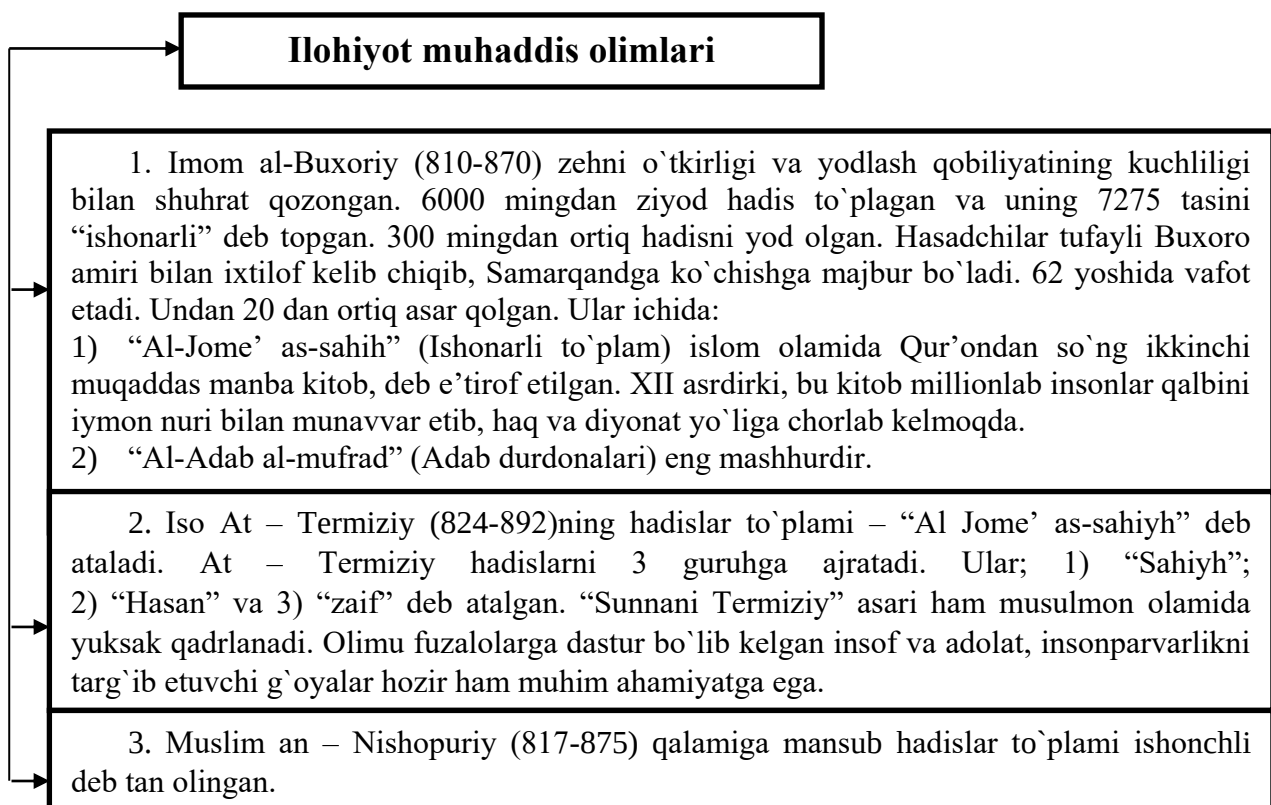
Hadislar bir necha turga bo'linadi. Payg'ambarimiz (s.a.v.) ba'zi Hadislarni aytgan paytlarida oldilarida bitta kishi bo'lgan. O'sha kishi Rasululloh (s.a.v.) aytgan gaplarini boshqalarga etkazgan.

4.3.3-chizma

Payg'ambarimiz davrida Hadislar tartibga solinmagan va kitob holiga keltirilmagan,. Birinchi Hadislar to'plami Malik ibn Anasning "Muvatto", ash-SHofiyning "Al-Musnad" asarlaridir.

4.3.4-chizma

Islom dinining asosi bo'lgan Qur'ondan keyingi manba – Hadis buyuk bobolarimiz tomonidan to'plangan. Ular islom dini rivojiga ulkan hissa qo'shgan.

Payg'ambarimiz Muhammad (s.a.v.) nomlaridan 14 mingga yaqin hadis to'qilgan. Shu bois ular qayta-qayta tekshirilib olimlarimizning betinim mehnati natijasida asl holiga keltirilgan. Hadis ilmining rivojida oltin davr hisoblangan hijriy uchinchi (milodiy IX-XII asr) asr katta bosqich bo'ldi.

Islomni nazariy jihatdan rivojlantirishda Markaziy Osiyoda: Imom al-Buxoriy, al-Moturudiy, al-Marg'inoniy, Ahmad Yassaviy, Najmiddin Kubro kabi mutafakkirlarni islom olami, dunyo tanidi.

Vatanimizda butun islom dunyosida eng nufuzli manbalar deb tan olingan 6 ta ishonchli hadislar to'plamining mualliflari yashab irod qilganlar:

1. Muhammad ibn Ismoil al-Buxoriy (810-870).
2. Imom Muslim ibn al Hajjogi (819-875).
3. Abu Iso Muhammad ibn Iso at-Termiziy (824-892).
4. Imom Abu Dovud Sulaymon Sijistoni (817-880).
5. Imom Ahmad an-Naso'iy (830-915).
6. Imom Abu Abdulloh Muhammad ibn Yazib ibn Mojja (824-886) kabi.

X asrda samarqandlik mutafakkir, "Imom al-Huda" (Hidoyat-yo'lining imomi) deb shuhrat qozongan Abu Mansur Moturudiy tomonidan asos solingan moturidiya ta'limoti butun islom olamida keng tarqalgan.

Shavkat Mirziyoyev,

2017, 1-jild, 29-bet, 2017.

Ushbu muhaddislarning har biri Hadis ilmining rivojiga salmoqli hissa qo'shgan benazir olimlardan hisoblanib, ularning tabarruk nomlari abadul-abad yashaydi.

Abu Mansur Moturudiy (870-944). Imom Buxoriy vafotidan so'ng uning nurli qalamini Imom Moturudiy olib, ul zotning xayrli ishlarini davom

ettirdi. Islom olamida "Musulmonlarning e'tiqodini tuzatuvchi" degan yuksak sharafiga sazovor bo'lgan. Ul zot asos solgan moturudiya maktabi Sharq mamlakatlarida bunday katta Shuhrat topishining sababi Shundaki, unda ilgari surilgan g'oyalar islom dinining asosini to'g'rilik, ezgulik va insoniylikdan iborat deb biladigan jamiki mo'min-musulmonlarning qarash va intilishlari bilan hamohang edi.

Moturidiya ta'limoti ilm egallash jarayonida bag'rikenglik g'oyasi asosida inson aql-zakovatining o'rni va ahamiyatiga yuksak e'tibor qaratdi. Bu o'z navbatida ushbu ta'limotning keng ommalashuvida muhim o'rin tutgan. Bunday g'oyalarga bugungi kunda ham insoniyat katta ehtiyoj sezmoqda.

*Shavkat Mirziyoyev,
1-jild, 29-bet, 2017.*

1. Al-Moturudiy kontseptsiasining ahamiyati Shundaki, u sof din doirasidan chiqib, aql-idrokni ulug'laydi va mantiqan asoslangan bilimning ahamiyatini ta'kidlaydi. Uning "Kitob at-tavhid" asari bor.

2. Burhoniddin al-Marg'inoniy (1123-1197) islom huquqshunosligida fundamental asar yaratgan. "Hidoya" (1178) asari sud-huquq amaliyotida asosiy qo'llanmadir.

3. Yusuf Hamadoni (1048-1140) Yassaviya, naqshbandiya, kubraviya, bektoshiya kabi tariqatlarni yuzaga keltirgan.

4. Najmiddin Kubro (1145-1221) ning ta'limoti kubraviya nomi bilan bog'liq.

5. Xoja Muhammad Bahovuddin Naqshband (1318-1389) ta'limotida ixtiyoriy faqirlik yotadi. "Dil ba yoru, dast ba kor", ya'ni "doimo ko'ngling Allohda, qo'ling esa mehnatda bo'lsin" degan va hokazo.

Qashqadaryo zaminida buyuk alloma, moturidiya ta'limotining yirik vakili Abu Muin Nasafiy bobomiz yashab o'tganlar. U kishi uzoq muddat Buxoro va Samarqandda tahsil olib, kalom ilmi, ya'ni islomiy e'tiqod pokligi masalasida 15 ga yaqin kitob yozganlar. Ana shu kitoblarida, bundan ming yil oldin din masalasida adashganlarga to'g'ri yo'l ko'rsatganlar.

*Shavkat Mirziyoyev,
1-iild. 467-bet. 2017.*

Abu al-Mu'iyin an-Nasafiy va uning ilmiy merosi Nasafiy (1068-1142 hijriy) Uning 3 kitobdan iborat (100 bosma taboq hajmda): "Taysir fit-tafsir" ("Tafsir eshitishdagi qulayliklar"), Shuningdek, tasavvufga doir "Risolayi Najmiya" kitobi bizgacha etib kelgan bo'lib, ular etarli tadqiq etilmagan.

Musulmon olamida Nasafiy asarlariga qiziqish qadimdan katta bo'lgan. Uning she'riy shaklda, aruzning rajaz bahrida yozilgan "Kelishmovchiliklar haqida An-Nasafiy manzumasi" asarida mazhablar va ular o'rtasidagi munozarali masalalar haqida fikr yuritiladi.

Ijjiy (vaf. 1355 y.), Sa'duddin Taftazoniy (vaf. 1390) va boshqa ko'plab taniqli olimlar Nasafiy ta'limotiga tayangan holda faoliyat ko'rsatib, kalom ilmida barakali ijod qilib, etuk olimlar darajasiga ko'tarilgan hamda o'z davrining faqihi va usulchi olimi sifatida ham Shuhrat qozongan.

Hadislardan namunalar

Garchi Xitoyda bo'lsa ham, ilmga intilinglar, chunki ilm talab qilishga harakat qilish har bir muslim va muslimalar uchun farzdir.

Ilmni yozib qo'yish bilan bog'lab olinglar.

Beshikdan qabrgacha ilm izla

Englar, ichinglar, kiyinglar, sadaqa qilinglar, ammo isrof qilmanglar, mag'rurlanmanglar.

Tonggi uyqu rizqni qirqadi.

Qiyomat kunida bandadan to'rt narsa – umrini nimalar bilan mashg'ul bo'lib o'tkazgani, ilmini nimalarga ishlatgani, mol-dunyoni qanday topib, qanday sarflagani, jismini nimalarga muhtalo qilgani haqida so'raladi. (Imom Termiziy rivoyati).

Islom dinida o'ziga ham, o'zgalarga ham zarar keltirish yo'q. (Imom Ahmad, Ibn Mojja rivoyatlari).

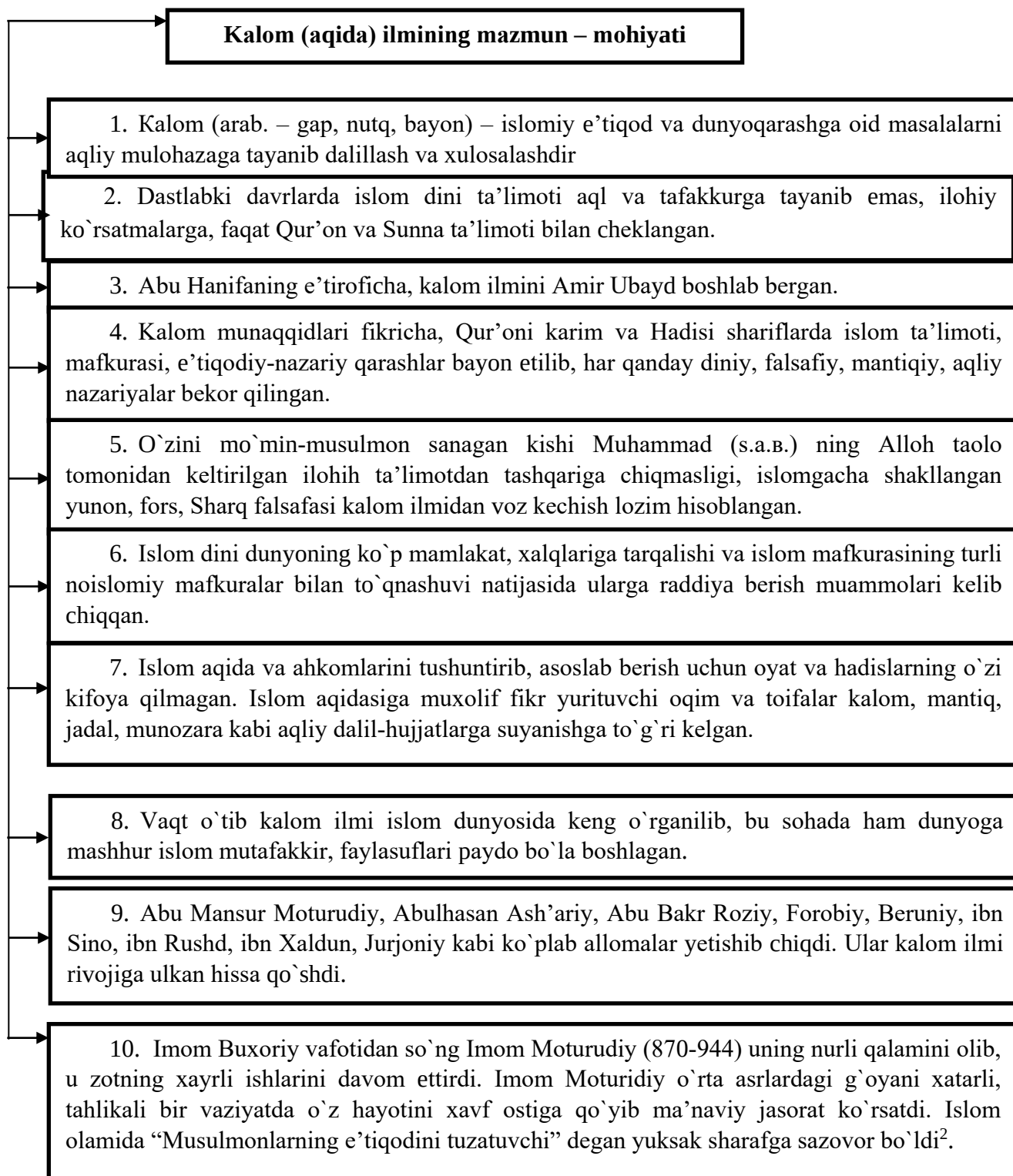
Ikki ne'mat borki, ko'pgina odamlar qadriga etmaydilar: sihat-salomatlik va bo'sh vaqt. (Imom Muslim rivoyati)

Ummu Salama aytadi: "Rasulloh (s.a.v.) har qanday mast qiluvchi va badanni bo'shashtiruvchi, zaiflashtiruvchi narsalarni iste'mol qilishdan man etganlar". (Abu Dovud rivoyati)

Poklanib yuringlar. Zero, islom poklik (dini)dir. (Imom Buxoriy va Muslim rivoyatlari)

Iso (a.s.) dedi: “Ilmni qadriga etadiganlarga o‘rgatmasang, gunohkor bo‘lasan, qadriga etmaydiganlarga esa o‘rgatma, zoe ketadi. Odamlar dardiga darmon bo‘ladigan shifokor bo‘l!” (Imom Termiziy rivoyati)

4.3.5-chizma

1 Islom. Entsiklopediya. –T.: “O‘zbek milliy entsiklopediyasi” Davlat ilmiy nashriyoti, 2017. -253-254 – betlar.

2 Karimov I.A. Yuksak ma‘naviyat – yengilmas kuch. – T.: “Ma‘naviyat”, 2018. -39- bet

**Kalom ilmida “shirk”, “kufr”, “qiyomat”
tushunchalari**

1. Shirk (arab. – birga qatnashish, sheriklik; Allohning sherigi bor deb hisoblash, ko'pxudolik) - sherik keltirish. Shirkning sha'riy tushunchasi – Allohning zoti, sifatleri, ismlari, ishlari va hukmlarida sherigi bor deb e'tiqod qilish. Islomda shirk kechirilmas gunoh hisoblanadi. Shirkning turlari: 1) ibodatda shirk keltirish; 2) duoda shirk keltirish; 3) rabbiylikda shirk keltirish; 4) hukmda shirk keltirish; 5) mulk va sultondagi shirk keltirish; 6) xalq – yaratishdagi shirk keltirish; 7) itoatda shirk keltirish; 8) tangriga shirk keltirish.

2. Kufr (arab. – yasharish; noshukrchilik; kofirlik) – islomiy e'tiqodga ko'ra, islom dinini yoki Alloh, borliq va inson to'g'risidagi islomiy dunyoqarashni tan olmaslik, yagona Alloh, uning farishtalari, payg'ambarlari, ilohiy kitoblari, qazo va qadariga ishonmaslik hamda bunday dunyoqarash va aqidaga qarshi kurashish; imonsizlik, kofirlik, Ko'p hollarda kufr Allohga ishonmaslik. Allohga shirk keltirish (masalan, ko'pxudolik, yagona Allohdan boshqa narsalarga – o'simlik, hayvon, jonsiz mavjudotlar va boshqalarga sig'inish), islom payg'ambarlari va muqaddas kitobi Qur'onni tan olmaslik, islomiy e'tiqodda Alloh tomonidan harom qilingan narsalarni halol deb e'tiqod qilish va hokazo. Kufrning 3 turi mavjud:

1) Haqiqiy kufr – dilida ham, tilida ham o'zining kofirligini inkor etish?

2) Inodiy kufr – Allohning haqligini, Muhammad (s.a.v.)ning haqiqiy payg'ambarligini bila turib, qaysarlik qilib imon keltirmaslik.

3) Hukmiy kufr – ba'zan shariatga xilof ishlarni qilish yoki kufr so'zlarini bilib-bilmay gapirib qo'yish sababli kufrga hukm qilinuvchi holat.

Hozirgi vaqtda islom dinini niqob qilib olgan, buzg'unchi-ekstremist “Tolibon”, “ISHID” va h.k.

3. Qiyomat (arab. – marhumlarning qayta tirilish kuni; tik turish) – dunyoning tugashi haqidagi ilohiy ta'limot. Bu ta'limot Qur'on suralarida oxirat kunining boshlanishi bilan bog'liq dahshatli hodisalar, barchaning halok bo'lishi, keyin odamlarning tirilishi, o'rindan turishi, birma-bir so'roq qilinib, savob va gunohlar o'lchanishi, shunga qarab odamlarning jannat yoki do'zaxga kiritilishi, do'zax azoblari va jannat rohatlari va hokazolar bayon etilgan.

¹Islom. Ensiklopediya. –T.: “O'zbek milliy ensiklopediyasi” Davlat ilmiy nashriyoti, 2017. -576, 608- betlar.

Jannat va do`zax

1. **Jannat** (arab. – bog`, bo`ston, uch moh; fors. – behisht; dor us-salom, dor ul-baqo, dor ul-oxir, dor ul-muqoma, dor ul-muttaqin, bog`i eram, firdavs, illiyun va boshqa.) – taqvodar insonlar narigi dunyoda rohat va farog`atda yashaydigan joy. Qur`onda jannat haqida bir necha yerda bayon qilingan (47: 15-55, 46-78; 76:11-12). Islom dini aqidasi bo`yicha, bu dunyodagi hayoti davrida imonli holida ezgu ishlar bilan shug`ullangan kishilarga Alloh tomonidan jannatdan joy beriladi. Jannatda hayot abadiy bezavoldir. Jannatdagilarni Alloh turli ne`matlar bilan ta`minlaydi. U yerda g`am-g`ussa va tashvish yo`q. Odamlarning yaxshi ko`rgan barcha narsasi muhayyo etiladi, hatto juftlari ham birga bo`ladi. Qur`onda jannat daraxtlar ostidagi ariqlardan zilol suvlar oqib turadi, deb ta`riflanadi. U yerda insonlar qarimaydi va kasal ham bo`lmaydi. Jannatda havzi Kavsar mavjud bo`lib, uning xislatlari ta`riflanadi. Havzi Kafsardan jannat ahli suv ichadi.

Jannatning 8 eshigi bor deb yuritiladi. Bular: 1) payg`ambarlar, shahidlar, siddiq bandalar va saxiylar; 2) namozxonlar; 3) zakot beruvchilar; 4) amri ma`ruf, nahiyy munkar qilgan mo`minlar; 5) nafsu shahvatini jilovlab yurganlar; 6) haj va umra qilganlar; 7) Alloh yo`lida jiddu jahd qilganlar; 8) taqvodor va ota-onasini rozi qilganlar va ro`zadorlar kiradigan darvozalaridir. Jannatni qo`riqlovchi farishta “Rizvoni jannat” deb ataladi. Jannatda eng oliy ne`mat – Allohning diydorini ko`rishlik hisoblanadi.

2. **Do`zax** (fors.; arab. – nor, jahannam, jahim, saqar; turkiy tilda – tamug`) – din talablarini bajarmagan gunohkorlar oxiratda jazolanadigan joy. Islom dinidagi asosiy tushunchalardan biri. Qur`onda do`zax haqida bir necha o`rinda ta`kidlab o`tilgan (6: 128; 11: 106, 107). Do`zax Alloh kofirlar va gunohkor bandalarga jazo berish uchun yaratgan. Diniy tasavvurga ko`ra, do`zax dahshatli chuqurlik, ichida olov yonib turadi. Do`zaxga mahkum qilingan bandalar shu olovga tashlanadi, ular qaynoq suv ichida, u yerda o`sadigan zaqqum daraxtining (shayton boshiga o`xshagan) mevasi bilan ovqatlanadi, cheksiz azob chekadi, terilari kuyadi, Qur`onda shunday ta`kidlanadi: “Qachonki terilari kuyib bitishi bilan haqiqiy azobni totib ko`rishlari uchun o`rniga boshqa terilarni almashtiramiz” (4:56). Do`zax azoblaridan yana biri achishtiruvchi sovuqdir. Do`zax bir necha tabaqadan iborat bo`lib, har bir gunohkor o`z gunohiga qarab tabaqalarda azoblanadi. Islom diniga ko`ra do`zaxning 7 darvozasi bor: 1) hoviya – eng chuqurlikda joylashgan bo`lib, unga munofiqlar, Fir`avnga o`xshagan kofirlar kiradi; 2) jahim – mushriklar; 3) saqar – dindan qaytgan murtadlar; 4) Lazo – shayton – iblis, uning do`stlari va majuslar; 5) xutama – Allohning amriga bo`ysunmagan kofir kimsalar; 6) sair – Allohga shirk keltirgan nasroniylar; 7) jahannam – gunohi kabiralar qilib, tavbasiz o`tgan musulmonlar kiradigan darvozalaridir. Do`zaxni qo`riqlovchi farishta Moliki do`zax deb ataladi. Qalbida Allohga iymoni bo`lgan bandalar do`zaxda ma`lum vaqt azob tortganlaridan so`ng o`sha imonlari sharofati bilan do`zaxdan chiqarilib, jannatga kiritiladi. Faqir-fuqaro, yetim-yesirlarga rahm-shavqat qilish, musulmonlar va inson bolasining og`irini yengil qilish ko`plab bandalarning do`zaxdan ozod etilishi uchun sabab bo`ladi. Ammo imonsiz kishilar, kofir va mushriklar do`zaxdan chiqmay azobda qoladi.

Mo`jiza va karomat

1. **Mo`jiza (arab. aqlni ojiz qoldiruvchi hodisa)** – payg`ambarlarning, haqiqatan ham, Alloh tomonidan bandalarga yuborilgan elchilar ekaniga dalil-hujjat sifatida yuz beradigan g`ayritabiiy hodisa. Masalan, Muso (a.s.)ning hassasi tayoq sifatida qo`y haydashdan tashqari, kerak paytda boshqa shaklga kirib, daryoga ko`prik bo`lgan yoki ajdarga aylanib, payg`ambar podasiga xizmat qilgan. Qo`llari qo`yniga suqib olingach, tunda yo`lni yoritishdek yog`du sochgan. Iso (a.s.) ga og`ir, bedavo kasalliklarni ham bir nafas bilan tuzatish, murdalarni tiriltira olish kabi mo`jizalar ato etilgan. Muhammad (s.a.v.) esa bir necha o`nlab mo`jizalarga ega bo`lganlar. Ularning ichida eng ulug`i – o`qish, yozishdan mutlaqo xabari yo`q savodsiz (umumiy) shaxsning Qur`oni karim oyatlarini yoddan tilovat etishi va ularning nazm va mazmun jihatidan bashariyat imkonida yo`q oliy darajada aytilgan ilohiy vahiy ekanidir. G`ayritabiiy hodisalar deganda, havoda bevosita uchish, suv betida yurish, uzoq masofani bir lahzada bosib o`tish, jonsiz narsalarni gapirtirish, zarur hojatlarning ravo bo`lishi, duosining ijobat etilishi kabi ishlar nazarda tutiladi. Bu xildagi hodisalar aziz-avliyolardan sodir bo`lsa, u karomat deyiladi.

2. **Karomat (arab. – karomat, ikrom qilinish, yuqorilik, sharaf)** – islom istilohiga ko`ra, aqlni lol qoldiradigan g`ayritabiiy hodisalar. Shu hodisalar payg`ambarlardan namoyon bo`lsa – mo`jiza, aziz-avliyolardan sodir bo`lsa – karomat deyiladi. G`ayridin, kufr ahlidan sodir bo`lsa, sehr-jodu, ko`zbaxshilik (fokus) yoki istidroj (vaqtincha omadli bo`lish) deb ataladi. Masalan, Muso payg`ambar qo`lidagi hassasini toshga urganda undan suv otilib chiqqani, hassa ajdohoga aylanib, sehrgarlar yasagan ilonlarni yutib yuborgani mo`jizadir. Muhammad (s.a.v.)ga berilgan mo`jizalarning eng ulug`i – Qur`oni karim sanaladi. Karomatlar tasavvuf shayxlari, tariqat peshvolari, aziz-avliyolarning uzoq masofani oz muddatda bosib o`tishlari, suv ustida, havoda bemalol yura olishlari, hojatlari tezda ravo bo`lishi va hokazolar bilan izohlanadi. Karomat 2 xil: 1) asliy va 2) kasbiy.

1) **Asliy karomat quyidagi oyatda ifodasini topgan:** “Darhaqiqat, (biz) Odam farzandlarini (aziz va) mukarram qildik va ularni quruqlik va dengizga (ot-ulov va kemalarga) mindirib qo`ydik hamda ularga pok narsalarni rizq berdik va ularni O`zimiz yaratgan ko`p jonzotlardan afzal qilib qo`ydik” (“Isro” surasi, 70-oyat). Ushbu karomat mo`min bo`lsin, kofir bo`lsin, bashariyatning hamma a`zolari uchun umumiydir.

2) **Kasbiy karomat quyidagi oyatda ifodasini topgan:** “Ey, insonlar! Darhaqiqat, Biz sizlarni bir erkak (Odam) va bir ayol (Havvo)dan yaratdik hamda bir-birlaringiz bilan tanishingiz uchun sizlarni (turli-tuman) xalqlar va qabila (elat)lar qilib qo`ydik. Albatta, Alloh nazdida (eng azizu) mukarramrog`ingiz taqvodorrog`ingizdir. Albatta, Alloh biluvchi va xabardor zotdir” (“Hujurot” surasi, 13-oyat). Bu karomat taqvodor mo`minlarda hosil bo`ladi. Odatdan tashqari ishlarga karomat deyish majozidir. Chunki Alloh taolo o`sha ishlarni taqvodor mo`minning ikromi uchun uning tomonidan sodir etadi. Karomatning zohir bo`lishidagi hikmat: karomat sodir bo`lganidan so`ng valiyning ishonchi yana ham ziyoda bo`lib, dunyodagi zuhdi taqvosi kuchayib, havoyi nafs davosi yo`qolishidir.

5- bob. ISLOMDAGI MAZHABLAR VA YO‘NALISHLAR

- 5.1. Islomdagi ilk bo‘linish.
- 5.2. Islomdagi oqim va yo‘nalishlarning hozirgi kundagi ko‘rinishi.
- 5.3. Islomdagi mazhablar.

5.1. Islomdagi ilk bo‘linish

VII asrda islom 2 ta yirik oqimga: sunniylik va shialikka bo‘linib ketdi. Bu bo‘linishning asosida turli hukmron guruhlarining hokimiyat uchun olib borgan kurashlari yotadi.

Muqaddas Qur’oni karimda musulmonlarga qarata firqalarga bo‘linmang, degan mazmundagi ko‘rsatmalar bor. Shuning o‘zi turli oqimlarga bo‘linib, odamlarni to‘g‘ri yo‘ldan adashtirishga dinimiz mutlaqo qarshi ekaniga yaqqol dalil emasmi?

*Shavkat Mirziyoyev,
485-bet, 1-jild, 2017.*

Muhammad payg‘ambar (s.a.v.) ning kuyovi, to‘rtinchi xalifa Ali vaqtidayoq (656-661) xalifa hokimiyati tan olingani bilan hokimiyat tepasiga Muhammad payg‘ambar avlodlarigina kelish huquqiga egadirlar, deb hisoblangan.

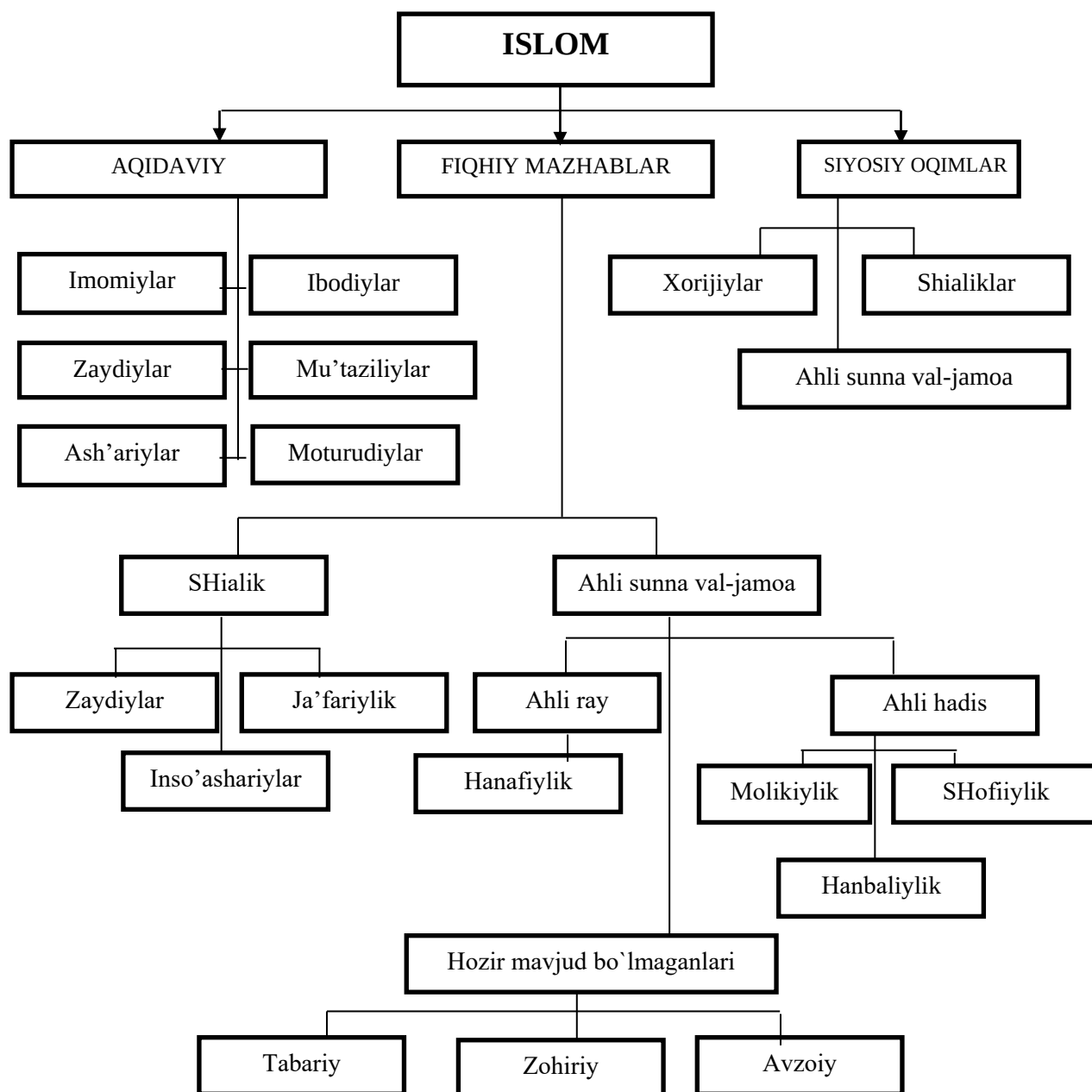
1. Xalifalar hokimiyati tarafdorlari (ya’ni xalifalarning Muhammad avlodiga mansubligi shart emas, deb hisoblovchilar) bo‘lgan ummaviylar islomdagi an’anaviy diniy ta’limotga amal qiluvchilarni da’vo qilganlar sunniylikni tashkil qildilar.

2. Ali (4-xalifa) va uning avlodlari hokimiyatining tarafdorlari esa shialikni tashkil qildilar.

Payg‘ambar Muhammad (s.a.v.) ogohlantirib aytganlarki, “Yahudiylar 71 firqaga, nasroniylar 72 firqaga bo‘linib ketgan edilar. Mening ummatim 73 firqaga bo‘lingaylar. Ulardan bittasigina najot topib omon qolur, qolganlari esa do‘zax ahlidirlar”.

Buxoriy, Muslim, Abu Dovud va Termiziy rivoyatlari.

ISLOMDAGI ASOSIY BO‘LINISHLAR

1. **Sunniylik siyosiy oqimi** (“Sunna” so‘zidan olingan bo‘lib, asl islom an‘analari tarafdorlari degan ma‘noni bildiradi) – tarafdorlari o‘zlarini ahl as-sunna, ya’ni sunna ahli deb ataydilar va Muhammad payg‘ambar (s.a.v.)ning shialar tomonidan buzilayotgan an‘analariga faqat bizgina amal qilyapmiz, deb hisoblaydilar. Islomning Muhammad (s.a.v.) davridayoq shakllangan ta’limotining to‘g‘riligini, Sunnani (Hadisni) Qur‘ondan keyingi ilohiyoti va shariatning ikkinchi manbai deb tan olgan, islomning an‘anaviy diniy marosimlariga, maishiy, ijtimoiy qoidalariga amal qiladigan har bir musulmon sunniy hisoblanadi. Bugungi kunda sunniylar butun jahon musulmonlarining asosiy qismini tashkil etishadi.

**Sunniylik (Ahli sunna val-jamoa)ga mansublikni
bildiruvchi asosiy belgilar**

1. Islom ta'limotida iymon shartlari 7 ta aqidaga asoslanadi:

- 1) Allohga ishonish: Alloh dunyodagi barcha mavjudotlarni yaratgan.
- 2) Farishtalarga ishonish: farishtalarning mashhurlari: Jabroil, Mikoil, Isrofil, Azroil.
- 3) Payg'ambarlarga ishonish. Qur'onda 25 payg'ambarning ismlari zikr etilgan. Payg'ambarlar 2 xil: a) rasullar; b) nabiylar.
- 4) Muqaddas kitoblar (Alloh taoloning kitoblari)ga ishonish. Alloh taolo payg'ambarlarga 100 sahifa va 4 kitob yuborgan. 100 sahifa Odam, SHis, Idris, Ibrohimga, 4 kitob esa Muso, Dovud, Iso va Muhammad (s.a.v.)ga yuborilgan.
- 5) Oxiratga ishonish. O'lgan bandalar go'rga qo'yilgandan so'ng, go'rlarga Munkar va Nakir ismli 2 farishta kirib, ularni so'roq qiladi...
- 6) Taqdirga ishonish.
- 7) Qiyomat kuniga ishonish.

Islom ta'limotida "Islom arkonlari", 5 ta Islom ustuni, diniy marosim talablari (ibodatga kiradigan):

1. Kalima keltirish: Kalimai ibodat; Kalimai shahodat.
2. Namoz o'qish.
3. Ro'za tutish.
4. Zakot berish.
5. Haj qilish (imkoni bo'lsa).

2. Dastlabki aqidaviy tortishuvlar faqat Qur'on va Hadis asosida bo'lishi kerak:

- 1) Dastlabki to'rt Xalifa: 1) Abu Bakr Siddiq (r.a-raziyallohu anhu); 2) Umar (r.a); 3) Usmon (r.a); 4) Ali (k.v – karramallohu vajhahu) hokimiyati qonuniy ekanligini tan olish.
3. Oltita hadis to'plamini ishonchli (sahih) deb bilish: 1) Buxoriy; 2) Muslim; 3) Termiziy; 4) Abu Dovud; 5) Nasoiy; 6) Ibn Moja hadislar to'plamini ishonchli deb bilish.
- 4) To'rtta diniy – huquqiy mazhab:
 - A) Hanafiylik
 - B) Molikiylik.
 - V) SHofiylik.
 - G) Hanbaliylik.

Islom davlatlari hududlarining kengayib borishi, turli din, toifa, mazhab va mafkura tarafdorlarining musulmon bo'lishi oqibatida aqidaviy masalalar yana ham murakkablashib ketgan. Buning ustiga turli tomonlardan musulmonlar aqidasi buzishga urinish va tanqid qilish ham avj olgan.¹⁰ Ana Shunday murakkab holatda Sunniylik (ya'ni Ahli Sunna val-jamoa) aqidasi va fikrlarini ilmiy asosda jamlash va tartibga solishni taqozo etgan. Bu ishni musulmon olamining mashriq tomonida Abu Mansur Moturudiy va ikkinchi tomondan Abulhasan Ash'ariy uddasidan chiqqan. Ahli sunna val-jamoa (sunnilylik)ning aqidaviy masalalari Shu ikki olim shaxsiga nisbat berilib (ash'ariylik, moturudiylik) nomlanadigan bo'lgan. Ahli Sunna val-jamoa faqatgina aqida bobida emas, balki boshqa sohalarida ham o'ziga hos mazhablarni birlashtirgan.

Ahli Sunna val-jamoaning o'ziga xos tavsif maktabi ham bor. Ularning mashxur tavsiflari jumlasiga Abu Mansur Moturudiyning "Ta'vilotu ahli sunna", Abul Barokot Nasafiyning "Madorik ut-Tanziyl", Ismoil Haqqiyning "Ruh ul-bayon" tavsiflari va boshqalar kiradi. Sunniylik (ahli sunna val-jamoa)ning o'ziga xos hadis sharhi maktabi ham yuzaga kelgan. Bu maktabning yirik namoyondalari ichida Asqaloniy, Badriddin Ayniy, Mulla Ali Qori kabilar bor. Shunga o'xshash islomiy ilmlarning barcha sohalarida Ahli Sunna val-jamoaning o'z maktablari mavjud.

XX asr oxirida islomning dunyodagi siyosiy mavqei kuchayishi natijasida sunniylik va shialik o'rtasidagi munosabatlar ham keskinlashgan. Bunday holat mamlakatlar o'rtasidagi (Eron-Iroq), Shuningdek, turli mamlakatlarning ichki hayotida (Saudiya Arabistoni Livan) ham ko'zga tashlanib, ko'p holatlarda uchinchi darajali ahamiyat kasb etgan (Eron –Iroq) yoki osongina hal etilgan. Sunniylikning ko'pgina o'ziga xos xususiyatlari hozirgi vaqtda islomning haqiqiy demokratik din ekanligini isbot qilishda dalil sifatida ko'rsatilmaydi. Islom olamidagi davlatlar aholisining ko'pchiligini (Eron va Iroqdan tashqari) sunniylar tashkil etadi.

2. **Shialik** (arab, gurux, tarafdorlar, partiya, ya'ni Alining guruhi degan ma'noni anglatadi) – islomdagi ikkinchi yo'nalishdan biri. Ali va uning avlodini

X asrda Samarqandlik mutafakkir, "Imom al-Huda" (Hidoyat yo'lining imomi) dyeb shuhrat qozongan Abu Mansur Moturudiy tomonidan asos solingan Moturudiya ta'limoti butun islom olamida kyeng tarqalgan.

SHavkat Mirziyoyev, 1-jild, 29-byet, 2017.

Moturudiya ta'limoti ilm egallash jarayonida bag'rikyenglik g'oyasi asosida inson aql-zakovatining o'rni va ahamiyatiga yuksak e'tibor qaratadi. Bu o'z navbatida ushbu ma'limotlarning kyeng ommalashuvida muhim o'rin tutgan. Bunday g'oyalarga bugungi kunda ham insoniyat katta yehtiyoj syezmoqda.

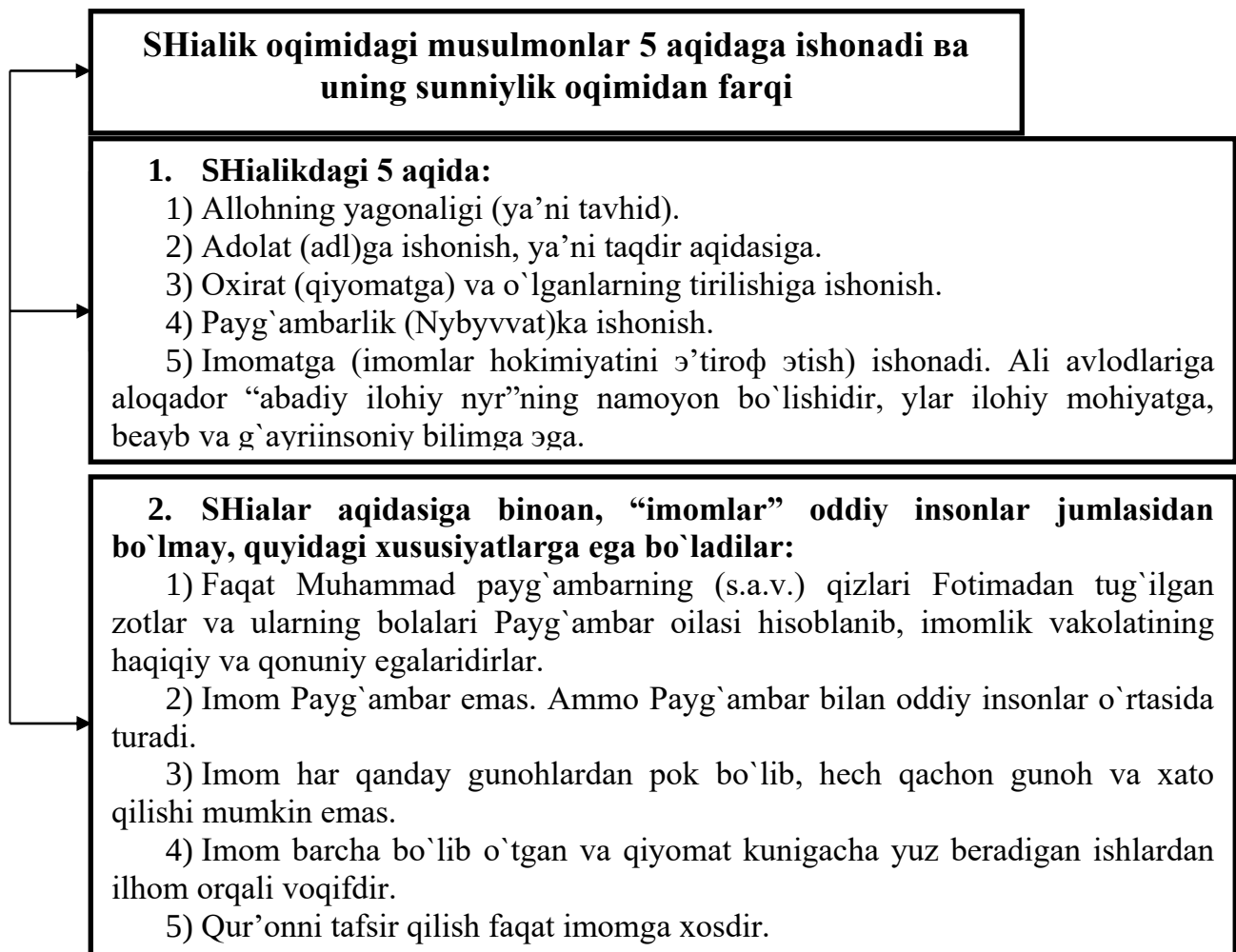
SHavkat Mirziyoyev, 1-jild, 29-byet, 2017.

¹⁰. Islom. Enuklopediya. –T.: "O'zbekiston milliy enuklopediyasi". Davlat ilmiy nashriyoti, 2017. -81 -bet.

Muhammad payg'ambar s.a.v.ning birdan-bir qonuniy vorislari deb tan olinadigan turli yo'nalish va sektalarning umumiy nomidir. O'zining tarqalishi va ijtimoiy-siyosiy mohiyati jihatidan sunniylikdan keyingi o'rinda turadi. Jahondagi musulmonlarning taxminan 8% i shialikka mansub. Shialik VII asr o'rtalarida xalifa Ali ibn Abu Tolib (k.v. –karramallohu vajxaxu) hokimiyati tarafdorlaridan iborat guruh sifatida vujudga kelgan.VII asr oxiriga kelib Iroq va Eronda keng tarqalgan va islomdagi mustaqil diniy yo'nalishga aylangan.

Safaviylar sulolasining birinchi shohi Ismoil XVI asr boshlarida shialikni Eronning rasmiy dini deb e'lon qilgan. Hozir ham u Eronda hukmron e'tiqod shakli hisoblanadi. Iroq, Afg'oniston, Hindiston, Pokiston, Ozarbayjon, Tojikistonda ozroq, Livan va boshqa davlatlarda keng tarzda yoyilgan. Shialar bilan sunniylar o'rtasidagi asosiy farq imomat tushunchasining talqin qilinishidadir. **Imomat** – shialikda davlat boshqarish huquqi haqidagi ta'limot, e'tirof etilgan 5 aqidadan biri. Unga ko'ra, musulmonlar jamoasi yoki davlatida faqat Muhammad payg'ambar (s.a.v) avlodi (kuyovi Ali bilan qizi Fotimadan tarqalgan avlod) hukmron bo'lish huquqiga ega deb hisoblanadi.

5.1.3-chizma

3. SHialarga, ayniqsa, ja'fariya mazhabiga xos bo'lgan bir qator xususiyatlar:

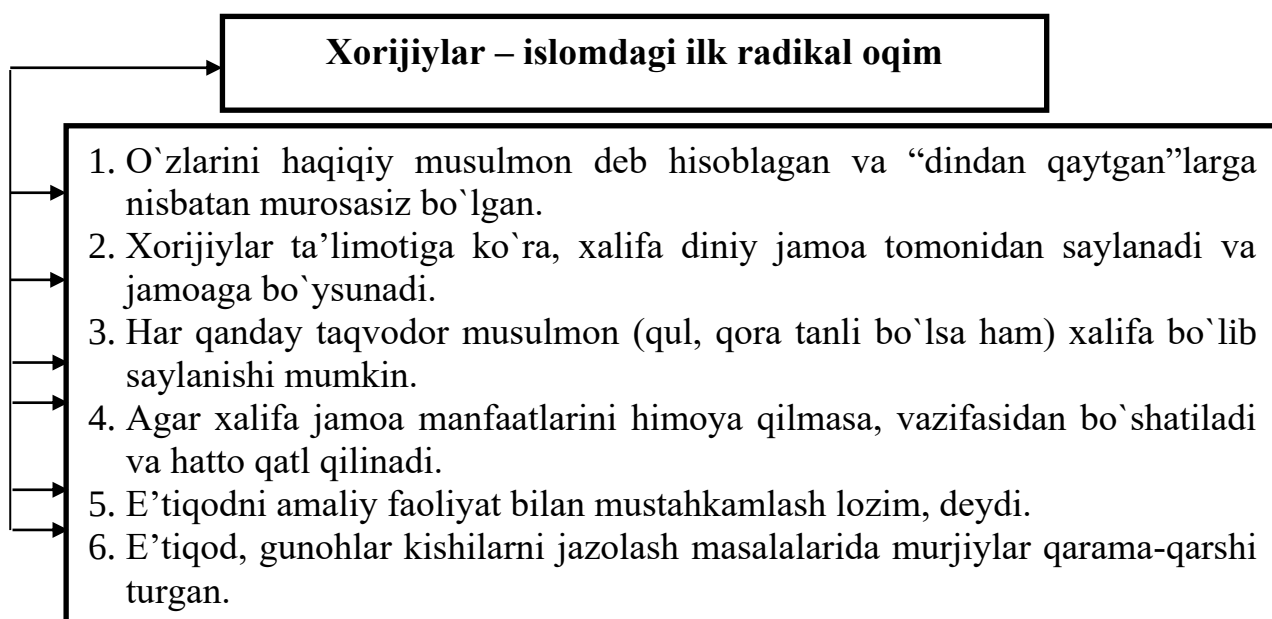
- 3) Imomat – davlat boshqaruvini imomlarga xos deb ishonish.
 - 4) Qur'onni va undan keyin o'z imomlari tomonidan rivoyat qilingan hadislarni asosiy manba sifatida qabul qilib, ijmo' va qiyosni rad etish.
 - 5) Ayrim namozlarni bir vaqtda qo'shib o'qish.
 - 6) Tahorat qilishda oyoqlarni yuvmasdan unga mash tortish.
 - 7) Vaqtincha nikohni qonuniy deb bilish (Eron Islom Respublikasida).
 - 8) Taqiya, ya'ni xavfli joylarda o'z e'tiqod va mazhabini yashirish.
 - 9) Azon aytishda "ashhadu anxa Aliyan vali-yulloh" (guvohlik beraman Ali Allohning valiysi, ya'ni do'stidir) iborasini qo'shib aytish.
 - 10) Nasroniy va yahudiy ayollarga uylanish harom deb bilish.
- SHuningdek, taloq 2 odil kishi guvohligida qonuniy kuchga ega bo'ladi.

4. SHuningdek, farqli belgilari:

- 1) Sunniylikda odamlar tomonidan saylanadigan yoki tayinlanadigan diniy yoki dunyoviy rahbar hisoblanadi.
- 2) Sunniylikning kalimasi: "Ashhadu an la iloha illallohu va ashhadu anna Muhammadan abduhu va rasuluh".
- 3) SHialikda "Ollahning inoyati" bo'lib, u bir imomdan ikkinchisiga o'tadi. SHialar Ali (to'rtinchi) (xalifa) va uning avlodlaridan iborat 12 imom (eng oliy rahnamo) hokimiyatini tan oladi. Dastlabki xalifalar Abu Bakr, Umar va Usmonni hokimiyatni zo'rlik bilan egallab olgan shaxslar deb hisoblab, ularni tan olmaydi. 874-878 yillar orasida 7-9 yoshida bedarak yo'qolgan (o'ldirilgan bo'lishi mumkin deb) 12-imom Muhammad al-Mahdiyni ular yashiringan, zamona oxir bo'lganda u qaytib keladi va adolat o'rnatadi, deb hisoblaydi.
- 4) SHialar Qur'onni ilohiy deb e'tirof etadi.
- 5) SHialar kalimai shahodatga "Aliyan valiulloh" so'zini qo'shib aytadilar.
- 6) SHialar Sunniylarning Hadislarini tan olmaydi. SHu boisdan Muhammad va uning avlodlari nomi bilan bo'liq Hadislarni "Axbor" deb nomlangan to'rtlam tuzganlar. Bu to'rtlam Qur'ondan keyingi ikkinchi muqaddas manba hisoblanadi.
- 7) SHialar Sunniylar kabi Makka va Madinani muqaddas hisoblash bilan birga, Karbalo, Najaf shaharlarida joylashgan shia imomlari qabrlarini ham ziyorat qiladilar. Bu imomlar xalifalar tomonidan o'ldirilgan deb hisoblaydilar. Din yo'lida shahid bo'lganlar, deb motam (Ashuro) marosimini o'tkazib aza tutadilar, Ular muharram oyining 10-kuni Alining o'fli imom Husayn Iroqdagi Karbalo dashti jangida halok bo'lgan deb hisoblaydilar. SHu boisdan shialar muharram oyining dastlabki 10 kunligida motam tutadi. Unda "SHoh Husayn, voh Husayn" (shaxsey-vaxsey) deb qichqirib motam yirilishi o'tkazadi.
8. SHialik sharoitida ja'fariylik mazhabi hukmron O'rta asrlarda shialikda yuz bergan. Bulardan zaydiylar, ismoiliylar va boshqalar hozir ham mavjud.

3. Xorijiylar (arab. – ajralib chiqqan, isyonchi) – islomdagi ilk radikal oqim tarafdorlari. Xalifa Ali (k.v.) bilan ummaviylar o'rtasidagi kurash davomida VIII asr ikkinchi yarmi boshlarida vujudga kelgan. Ular o'z saflariga qo'shilmaganlarni “dindan qaytgan” deb ayblab, ularga qarshi murosasiz kurash olib borgan diniy-siyosiy oqim.

5.1.4-chizma

Umaviy va abbosiy xalifalar VII-IX asrlarda xorijiylarga qarshi kurash olib borib, ularni qirib tashlagan. Ularning qolganlari Shimoliy Afrikada o'z davlatini vujudga keltirgan. Xorijiylar xalifalikdagi ko'pgina qo'zg'olonlarda (Zinjiylar, Abu Muslim qo'zg'oloni) qatnashgan. Hozirgi davrda xorijiylarning ibodiyalar firqasi G'arb mamlakatlari (Jazoir, Tunis va boshqalar)da, Ummon, Tanzaniyada uchraydi. (Islom. Entsiklopediya, 2017, 547-bet).

4. Mu'tazaliylar (arab. ajralib chiqqan, uzoqlashganlar) – islomdagi ilohiyot oqimlaridan biri. VIII asr o'rtalarida Arab xalifaligida vujudga kelgan. Asoschilari Vosil ibn Ato va Amr ibn Ubayd. Qur'onni diniy haqiqatning manbai deb e'tirof etadi, uni so'zma-so'z emas, majoziy talqin qiladi. Xalifa Ma'mun (813-833) Mu'taziyalar ta'limotini davlat dini deb e'lon qilgan. Mu'tazaliylar aqidasi (xususan, Qur'on yaratilishi)ni tan olmaganlarni ishdan bo'shatgan. Maxsus jazo muassasasi – mihna tashkil etilgan. Ammo Mu'tazaliylar ta'limoti xalifalikda umuman “shakkoklik” deb e'lon qilingan. Mu'tazaliylar aql-idrokni ilohiyot asosi, deb e'tirof etgan, tasavvufni inkor etishga uringan. Yakkaxudolik va adolat (adl) tarafdorlari deb atalgan. Mu'tazaliylarning asosiy g'oyalari shia islomShunoslari tomonidan o'zlashtirib olindi. Keyinchalik Iroq va Eronda XI-XII asrlarda, Markaziy Osiyoda XIII-XIV asrlarga kelib yo'qolib ketgan. Mu'tazaliylarning gunohi kabira, qabr azobi, avliyolar karomati kabi o'ziga xos qarashlari mavjud. Alloh “Meni ko'ra olmaysan” degan bo'lsada, chiroyli amal qilgan kishilar ko'rish haqida dalillashga harakat qilgan. Mu'tazaliylar keyinchalik bir necha firqalarga bo'linib ketgan.

5. Qadariylar (arab. qadar, taqdir) – islomdagi oqimlardan biri (qadariya) tarafdorlari. Bu oqim islomda aqidaviy masalalar qatori taqdir va iroda erkinligi g‘oyasini ilgari suradi. Taqdir oldindan belgilanadi g‘oyasi asosiy o‘rinda turadi. Bu oqim jabariylarga qarshi kurashib odillik allohning asosiy sifatlaridan biri, Allohdan faqat adolatli ishni kutish mumkin, gunoh ishlar esa inson faoliyati bilan bog‘liq, degan g‘oyalarni ilgari surgan VIII asr oxirlarida mu‘taziylar bu g‘oyani davom ettirgan.

6. Jabariylar, jabariya (arab. jabr qiluvchi, majbur qilish) – VII asr oxiri VIII asr boshida islom ilohiyotida paydo bo‘lgan oqim tarafdorlari. Jabariya islomda taqdir masalasida adashgan deb tan olingan firqalardan biri hisoblanadi. Sunniylikdagi taqdir masalasini inkor qiladi. Xudo taqdirni oldindan belgilab qo‘ygan, insonda hech qanday iroda va faoliyat erkinligi yo‘q, bular faqat Xudoda mavjud, inson esa ana Shu faoliyatni o‘zlashtirib olish imkoniyatiga ega g‘oyasini ilgari suradi Jabariyani hokimiyat tepasida turgan umaviylar qo‘llab-quvvatlab, ularga qarshi bo‘lgan diniy firqa va siyosiy guruhlar ta‘qib ostiga olingan.

7. Mushabbiha (arab. o‘xshatuvchilar, o‘xshatish tarafdorlari) – islom ilohiyotda Xudoni odamga o‘xshatib tasvirlaydigan ta‘limot. Mushabbiha e‘tiqodicha, Alloh inson suratida bo‘lib, uning sochi, tirnoqlari, ajin, ikki qoshi va undan boshqa a‘zolari ham bor. Ular Allohning Qur‘oni karimda kelgan sifatlarini to‘g‘ridan-to‘g‘ri o‘z aqidalari bilan talqin qilgan. Allohning ham inson kabi badan va a‘zolari bor, u ham inson kabi o‘tirish uchun kurashga muhtoj degan xulosa chiqargan islom ilohiyoti – kalom tarafdorlari mushabbiha tarafdorlarini rad etib, ularga qarshi kurash olib borgan va ularni sanamga sig‘inuvchilar deb qaragan.

5.2. Islomdagi oqim va yo‘nalishlarning hozirgi kundagi ko‘rinishi

Qur‘oni karim, Hadisi sharif, ijmo‘ (arab. ittifoq bo‘lish), qiyos va boshqa qo‘shimcha manbalardan, har kim ham hukm chiqarib ololmaydi. Fiqh deb mazkur (4 ta) manbalardan to‘g‘ri hukm chiqarishga aytiladi. Hatto bir oyat ustida sahobalarning turli fikrda bo‘lganliklari haqida rivoyatlar bor. Lekin Muhammad a.s. (a.s. – alayhissalom) vafotlaridan so‘ng sekin-asta ixtiloflar, nizoli masalalar ko‘paya bordi. Hijratning2-asridan boshlab islom shariatini mukammal talqin qila oladigan yirik allomalar (fiqh olimlari, huquqshunoslar) etishib chiqib boshladi. Ularning eng yiriklari qo‘yidagilardir:

1. Imom A‘zam (Abu Hanifa No‘‘mon ibn Sobit): 699-767 y.
2. Imom Molik (Abu Abdulloh Molik ibn Anas Asbahiy): 713-795 y.
3. Imom Shofiiy (Abu Abdulloh Muhammad ibn Idris): 767-820 y.
4. Imom Ahmad (Abu Abdulloh Ahmad ibn Muhammad ibn Hanbal): 780-855 y.

Muqaddas dinimiz bundan buyon ham xalqimizni birlashtirib, millati va tilidan qat‘iy nazar, ma‘naviy poklanish, odamlarni tinchlik, ezgulik, bag‘rikenglik, o‘zaro hurmat va totuvlikka undaydigan, o‘rnini hech narsa bosa olmaydigan vosita bo‘lib xizmat qilishi shubhasizdir.

*SHavkat Miziyoeyev,
1-jild, 31-bet, 2017.*

Bulardan tashqari ko‘plab fiqh olimlari o‘tganlar, lekin ularning ijodiy ishlari kitob shakliga keltirilmagan va Shuhrat topmagan. Faqat mazkur 4 buyuk zotni etuk ulamo va fuzalo sifatida vojib deb sanalgan. Chunki Shunday qilinmasa 4 ta emas 400 mazhab paydo bo‘lishi mumkin edi.

Bugungi kunda dunyodagi taxminan 1,77 milliard musulmon aholisining 92,5 foizini sunniylar tashkil etib, ular mazhablar bo‘yicha quyidagi nisbatda bo‘linadilar: Hanafiylar 47 foizi, shofiylar 21 foizi, molikiylar 17 foizi, hanbaliylar 7,5 foizini tashkil qiladi.

To‘rt mazhab o‘rtasida uncha katta farqlar yo‘q, ko‘p masalalarda bir xillik mavjud. Chunki hammasining ham hukm oladigan manbalari bir. Faqat juz‘iy ixtiloflarga mavjud. Masalan, **janobatdan** g‘usl qilishning farz ekanligida ular o‘rtasida ixtilof yo‘q. Ammo g‘uslda necha farz bor, degan masalada fikrlar turlicha. Imom A‘zam mazhablarida g‘uslda 3 ta farz: og‘izni chayqash, burunga suv olib tashlash va butun jasadni yuvish. Imom Shofiiy mazhablarida esa farz bitta – butun jasadni yuvish. Og‘iz-burun bu zot nazdida ichki a‘zolari hisoblanadi. Imom A‘zam rahmatullohi alayh nazdlarida esa og‘iz bilan burun tashqi a‘zoldan, deb bilinadi. Shuning uchun ularni ham yuvish farz. Mavorunnahr musulmonlari islom dini kirib kelgan vaqtdan boshlab Imomi A‘zam (Hanafiy) mazhabiga taqlid qilib kelganlar. O‘tgan ulamolarning deyarli hammasi ham Shu mazhab asosida asarlar bitib qoldirgan.

Muqaddas dinimiz bundan buyon ham xalqimizni birlashtirib, millati va tilidan qat’i nazar, ezgulik, bag’rikenglik, o‘zaro hurmat va totuvlikka undaydigan, o‘rnini hech narsa bosa olmaydigan vosita bo‘lib xizmat qilishi shubhasiz.

***Shavkat Mirziyoyev,
1-jild, 31-bet, 2017.***

Islom sunniyligidagi oqim va yo`nalishlar, ko`rinishlari va g`oyalari

1. Hanafiylilik mazhabi. Asoschisi Imom A'zam (699-767):

- 1) Fiqhning 4 manbai: 1) Qur'on; 2) Sunna va fikr faqat sahih rivoyatlari asosidagi; 3) Ijmo' (ittifoq); 4) Qiyomatga tayanadi.
- 2) G'usl (cho'milish)da 3 ta farz: og'izni chayqash, burunga suv olib tashlash va butun jasadini yuvish. Chunki og'iz bilan burun tashqi a'zolar hisoblanadi.
- 3) Ilm yo'lini tutish g'oyasi ustuvor.
- 4) Ixtiloflar aniqlashtirilgan.
- 5) Aqoid (aqida) muammolarini aqliy va falsafiy dalillar bilan isbotlash, ya'ni ilmiga berilish yo'lidan emas, balki fiqh (huquqshunoslik) ilmi va unga tegishli fanlarni o'zlashtirish orqali odamlarga xizmat qilish va ularning hayotiy muammolarini yechishni ustun bilgan.
- 6) Fiqhni tartibli usulga keltirib, barcha dunyoviy masalalarda foyda va zarar ko'rishda sog'lom aqida ta'limotini shakllantirish.
- 7) Hanafiya bir necha vasiyatnoma "Musnad" nomidagi hadis to'plamlari, "Fiqhi akbar" nomli aqoidga doir asarlar qoldirgan.
- 8) XI asrda Hanafiylilik Sharq G'arb, shimolu janubga o'z nufuzini o'tkazdi. Abbosiylar, Somoniylar, Qoraxoniylar, G'aznaviylar, Saljuqiylar, Mamluklar, Temuriylar, Boburiylar, Shayboniylar davlatlari va Usmoniylar imperiyasi tomonidan rasmiy mazhab sifatida qabul qilindi.
- 9) Ko'pincha sud ishlari ushbu mazhab asosida olib boriladi.

2. Molikiylilik mazhabi. Asoschisi Imom Molik (713-795):

- 1) Madinadagi huquq maktabiga tayanib mazhabga asos solgan. Uning mashhur "Al-Muvatto" kitobi molikiylilik mazhabining asosi. Hadis uslubini qabul qiladi.
- 2) U oyat, hadis va ijmo'aga asoslanib hukm chiqargan. Uning ilmiy-huquqiy tafakkuri ko'pincha to'g'ri va uyg'unlashgan. Hanafiy mazhabi kabi urf-odatlarini tan oladi va ilohiy qonunlar bilan uyg'unlashtirish yo'lini tutadi. Ushbu mazhab Ispaniyada keng tarqalgan.

3. Shofiiylilik mazhabi. Asoschisi Imom Shofiiy (767-820):

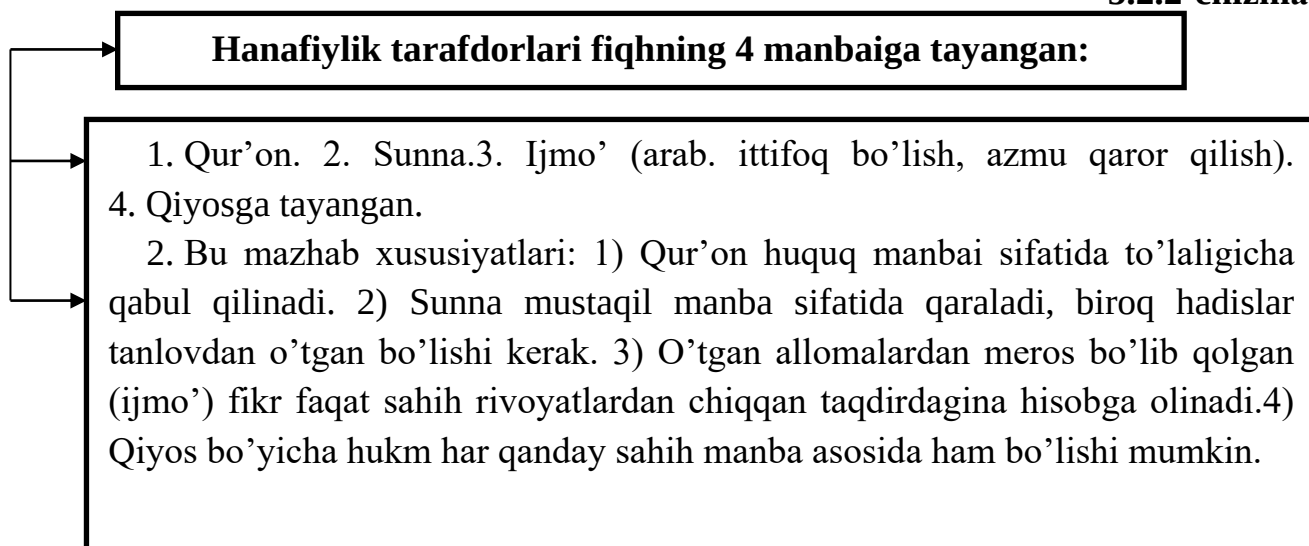
- 1) G'uslda farz bitta-butun jasadni yuvish. Og'iz-burun bu zot nazdida ichki a'zolar hisoblanadi.
- 2) Bu mazhabda qiyos va ra'y cheklab qo'llanadi, Qur'on va sunnani yagona manba deb biladi.
- 3) Hadis yoki ijmo'ga tayanib ish ko'rish mumkinligi aytiladi.
- 4) Fiqh bo'yicha uning mashhur asari "Kitob al-Umm" (Ona kitob, ya'ni asosiy kitob) va usul-ul-fiqh bo'yicha "Ar-Risola" asari Shofiiy mazhabining asosiy manbai hisoblanadi.
- 5) Olimlar ijmo'sini (ittifoqini) rad qildi, lekin shofiiylilik maktabining iste'dodli olimlari ijmo'ni qabul qilishga majbur bo'ldi.

4. Hanbaliy mazhabi. Asoschisi Imom Ahmad ibn Xanbal (780-855):

- 1) Diniy masalalarda erkin fikr yuritishga qarshi bo'lib, shariat qoidalariga qat'iy rioya qiladi.
- 2) Qur'on va Hadislarni erkin talqin etishni qoralagan, shu sabab, bu mazhab keng tarqalmagan.
- 3) Ahmad ibn Hanbal o'z davrida "imomul-muhaddisin" (muhaddislar imomi) deb tan olingan va shuhrat qozongan.
- 4) Manbasi "al-Musnad" kitobini yozgan.
- 5) Imon qalb bilan tasdiqlash, til bilan iqror etish, badan a'zolari bilan amal qilishdir. Amal imonning jue'i bo'lgani uchun u ko'payib ozayadi.

1. Hanafiylik – sunniylikdagi diniy – huquq mazhablaridan biri. Abu Hanifa asos solgan. Undan keyin hanafiylik mazhabi qoidalarini Abu Yusuf Yoqub, Muhammad Shayboniy, Quduriy (vaf. 1036) va boshqa asarlarida ishlab chiqilgan. Bu mazhab tarafdorlari fiqhning 4 asosiy manbaini e'tirof etish bilan birga boshqa oqimlar vakillariga nisbatan fiqh talablariga rioya etishning qiyos va ijmo' usullaridan kengroq foydalanadi.

5.2.2-chizma

Hanafiylik mazhabi oddiy huquq (urf)dan ham huquqning keng mustaqil yordamchi manbai sifatida foydalanishga sharoit yaratadi. Bu hol hayotiy ehtiyojlar va mahalliy odatlarni hisobga olib huquqiy qarorlar qabul qilish imkonini beradi. Bu mazhab qoidalarini birmuncha engil bag'rikengligi, qulayligi, xalqlar mahalliy an'analarini e'tiborga olganligi sababli XI asrdan Shimol va Sharqqa keng yoyilgan. Kichik Osiyo, Bolqon, Shimoliy Kavkaz, Qora dengiz, Volga bo'ylari, Markaziy Osiyo, Afg'oniston, Hindiston va Xitoyning olis keng hududlariga tarqalgan.¹¹ Mamluklar, Temuriylar, Boburiylar, Shayboniylar davlatlari va Usmoniylar imperiyasi tomonidan rasmiy mazhab sifatida qabul qilinib, sud ishlari ushbu mazhab yasosida olib borilgan.

Hozirgi kunda hanafiylarning jug'rofiy hududi Markaziy Osiyo davlatlaridan boshlanib, Xitoy, Afg'oniston, Pokiston, Hindiston, Eron, Iroq, Arabiston, Yaman, Misr, Jazoir, Tunis, Marokash, Turkiya, Indoneziya va boshqa musulmon o'lkalariga etib borgan. Misrda Hanafiy mazhabining buyuk muftiylari ma'naviy rahbarlik maqomida turib, "yshayxul-islom" nomi bilan ataladi. Hanafiylik mazhabi tarafdorlari Hindistonda 48 mln. dan oshiq. Janubiy Amerika va Braziliyada 25 mln. dan ko'p hanafiy musulmonlari mavjud.¹²

2. Molikiylik mazhabi – sunniylikdagi diniy-huquqiy mazhablardan biri. Ushbu mazhab (713-795) Imom Molik ibn Anas qadimiy Madina huquqiy maktabiga tayanib asos solgan. Uning mashhur "Al-Muvatto" kitobi molikiy mazhabiga bag'ishlangan.

¹¹ Jo'zjoniy A.SH. Islom huquqshunosligi, hanafiy mazhabi va O'rta Osiyo fiqhlarini. T: 2002.

¹² Tulepov A. Islom va aqidaparast oqimlar. –T.: "SHarq", 2013. – 33-34-betlar.

Molikiylik Madinada paydo bo'lgan, Arabiston yarim oroliga, keyin Misr, Shimoliy Afrika va Andalusiya tarqalgan. Molikiylik tarafdorlari Muhammad (s.a.v.) hayotliklari vaqtida ilk islomda shakllangan fiqh me'yorlarini tan olgan, fiqhning asosiy manbai sifatida Qur'on va sunnatga tayanadi. Madinaning savodli aholisi yakdillik bilan ma'qullagan qoidalarinigina ijmo' (ittifoq bo'lish) deb hisoblaydi. SHariat hukmlariga monelik qilmaydi. Hozirgi vaqtda ham bu mazhab qoidalarining Marokash, Tunis, Jazoir va Liviyada nikoh-oila va mulkka oid huquqiga sezilarli ta'siri bor. U Livianing bir qator jinoyat qonunlari asosini tashkil etadi (Islom. Entsiklopedik lug'at, 2017, 310 bet.)

1. **Shofiiylik mazhabi** asoschisi Abu Abdulloh Muhammad ibn Idris ibn Abbos (ibn Usmon) ash-SHofiy (767-820) G'azoda tug'ilib Misrda hayotdan ko'z yumgan. Shofiiylik – sunniylikdagi diniy-huquqiy mazhablardan biri. Bu mazhab hanafiylik va molikiylikning diniy-huquqiy ta'limotini o'ziga singdirgan bo'lsada, ko'proq molikiylikka yaqin turadi. Shofiiylikda qiyos va ra'y cheklab qo'llanadi, Qur'on va sunnaga yagona manba sifatida qaraladi. Shofiiylikka ko'ra, Sunnat Qur'onni to'ldiradi, xalos, sunnatning o'zi qiyoslab o'rtacha hukm chiqarish uchun asos bo'lmaydi. Shofiiylik tarafdorlari madinalik roviylarning hadislarini ustuvor hisoblab, ular aytgan hadis yoki ijmo'ga (ittifoq) tayanib ish ko'rish mumkin deb biladi. Bu g'oya o'rta asrlarda YAqin Sharq mamlakatlarida keng tarqalgan. X-XII asrlarda Movaraunnahrning ayrim viloyatlarida, SHoshda tarqalgan. XIII asr oxiridan Hanafiylik bu hududda ustun bo'lgan. Keyinchalik bu mazhab ta'siri torayib borgan. Hozirgi vaqtda Misr, Indoneziya, Shimoliy Kavkaz musulmonlari orasida, Sharqiy Afrika mamlakatlarida, qisman Suriyada va Janubiy arab sultonliklarida shofiiylik mazhabi diniy-huquqiy tizimiga amal qiluvchilar bor.

2. **Hanbaliy mazhabi.** Hanbaliylik – sunniylikdagi diniy-huquq mazhablaridan biri. Imom Abu Abdulla Ahmad ibn Muhammad ibn Hanbal (780-855). Bu mazhab diniy masalalarda erkin fikr yuritishga qarshi bo'lib, shariat qoidalariga rioya qat'iy turishi bilan ajralib turadi. Hanbaliylik tarafdorlari Qur'on va hadislarini erkin talqin etishni qoralagan, Shu sabab bu mazhab keng tarqalmagan. Faqat IX asr 2-yarmida arab xalifaligida mu'taziliylar va ilohiyotdagi hurfikirlikning ta'qib qilinishi tufayli Hanbaliylik ta'siri kengaydi. XII asrda mustaqil mazhabga aylangan. X asrda Eronda, XI-XV asrlarda Suriya va Falastinda Hanbaliylik izdoshlari ko'p bo'lgan. Undan keyingi asrlarda Hanbaliylik tarafdorlari yana kamayib ketgan. Hozirda Hanbaliylik Saudiya Arabistonida rasmiy e'tirof etilgan, boshqa mamlakatlarda kam uchraydi (Islom. Entsiklopediya, 2017. - 644-bet).

Umuman, mazhablar haqida fikr yuritar ekanmiz, Hanafiylikdagi bag'rikenglik g'oyalari. Abu Hanifa (699-767) kalom ilmida Aqoid muammolarini aqliy va falsafiy dalillar bilan isbotlash, ya'ni kalom ilmiga berilish yo'lidan emas, balki fiqh, ya'ni huquqShunoslik ilmi va unga tegishli bo'lgan fanlarni o'zlashtirish orqali odamlarga keng ko'lamda xizmat qilish va ularning hayotiy muammolarini echib berishga erishish imkonini ustun qo'ydi. Fiqhni tartibli usul holiga keltirib, barcha dunyoviy masalalarning foyda va zarar ko'rinishlaridagi holatlarini yuzaga chiqarib, sog'lom aqida asosida ta'limotni shakllantirdi.

Maqsadimiz – islom dinining haqiqiy insonparvarlik mohiyamini, ma’rifiy islomni bolalarimiz ongiga singdirish. Shu yo’lda bizning buyuk ajdodlarimiz qanday uluz ishlarni amalga oshirganlari haqida ular yana shunday maskanlarga kelib o’zlari uchun kerakli bo’lgan, eng muhim bo’lgan bilim va masavvurlarga ega bo’ladi.

*Shavkam Mirziyoyev,
2017- yil, 7- dekabr*

Ijtihod (arab. g’ayrat qilish, intilish) – faqih tomonidan sha’riy hukmni hosil qilish uchun barcha bilim va toqatini ishga solish. Ijtihod sha’riy hukmi kelmagan ishning maxsus qoidalarni ishga solib sha’riy hukmini aniqlash uchun qilinadi. Muhammad (s.a.v.) tirikligida u kishidan boshqa odam ijtihod qilmagan. Bu mumkin emas edi. Ijtihod Muhammad (s.a.v.) davrlarida vujudga kelib, sahobalarning Muhammad (s.a.v.) faoliyatlari, aytgan so’zlari

xabarlarida ixtilof paydo bo’lgan. Bundan tashqari musulmon jamoasidagi hayot tarzining o’zgarishi tufayli ko’plab huquqiy muammolar tug’ilgan. Shuning uchun ijtihodning asosiy maqsadi yangi yoxud o’tmishdoshlari tomonidan hal etilmagan masalalarni topish, islomga tayanilgan va uni quvvatlagan holda hal etish bo’lgan.

Ijtihod, asosan fiqhga oid masalalarda qo’llangan. Aqida va falsafaga oid masalalarda ijtihod qilish mumkin bo’lmagan. Keyinchalik ijtihod eshigi berkitilgan. Hanafiylardan Kamol ibn Humon ijtihodni da’vo qilgan. Ba’zi zamondosh ulamo va ilmiy muassasalar shaxsiy ijtihod emas, allomalar jamoat bo’lib ijtihod qilish tarafdori bo’lmoqda. Masalan, ijtihodni Islom davlatlari uyushmasi, IHT, Islom fiqhi akademiyalari tashkil qilishi mumkin.

Fatvo (arab. – tushuntirish, izoh) – shariat, din qonun-qoidalari asosida ulamolar (muftiy, yshayx ul-islom) tomonidan biror diniy, huquqiy, siyosiy hamda ijtimoiy masala yuzasidan chiqariladigan hukm, qaror, izoh, ko’rsatma. Fatvo chiqarish huquqiga ega bo’lgan kishi “muftiy” (“fatvo chiqaruvchi”) deb ataladi. Islomning dastlabki davrlarida Muhammad (s.a.v.) safdoshlari, ayniqsa, dastlabki 4 xalifaning turli huquqiy masalalar yuzasidan bergan izohlari, fiqhga doir chiqargan qarorlari fatvo deb atalgan. Undan keyingi davrlarda e’tiborli faqihning ijtihod yo’li bilan biror masala yuzasidan yoki amaliy ahamiyatga ega bo’lgan biror savolga javob tariqasida bildirilgan fikriga nisbatan fatvo deb atalgan.

Biz islom dinidan zo’ravonlik va xunrezlik maqsadlarida foydalanishga urinayotgan kimsalarni keskin qoralaymiz va ular bilan hech qachon murosa qila olmaymiz. Muqaddas dinimizni doimo himoya qilamiz.

*Shavkat Mirziyoyev,
1-jild, 30-bet, 2017.*

Fatvo ilmiy bahslarning natijalari bilan birga ijmo’ (ittifoq)ni shakllantiruvchi omillardan biriga aylangan. Bu g’oya turli fiqhiy maktablar birlashishiga olib kelgan. O’tmishda fatvo biror masalada ikkilangan hokim, amaldor yoki oddiy kishi so’roviga ko’ra aniq bir shaxsga bog’liq bo’lmagan holda yozma tarzda va umumiy ko’rsatma shaklida chiqarilgan. Bunday fatvolar asosida ma’muriy qarorlar qabul qilingan yoki tasdiqlangan. XI asrdan boshlab keyingi avlodlar uchun muhim darslik

va qo'llanmalar bo'lib xizmat qilgan fatvolar to'plamlari tuzila boshlandi. Marvarudiy (vaf. 1069), Muhammad ibn Rushd (vaf. 1126), Umar al-Buxoriy (vaf.1141), Hasan al-Marg'inoniy (vaf. 1203) kabi fiqhlarning tomonidan tuzilgan to'plamlar islom olamidagi ilk va eng mashhur fatvolar to'plamlari hisoblanadi.¹³

Sunniylik islomda ortodoks (haqiqatga asoslangan) diniy ta'limot hisoblangan, o'rta asrda undan firqalar ajralib chiqmagan. O'rta asr oxirlari va yangi davrga kelib unda firqa va oqimlar paydo bo'lgan va jamiyat hayotiga salbiy ta'sir ko'rsata boshlagan.

Dunyo shiddat bilan o'zgarib, barqarorlik va xalqlarning mustahkam rivojlanishiga raxna soladigan turli yangi tahdid va xavflar paydo bo'layotgan bugungi kunda ma'naviyat va ma'rifatga axloqiy tarbiya, yoshlarning bilim olishi, kamolga yetishga intilishiga e'tibor qaratish har qachongidan ham muhimdir.

*Shavkat Mirziyoyev,
1-jild, 27-bet, 2017.*

Islomdagi oqim va yo'nalishlarning hozirgi kundagi qo'rinishlari va ularning islom birligiga tahdidi

1. Ravshaniylar firqasi. Asoschisi Piri Ravshan (1560-1638). Afg'onistonda vujudga kelgan islom dinidagi firqa. Ravshaniylar an'analari islom an'alaridan birmuncha farq qilgan. Ta'limoti pushtu dehqonlarining mahalliy hukmdorlar va boburiylar siyosatiga qarshi qaratilgan harakat. Bu firqa XVIII asr 30-yillarigacha davom etgan, keyinchalik bostirilgan. Ravshaniylar aqidasi sof islom aqidalaridan farq qiladi.

2. Ahmadiylik firqasi. Asoschisi G'ulom Ahmad Qodiyoniy (1835-1908). Hindsitonning Panjob viloyati Qodiyon qishlog'ida tug'ilgan. U islom asoslaridan chetlashib, g'ayriislomiy g'oyalarni yaratgan. Diniy ilmlarni mustaqil o'rgangan va islomga mutlaqo yot aqida va jamoaga asos solgan. Ingliz mustamlakachilariga xizmat qilgan. So'ngra payg'ambarlik da'vosi bilan chiqqan va o'zini, sof islom ta'limoti himoyachisi qilib ko'rsatgan.

3. Vahhobiylar firqasi – noto'g'ri oqimlardan biri. Asoschisi Muhammad ibn Abdulvahhab (1703-1791). Vahhobiylar "dinni tozalashga, Muhammad (s.a.v.) davridagi asl holiga keltirish"ga harakat qiladi. "Ilk islom axloqlaridan chekingan" musulmonlarga qarshi "kurashadi". Payg'ambarlikni da'vo qilgan. Makka va Madinani egallab tarixiy obidalar, sahobalar dafn etilgan joylarni vayron qilgan deb, ular fikriga turli xil obida, mozarlar va avliyolarga sig'inishning islomga zid deb hisoblaydilar. XVIII asr oxiri va XIX asr birinchi choragida vahhobiylar tarafdorlari batamom qirib tashlandi. Vahhobiylar va "Hizb-at-tahrir" o'rtasidagi farq:

1) vahhobiylar – asosan payg'ambarimiz Muhammad (s.a.v.) zamonidagi islomga qaytish da'vosi.

¹³ Islom. Ensiklopediya. – T.: "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti, 2017. – 506-507 – betlar.

2) vahhobiylar davlatni xalifalik tarzida boshqaruv tarafdori emas. Hizbchilar esa aynan xalifalik boshqaruvini o‘rnatishni istaydi.

3) har ikki oqim aqidada farq qiluvchi fikrga ega.

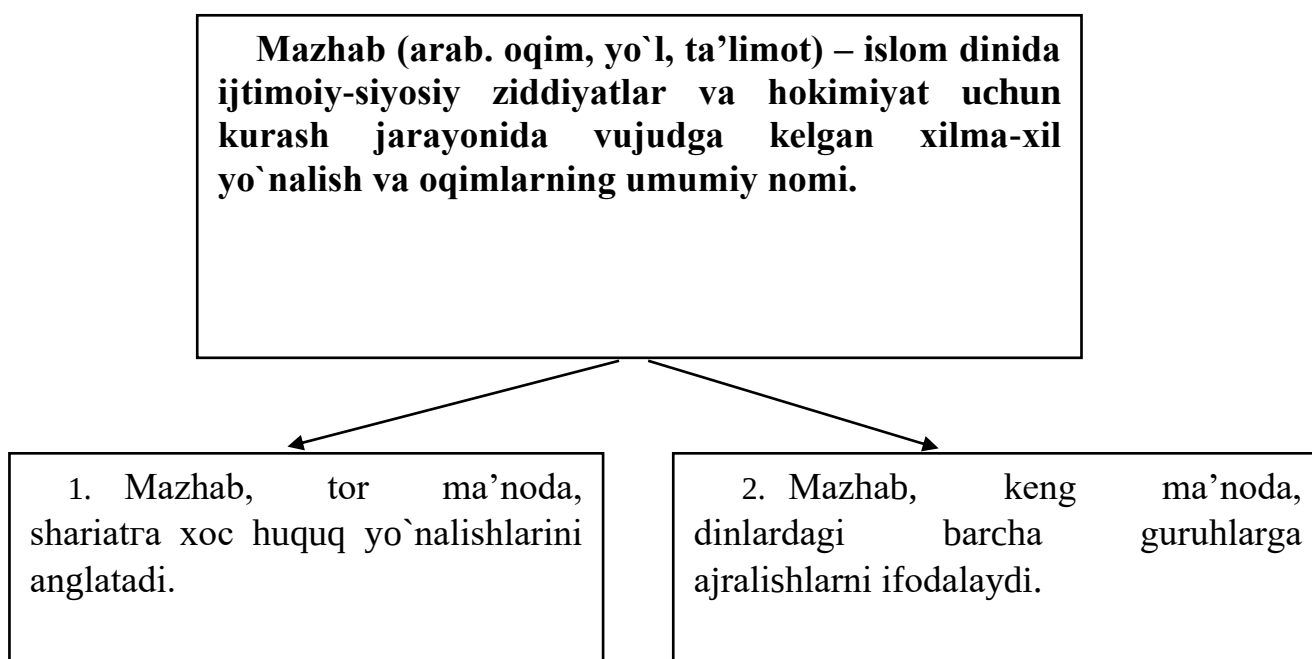
4) vahhobiylar oqimida jehod e‘lon qilish ko‘zda tutilsa, “Hizb at-tahrir” bunday harakatni asta-sekin, bosqichma-bosqich amalga oshirishni targ‘ib qiladi.

4. Nurchilar firqasi. Asoschisi Badiuzzamon Said Nursiy (1873-1960), Turkiyaning Bitlis viloyati Andol shahri Nurs qishlog‘ida kurd millatiga mansub oilada tug‘ilgan. Turkiyada dunyoviy davlat o‘rniga islom davlatini tuzish g‘oyasini ilgari surgan Nurchilar mustaqillik yillarida (1991-1998) O‘zbekistonga ham kirib kelgan. “Turk litseylari” o‘qituvchilari bu oqim (turkiyalik) tarafdorlari edi. Bularga 2000 yil yanvarida chek qo‘yildi.

5. Shuningdek, panislomizm, panturkizm, paneronizm, pansovetizm kabi oqimlar ham mavjud.

5.3. Islomdagi mazhablar

5.3.1-chizma

Islomdagi asosiy yo‘nalishlar bir-biridan farqlanuvchi 5 turga bo‘linadi:

1. Islomda 3 asosiy yo‘nalish vujudga kelgan:

1) Sunniylik.

2) Shialik (arab. guruh, tarafdorlar).

3) Xorijiyalar (arab. ajralib chiqqan, isyonchi) – islomdagi ilk radikal oqim tarafdorlari, o‘rta asrlarda ko‘p firqalarga ajralib chiqqan, keyinchalik yo‘qolib ketgan, faqat ibodiyalar (abodiy) firqasi saqlanib qolgan.

2. Islomdagi firqalar, mohiyatan aqidaviy ta'limot va marosimchilik masalalarida oz yoki ko'p darajada bir-biridan farq qiladigan diniy guruhlar. Islomda firqalarning eng ko'pi shialikdan ajralib chiqqan. Bular:

5.3.2-chizma

1. Shialik: 1) Qarmatiular. 2) Ismoiliular. 3) Zaudiular. 4) Nusauriular. 5) Aliilohiular. 6) Druzlar va h.k. Yangi davrda vujudga kelganlari: 1) Bobiular. 2) Bahoiular.	2. Sunniylik Sunniylik islomda ortodoksal (haqiqatga asoslangan) diniy ta'limot hisoblangan va o'rta asrda firqalar ajralib chiqmagan. O'rta asr oxirlari va yangi davrga kelib unda firqa va oqimlar paydo bo'lgan. Bulardan: 1) Ravshaniylar (XVII asr). 2) Ahmadiya, voisovchilar firqalari (XIX asr). 3) Vahhobiylik. 4) Mahdiylik. 5) Panislomizm kabi diniy-siyosiy oqimlar.
--	---

3. Mazhablar, shariat mazhablari ham islomdagi ajralishning alohida shaklidan iborat.

4. Ilohiyat oqimlari bo'lib, ular islom ilohiyotining shakllanish bosqichida ilohiyatga doir ayrim masalalar bo'yicha ixtiloflar tufayli vujudga kelgan. Bulardan:

- 1) Jabariylar.
- 2) Qadariylar.
- 3) Sifatiylar.
- 4) Murji'iyalar.
- 5) Mu'taziliylar.

Ortodoksal (haqiqatga asoslangan) ilohiyot ta'limoti bo'lgan Kalom shakllanib hukmron ro'ly o'ynagach, ilohiyot oqimlarining barchasi yo'qolib ketgan.

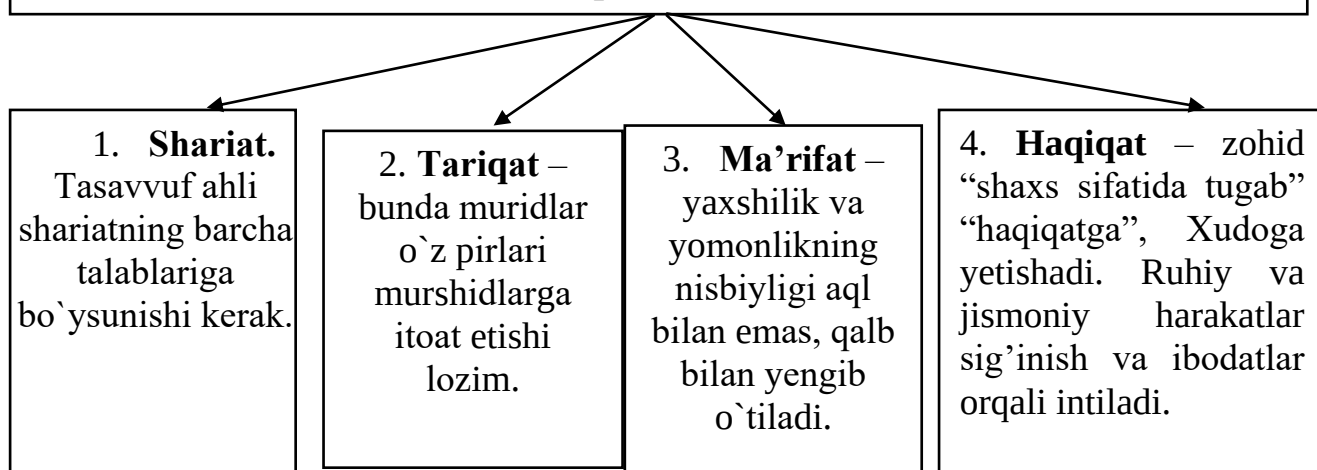
5. So'fiylik yoki tasavvuf tariqatlari. Tasavvuf, so'fiylik – islomda insonni ruhiy va axloqiy komillik sari yo'llovchi ta'limot. 30 dan ortiq tasavvuf (ya'ni so'fiylik) tariqatlari mavjud. Tasavvuf atamasi (so'fiylik qiluvchi) tasavvuf izidan boruvchi so'zlaridan kelib chiqqanligi haqida turli taxminlar mavjud. Tasavvuf, suvf – jun, po'stin so'zidan olingan. Ilgari zamonda tarki dunyo qilgan zohid, o'zini Xudoga bag'ishlagan odam, odatda, dag'al jundan kiyim kiyib yurgan. Tasavvufga (so'fiylikka) asos solgan tarkidunyochilik islom dini bilan deyarli bir vaqtda paydo bo'lgan. Muhammad (s.a.v.) ning ayrim safdoshlari Abu Dardo, Abu Zarr, Huzayra ibn Yamon va boshqalar Shunday kayfiyatda bo'lgan. Islomda zohidlik oqimi 8-asr o'rtalari va 9-asr boshlarida shakllangan. So'fiylik (tasavvuf) namoyondalari Qur'on oyatlari mazmuni ustida mushohada qilish, ilohiy kitob va Muhammad (s.a.v.) hadislarini ko'rsatmalariga qat'iy rioya qilgan. Bog'dod va Xurosonda so'fiylik maktablari mavjud bo'lgan. Inson va uning Xudoga munosabati qanday bo'lishi kerakligi haqidagi ta'limotni yaratgan.

Yosh avlodni turli terrorchi va radikal tuzilmalar faoliyatiga jalb qilishga yo'l qo'ymaslik borasida birgalikda aniq chora-tadbirlarni kuchaytirish zarur.

*Shavkat Mirziyoev,
1-jild, 422-bet, 2017.*

5.3.3-chizma

Tasavvuf (so'fiylik) ta'limoti (ruhiy kamolotga erishish yo'li) 4-bosqichdan iborat

So'fiylik (tasavvuf) tariqatlari:

1. Markaziy Osiyoda.

- 1) Naqshbandiylilik.
- 2) Yassaviylik.
- 3) Kubraviylik keng tarqalgan.

2. Sharq mamlakatlarida:

1) Qodiriylar.	7) Shoziliylar.
2) Bektoshiylar.	8) Chishiylar.
3) Rifo'iylar.	9) Safaviylar.
4) Tayfuriylar.	10) Hamdariylar.
5) Suhravardiya.	11) Ne'matullohiylar.
Mavlaviylar	12) Jaloliylar keng tarqalgan.6)

3. Arab mamlakatlari, Afrika, Janubiy-Sharqiy Osiyo xalqlari orasida ham ko'p tariqatlar tarqalgan:

1) Salafiylar.	7) Ammoriylar.
2) Shartariylar.	8) Hamoliylar.
3) Rashidiylar.	9) Muridiylar.
4) Rahmoniylar.	10) Barqiylar.
5) Tayyibiylar.	11) Idrisiylar.
6) Tinoniylar.	12) Sanusiylar.
	13) G'ufriylar va hokazo.

Markaziy Osiyoda so'fiylik (tasavvuf) tariqatlari

1. Naqshbandiylik – tasavvuf tariqatlaridan biri Bahouddin Naqshband (1318-1389) Buxoro viloyati Kogon tumanida tug'ilgan, naqshbandiya tariqati asoschisi. Abdul Xoliq G'ijduvoni hamda Bahouddin Naqshband tomonidan yaratilgan, keyinchalik "Naqshbandiya" tariqati deb nom olgan tamoyillar 11 nomdadir.

1. Hush dar dam – har bir nafasni hushyorlik bilan olish.
2. Nazar bar qadam – har bir qadamni ehtiyotkorlik bilan bosish.
3. Safar dar vatan – o'z vatanida, uyida bo'la turib fikran va zikran butun borliq haqida tafakkur yuritish.
4. Xilvat dar anjuman – o'zi xalq ichida anjumanda bo'la turib, xilvatda o'tirgandek Allohning zikrida bo'lish.
5. Yod kard – til va dil bilan zikr qilish.
6. Boz gasht – zikr paytida xotirni parishon qilmay, Allohning yodida bo'lish.
7. Nigoh dosht – bir nafasda "Kalimai tayyiba"ni dil huzuri bilan tilda takror qilish.
8. Yod dosht – Allohni mudom yod etib, g'aflatdan saqlanish.
9. Vuqufi zamoniy – o'z holidan ogoh bo'lib, shukr va uzrda bo'lish.
10. Vuqufi adadiy – zikrlarda muayyan adadga rioya qilish.
11. Vuqufi qalbiy – dilni Alloh zikri bilan ogoh qilish.

Naqshbandiylikning asosiy mohiyati "Qo'l ishda, Alloh dilda bo'lsin", ya'ni "Dil ba yoru, dast ba kor" shiori edi. 1993 yilda Bahouddin Naqshbandning 675 yillik yubileyi nishonlandi.

2. Yassaviylik tariqati. Xoja Ahmad Yassaviy (1105-1166) Sayramda (Qozig'istonning Turkiston viloyati) dunyoga kelgan. Yassaviylik – tasavvufdagi tariqatlardan biri. Yassaviy turkiyzabon shoir sifatida ham mashhur. Yassaviy tasavvufda "Yassaviya" tariqatiga asos solgan. Yassaviy tariqatining barcha aqidalari uning asari "Hikmat"da bayon etilgan.

"Diling – Ollohda, qo'ling – mehnatda bo'lsin" degan da'vat buyuk Bahouddin Naqshband bobomiz tomonidan ayni shu maqsadda aytilgan, desak, o'ylaymanki, adashmagan bo'lamiz.

**Shavkat Mirziyoev,
1-jild, 494-bet, 2017.**

Yassaviy ta'limotidagi poklik, halollik, to'g'rilik, mehr-shafqat, o'z qo'l kuchi, peshona teri va halol mehnati bilan insonni ham botinan, ham zohiran har tomonlama takomillashtirish kabi ilg'or umuminsoniy qadriyatlar ifoda etilgan.

Yassaviy mol-dunyo to'plashga mutlaqo qiziqmagan, kambag'alparvar va g'aribparvar bo'lgan. Yassaviy zamonining ezilgan toifasi "g'arib", "etim", "faqir"larning homiysi deb hisoblaydi. Mol-dunyo, boylikka va davlat orttirishga mukkasidan ketgan, xasis va ochofat kishilarni beayov tanqid qilgan.

Yassaviy ta'limotida insonning o'zligini bilishni ustun qo'yadi. O'zini bilsa erdi Haqni biladi, Xudodan qo'rqadiyu, insofga keladi. Lekin Haqqa etishish oson emas, uning o'ziga xos qiyinchiliklari bor. YAgona to'g'ri yo'l, u aslida Xudo yo'lidir. Har bir inson komil inson bo'lib etishishida "shayton vasvasasi"dan qutilish uchun o'z jonini ham, mol-mulkini ham ayamassligi lozim.

3. Kubraviylik – tasavvuf tariqati. XIII asr boshida Xorazmda Najmiddin Kubro (1145-1221) asos solgan Kubroviya tariqati. Kubro buyuk vatanparvar inson edi. U 1221 yilda Xorazmga hujum qilgan Chingizxon qo'shinlariga qarshi jangda shahid bo'ladi. Uning aqidasi ko'ra, inson "olami sug'ro", ya'ni kichik olam bo'lib, unda "olami kubro"ning ya'ni katta olamning barcha xususiyatlari mujassamdir. Kamolotga erishish uchun inson ma'lum riyozatli yo'llarni o'tishi zarur. Buning uchun har bir kishi quyidagi 10 asosga tayanmog'i kerak:

1. **Tavba** – barcha amallarning ibtidosi. Tavba qilgan kishi o'z gunohlarini anglab etadi.

2. **Zuhdi** – bu taqvo, parhez demakdir. Tavba qilgan kishi haromdan hazar qiladi. Man etilgan ishlarni qilmaydi.

3. **Tavakkul** – o'z amallari, fikri va ishlarida yolg'iz, Allohga suyanish demakdir.

4. **Qanoat** – kamolotning eng maqbul yo'li, oznarsa bilan cheklanish, hirsdan yuz o'girish.

5. **Uzlat** – tanholikda ruhni mustahkamlashdir.

6. **Tavajjuh** – butun ichki mohiyatni Allohga qaratish, unga cheksiz muhabbat qo'yish, undan boshqa narsa borligini his etmaslikdir. Murid hamma vaqt yaratganga yuzlanib, undan madad so'rab, unga qalban intilmog'i kerak.

7. **Sabr** – muridlarning toqat va bardoshini sinashdir. Haq yo'li og'ir va mushkul yo'l, uning azobu izzatlariga chidagan kishilargina maqsadga erishadilar.

8. **Muroqaba** – tafakkurga g'arq bo'lish demakdir va ma'rifatini oshirib borish.

9. **Mulozamat az-zikr (uzluksiz zikr)** – bu o'z xohishicha Allohning ismini fikrida yod qilib turish va butun qalbini u bilan band qilish. Shunday qilganda, pastkashlik, hasad, ochko'zlik, ikki yuzlamachilik kabi razilliklar ko'ngilga yo'l topa olmaydi.

10. **Rizo**. Murid o'zini butunlay Alloh irodasiga topshiradi va Alloh zikri bilan huzurlana boshlaydi. Haq unga va u Haqqa yaqinlashadi. Najmiddin Kubroning tasavvufdagi yana bir buyuk xizmati – uning javonmardlik g'oyalarini tariqatga joriy etganligidir.

Jamiyatimizda diniy konfessiyalar o'rtasida hamjihatlik va fuqarolar totuvligini mustahkamlashni biz bundan buyon ham eng dolzarb va ezgu vazifamiz deb bilamiz. Shu maqsadda mamlakatimizdagi diniy tashkilotlar faoliyatini takomillashtirish bo'yicha zarur chora-tadbirlar ko'riladi.

*Shavkat Mirziyoev,
2017- yil 22- dekabr*

6-bob. MISSIONERLIK VA PROZELITIZM: TARIX VA BUGUN, TARG‘IBOT USULLARI

- 6.1. Missionerlik va prozelitizmning mazmun-mohiyati.
- 6.2. Diniy sektalar va ular faoliyatining oqibatlar.
- 6.3. Missionerlikka qarshi kurashning huquqiy-amaliy asoslari.

6.1. Missionerlik va prozelitizmning mazmun-mohiyati

Missionerlik (missiya so‘zidan) – biror dinga e’tiqod qiluvchi xalqlar orasida boshqa bir dinni targ‘ib qilish. Ushbu so‘z lotin tilidagi “missio” fe’lidan olingan bo‘lib, “yuborish”, “vazifa topshirish”, missioner esa “vazifani bajaruvchi” degan ma’nolarni anglatadi. Missionerlik esa belgilangan vazifalarni hal qilishga qaratilgan nazariy va amaliy faoliyat majmuini bildiradi. Har yili qayta nashr qilinadigan “Jahon kitobi” (“World Book”) entsiklopediyasida “Missioner biror diniy guruh tomonidan boshqalarni

Dunyo shiddat bilan o‘zgarib, barqarorlik va xalqlarning mustahkam rivojlanishiga raxna soladigan turli yangi tahdid va xavflar paydo bo‘layotgan bugungi kunda ma’naviyat va ma’rifatga, axloqiy tarbiya, yoshlarning bilim olish, kamolga yetishga intilishiga e’tibor qaratish har qachongidan ham muhimdir.

*Shavkat Mirziyoev,
1-jild, 27-bet. 2017.*

o‘z diniga targ‘ib qilish va kiritish uchun”, degan fikr qayd etilgan. Moskvada nashr qilingan “Kirill va Mefodiyning katta entsiklopediyasi”da esa “Missionerlik biror diniy birlashma vakillarining o‘z e’tiqodini boshqa din vakillari orasida yoyish harakati”, degan ta’rif keltirilgan.

Missionerlik, asosan, nasroniylikka xos, IVasrda paydo bo‘lgan. XIII-XVI asrlarda nasroniy missionerligi Hindiston, Xitoy, Yaponiyaga kirib bordi. Katolik cherkovida missionerlik Ispaniya va Portugaliya imperiyalari tashkil topgach (XIII-XVI asrlar), faoliyatini kuchaytirdi. Missionerlik Rim imperiyasiga yangi erlarni o‘z ta’siri ostiga olishda katta yordam berdi. Katolik missionerligiga rahbarlik qilish uchun papa Grigoriy XV 1662 yilda Diniy targ‘ibot kongregatsiyasini ta’sis etdi. Missionerlar XIX asrda faollashdi, ayniqsa nasroniy missionerlari Afrikada faoliyatlarini kuchaytirdilar va o‘z mamlakatlarining siyosatini o‘tkazishga yordam berdilar.¹⁴

O‘zbekiston Respublikasining “Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to‘g‘risida”gi (1998) Qonuni 5-moddasiga ko‘ra, O‘zbekistonda missionerlik faoliyati man etilgan.

¹⁴ Islom. Ensiklopediya. – T.: “O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi” Davlat ilmiy nashriyoti, 2017 y. - 306-bet.

	Missionerlik (lot. missiya) ning mazmun-mohiyati. Missionerlik– bir dinga e’tiqod qiluvchi xalqlar orasida boshqa bir dinni targ’ib etish
→	1. Missionerlik (asosan xristianlikka xos) faoliyatining asosiy manbai, ob’ekti: yoshlardir. Chunki, yoshlar faol ijtimoiy kuch, turli mafkuraviy tashqi ta’sir va tazyiqlarga tez beriluvchan, harakatchan qatlam. Butun dunyo universitet va kollejlarda 37 milliondan ortiq talaba tahsil olib, ular 20 yildan so’ng yirik mansablarni egallaydi.
→	2. Missionerlikning qadimiy va samarali usuli jamiyatning muhtoj qatlami orasida “beg’araz” xayriya yordami ko’rsatish orqali, turli tadbirlar uyushtirib, so’ngra ular bilan maqsadli ish olib borish. Masalan, xalqimiz keng nishonlaydigan “Yangi yil”, “8 mart – xalqaro xotin-qizlar kuni”, “Navro’z”, “Xotira va qadrlash kuni” va hokazo “Yordamlar”ni shu bayramlarga moslashtirishga harakat qiladi.
→	3. Uyma-uy “Xushxabar” yetkazish usuli. Bugungi kun dolzarb masalalari bilan suhbatlashib, ularning dardlariga qiziqish bildirib, ushbu muammolardan chiqish yo’lini taklif qiladi, o’z tashkilotiga jalb qiladi.
→	4. Yaqin qo’shnilar orasida uyma-uy yurib, kitob tarqatish, maktab, kollej, litsey, oliy o’quv yurtlari yoshlari orasida maqsadli targ’ibotga alohida e’tibor beradi, moddiy va ma’naviy yordam berib, o’zlariga qiziqtiradi.
→	5. Ta’lim-tarbiya sohasida missionerlarning maqsadi o’z g’oya va qarashlarini tadrijiylik bilan maqsadli olib boradi. Masalan, adventistlarning (xristianlikka doir) dunyo bo’yicha 5 mingdan ortiq o’quv markazlarida, “Xudo assambleyalari” cherkovlarida, Bibliya maktablariga egalik qilayotganligi bilan izohlash mumkin.
→	6. O’zbekistonda mustaqillikning dastlabki yillarida missionerlar turli volantlyor tashkilotlar niqobi ostida ta’lim tizimiga kirib olishga urinishdi, turli til, kompyuter, sport to’garaklari tashkil qilish niqobi ostida o’z dinlarini targ’ib qilishga uringan.
→	7. Missionerlik tashkilotlari o’z dinlarini targ’ib qilishda audio, video, elektron mahsulotlar, gazeta-jurnallar, teledasturlar, internetda onlayn o’quv kurslari tashkil etish orqali o’z g’oyalarini singdiradi.
→	8. Missionerlikning bugungi kundagi o’ziga xos ko’rinishi mutaassiblikdir. Mutaassiblik - (mutaassiblik-fanatizm, o’z e’tiqodi to’g’riligiga o’ta qattiq ishonish, boshqa diniy e’tiqodlarga murosasiz munosabatda bo’lishdir).
→	9. Xristian missionerligi tayanadigan g’oyaviy-aqidaviy asoslari: 1) “Missionerlik har bir dindor uchun shart” g’oyasi. “Injil”da keltirilgan quyidagi so’zlar asos qilib olinadi: “...15. Iso shogirdlariga dedi: “Butun jahon bo’ylab yuringlar va hamma tirik jonga injil xushxabarini targ’ib qilinglar”. 2) “19. ... barcha xalqlardan shogird orttiringlar. Ularni Ota, O’g’il va Muqaddas Ruh nomi bilan cho’qintiringlar”. “20. Men Sizlarga buyurgan hamma narsalarga amal qilishni ularga o’rgatinglar...”

Yuqoridagi xristian missionerlik ko'rsatma va aqidalar konkret tarixiy sharoitlar bilan bog'liq bo'lib, u o'z davri uchun to'g'ri hisoblanadi. Vaqt, sharoit o'zgarishi bilan u o'zining birlamchi ahamiyatini yo'qotgan. Bunday ko'rsatmalar o'sha davrdagi tarixiy vaziyatni tushunish va baholashda himmatdorlik kasb etadi. Ya'ni, o'sha davrda (eramizning 1 mingginchi yillarida) Iso Masih tomonidan qilingan bunday da'vatlar ko'p xudolik o'rniga yakka xudolikni targ'ib qilish bilan bog'liq edi. Bugungi kunda jahon ahlining mutlaq ko'pchiligi yakka xudolikka asoslangan dinga e'tiqod qiladi. Demak, Shunday ekan hozirgi davrda missionerlik bilan Shug'ullanish uchun g'oyaviy asos qilib olish tarix haqiqatiga zid.

Muqaddas Islom dinimizning bag'rikenglik va insonparvarlik g'oyalarini tarannum etish, uning tinchlik va barqarorlik, dinlar va millatlararo totuvlik tamoyillariga asoslangan din ekanligini keng targ'ib etish, musulmon mamlakatlarining birdamligini mustahkamlash, umumiy islom merosini asrab-avaylash yo'lida hamkorlikni kuchaytirishdan iborat.

*Shavkat Mirziyoev,
1-iild 417-418-ho'klar 2017*

Prozelitizm – bu to'g'ridan-to'g'ri biror dinga ishongan fuqaroni o'z dinidan voz kechishga va o'zga dinni qabul qilishga majbur qilishdir. U o'z mohiyatiga ko'ra, missionerlikning tarkibiy qismi hisoblanadi.

Prozelitizm keltirib chiqarayotgan salbiy oqibatlarni ayrim hayotiy misollarda ham ko'rish mumkin. Xususan, bizga qo'shni bo'lgan ayrim davlatlarda xristian dinini qabul qilgan kishilar vafot etganda jasadni qabristonga qo'yish bilan bog'liq muammolar kelib chiqmoqda. Mayitning mozoriga dafn etishni xohlamaganlari, musulmonlar esa xristian dini vakili jasadini o'z musulmon birodarlari yotgan joyga qo'yishni istamaganliklari natijasida kelishmovchiliklar yuzaga kelmoqda.

Shuningdek, xristian dinini qabul qilgan kishi o'z o'g'lini xatna qildirishni xohlamagani, uning otasi esa, o'z nabirasini musulmon urf-odatlariga ko'ra xatna qildirishni istagani tufayli ota-bola o'rtasida janjallar kelib chiqqani ham ma'lum.

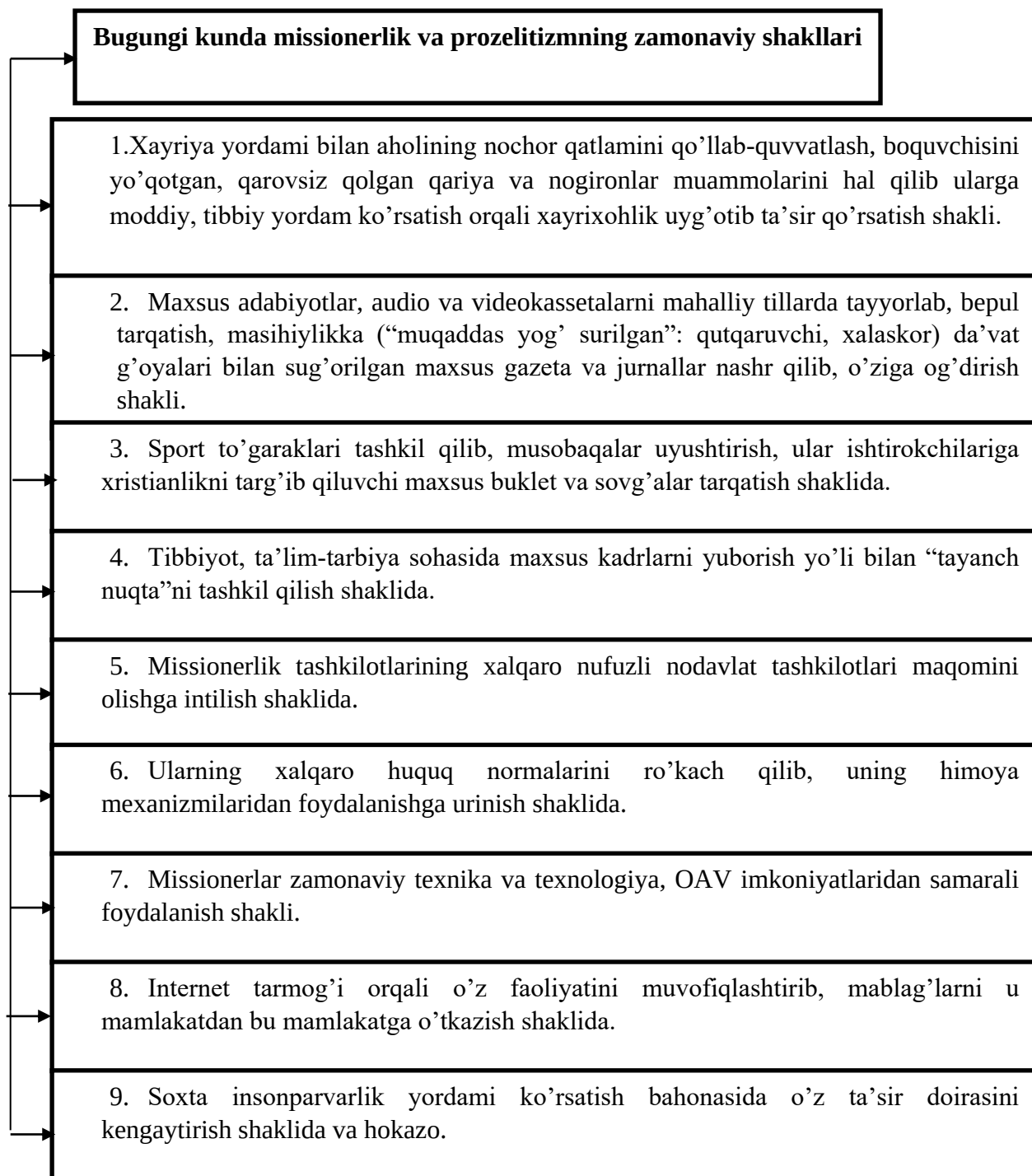
Xristian yoki boshqa dinni qabul qilgan qizning turmushga chiqishi ham muammoga aylanmoqda. Oilada qizning ota-onasi musulmon. Albatta, ular o'z qizlarini musulmon kishiga turmushga chiqishini istaydilar. Ammo xristianlikni qabul qilgan qizga musulmon kishining uylanishi amri mahol.

Yuqoridagi kabi misollarni yana davom ettirish mumkin. Ammo Shularning o'zi ham missionerlikning tarkibiy qismi bo'lgan prozelitizm harakatlari boshqa dinni qabul qilgan tub millat vakillari oilalarida nizolar va janjallarning avj olishiga hamda xristianlikning ayrim yo'nalishlari vakillariga nisbatan dushmanlik hissiyotlarining paydo bo'lishi orqali dinlararo nizolarning kelib chiqishiga zamin yaratishi mumkinligini yaqqol tasavvur qilish imkonini beradi.

Ayrim xalqaro tashkilotlar o'z hukumatlari tomonidan moliyalashtirilgan dasturlarga binoan MDH davlatlaridan talaba va o'quvchilarni u yoki bu mamlakatga yuborib, ularni dindor fuqarolarning oilalariga joylashtirish va Shu yo'l bilan bir yil davomida ularni prozelitizmga aylantirishdek maqsadlarni ko'zlab faoliyat olib borganini ko'rsatadi. Ayrim missionerlik bilan Shug'ullanadigan tashkilotlar e'tiqodiy o'zgarishlar ob'ekti qilib tanlangan davlatlarga o'z hukumatlari qo'llab-

quvvatlashiga tayanib, kirib borishga harakat qilayotganliklarini ham ko'rsatadi.

6.1.2-chizma

6.2. Diniy sektalar va ular faoliyatining oqibatlari

Diniy sekta deganda e'tirof etilgan yirik diniy yo'nalishlarning rasmiy aqidalardan farqli tarzda faoliyat olib boradigan diniy guruhlar tushuniladi. YOxud, boshqacha aytganda sekta – ma'lum bir dindagi rasmiy aqidalarga zid ravishda ajralib chiqqan yoki mavjud dinlar va konfessiyalarga umumiy aloqasi bo'lmagan holda din bayrog'i ostida faoliyat ko'rsatadigan guruhlardir.

Barchamiz qat'iy ishonamizki, xavfsizlik yagona va bo'linmasdir va uni faqat birgalikdagi sa'y-harakatlar bilan ta'minlash mumkin. Biz xavf-xatarlarning ba'zi birlarini "o'zimizniki", boshqasini esa, "birovniki", deb qabul qilmasligimiz kerak, aniqroq aytganda, bunday qilishga haqqimiz yo'q.

*Shavkat Mirziyoev,
2018 yil 27 mart.*

Bugungi kunda missionerlik faoliyati bilan asosan turli sektalar Shug'ullanadi. Hozirgi kunda 5000 atrofida sektalar faoliyati aniqlangan.

Sekta, bu – faqat o'zini haq din, insonlarni najotga etaklovchi deb da'vo qiladigan, aslida esa muayyan siyosiy va iqtisodiy maqsadlarni ko'zlaydigan guruh hisoblanadi. Psixologlar mazkur sektalarni "ommaviy ijtimoiy-psixologik qirg'in quroli" deb ta'riflaydilar. Ma'lumotlarga ko'ra, O'zbekiston bilan chegaradosh bo'lgan davlatlarda birgina Rossiyaning o'zida "Bogorodichiy tsentr", "TSerkovъ ob'edineniya", "TSerkovъ Isusa", "TSerkovъ Novogo Zaveta", "Beloe bratstvo", "Bojestvennyy orden Pervogo Angela", Shuningdek, "Farxat ata", "Dianetika" kabi yuzlab diniy sektalar faoliyat olib bormoqda. Ayniqsa, ma'lumotlarga ko'ra, o'ta xavfli bo'lgan bu sektaning Rossiyada 100 ming, er yuzida 5 milliondan ortiq tarafdorlari bor.¹⁵

Mazkur sektalar aholining diniy bilimlari pastligidan foydalanib, oxiratning yaqinligi bilan qo'rqitish hamda asosan yoshlar va moddiy ahvoli nochor bo'lganlar ichida tashviqot olib borish yo'li bilan o'z tarafdorlarini ko'paytirishga harakat qilmoqda.

Boshqa dinlarda bo'lgani kabi musulmonlar ichida ham sektalar, firqalar bor. Payg'ambarimiz aytganlaridek, islom dinida 73 ta firqa bo'linish yuz bergan. Ularning bittasigina to'g'ri yo'lda (Ahli sunna va-jamoa) Sunniylik, qolganlari esa, zalolatda hisoblanadi. Qur'on oyatlari va Hadislar firqalarga bo'linmaslikka buyuradi.

¹⁵. Ochil'diev A. Najmiddinov J. Missionerlik: mohiyat, maqsadlar, oqibatlar va oldini olish yo'llari (102 savolga-102 javob). – T.: "Toshkent islom universiteti", 2009. – 21-22-betlar.

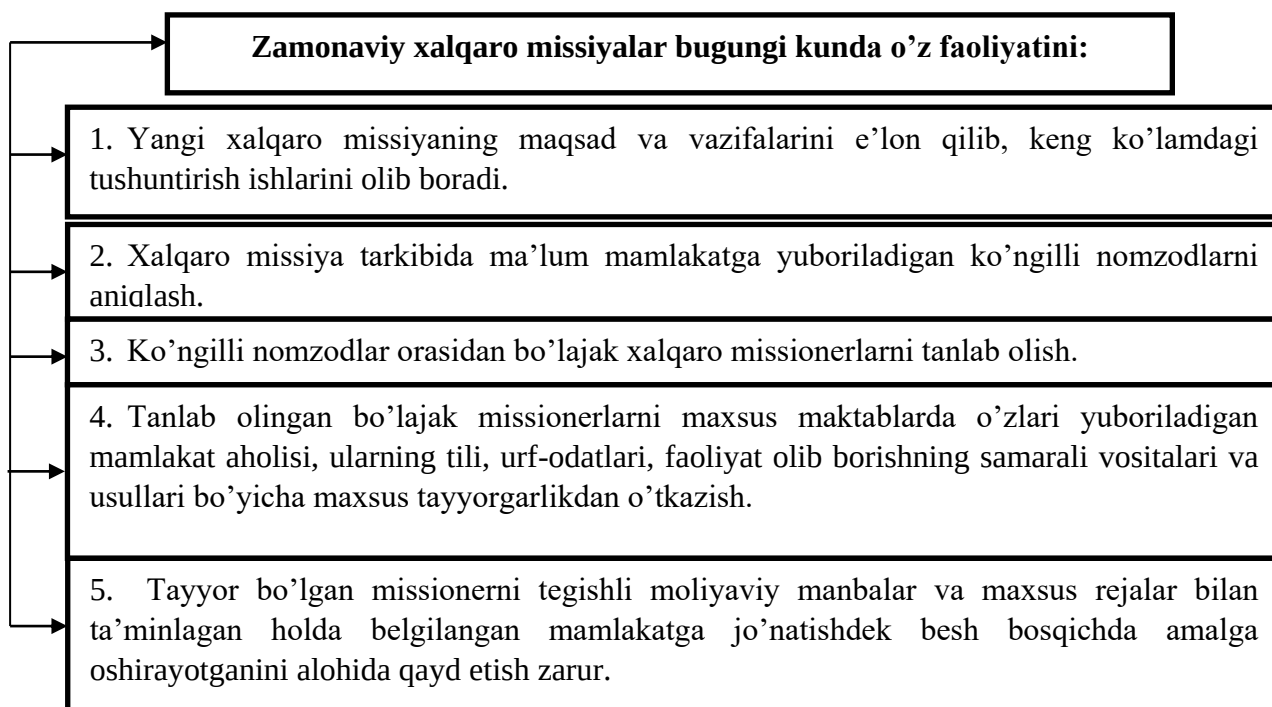
6.2.1-chizma

DINIY SEKTALAR O'Z MAQSADLARIGA ERISHISH UCHUN AMAL QILADIGAN

insonning ma'naviy va jismoniy kamolatga erishishga bo'lgan intilishidan foydalanish
aholining diniy bilimlari pastligidan foydalanish
oxiratning yaqinligi bilan qo'rqitish
asosan yoshlar va moddiy ehtiyojmand kimsalarni o'z ta'sirlariga olish
yashirin faoliyat olib borish va sekta ichida bo'layotgan voqealarning ko'pchilikka ma'lum bo'lib qolmasligini qattiq nazorat qilish.

Missionerlik faoliyatlarini amalga oshirishning moliyaviy manbalari. Missiyani moddiy-moliyaviy ta'minlashda ishlab chiqarish tuzilmalarining, missioner kadrlar tayyorlash va ko'ngilli homiylarni topishda missionerlik bazalarining ahamiyati beqiyos. Moliyaviy manbalari: talon-taroj, qaroqchilik, o'g'rilik, bosqinchilik, qora bozordagi neft savdosi, odamlarni qul qilib sotish (ISHID) va Shu kabilar. Mana Shunday kuch va tayyorgarlik bilan xalqaro missiya istalgan mamlakatda tegishli targ'ibot-tashviqot ishlarini samarali tashkil etishga urinadi.

6.2.2-chizma

Qayd etilgan xususiyatlar ham zamonaviy xalqaro missiyalar o'z faoliyatini tizimli va tadrijiy tashkil etayotgani haqida xulosa chiqarish imkonini beradi¹⁶.

Musulmon diniy oqim va sektalari tarafdorlari

Vahhobiylar – harakati sunniy mazhablarning eng kichigi bo'lib, radikal yo'nalish hisoblangan Hanbaliylik (4) ichidan o'sib chiqqan, dunyoviy qadriyatlarga nisbatan o'ta murosasiz diniy-mafkuraviy oqim. Bu oqim XVIII asrda Markaziy Arabistonning Najd vohasida yuzaga kelgan. Vahhobiylar din nomidan ish ko'rib, go'yoki payg'ambar davridagi "asl holatiga" qaytarish, barcha arablarni yashil bayroq ostida birlashtirish g'oyasini ilgari surgan. Vahhobiylar dunyoviy madaniyatga qarshi turib, musiqa, teatr va tasviriy san'atni rad qiladi. 1803 yili vahhobiylar Makkani, keyin Madina shahrini bosib oldi. Makkayu Madinadagi barcha qabrtoshlar, hatto Bibi Oysha, Bibi Fotima qabrtoshlarini buzib tashlashdi. Karbaloda talon-taroj 8 soat davom etdi, 4 ming odam qilichdan o'tkazildi. Vahhobiylar biz odamlarni qabrga sig'inishdan qaytarmoqchi edik, deyishgan. Mustaqillikning dastlabki yillarida Vahhobiylar firqalari O'zbekiston va boshqa qo'shni respublikalarda uni yangidan tuzishga bo'lgan intilish kuchaygan edi. Buning oldi olindi.

"Tolibon" – vahhobiylarning XX asr oxiri XXI asr boshlarida bir ko'rinishi xalos. Bu oqim, firqa yoki sekta vahhobiylar singari afg'on xalqi hayotiga o'rta asr diniy tartib-qoidalarini joriy qilishni maqsad qilgan. Shu boisdan ham O'zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoyev 2017- yil 19- sentyabrdagi nutqida "Afg'onistonda tinchlikka erishishning yagona yo'li – markaziy hukumat va mamlakat ichidagi asosiy siyosiy kuchlar o'rtasida oldindan hech qanday shart qo'ymasdan, to'g'ridan-to'g'ri muloqot olib borishdir" degan edi ("Xalq so'zi", 2017- yil 20- sentyabr).

Hizb at-Tahrir al-islomiy (Hizbut tahrir). Hizbut tahrir 1952- yili Quddus shahrida falastinlik ilohiyotchi Taqiy ad-din an-Nabahoniy (1909-1979) tomonidan asos solingan diniy-siyosiy partiya. U Hayfada tug'ilib o'sgan, Qohiradagi «al-Azhar» universitetida ta'lim olgan.

Hizbning asosiy maqsadi – avval arab davlatlari miqyosida, keyin islom dunyosi miqyosida va nihoyat jahon miqyosida xalifalik shaklidagi islom davlatini tuzish. Ularning asosiy da'vosi – Mustafo Kamol Otaturk tomonidan 1924- yili Usmoniy xalifa Ikkinchi Abdulmajid (1922-1924) xalifalikdan g'ayriqonuniy chetlatildi. Davlat diniy-islomiy qonunlar asosida xalifa tomonidan idora etilishi lozim. Hizb dasturi 187 banddan iborat bo'lib, asosiy maqsadi – hokimiyatga erishish. Bunday asosiy yo'l – islomiy fikrlovchi shaxslarni shakllantirish. Ularga islomiy ta'lim-

¹⁶ Ochildiev A., Najmiddinov J. Missionerlik: mohiyat, maqsadlar, oqibatlar va oldini olish yo'llari (toz savolga-toz javob). – T.: "Toshkent islom universiteti", 2009. – 67-68-betlar.

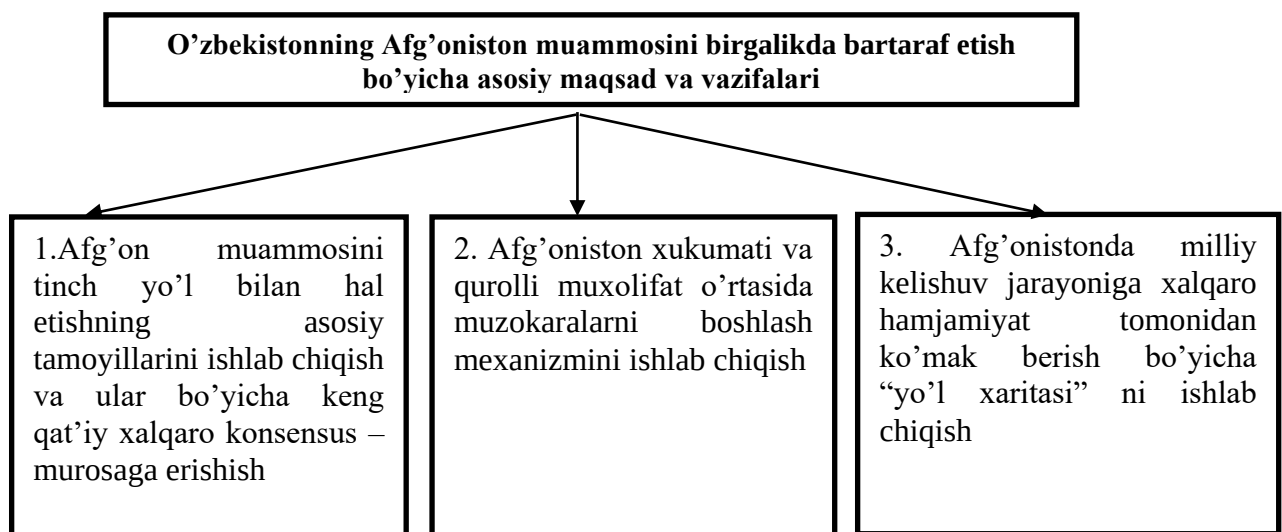
tarbiya berish ikki bosqichdan iborat: 1) u bilan islom ta'limotini o'rgatish yo'lida madaniy-ma'rifiy ishlar olib borish; 2) siyosiy faoliyatga tortish.

O'zbekiston hududida 1992- yildan boshlab partiyaning boshlang'ich bo'linmalari tashkil etila boshlagan. Hizb safiga kiruvchilar o'z partiyalari haqidagi ma'lumotlarni hech qachon oshkor etmaslikka o'z mushrifi buyurgan vazifalarni so'zsiz bajarishga Qur'on bilan qasam ichadilar. Hizb mutasaddilari o'z tarafdorlarini ko'proq ziyolilar, ilmiy xodimlar, talaba yoshlar orasidan qidiradilar.

Shavkat Mirziyoyev (2018- yil 27- martda) tashabbusi asosida Afg'oniston Islom Respublikasi bilan birgalikda Toshkent shahrida "Tinchlik jarayoni, xavfsizlik sohasida hamkorlik va mintaqaviy sheriklik" mavzusida xalqaro konferentsiya o'tkazildi va unda nutq so'zladi. Afg'oniston bo'yicha "Tinchlik jarayoni, xavfsizlik sohasida hamkorlik va mintaqaviy sheriklik" mavzusidagi Toshkent konferentsiyasining deklaratsiyasi qabul qilindi. BMT Xavfsizlik Kengashining tegishli rezolyutsiyasidan kelib chiqib, keng qamrovli tinchlik jarayonini uchta o'zaro bog'liq darajada amalga oshirish ko'zlandi:

1. Afg'oniston mamlakati darajasida.
2. Mintaqaviy darajada
3. Global darajada.

6.2.4-chizma

4. **“Akromiylar” oqimi.** Asoschisi Akrom Yo'ldoshev, 1963 yilda Andijon shahrida tug'ilgan "Jihotchilar"ning g'oyaviy rahnamosi. "Hizbut tahrir"chilar bilan kelisholmay A. Yo'ldoshev, undan ajralib chiqqan hamda "Islom nizomi", "Xalifalik", "Izzat va sharaf sari" nomli adabiyotlardan foydalanib "Imonga yo'l" risolasi va harakat dasturini ishlab chiqqan. "Akromiylar" o'z saflariga jalb qilinuvchii shaxslarga ruhiy ta'sir o'tkazib, ularni g'oyaviy jihatdan birlashtirgan. O'z ish faoliyatini quyidagi bosqichlarda amalga oshirgan:

- 1) "Sirli" yoki "Mahfiy" (o'z tarafiga munosib nomzodlarni jalb qilgan).
- 2) "Moddiy" yoki "Iqtisodiy" (Iqtisodiy yordam va ish bilan ta'minlash, topgan foydadan 1/5 qismini jamoa uchun "baytulin"ga ajratish).

3) “Ma’naviy” yoki “Siyosiy” (g‘oyaviy jihatdan qayta ishlov, din va siyosatni qo‘shib o‘rganish).

4) “Uzviy maydon” (tayyor bo‘lgan a‘zolari “zarur joylarga qo‘yish, faoliyatini kengaytirish”).

5) “Oxirat” yoki “To‘ntarish” (asl va asosiy maqsad: vaziyat etilgach, mavjud tuzum o‘rniga o‘z hokimiyatlarini o‘rnatish). Bu bosqichlar maxfiy, ijrosi qat’iy qilib qo‘yilgan.

“Birodarlar” daromadining 20 foizidan tushadigan mablag‘lar jamg‘armasining asosiy qismini yangi ish o‘rinlari tashkil etish va a‘zolar safini kengaytirish. Hibsga olingan A. Yo‘ldoshev amnistiya tufayli 1998 yil dekabrda ozodlikka chiqib, o‘z izdoshlarini yana 1999 yil 16 fevral voqealarini sodir etib, jinoiy javobgarlikka tortiladi. Akromiylar o‘z aloqalarini mustahkamlash maqsadida tadbirkorlik bilan Shug‘ullanadi. “A. Yo‘ldoshev va uning atrofida bizni ish, yaxshi maosh va bepul ovqatlanish bilan ta’minladilar” deb chet el axborot vositalariga intervyu berdilar. “Akromiylar” 2005 yil 12-13 mayda Andijon voqeasini sodir etishdi.

4. “Nurchilar” faoliyati. Asoschisi turkiyalik – Said Nursiy. Bu oqimning asl maqsadi mavjud hokimiyat uchun qarshi chiquvchi o‘ta diniy, mutaassib kishilarni tarbiyalashdan iborat “Nurchilar” jamoasi faoliyati siyosatdan uzoq fikrini bersada, aslida siyosatga aralaShuv edi. 1992 yildan boshlab oqim g‘oyalari turkiyalik ekstremistlarning moddiy va ma’naviy ko‘magida etkazilgan. Oqim, ayniqsa Termiz va Denov shaharlarida kengroq tarqalgan. Termizda “Nurchi”lar yig‘iladigan manzil aniqlangan. Ta’lim sohasida “Nur” harakati Turkiyada Milliy ta’lim vazirligidan keyingi o‘rinni egallaydi. “Nurchi”lar O‘zbekistonda Turk litseylarida faol qatnashdi. Bu oqimga 2000- yil yanvarida chek qo‘yildi. Hozir bu oqim Turkiyada mavjud.

5. “O‘zbekiston islom harakati” (O‘IH) 1996- yilda tashkil topgan. Uning tarkibiga (1992-1993- yillarda respublikada faoliyati tugatilgan). 1990- yillarda “Islom lashkarlari” (Namangan), “Adolat uyushmasi” (Namangan), “O‘zbekiston Islom uyg‘onish partiyasi”, “Odamiylik va insonparvarlik” (Qo‘qon) va boshqa ekstremistik tashkilotlar tarkibida faoliyat yuritgan. “Harakat” rahbari (“amir”) Tohir Yo‘ldoshev, birinchi o‘rinbosari uning kuyovi D. Hojiev (laqabi “Usmon”) asosan moliya masalalari bilan Shug‘ullangan.

Bu harakat a‘zolari 1991- yilning 9- dekabrda Namanganda viloyat ijroiya qo‘mitasi binosini egallab olib, hukumat vakillariga quyidagi talablarni qo‘yadi:

1. Dunyoviy tuzumdan voz kechish va O‘zbekistonni islomiy davlat deb e‘lon qilish.

2. Dunyoviy qonunlarni bekor qilish va mamlakatda shariat arkonlarini joriy etish.

3. Dunyoviy maktablarni yopish va o‘g‘il bolalar hamda qiz bolalar alohida o‘qitiladigan maktablar ochish.

4. Islomiy kiyinishga o‘tish, ayollarning hijobda yurishlarini joriy etish.

5. Namangandagi sobiq siyosiy ta’lim muassasalari binolarini islom radikalari ixtiyoriga berish va hokazo.

Ular jami 15 ta talab asosida hokimiyatni miyasi diniy radikalizm bilan zaharlangan kuchlarning qo‘liga berishni o‘z oldiga maqsad qilib qo‘ygan edi.

Hokimiyatning ularga berilishi ularning nazarida jihod qilinishi lozim bo'lgan insonlarning – o'zga dindagilarni, o'zgacha fikrlovchilarni, dunyoviy taraqqiyot tarafdorlarining, qisqasi, ko'ngillariga yoqmaganlarning istisnosiz tarzda qirib tashlanishiga olib kelgan bo'lar edi.

Shuni aytish kerakki, o'z vaqtida O'zbekistonning birinchi Prezidenti Islom Karimovning qat'iyati va jasorati binoni boshiga ko'tarib baqir-chaqir qilib yotgan minglab eng ashaddiy ekstremistlarni ham sarosimaga solib qo'ygan edi.

4. **“Iroq va SHom islom davlati” (ISHID) terrorchilar to'dasi.** “Xalifalik” o'rnatish soxta iddaosi bilan musulmonlarni kofirga chiqarib, zulm qilib, tinch aholiga zo'ravonlik o'tkazgan. Niqob qilgan nomlari: “Iroq islom davlati” (2006), “Iroq va SHom islom davlati” (2013), “Islom davlati” (2014) deb atalmoqda. Aqidasi: xoriijylar toifasidan bo'lmish azraqiylar hamda rofiziylar kabi adashgan firqalar aqidasi. To'da qarorgohi: Suriyaning Raqqa shahri. To'daboshi: “Abu Bakr Bag'dodiy” laqabli shaxs.

Soxta da'vo va belgilari: “Islom davlati” yoki “Xalifalik” qurishni iddao qilib, hatto islom dinining muqaddas kalimalarini qora bayroqlarga yozib olib, jirkanch maqsadlari yo'lida foydalanishmoqda. ISHID terrorchilik to'dasiga ba'zi o'zbekistonlik yoshlarning tushib qolishi achinarli hol.

Mafkura maqsadi: musulmonlarni kofirga chiqarib tuhmat orqali yo'q qilish, o'zlari yashaydigan joydan boshqa yer kufr diyori deb hijrat qilishga chorlab, jihod va shahidlik niqobi ostida razil maqsadlarini amalga oshirish.

Qing'ir moliya manbalari: talon-taroj, qaroqchilik, o'g'rilik, bosqinchilik, qora bozordagi neft savdosi, odamlarni qul qilib sotish va Shu kabilar.

Hozir ayrim rasmiy ro'yxatdan o'tgan yoki norasmiy faoliyat yuritayotgan noislomiy diniy jamoalarning vakillari tomonidan ham missionerlik faoliyati amalga oshirilishi kuzatilmoqda. Missionerlar aksariyat holatlarda o'z jamoasiga jalb qilishda turli o'qish kurslarini ochib, o'z diniga targ'ib qilish, xoriijga o'qishga yoki ishga jo'natish, yoz faslida bolalarni dam olish lagerlariga jalb qilish, hayriya yordam ko'rsatish, bepul tibbiy yordam berish va gazeta, jurnal, kitoblar tarqatish kabi usullardan foydalanmoqda. Ularning diniy ta'limotida Davlat ramzlarini hurmat qilish, Konstitutsion burchni bajargan holda harbiy xizmat o'tash, jamoat ishlarida qatnashish man etilgan. Bunday holat xalqimiz uchun noan'anaviy bo'lgan diniy jamoa va sekta vakillarining maqsadi jamiyatimiz a'zolarini fuqarolik faolligini so'ndirish va qaram qilib olishga yo'naltirilganidan yaqqol dalolat beradi. Shuningdek, ayrim noislomiy diniy jamoalarda ushbu jamoaga a'zo bo'lgan shaxs bilan oila qurishi, jamoadan tashqaridan kelayotgan barcha ma'lumotlarni yolg'on va zararli deb bilish belgilab qo'yilgan, ba'zilarida oila qurish umuman ma'qullanmay, ular daromadlarining deyarli barchasini ushbu jamoa rahbariyatiga topshirishi lozim. Ushbu faktlar mazkur diniy jamoalardagi tartib shaxs, oila va jamiyat uchun naqadar zararli ekanini tasdiqlaydi.

Umuman olganda, yuqoridagi kabi sektalar, missionerlik tashkilotlari faoliyatiga chek qo'yish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biri bo'lib qolmoqda. Bir qator mamlakatlarda sektalar va missionerlar faoliyati natijasida jabr ko'rganlarga moddiy va ma'naviy ko'mak berish maqsadida maxsus markazlarning tuzilgani,

afsuski, yuqoridagi kabi holatlarning ko'payib borayotgani va xatarli ko'lam kasb etib, jamiyatdagi ijtimoiy-ma'naviy muhitga o'ta salbiy ta'sir ko'rsatayotganini kuzatamiz.

Bugun biz ham davrimizning eng o'tkir mintaqaviy va global muammolaridan biri – Afg'onistondagi qarama-qarshilikni hal etishni amaliy ruhda muhokama qilib, birgalikda umumiy bir yechim ishlab chiqishga qodirmiz. Ming afsuski, jafokash Afg'oniston zaminidagi bu to'qnashuv qariyb 40 yildan buyon davom etmoqda.

***Shavkat Mirziyoev,
2018- yil 27- mart.***

6.3. Missionerlikka qarshi kurashning huquqiy-amaliy asoslari

So'nggi yillarda mamlakatimizda tashkil etilgan Islom tsivilizatsiyasi markazi, Xalqaro Islom akademiyasi, Mir Arab oliy madrasasi, Imom Buxoriy va Imom Termiziy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazlari boy ilmiy-tarixiy merosimizni o'rganish va targ'ib qilishga xizmat qilmoqda. "Diniy-ma'rifiy soha faoliyatini tubdan takomillashtirish bo'yicha chora-tadbirlar dasturi" tasdiqlandi (2018- yil 16- aprelda).

Adashib jinoyat yo'liga kirgan yoki sodir etgan qilmishlaridan chin dildan pushaymon bo'lgan insonlarga yana bir bor imkon berish, ularni jamiyatga, oilasi bag'riga qaytarish muhim ijtimoiy masalalardan biri hisoblanadi. Nega deganda, ular ham O'zbekiston fuqarolari, shu yurt farzandlaridir.

***Shavkat Mirziyoyev,
2017- yil 7- dekabr.***

Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Din ishlari bo'yicha qo'mita, Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi, O'zbekiston musulmonlari idorasining O'zbekiston islom akademiyasi va O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Toshkent islom universiteti negizida O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi tashkil etildi (2018- yil 16- aprelda). Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Din ishlari bo'yicha qo'mita tuzilmasida 15 shtat birligidan iborat Diniy-ijtimoiy jarayonlarni o'rganish axborot-tahlil Markazi tashkil etildi. Axborot-tahlil markazi Din ishlari bo'yicha qo'mitaning diniy mavzularga oid adabiyotlar, internet va ommaviy axborot vositalari materiallarini chuqur tahlil qilish, diniy-ijtimoiy muhitning barqarorligiga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi omillarni barvaqt aniqlash va bartaraf etish yuzasidan tavsiyalar ishlab chiqish faoliyatini amalga oshiradi. 2017-2021- yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar

strategiyasiga muvofiq diniy-ma'rifiy soha faoliyatida "Jaholatga qarshi ma'rifat" ulug'vor g'oyasi dinning asl insonparvarlik mohiyatini, ezgulik, tinchlik va insoniylik kabi fazilat, qadriyatlarini ifoda etadi.¹⁷

"2017- yilning 10 oyi davomida sudlar tomonidan 191 nafar shaxsga nisbatan oqlov hukmlari chiqarildi. Holbuki, ilgari bitta oqlov hukmi chiqarish ham sudlar faoliyatida o'ta kam uchraydigan hodisa edi" (Shavkat Mirziyoyev, 2017- yil 7-dekabr). "Men Prezident sifatida o'zimning konstitutsiyaviy vakolatimdan foydalanib, sudlar tomonidan hukm qilingan 2 ming 700 nafar shaxsni afv etish to'g'risidagi Farmonni imzoladim. Bunday Farmon O'zbekiston tarixida birinchi marta qabul qilindi"¹⁸. 2018- yil 30- avgustda O'zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoyev "Ozodlikdan mahrum etish jazosini o'tayotgan, qilmishiga chin ko'ngildan pushaymon bo'lgan va tuzalish yo'liga qat'iy o'tgan bir guruh shaxslarni avf etish to'g'risida"gi Farmoni bilan hamda O'zbekiston mustaqilligining 27 yilligi bayrami arafasida 261 nafar fuqaro afv etildi ("Xalq so'zi" 2018 yil 31 avgust).

O'zbekistonda mustaqillikning ilk yillaridanoq missionerlik va prozelitizmning salbiy oqibatlarga olib kelishini hisobga olgan holda bu borada tegishli qonuniy asoslar ishlab chiqildi. Qonunlarda missionerlik harakatlari taqiqlandi.

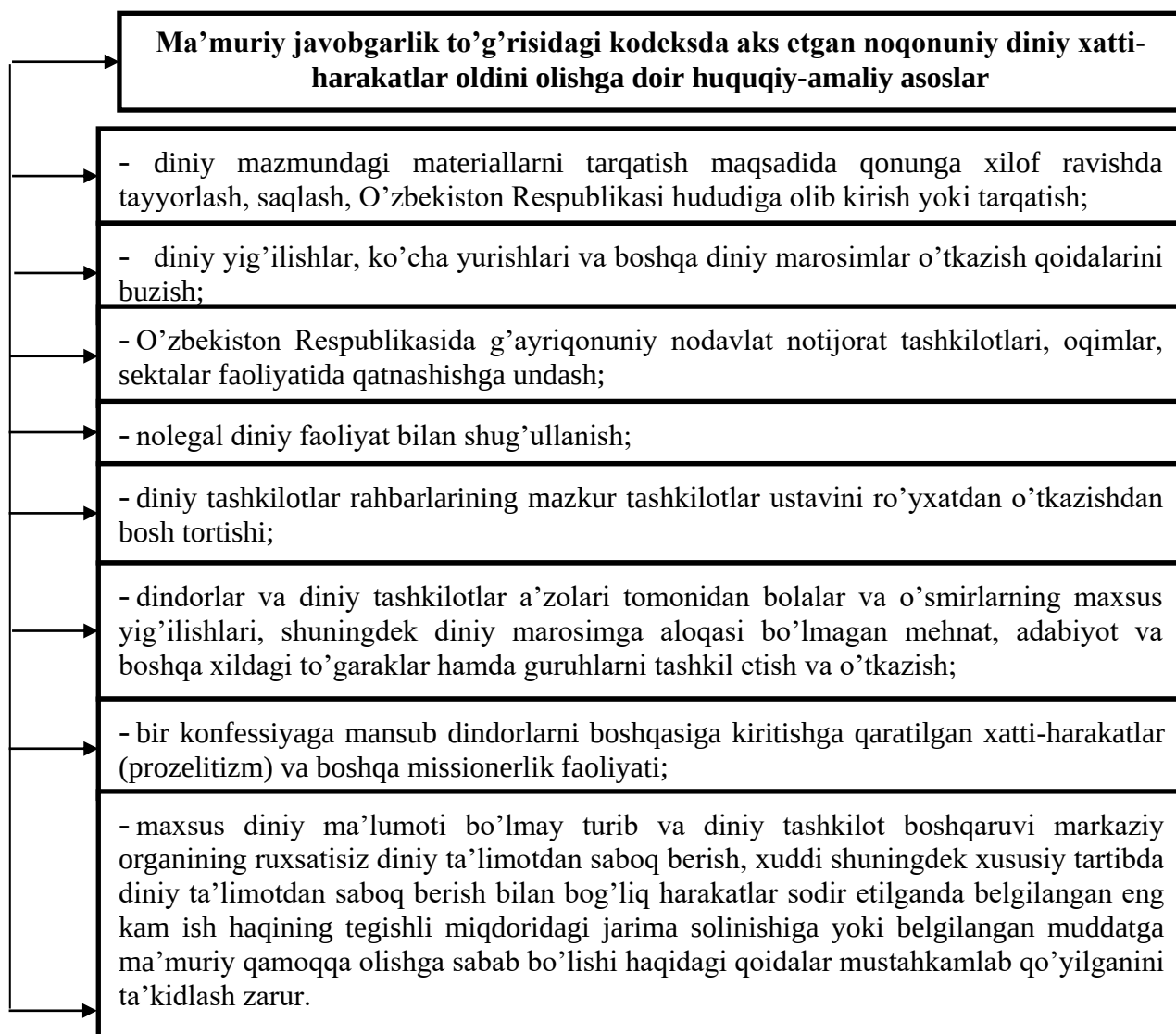
Ma'lumki, «Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to'g'risida»gi Qonun (yangi tahriri) kishilarning vijdon erkinligini huquqiy kafolatlash bilan birga diniy tashkilotlar faoliyatini muvofiqlashtirishga xizmat qiladigan hamda davlat va din munosabatlarini tartibga soladigan muhim hujjat hisoblanadi. Qonunga binoan «Bir diniy konfessiyadagi dindorlarni boshqasiga kiritishga qaratilgan xatti-harakatlar (prozelitizm), Shuningdek boshqa har qanday missionerlik faoliyati man etiladi. Ushbu qoidaning buzilishiga aybdor bo'lgan shaxslar qonun hujjatlarida belgilangan javobgarlikka tortiladilar» (5-modda, 3-band).

Mazkur moddadan kelib chiqib, «O'zbekiston Respublikasining Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksi»ga noqonuniy diniy xatti-harakatlarning oldini olish bilan bog'liq bir qator moddalar kiritilgan. Jumladan:

¹⁷. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018- yil 16- apreldagi "Diniy-ma'rifiy soha faoliyatini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni // "Xalq so'zi", 2018- yil 17- aprel.

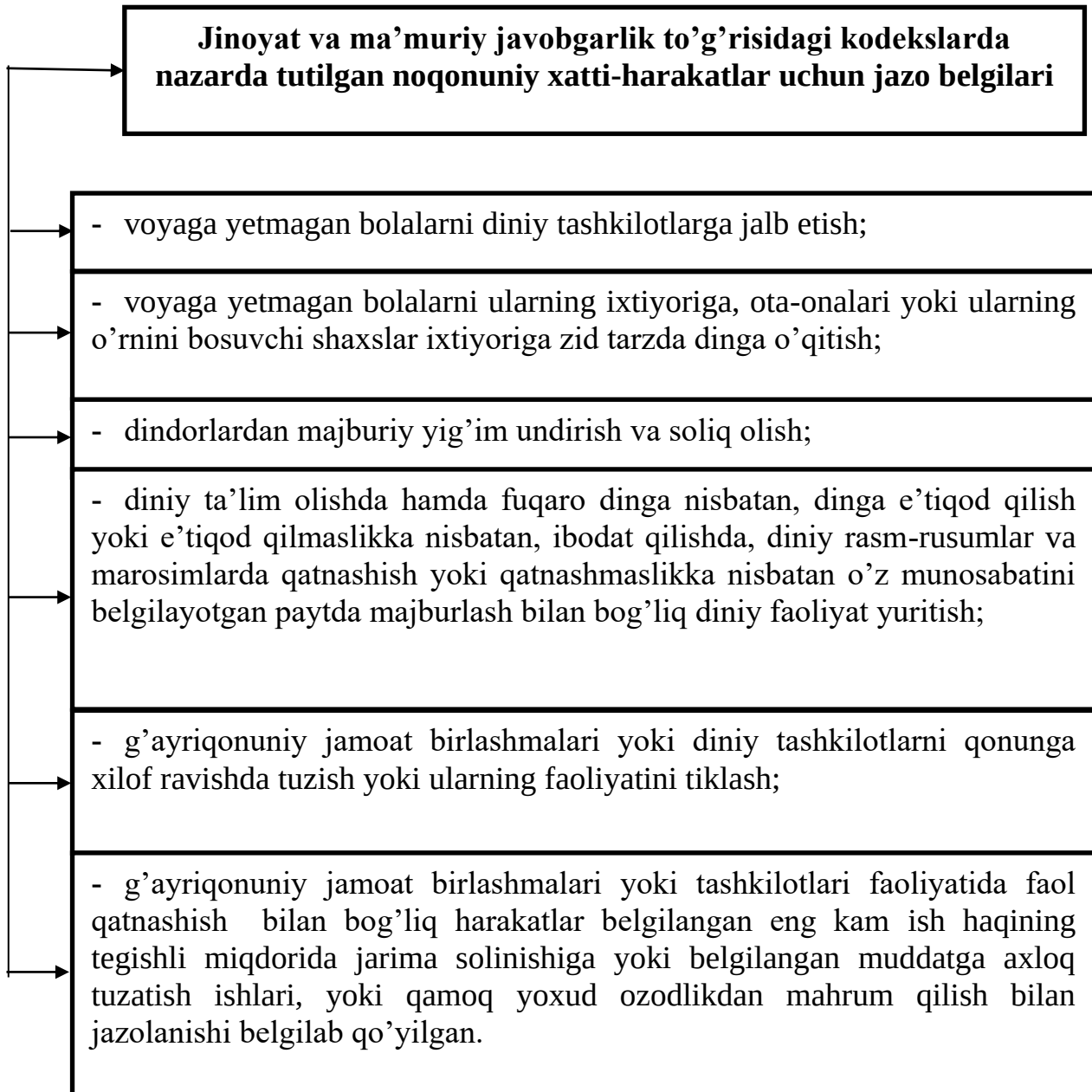
¹⁸. Mirziyoyev SH.M. Konstitutsiya – erkin va farovon hayotimiz, mamlakatimizni yanada taraqqiy ettirishning mustahkam poydevoridir. – T. : "O'zbekiston", 2018. – 11,16 – betlar.

6.3.1-chizma

Amaldagi qonunchiligimizga ko'ra, muayyan hollarda birinchi marta qonunni buzgan shaxs yoki tashkilotga ma'muriy jazo qo'llaniladi. Agarda o'sha shaxs yoki tashkilot Shundan keyin ham qonunni buzishda davom etsa, unga endi jinoyat kodeksidagi choralar qo'llaniladi. Masalan, «O'zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksi» normalariga ko'ra, «O'zbekiston Respublikasining Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksi»ning yuqorida qayd etilgan bandlaridagi harakatlar ma'muriy jazo qo'llangandan keyin yana sodir etilsa, bu «O'zbekiston Respublikasining Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksi»da belgilanganidan ko'ra og'irroq jazolar qo'llanishiga olib keladi.

Shu bilan birga, «O'zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksi»da «O'zbekiston Respublikasining Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksi»da nazarda tutilmagan bir qator harakatlar uchun ham jazolar belgilanganini qayd etish zarur. Jumladan:

Mamlakatimizda missionerlik va prozelitizmning oldini olish, ayniqsa yoshlarni bunday zararli oqimlar domiga tushib qolishlarining oldini olish bo'yicha tizimli chora-tadbirlar amalga oshirishni taqozo qilmoqda. Bu vazifani muvaffaqiyatli hal etishda yosh avlodni hozirgi davrda mamlakatimizda din sohasida sodir bo'layotgan o'zgarishlar, yaratilgan imkoniyatlar bilan muntazam asosda tanishtirib borish muhim ahamiyatga ega.

Shu bilan birga, qiziqishlari, bilim darajalarini inobatga olgan va differentsial yondashgan holda yoshlarning din, Shu jumladan, xalqimiz asrlar davomida e'tiqod qilib kelgan islom dini haqidagi bilimlarni va milliy-diniy an'analar asoslarini sog'lom asosda egallashlariga ko'maklashish ham bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biri bo'lib qolmoqda. Bunday bilimlar ob'ektiv bo'lishi, voqelikni

to'g'ri va to'liq aks ettirishi va o'z mohiyatiga ko'ra, Vatan va millat manfaatlari bilan uzviy bog'liq bo'lmog'i kerak. Yoshlarimizning missionerlikning mohiyati haqida xolis va etarli bilimga ega bo'lishlari unga qarshi immunitetni shakllantirishning asosiy shartlaridan biri hisoblanadi.

Tahlillar hech bir mintaq, hech bir davlat bunday tahdiddan xoli emasligini ko'rsatadi. Bunday holatlarning oldini olish uchun esa missionerlikning mohiyatini to'g'ri va chuqurroq anglash, uni bartaraf etish yo'lida maqsadli, tizimli va tadrijiy faoliyat olib borish zarur bo'ladi. Egallangan bilimlar qanchalik xolis va chuqur bo'lsa, uning zamirida yuzaga keladigan baholar, qadriyatlar ham Shunchalik mustahkam bo'ladi. SHakllangan qadriyatlar tizimi esa turli tahdidlarning oldini olishga xizmat qiladi.

So'nggi 2 yil davomida missionerlikka qarshi, jinoyat ishlarini liberallashtirishga doir quyidagi ayrim huquqiy-amaliy asoslar ishlab chiqildi:

1. "Ichki ishlar to'g'risida"gi qonun (2016 yil 16 sentyabr).
 2. "Tezkor-qidiruv faoliyati to'g'risida"gi qonun (2012 yil 25 dekabr).
 3. "Ma'muriy qamoqni o'tash tartibi to'g'risida"gi qonun (2017 yil 9 yanvar).
 4. "Sudlar to'g'risida"gi qonun (2017 yil 12 aprel).
 5. "Korrupsiyaga qarshi kurash to'g'risida"gi qonun (2017 yil 3 yanvar).
 6. "Konstitutsiyaviy sud to'g'risida"gi qonun (2017 yil 31 may).
 7. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Inson huquqlari bo'yicha vakili (Ombudsman).
 8. "Huquqiy axborotni tarqatish va undan foydalanishni ta'minlash to'g'risida"gi qonun (2017 yil 7 sentyabr).
 9. "Bolalarni ularning sog'ligiga zarar etkazuvchi axborotdan himoya qilish to'g'risida"gi qonuni (2017 yil 8 sentyabr).
 10. "Jismoniy va yuridik shaxslarning murojaatlari to'g'risida"gi (yangi tahriri) qonun (2017 yil 11 sentyabr).
 11. "Ma'muriy tartib-taomillar to'g'risida"gi qonun (2017 yil 8 yanvar).
 12. "O'zbekiston Respublikasining Fuqarolik protsessual kodeksini tasdiqlash haqida"gi qonuni (2018 yil 22 yanvar).
 13. "O'zbekiston Respublikasi Davlat xavfsizlik xizmati to'g'risida"gi qonuni (2018 yil 5 aprel).
 14. "Jamoatchilik nazorati to'g'risida"gi qonuni (2018 yil 12 aprel).
 15. "Ekstremizmga qarshi kurashish to'g'risida"gi qonuni (2018 yil 30 iyul).
- "Biz diniy jaholatga qarshi ma'rifat bilan kurashish kerakligi

Yurtimizda yashab kelayotgan, lekin fuqaroligi bo'lmagan 1100 dan ortiq shaxsga O'zbekiston fuqaroligi berildi. O'ylaymanki, bu inson huquq va erkinliklarini amalda ta'minlashga qaratilgan ishlarimizning yangi bir tasdig'idir.

***Shavkat Mirziyoev,
2017 yil 22 dekabr.***

haqida ko‘p gapiramiz. Bu – to‘g‘ri, albatta. Lekin ma’rifat, ma’rifiy bilimlar qaerda – avvalo ota-bobolarimiz bizga qoldirib ketgan mana Shunday mo‘‘tabar kitoblarda emasmi?”¹⁹

Bugungi kunda O‘zbekiston Respublikasi Ma’muriy islohotlar kontsepsiyasi g‘oyalari amalga oshirilmoqda.

“Mamlakatimizda korrupsiyaga qarshi samarali kurash olib borish maqsadida ushbu yo‘nalishda alohida qonun qabul qilindi (“Ma’muriy qamoqni o‘tash tartibi to‘g‘risida”gi qonun, 2017 yil 9 yanvar). Shu asosda aniq maqsadlarga qaratilgan chora-tadbirlarni o‘z ichiga olgan davlat dasturi izchillik bilan amalga oshirilmoqda. Ana Shunday ishlarimiz natijasida Shu yilning (2017) 9 oyida korrupsiya bilan bog‘liq jinoyatlar o‘tgan (2016) yilga nisbatan 33 foizga kamaydi. Biz bunday natijalarni korrupsiyaga qarshi kurash borasidagi uzoq va davomli faoliyatimizning dastlabki samarasi, deb qabul qilishimiz, bu yo‘lda yanada qat’iy ish olib borishimiz shart”.²⁰

¹⁹. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti SHavkat Mirziyoevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. – T.: “O‘zbekiston”, 2018. – 14-bet.

²⁰. O‘sha joyda, 22-bet.

7- bob. DINIY EKSTREMIZM VA TERRORIZM: MAFKURA VA AMALIYOT, UNGA QARSHI KURASH STRATEGIYASI

7.1. Ekstremizm, aqidaparastlik, fundamentalizm, terrorizm tushunchalarining mazmun-mohiyati.

7.2. Diniy ekstremizm va terrorizmning moliyaviy manbalari.

7.3. O'zbekiston Respublikasida diniy ekstremizm va terrorizm xavfining oldini olishning huquqiy asoslari.

7.1. Ekstremizm, aqidaparastlik, fundamentalizm, terrorizm tushunchalarining mazmun-mohiyati

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risidagi Farmoni (2017 yil 7 fevral) asosida ishlab chiqilgan 2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasining "Xavfsizlik, millatlararo totuvlik va diniy bag'rikenglikni ta'minlash hamda

Jahon iqtisodiyotining globallashuvi va ba'zi mintaqalarda yuzaga kelgan notinch vaziyat aholi migratsiyasi kuchayishiga sabab bo'lmoqda. Bu esa jinoyatchilik, odam savdosi, terrorizm, ekstremizm, narkotrafik kabi illatlarning hamda o'ta xavfli yuqumli kasalliklarning ko'payishiga olib kelmoqda.

*Shavkat Mirziyoev,
1-jild, 45-bet, 2017.*

chuqur o'ylangan, o'zaro manfaatli va amaliy ruhdagi tashki siyosat yuritish" deb nomlangan 5-ustuvor yo'nalishida O'zbekistonning yon-atrofida xavfsizlik, barqarorlik va ahil qo'shnichilik muhitini shakllantirishga alohida e'tibor qaratilgan. "Dunyoning turli joylarida, ayniqsa, YAqin Sharq mintaqasida qonli to'qnaShuv va nizolar davom etmoqda. Ming afsuski, bunday notinch keskinlik o'choqlari kamayish o'rniga ko'payib bormoqda".²¹ Shu boisdan ham "Biz boshimizdan kechirayotgan hozirgi globallashuv davri o'ta shiddat bilan o'zgarayotgani va turli tahdidlar ko'pligi bilan oldimizga hal etishni kechiktirib bo'lmaydigan g'oyat murakkab vazifalarni qo'yimoqda".²²

Shu boisdan ham hozirgi yosh avlodni O'zbekistonning barqaror rivojiga xavf tug'dirishi mumkin bo'lgan tahdidlardan ogoh etish va ularning ekstremizm, aqidaparastlik, fundamentalizm, terrorizm, diniy ekstremizm kabi tushunchalarning mazmun-mohiyatini bilishini taqozo qiladi.

²¹. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti SHavkat Mirziyoevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. T.: "O'zbekiston". NMIU, 2018.-73-bet.

²². Mirziyoev SH.M. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. – 1-jild. – T.: "O'zbekiston", 2017. - 45-bet.

7.1.1-chizma

1. Mutaassiblik, ekstremizm tushunchalari, uning mazmun va mohiyati

1. **Mutaassiblik, fanatizm** – o'z e'tiqodi to'g'riligiga o'ta qattiq ishonish, boshqa diniy e'tiqodlarga murosasiz munosabatda bo'lish. Mutaassiblikka yo'liqqan odamlar yoki guruhlar jamiyatda beqarorlikni vujudga keltirishga urinadi. O'z e'tiqodidan g'arazli maqsadlarda foydalanadi. Ular jamiyatda ijtimoiy-siyosiy va iqtisodiy muammolar hal qilinmaganligini ro'kach qiladi. Mutaassiblikning asosiy sabablaridan biri ular diniy ilm – Qur'on, hadis shariatni bilmaslikdan kelib chiqqan va uni jahon quroliga aylantirishga chaqiradi.

Fanatizm (lot. asabiylashgan, jazavaga tushgan) - o'taketgan mutaassiblik, johillik, diniy e'tiqodlarga yoki biror nazariy qarashlarga tish-tirnog'i bilan yopishib olib, boshqa har qanday qarashlarni mutlaqo rad etish, masalan, diniy fanatizm.

2. **Ekstremizm** (lot. Extremuz – o'ta, keskin) – siyosat va mafkurada ashaddiy, favqulodda xarakat xamda qarashlarga asoslanib faoliyat yuritish. Turli ko'rinishlari:

1) Siyosiy ekstremizm – g'arazli maqsadiga kuch ishlatish usulidan foydalanadi. “Din” niqobi ostida balandparvoz shiorlar, chaqiriqlar bilan terrorchilik va partizanlik xarakatini qo'llab-quvvatlaydi. Mavjud siyosiy tuzilmalarni yo'qotish uchun “jixod”ga chaqiradi. Uning rahbarlari xar qanday murosa va kelishuvlarni rad etadi. Siyosiy ekstremizm ko'rinishlari:

A) millatchilik – turli millat, etnik guruhxlarni inkor etadi.

B) Separatizm (ayirmachilik)ni keltirib chiqaradi, keskinlik, xalqlar o'rtasida mojarolarni uyushtiradi.

2) Diniy ekstremizm, avvalo boshqa diniy konfessiyalarga, ularning vakillariga toqatsiz bo'ladi. Dunyoviy davlat qurishni rad qiladi va xalifalikka chaqiradi. Yaqin Sharq va Markaziy Osiyo mintaqasidagi turli diniy tashkilotlar bilan bog'liq. Ko'rinishlari:

A) “Hizb ut-tahrir”.

Bular vaqtincha qiyinchiliklarni ro'kach

B) “O'zbekiston islom harakati”.

qilib ko'rsatadi. Farzandlarni yo'ldan urib

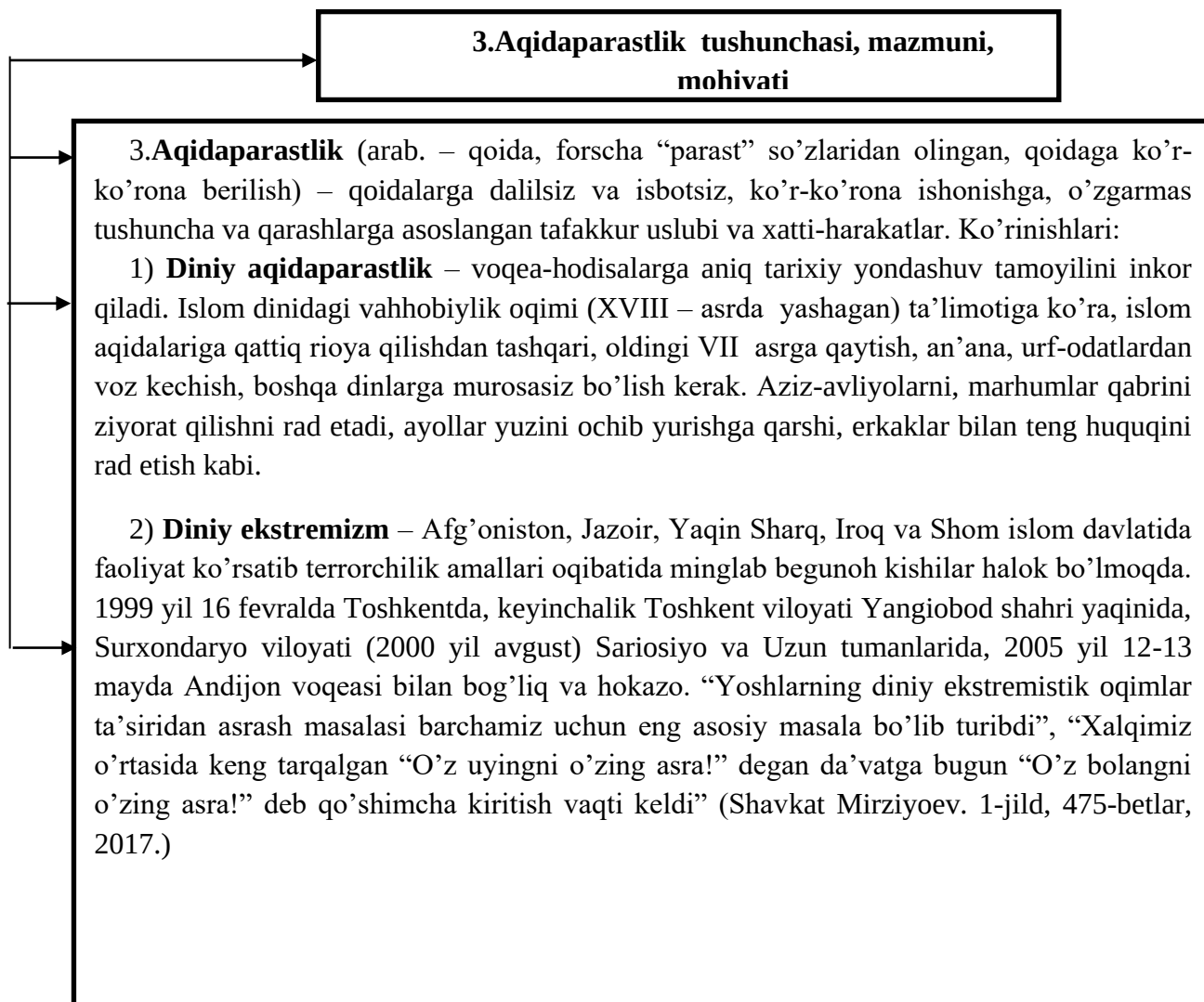
V) Iroq va Shom islom davlati (IShID).

ota-onasi, aka-ukasiga, davlatga qarshi qilib qo'yadi.

Markaziy Osiyoda barqarorlik va izchil taraqqiyotni ta'minlashning ustuvor yo'nalishi – ekstremistik g'oyalarga qarshi qat'iy kurashishdan iborat. Ko'pincha hayotga endi qadam qo'yayotgan yoshlar uning ta'siriga tushib qolmoqda.

Shavkat Mirziyoev,
2017 yil 10 noyabr, Samarqand.

7.1.2-chizma

5. Terrorizm atamasi va uning mazmun-mohiyati

5. **Terrorizm** (lot. terror – qoʻrquv, dahshat) – yuksak maʼnaviy tamoyillarga zid ravishda yovuz maqsadlar yoʻlida kuch ishlatib, odamlarni garovga olish, oʻldirish, ijtimoiy obʼektlarni portlatish, xalqni qoʻrquv va vahimaga solishga asoslangan zoʻrovonlik usulini anglatuvchi tushuncha (Maʼnaviyat lugʻati, 2009, 553-bet.) Qoʻrqitish va dahshatga solish orqali oʻz hukmini oʻtkazishga urinish terrorizmga xos. Shakllari: siyosiy, iqtisodiy, diniy, gʻoyaviy, irqiy, milliy, guruhiy va individual terrorizm kabi.

Terrorizmning koʻrinishlari: Klassik terrorizm turlari:

- 1) Diniy terrorizm (oʻrta asr salb yurishlari va h.k.).
- 2) Individual terrorizm (Rossiyada narodniklar va keyin eserlarning siyosiy terroristik harakati va h.k.).
- 3) Bolshevizm ham terrorizmdan foydalangan.
- 4) Shovinizm (millatchilikning oʻziga xos shakli).
- 5) Ekstremizm – muammoni keskin hal qilish.
- 6) Fundamentalizm – anʼanaviy eski gʻoyalarda qolish.
- 7) Fanatizm (fran. ibodat) – muayyan gʻoyalar toʻgʻriligiga ishonish.
- 8) Fashizm (ital.) – tajovuzkor gʻoya, nazariya.
- 9) Davlat terrorizmi (SSSRda Stalin, Germaniyada Gitler va hakazo).

Terrorizmning zamonaviy koʻrinishlari:

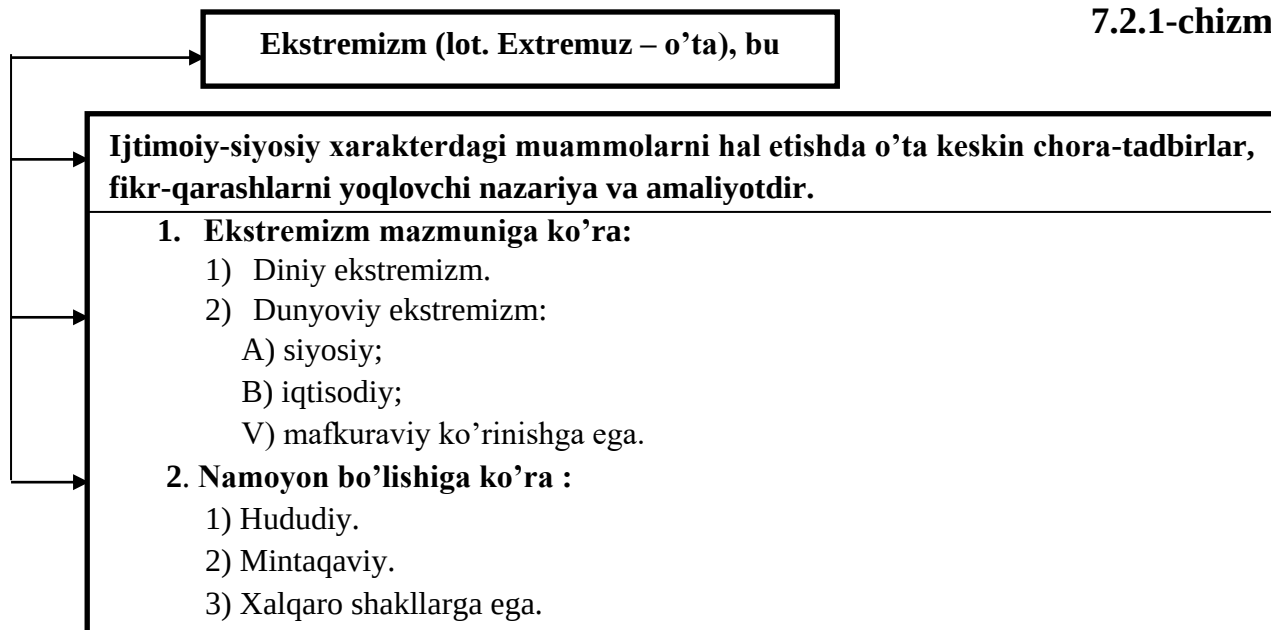
- 1) Xalqaro terrorizm.
- 2) Mintaqaviy terrorizm.
- 3) Milliy terrorizm.
- 4) Siyosiy terrorizm.
- 5) Diniy ekstremizm va fundamentalizm.
- 6) Neofashizm (yangi fashizm).
- 7) Narkoterrorizm.
- 8) Bioterrorizm.
- 9) Ijtimoiy terrorizm.
- 10) Kiberterrorizm (kiber-urush) – kompyuter tizimlariga hujum.

6. **Xalqaro terrorizm.** Biron-bir davlatdagi terrorchilarning oʻz harakatlarini yoki bu davlat hududidan tashqari chiqib, davom ettirishdir. Xalqaro terrorizmning oʻziga xos xususiyatlari:

- 1) **Terrorchilar** ham, jinoyat qurbonlari ham bir davlatga mansub yoki bir necha davlatga tegishli boʻlishi mumkin, ammo jinoyat shu davlatdan tashqarida sodir etilgan boʻladi.
- 2) **Terrorchilik harakati** xalqaro himoya ostidagi shaxslarga qaratilgan boʻladi.
- 3) **Terrorchilik harakatlariga** tayyorgarlik bir davlatda amalga oshirilib, jinoyatning oʻzi esa ikkinchi davlat hududida sodir etiladi.
- 4) **Terrorchilar bir davlat hududida** terrorchilik harakatini sodir etib, ikkinchi davlat hududiga oʻtib yashirinishi mumkin (masalan, 2001 yil 11 sentyabrda Afgʻonistondagi Usoma bin Lodin, Umarshayx kabi terroristlar keyinchalik Pokistonda yashirinishdi va 2010 yil AQShning raketa hujumidan halok boʻldi).

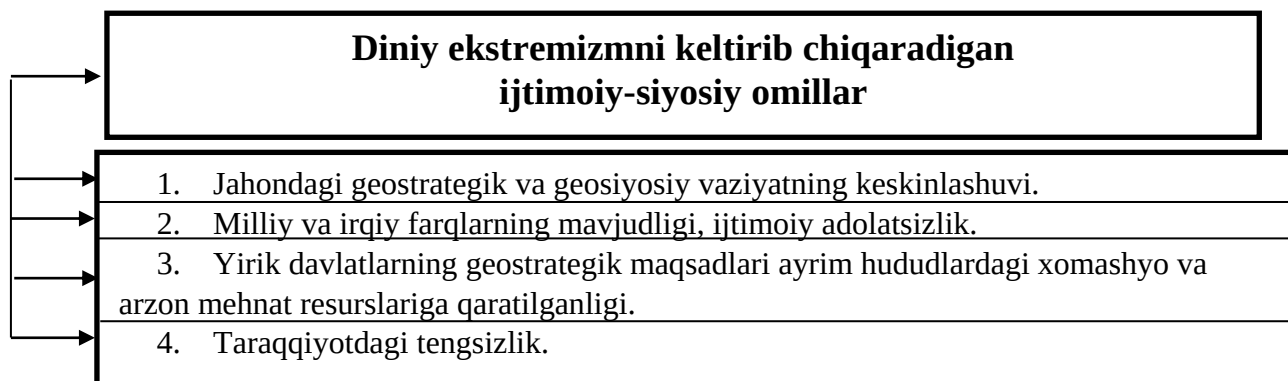
7.2. Diniy ekstremizm va terrorizmning moliyaviy manbalari

7.2.1-chizma

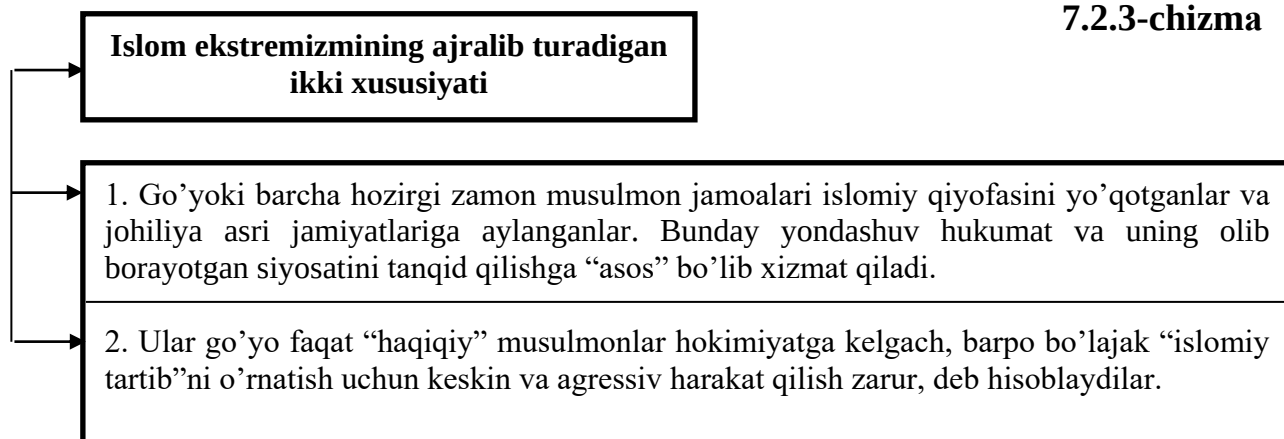
1. Diniy ekstremizm barcha dinlar doirasida rivojlangan. Diniy ekstremistik ruhdagi qarashlarni: katoliklar, protestantlar, pravoslavlar orasida ham uchratish mumkin. Diniy ekstremizm islom olamida ham keng tarqalgan. **Diniy ekstremizm** – ekstremizmning din niqobida namoyon bo'lish shakli.

7.2.2-chizma

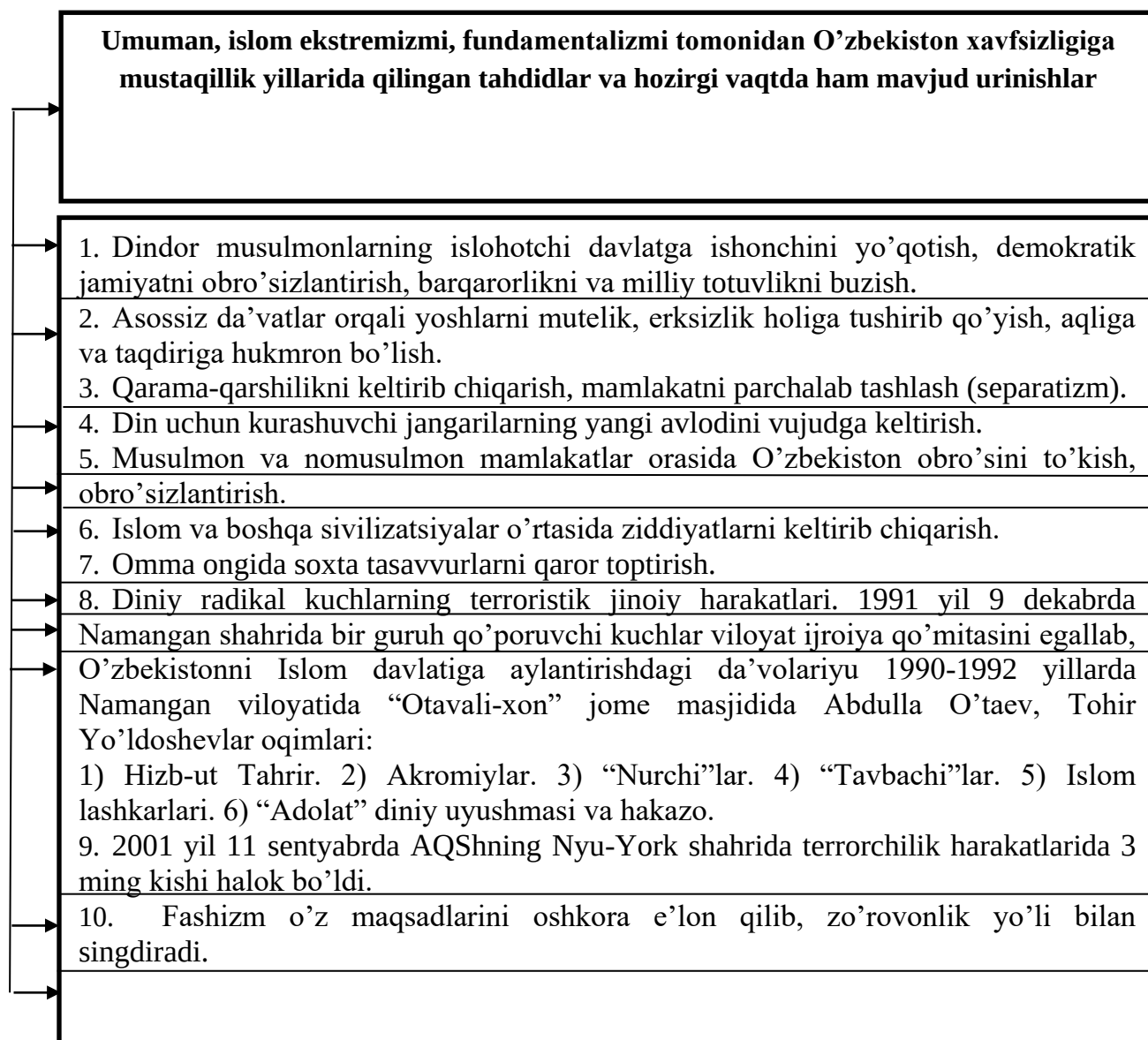

Diniy ekstremizm muammolarni hal etishda o'ta keskin chora-tadbirlarni, fikr-qarashlarni yoqlovchi nazariya va amaliyotni anglatadi. Diniy ekstremistlar qaerda va qaysi din bayrog'i ostida faoliyat ko'rsatmasin, asosiy maqsadi diniy davlatni barpo etish bo'lib, bu maqsadni o'zaro nizolar, ixtiloflar, qurolli to'qnashuvlar orqali, qon to'kish va zo'rlik bilan erishishni ko'zlaydi. Ular mustaqillikka ham jamiyat taraqqiyotiga ham katta g'ov bo'ladi. YAgona maqsadi hokimiyatni qo'lga olish. XVIII asrda papa qo'shinlari Frantsiyaning janubida 20 ming kishini qirib tashladilar, ayniqsa ilg'or fikrli ziyolilarga qarshi inkvizitsiya sudi joriy etilib, mustaqillik uchun kuraShuvchi Yan Gus o'ldirildi, osmon ilmi daholaridan biri Jordano Bruno o'tda kuydirildi. Galileo Galiley 5 oy qiynoqqa solinib, tavbasiga tayantirildi. Lekin bari bir u "Yer aylanadi" degan fikrdan qaytmadi. Sharqda Nasimiyni tovonidan so'ydilar...

7.2.3-chizma

7.2.4-chizma

1. “Terrorizm” tushunchasi terror tushunchasi bilan bir xil ma’noda qo’llangan. Ammo ayrim hollarda ularda ma’lum tafovutlar bo’lgan. Masalan, “terrorizm” terrorni amalga oshirish deb tushunilgan. Terrorizmga muxolif qurollangan siyosiy guruhlariga xos faoliyat deb qaralgan. Muxolifatchilar davlatning siyosiy yon berishiga erishish uchun fuqarolarga, Shu jumladan, chet el fuqarolariga nisbatan zo’rlilik ishlatadilar yoki zo’rlilik ishlatish bilan qo’rqitadilar. XX asrning oxirida surunkali terrorchilik harakatlarini uyushtiruvchi tashkilotlar paydo bo’ldi. “Terrorizm” tushunchasi orqali asosan siyosiy qotilliklar uyushtirish bilan Shug’ullanadigan muxolif tashkilotlar, “terror” tushunchasi bilan esa davlat apparatining repressiv harakatlari belgilana boshlandi.

Xalqaro terrorizmning o’ziga xos xususiyatlari:

1. Terrorchilar ham, jinoyat qurbonlari ham bir davlatga mansub yoki bir necha davlatga tegishli bo’lishi mumkin, ammo jinoyat Shu davlatdan tashqarida sodir etilgan bo’ladi.

2. Terrorchilik harakati xalqaro himoya ostidagi shaxslarga qaratilgan bo’ladi.

3. Terrorchilik harakatlariga tayyorgarlik bir davlatda amalga oshirilib, jinoyatning o’zi esa ikkinchi davlat hududida sodir etiladi.

4. Terrorchilar bir davlat hududida terrorchilik harakatini sodir etib, ikkinchi davlat hududiga o’tib yashirinishi mumkin.

Bugungi kunda dunyoning ayrim mintaqalarida tobora keskinlashib borayotgan qonli mojarolar va ziddiyatlar, terrorizm va ekstremizm xavfi bizdan doimiy ogoh va hushyor bo’lishni talab etmoqda.

***Shavkat Mirziyoev,
1-jild, 138-139-bet, 2017.***

7.2.5-chizma

Terrorizmning shakllari

1. **Xalqaro terrorizm** – biror-bir davlatdagi terrorchilarning o’z xatti-harakatlarini yoki davlat hududidan chiqib, davom ettirishdir.

2. **Siyosiy terrorizm** (asosan davlat hokimiyatini qo’lga kiritish uchun siyosiy zo’ravonlik ishlatish usuli XIX asrdayoq vujudga kelgan). Maqsadi hokimiyatni egallashga qaratilib, piramidasimon xarakterga ega.

3. **Ijtimoiy terrorizm** – ijtimoiy-siyosiy mojarolar asosida shakllanadi hamda ular o’ng va so’l terroristik guruhlar ko’rinishida namoyon bo’ladi.

1. So’l terrorizm – mafkuraviy jihatdan so’l nazariyasiga asoslanadi.

2. O’ng (aksil inqilobiy “qora”) terroristlar an’anaviy, milliy qadriyatlarga asoslanadi.

3. Kiberterrorizm (kiber urush) – kompyuter tizimlariga hujum.

4. Mintaqaviy terrorizm.

5. Milliy terrorizm.

6. Diniy ekstremizm va fundamentalizm.

7. Neofashizm (yangi).

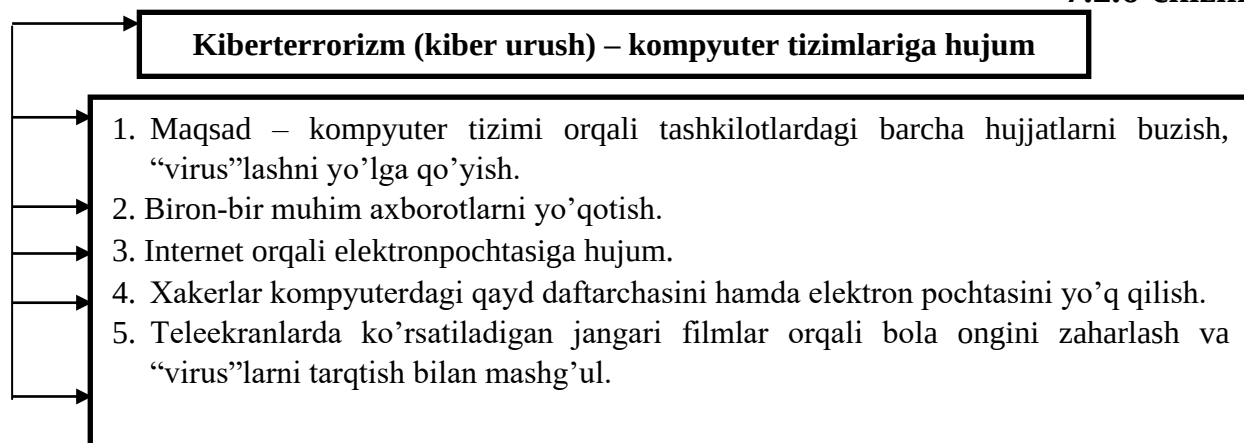
8. Narkoterrorizm.

9. Bioterrorizm va h.k.

Pokistonda 37 ta, Afg'oniston hududida 22 ta alohidda lagerda terrorchi jangchilar tayyorlangan. 1990-1999- yillar davomida 29 mingdan ortiq Hindiston fuqarolari Shu terrorchi guruhlar tomonidan o'ldirilgan. Hindiston Bosh vaziri Rajiv Gandi (1944-1991) esa Maxatma va Indira Gandilarga (1917-1984) bo'lgan sumqasddan keyin mitinglarda shaffof tito parda orqasidan turib gaplashar edi. Saylovdan oldin: "Xalqim meni sevadi, o'z xalqimdan yashirinamanmi", deya ochiq so'zga chiqadi. U so'zini tugatgach, katta guldasta ko'targan go'zal ayol unga yaqinlashadi. Ayolning chiroyli qomati va tabassumi qo'riqchilarni ham sehlrab qo'yadi go'yo. Ular ayolni o'tkazib yuboradilar. Ayol Rajib Gandini quchoqlagancha birgalikda portlab ketadi. (1991- yil 21- may). Terrorchilar guruhi a'zolari o'z jonini g'oyasi uchun qurbon qilishni o'zlariga sharaf deb biladilar.

BMT hisob-kitoblariga ko'ra, 2014- yil boshidan beri ISHID jangarilari 700 ga yaqin bolaning, minglab asirlar va ko'plab tinch aholining hayotiga zomin bo'ldi (2015).

7.2.6-chizma

Terroristik tashkilotlarga umumiy tasnif

1. Siyosiy maqsadlari:

- imperializm va kapitalizamga qarshi;
- globallashuv va transmilliy kompaniyalarga qarshi;
- biror diniy konfessiya yoki etnik guruhga qarshi;
- o'z hukumatiga qarshi;
- millat yoki din sofliqi uchun kurashish;
- ayirmachilik maqsadida va o'z davlatini tuzish uchun kurashish;
- biror dunyoqarashga qarshi (ekologiyani buzilishiga qarshi va hokazo).

2. Diniy yo'nalish (aslida o'z maqsadlariga erishish yo'lida dindandir sifatida foydalanadilar):

- soxta islom;
- yangi din o'ylab topish;
- soxta xristianlik;
- dinlarni inkor etish;
- soxta iudaizm kabilardir.

3. Kelib chiqish sabablari:

- muxolifatni siqib qo'yish;

- mafkuraviy bo'shliq;
- davlatlararo ziddiyatlar;
- tashqi davlatlarning qo'llashi;
- etnik va diniy ziddiyatlar;
- globallashtiruvga qarshilik;
- ayirmachilik va mustaqillik uchun kurashish;
- qashshoqlik va ishsizlik;
- amerikacha siyosat, iqtisodiy va madaniy hegemoniyaga qarshilik.

4. Ijtimoiy tarkibi:

- asosan qishloq aholisi (kam uchraydi);
- ziyolilar va talabalar (ko'p uchraydi);
- ziyolilar va ishchilar (kam uchraydi);
- aralash tarkib (ko'p uchraydi).

5. Etnik tarkibi:

- turli millat vakillari (ko'p uchraydi);
- asosan bir etnik guruh vakillari.

6. Terrorchilik guruhidagi a'zolar soni:

- 10 kishigacha (kam uchraydi);
- 50-100 kishi (ko'p uchraydi);
- 10-50 kishi (ko'p uchraydi);
- 100 kishidan ortiq (kam uchraydi).

7. Tashkiliy tuzilishi:

- qat'iy ierarxiya (kam uchraydi);
- tashkilot bir-biridan mustaqil 5-7 kishidan iborat jangovar shahobchalardan

iborat bo'ladi.

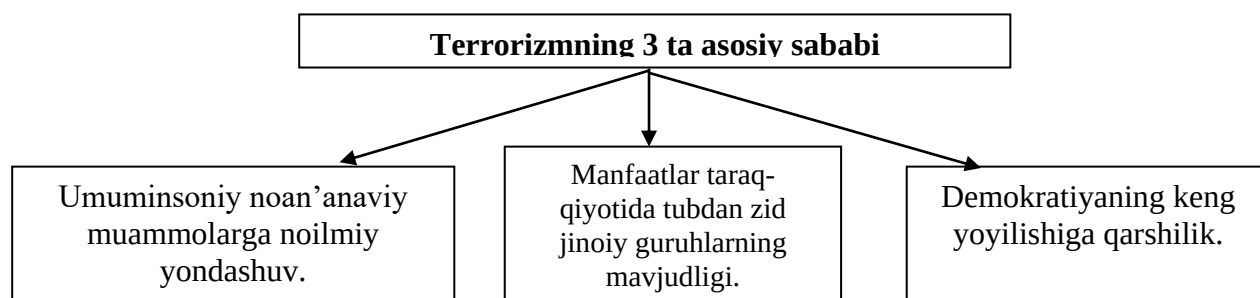
8. Faoliyat yuritish makoni:

- bir davlat hududida, biror mintaqada, hatto global doirada ham faoliyat ko'rsataveradi;
- asosan shahar sharoitida ish olib boradi.

9. Ish usullari:

- jamoatchilik joylarida portlashlar sodir etish;
- mahalliy aholi vakillarini yoki xorijiy fuqarolarni garovga olish;
- ekstremistik mazmundagi varaqalar tarqatish;
- siyosiy qotilliklarni amalga oshirish;
- tartibsizliklar keltirib chiqarish;
- kimyoviy yoki bakteologik qurollardan foydalanish.

7.2.7-chizma

2.Moliyaviy manbalari: Diniy ekstremist va terroristlar zarur mablag'larni dastavval sekta, guruh, jamiyatning har bir a'zosi daromadidan ma'lum hissasini ajratish, badavlat shaxslardan ko'pincha o'ch olish tahdidi ostida olinadigan ionalar hisobiga to'plangan. Diniy ekstremizm va terrorizm tarixining birinchi bosqichida Shuning o'zi etarli bo'lgan. Biroq vaqt o'tgan sayin uyushgan terrorchi guruhlarining maqsad va vazifalari ko'lamini kengaytdi, binobarin, ularning moliyaviy ehtiyojlari ham ortib bordi. "Adolat uchun kurashchilar" banklarni, zargarlik do'konlarini talay boshlashdi, jinoiy faoliyatning boshqa turlaridan ham qaytishmadi. Shu tariqa terrorizm uyushgan jinoyatchilik bilan yaqinlashib bordi.

7.2.8-chizma

Diniy ekstremizm va terrorizmnining moliyaviy manbalari

1. Narkobiznes savdosi. "Giyohvand moddalar davri" 1968 yilda boshlanib hozirgacha davom etmoqda. Afg'oniston hududida saqlanib, kuchayib borayotgan o'ta xavfli tahdidlardan biri – bu narkobiznesdir. Bu mamlakatda giyohvand modda qadimdan yetishtirilgan va tayyorlangan. Ko'knori va heroin, boshqa sintetik moddalar yetishtirish XX asr 90-yillaridan sanoat asosida yo'lga qo'yilgan. Giyohvand moddalar umumiy hajmining 50-75 foizini ortig'i Afg'oniston hissasiga to'g'ri keladi. Jinoiy guruhlar boylik orttirish uchun ana shu narkobiznesni o'z nazoratiga olishgan. Afg'onistondan AQShga narkotik moddalar Amerika Qurolli kuchlar kontengenti faoliyati davomida 3 ta asosiy natija (2001-2014 yillarda) kuzatilgan:

Narkotik moddalar ishlab chiqarishning fenomal o'sishi 40 marta oshgan.

Mintaqaviy harbiylashish yuzaga kelgan.

Siyosiy nomutanosiblik tufayli gumanitar halokat yuz bera boshladi.

Bugungi kunda Afg'onistondan giyohvand moddalarni olib ketishning 3 xalqaro yo'lagi kuzatilgan:

Afg'oniston – Pokiston – Eron – Ozarbayjon.

Afg'oniston – Eron – Ozarbayjon.

Afg'oniston – O'rta Osiyo (Markaziy Osiyo) – Ozarbayjon.

Keyingi yillarda Afg'onistonda ko'knori yetishtirish 32 viloyatdan 24 tasida plantatsiyalar hajmi 10 marta oshdi. Yetishtirilgan ko'knorning 90 foizi asosan 5 ta viloyatga to'g'ri keladi. Bular Xilmond (38 foiz), Nangarhar (30 foiz), Badahshon (9 foiz), O'ruzgon (7 foiz), Qandahor (5 foiz). (2005 yil manba).

2. Nolegal qurol-yarog' savdosi – bu giyohvand moddalardan farqli ravishda asosan "badavlat Shimoldan" "nochor Janubga" qarab boruvchi tovarlar oqimi. Bu savdoda afg'on guruhlar alohida o'rin tutadi. Xitoyda ishlab chiqarilgan AK-47 avtomat bir donasi 5000 rupiy (100 dollar) erkin sotishmoqda. Amerika 1980 yillarda Kolumbiya va Peru partizanlariga qurol-aslaha sotishni taqiqlab qo'ygan. Nolegal qurol-aslaha aslida 2 sektorga bo'linadi: 1) jinoiy, mafiyaga tegishli ("qora"); 2) kvazi-jinoiy ("kulrang") sektorlar. Dastlabki bozor yengil qurollarni kichik-kichik partiyada yetkazib berish. Qudratli qurol-aslaha turlari (raketa, to'p, snaryad, vertolyot) ulgurji yetkazib berish. SSSR parchalanishidan keyin harbiy texnikalarning ayrim qismi Afg'onistonga nolegal yetkazib berilgan va sotilgan.

3. Antiqa buyumlar va madaniy boyliklarni kontrabanda qilish, xalqaro pornobiznes (“jonli tovar savdosi”) pulni jinoiy yo’l bilan qonuniylashtirish, farzandlikka olish uchun bolalar savdosi, avtomobil kontrabandasi va hakazo.

4. “Iroq va Shom islom davlati” (IShID- 2014-2015) terrorchi to’dasining qing’ir moliyaviy manbalari: talon-toroj, qaroqchilik, o’g’irlik, bosqinchilik, qora bozordagi neft savdosi, odamlarni qul qilib sotish va shu kabilar. 2014 yilda BMT ma’lumotiga ko’ra, birgina 2014 yil oktyabr oyida terrorchilar 1273 kishining umriga zomin bo’lgan. Ularning 856 nafari oddiy fuqaro, 417 nafari harbiylar edi (IShID fitnasi, - T.: Movaraunnahr, 2015, 49-bet).

“O’zgalar qonini to’kish hisobiga mo’may daromad olishni istovchilar batamom yo’q bo’lib ketadigan zamonlar kelishiga hali ancha borga o’xshaydi. Bu toifaga kiruvchi “bizneschilar” uchun qon va nopok siyosat qorishgan pul dunyoning turli burchaklarida xalqaro qotillarni yollash va sinab ko’rish mumkin bo’ladigan mojarolarni rag’batlantirish borasida eng qulay vosita ekanligini gapirmaasa ham bo’ladi”.

Islom Karimov. O’zbekiston XXI asr bo’sag’asida...

5. **Islom dini niqobi ostidagi xalqaro ekstremistik guruhlar** “O’zbek islomchilari” deb atalgan, ammo ko’plab jinoyatlar qilib O’zbekistonni tark etgan guruhlarini har taraflama qo’llab-quvvatlashga urinib kelindi. Xorijiy mamlakatlardagi qon-qardoshlik, g’oyaviy-siyosiy tamoyillarga asoslangan diniy, siyosiy partiyalar diniy ekstremistlarni moddiy jihatdan qo’llab-quvvatlab kelgan. Masalan, Turkiyaning “Refax” partiyasi rahbari, Shu mamlakat sobiq Bosh vaziri N. Erbaqon 1997- yilda Tohir Yo’ldoshga 100000 dollar miqdorida mablag’ ajratgan. Turkiya Bosh vaziri N. Erbaqonning qo’llab-quvvatlashi tufayli Germaniyada harakat qilayotgan turkiyalik muhojirlarning tijorat tashkiloti – “Milliy guruh”ning kotibi Muhammad Kuchak orqali T. Yo’ldoshevga qurollanish uchun bir necha yuz ming dollar berilgan. Qurol-yarog’larni etkazish esa bir necha siyosiy shartlar orqali amalga oshirilgan. MDH ga a’zo davlatlar hududlaridagi diniy ekstremistik va terrorchilik tashkilotlariga 60 ga yaqin xalqaro tashkilotlar, 100 dan ortiq xorijiy kompaniyalar va o’nlab bank guruhlarini yordam berishgan (2004).

Usoma Bin Lodin boshliq “Butunjahon jihod fondi” ana Shunday tashkilotlardan biri edi. Bu terrorchilik tashkiloti turli mamlakatlarda jangarilarni tayyorlash uchun maxsus mashg’ulot lagerlari tashkil etgan. “2000- yil 14- dekabrda u jangarilarni tayyorlashga 20 million dollar ajratganini e’lon qildi.”²³

1996- yilda ana shu xalqaro ekstremistik tashkiloti tomonidan Juma Namangoniyga 250 ming dollar miqdorida “sadaqa” berilgan. Usoma Bin Lodin 1999

²³. Safarova N. Terrorizm (tarixiy-falsafiy tahlil). – T.: Noshir, 2009. -75-76-betlar.

yilning iyun oyida Tohir Yoʻldosh bilan Qunduz shahrida uchrashib, unga 500000 AQSH dollari inʼom qilingan (“Xalq soʻzi”, 2000- yil 20- sentabr).

7.2.9-chizma

5. “Oʻzbek islomchilari”ning moliyaviy manbalari

1. “Oʻzbek islomchilari” niqobi ostidagi ekstremistik guruhlar xorijiy gumashtalari bilan koʻplab jinoyatlar qilib, Oʻzbekistonni tark etgan guruhlarini har taraflama qoʻllab-quvvatlashga urinib kelgan. Xorijiy mamlakatlardagi qon-qardoshlik, gʻoyaviy-siyosiy tamoyillarga asoslangan diniy, siyosiy partiyalar diniy ekstremistlarni moddiy jihatdan qoʻllab-quvvatlab kelgan. Masalan, Turkiyaning “Refak” partiyasi rahbari, shu mamlakat sobiq Bosh vaziri N. Erbaqon 1997 yilda Tohir Yoʻldoshga 100000 dollar miqdorida mablagʻ ajratgan. Turkiya sobiq Bosh vaziri N. Erbaqonning qoʻllab-quvvatlashi tufayli Germaniyada harakat qilayotgan turkiyalik muhojirlarning tijorat tashkiloti – “Milliy guruh”ning kotibi Muhammad Kuchak orqali Tohir Yoʻldoshga qurollanish uchun bir necha yuz ming dollar berilgan. Qurol-yarogʻlarni yerkazish esa bir necha siyosiy partiyalar orqali amalga oshirilgan. MDHga aʼzo davlatlar hududlaridagi diniy ekstremistik va terrorchilik tashkilotlariga 60 ga yaqin xalqaro tashkilotlar, 100 dan ortiq xorijiy kompaniyalar va oʻnlab bank guruhlari yordam bergan (2004).

2. Usoma bin Lodin boshliq “Butunjahon jehod fondi” terrorchilik harakatlarini doimo qoʻllab-quvvatlab kelgan. Bu terroristik tashkilot turli mamlakatlarda jangarilarni tayyorlash uchun maxsus (Afgʻoniston va boshqa mam.) mashgʻulot lagerlari tashkil etgan. “2000 yil 14 dekabrda u jangarilarni tayyorlashga 20 million dollar ajratganini eʼlon qildi”.

1996 yilda ana shu xalqaro ekstremistik tashkiloti tomonidan Juma Namangoniya 250 ming dollar miqdorida “sadaqa” bergan. Usoma bin Lodin 1999 yilning iyun oyida Tohir Yoʻldosh bilan Qunduz shahrida uchrashib, unga 500 ming dollar inʼom qilgan (“Xalq soʻzi”, 2000 yil 20 sentyabr). Uni Afgʻonistondagi muxolifat Umarshayx tolibon qoʻshinlari qoʻllab-quvvatlagan.

Bin Lodin Afgʻonistondagi “Tolibon” harakati bilan yaqin hamkorlik qilgan. Tolibonlar jahonda ishlab chiqariladigan afyunning 80 foizini oʻz nazoratiga olgan. Rahbar choʻntagiga 90 milliard dollar kelib tushardi. XX asr oxiriga kelib Usoma bin Lodin goʻyoki “shovinistlar va xristianlar alyansi tomonidan musulmonlarga qilinayotgan adolatsizlikni bartaraf qilish uchun kurashyapmiz... Biz rahmdil va hamma narsaga qodir Ollohdan bizga gʻalaba tuhfa etishini iltijo qilamiz” (1996 yil 23 avgustdagi nutqida) shiori musulmon mamlakatlariga tarqatildi. Amerikaliklar buni urush eʼlon qilish deb baholadi.

2001 yil 11 sentyabrda AQShga qilingan terroristik guruh rahbari Usoma bin Lodin boshchiligida qilingan terakt edi. Natijada bu teraktdan AQShning 3 ming odami nobud boʻldi.

7.3. O‘zbekiston Respublikasida diniy ekstremizm va terrorizm xavfining oldini olishning huquqiy asoslari

Diniy ekstremizm va terrorizm xavfi oldini olish, eng avvalo, ko‘p jihatdan diniy mutaassiblik va fundamentalizm, ekstremizm va terrorizm o‘z tarixiy-ijtimoiy kelib chiqishi, ba’zi juz’iy jihatlari bilan bir-biridan ma’lum darajada farq qilsada, ular umumiy bir zanjirning xalqlaridir. Diniy fundamentalizm va ekstremizm mavjud ekan, terrorchilik xavfi hamma vaqt saqlanib qoladi.

Diniy fanatizmning “otilib chiqishi”ga sof diniy ziddiyatlardan ko‘ra ko‘proq ijtimoiy, siyosiy va iqtisodiy muammolarning hal qilinmaganligi sabab bo‘ladi. Aslini olganda, ayni Shu muammolar boshqacha fanatizmni, deylik, bolshevistik, millatchilik ruhida fanatizmni keltirib chiqaradi.

Markaziy Osiyo mintaqasida va butun dunyoda murakkab vaziyat yuzaga kelayotgan, terrorizm, ekstremizm va radikalizm xavfi tobora ortib borayotgan bugungi sharoitda doimo hushyor va ogoh bo‘lish, mamlakatimizning mudofaa qobiliyatini, Qurolli Kuchlarimizning salohiyatini har tomonlama mustahkamlash xavfsizlik va barqarorlikni, xalqimizning osoyishta hayotini ta’minlashning eng muhim sharti va kafolati ekanini barchamiz yaxshi bilamiz.

*Shavkat Mirziyoev,
1-jild, 47-bet, 2017.*

7.3.1-chizma

Diniy ekstremizm va terrorizm vujudga kelishining tarixiy shart-sharoitlari va ijtimoiv- σ ‘ovaviv ildizlari

1. Bolshevistik mafkuraning dinga va dindorlarga nisbatan qatag‘on siyosatini qo‘llashi odamlar ongidan diniy e‘tiqodni chiqarib, kommunistik e‘tiqodni singdirish edi. Islom ma‘rifatini ta‘qiqladi.
2. Islom dinining o‘n minglab mo‘‘tabar ruhoniylari qatag‘on qilindi. Minglab masjidlar, yuzlab madrasalar buzib tashlandi.
3. Sho‘ro tuzumi kommunistik aqidaparastlikka asoslangan edi. Aqidaparastlik – bu ekstremizmdir.
4. Kommunistik tuzum mafkurasi dahriylik (dinsizlik) bo‘lgani uchun u har qanday dinga qarshi ayovsiz kurash olib bordi. G‘arazli, ma‘naviyatga zid mafkura sobiq ittifoq tugatilganidan keyin ham o‘zining salbiy rolini o‘ynab, diniy fanatizm va an‘anaviylik uchun sharoit yaratdi. Ayrim diniy konfessiyalar (Rus pravoslav, Rim-katolik, Arman-grigorian, Lyuteran cherkovlarida, baptistlik va boshqa joylarda ham shu hol ro‘y berdi).
5. Odamlar XX asr 80-90-yillari o‘rtalariga qadar Qur‘oni karimdan bahramand bo‘lmagan edi. Ateistik tarbiya kuchaytirildi. O‘zbekistonda diniy ulamolar asosiy qismi jismoniy jihatdan mahv qilindi. Natijada chala mullalar paydo bo‘ldi. Ular xalqimiz islom dinining haqiqiy mohiyati va bexabarligidan foydalanib, turli g‘arazli mafkura maqsadlari yo‘lida “ko‘prik”ka aylandi. Natijada ayrim yoshlar “chala mullalar”ga ergashib adashdilar

Xalqaro terrorizmning Markaziy Osiyoga, O'zbekistonga xavfi

Avvalo xalqaro terrorizmning Markaziy Osiyoga, xususan O'zbekistonda xavfini quyidagi holatlar bilan izohlash mumkin:

1. Markaziy Osiyoda beqarorlikni vujudga keltirish, buning uchun teraktlar, bosqinchilik harakatlarini amalga oshirish terrorizm maqsadidir.

7.3.2-chizma

Islom Karimovning "O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida... asari mazmuni

1.bob. Xavfsizlikka tahdid:

1. Mintaqaviy mojarolar.
2. Diniy ekstremizm va fundamentalizm.
3. Buyuk davlatchilik shovinizmi va agressiv millatchilik.
4. Etnik va millatlararo ziddiyatlar.
5. Korruptsiya va jinoyatchilik.
6. Mahalliychilik va urug'-aymoqchilik munosabatlari.
7. Ekologik muammolar.

Keltirib chiqaruvchi sabablar:

1. O'tish davri islohotlaridagi **iqtisodiy** qiyinchiliklar.
2. Aholi ob'ektiv talabaqalanish jarayoni va mulkdorlik belgisidagi tafovutlar.
3. G'oyaviy bo'shliq.
4. Ayrim odamlar ongining sayozligi.
5. Siyosiy beqarorlik.
6. Ijtimoiy notenglik.
7. O'tish jarayonidagi muammolar.
8. O'zlikni to'la anglab olmaganlik.
9. Mamlakat ichki va tashqi muammolari va h.k.

Asarda ta'kidlaganidek, o'tgan yillar mantiqi hozirgi kunda 3 ta asosiy savolga murojaat qilishga undamoqda. O'zbekistonning kelajagi ana shu savollarga qanday javob berishga bog'liq.

Xavfsizlikni qanday saqlab qolish lozim.

Barqarorlikni qanday ta'minlash darkor?

Taraqqiyot yo'lidani sobitqadam rivojlanishga nimalar hisobiga erishish mumkin?

1.Xavfsizlikni qanday saqlab qolish lozim? savoliga javob:

Xavfsizlik – uzluksiz holatdir, hadsiz-hududsizdir. Bu milliy xavfsizlikni tashkil etadi.

“Sovuq urush” barham topgach, endilikda: yalpi xavfsizlikka asosiy tahdid: etnik, mintaqaviy, mahalliy mojarolar va davlatlar ichidagi jangovar separatizm.

O'zbekiston o'zining jug'rofiy – siyosiy holati jihatidan kollektiv xavfsizlik tizimi izchil yo'lga qo'yilmagan mintaqada joylashgan.

Mintaqaviy nizolar ko'pincha: terrorizm va zo'ravonlik, narkobiznes va qurol-yarog' bilan qonunsiz savdo qilish, inson huquqlari buzilishi, bularning bari chegaralarni tan olmaydi.

Har bir davlat o'z milliy manfaatlariga muvofiq o'z mustaqilligini ta'minlash uchun kollektiv xavfsizlik shartnomasida qatnashish huquqini o'zi belgilaydi.

Ekologik va yadroviy xavfsizlik muammolari alohida e'tibor talab etadi va h.k.

2.Barqarorlikni qanday ta'minlash darkor:

Ma'naviy qadriyatlar va milliy o'zlikni anglashning tiklanishi.

Davlatchilikni shakllantirish va mudofaa qobiliyatini mustahkamlash.

Demokratik institutlarni va fuqarolik jamiyati asoslarini shakllantirish.

Bozor munosabatlarining qaror topishi va mulkdorlar sinfining shakllanishi.

Kuchli ijtimoiy siyosat va aholi ijtimoiy faolligini oshirish.

Jug'rofiy – strategik imkoniyatlar va tabiiy – xom ashyo resurslari.

Inson salohiyati, ijtimoiy va ishlab chiqarish infrastrukturasini.

Keng ko'lamli o'zgarishlar va xamkorlik kafolatlari.

Jahon hamjamiyati bilan hamkorlik.

3.Sobitqadam rivojlanishimiz:

Jug'rofiy – strategik imkoniyatlar, tabiiy-xom ashyo resurslariga.

Inson salohiyati.

Hamkorlik.

O'z imkoniyatimiz orqali va hokazolarga bog'liq

2. Markaziy Osiyo hududida xalqaro narkobizneschilar uchun narkotrafikni yaratish. Narkotik moddalar Markaziy Osiyo orqali Rossiya va Evropadagi iste'molchilarga etkazib berish arzon va qulaydir. BMT ma'lumotlariga ko'ra jahondagi giyohvand opiumning 75 foizi bevosita Evropaga tarqalgan.

3. Xalqaro qurol-yarog' biznesi bilan shug'ullanuvchilar Markaziy Osiyo hududida ziddiyat bo'lib turishidan manfaatdordirlar.

Xalqaro terrorchilar Markaziy Osiyo hududida dindorlarni, aholini davlatga va davlat tashkilotlariga qarshi qo'yishga va pirovardida hokimiyatga qarshi doimo oppozitsiyani shakllantirishga harakat qilib kelganlar.

Bugungi kunda dunyoning ayrim mintaqalarida tobora keskinlashib borayotgan qonli mojora va ziddiyatlar, terrorizm va ekstremizm xavfi bizdan doimiy ogoh va hushyor bo'lishni talab etmoqda.

***Shavkat Mirziyoyev,
1-jild, 138-139-b. 2017.***

Terrorizm xavfi va unga qarshi kurash to'g'risida

7.3.3-chizma

Bugungi kunda xalqaro terrorizm, ekstremizm va radikalizmga qarshi kurash dunyo mamlakatlarini birlashtirgan asosiy omil bo'lib qolmoqda. XXI asr vabosi bo'lgan ushbu illatga qarshi jahon hamjamiyatining murosasiz kurashini O'zbekiston to'la ravishda qo'llab-quvvatlaydi.

Ayni paytda

Biz faqat terrorizmning tashqi ko'rinishlariga, begunoh odamlarni garovga oladigan, portlatadigan va o'ldiradigan kimsalarga qarshi kurashish bilangina bu ofatni bartaraf etib bo'lmasligini bir necha bor ta'kidlaganmiz. Hayotning o'zi shuni ko'rsatadiki, avvalombor, ushbu balo-qazoning birlamchi manbalariga qarshi kurashish darkor.

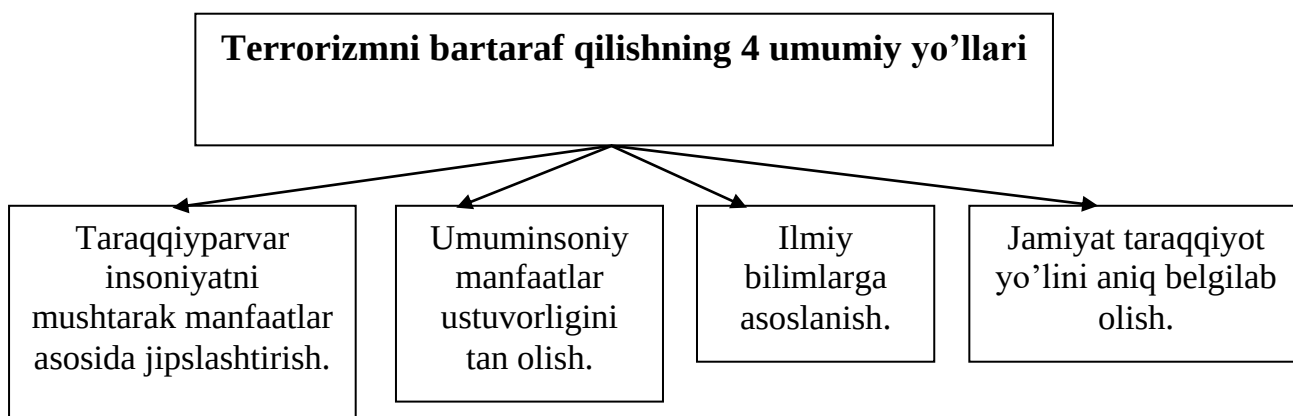
Ya'ni

Islom dinini siyosatga aylantirayotgan, yovuzchilik va terrorchilik mafkurasini yaratayotgan ko'plab radikal va ekstremistik markazlarning, birinchi navbatda, yoshlar ongini zaharlab, zombiga aylantirib, ulardan terrorchilar tayyorlash bo'yicha konveyer tashkil etayotgan, xalifalik tuzishdek turli xomxayollarni amalga oshirishga urinayotgan qabih kuchlarning ildizini qirqib tashlash kerak.

Jamiyatimizda korrupsiya, turli jinoyatlarni sodir etish va boshqa huquqbuzarlik holatlariga qarshi kurashish, ularga yo'l qo'ymaslik, jinoyatga jazo albatta muqarrar ekani to'g'risidagi qonun talablarini amalda ta'minlash bo'yicha qat'iy choralar ko'rishimiz zarur.

*Shavkat Mirziyoev,
1-jild, 141-bet, 2017.*

7.3.4-chizma

Diniy ekstremizm va terrorizmni bartaraf etishning huquqiy asoslari:

1. 1977- yil 27- yanvarda qabul qilingan “Terrorizmga qarshi kurash bo‘yicha Evropa konventsiyasi”da terrorizm, uning sabablari, maqsadlaridan qat’iy nazar jinoyat deb ta’riflandi.

2. 1978- yili Bonn shahrida kuchli “Ettilik” davlatlari terrorizmga qarshi kurash to‘g‘risida bayonot qabul qildi.

3. 1981- yili Ottava shahrida, 1984- yili Londonda, 1986- yili Tokioda, 1996- yili Parijda bo‘lib o‘tgan kuchli “sakkizlik” davlatlarining rahbarlari xalqaro terrorizm to‘g‘risida deklaratsiya qabul qildilar.

4. 2000- yil oktyabrida Toshkentda Markaziy Osiyo davlatlari rahbarlari “Markaziy Osiyoda narkotiklarning noqonuniy savdosi, uyushgan jinoyatchilik va terrorchilikka qarshi kurash bo‘yicha hamkorlikning ustuvor yo‘nalishlari to‘g‘risida”gi hujjat qabul qilindi.

5. 2000- yil 15- dekabrda O‘zbekiston Respublikasining “Terrorizmga qarshi kurash to‘g‘risida”gi Qonuni qabul qilindi. O‘zR Jinoyat Kodeksining 2-bo‘limi “Tinchlik va xavfsizlikka qarshi jinoyatlar” deb nomlanib, unga qarshi kurash yo‘llari bayot etildi.

6. 2001- yil 15- iyunda Shanxay Hamkorlik Tashkiloti (SHHT) tomonidan 3 ta yovga qarshi “Xalqaro terrorizm, ekstremizm va separatizmga qarshi kurash haqida” Konventsiya qonuni qabul qilindi.

7. 2004- yil 17- yanvarida Toshkentda SHHTning Mintaqaviy aksilterror tuzilmasi ijroiya qo‘mitasi ish boshladi.

8. “Tezkor-qidiruv faoliyati to‘g‘risida”gi qonun (2012- yil 25- dekabr).

9. “Ma‘muriy qamoqni o‘tash tartibi to‘g‘risida”gi qonun (2017- yil 3- yanvar) qabul qilindi.

10. “Sudlar to‘g‘risida”gi qonun (2017- yil 12- aprel) qabul qilindi.

11. “Korrupsiyaga qarshi kurash to‘g‘risida”gi qonun (2017- yil 3- yanvar) qabul qilindi.

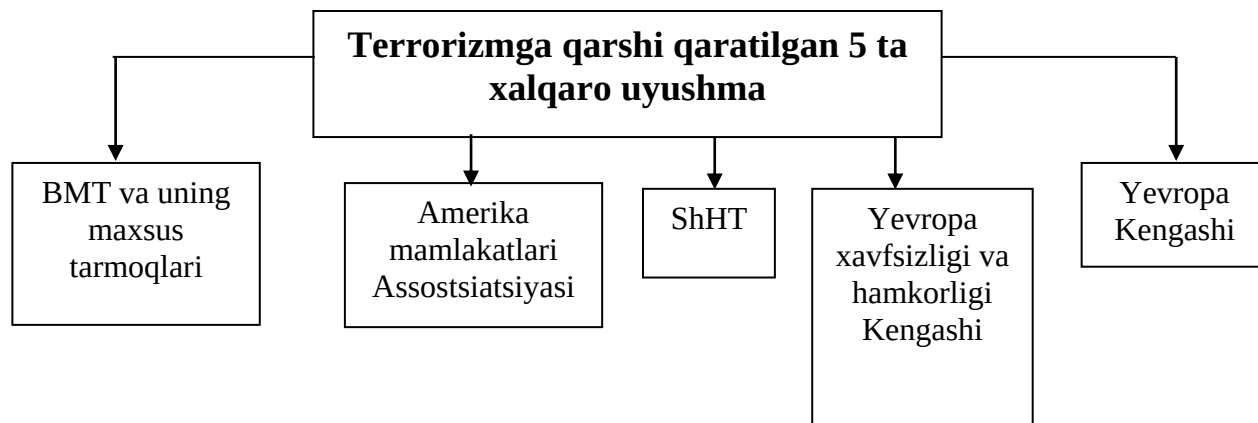
12. “Konstitutsiyaviy sud to‘g‘risida”gi qonun (2017- yil 31- may) qabul qilindi.

13. “Jismoniy va yuridik shaxslarning murojaatlari to‘g‘risida”gi (Yangi tahrir) qonuni (2017 yil 11 sentyabr) qabul qilindi.

14. “Jamoatchilik nazorati to‘g‘risida”gi qonuni (2018 yil 12 aprel) qabul qilindi.

15. “Ekstremizmga qarshi kurashish to‘g‘risida” (2018 yil 30 iyul) qonuni qabul qilindi va hokazo.

7.3.5-chizma

O‘zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoyev diniy ekstremizm va terrorizmga qarshi kurash tashabbuskori

1. Islom hamkorlik tashkiloti (IHT) Tashqi ishlar vazirlari kengashi 43-sessiyasi (Toshkent)da “Ta’lim va ma’rifat – tinchlik va bunyodkorlik sari yo‘l” nutqi (2016- yil 18- oktyabr)da: “Ommaviy qirg‘in qurolini tarqatmaslik muammosi bugungi kunda eng keskin masalalardan biri bo‘lib qolmoqda, - dedi. – O‘zbekiston 1993- yildayoq Markaziy Osiyoda yadro qurolidan holi hududni tashkil etish tashabbusini ilgari surgan. Mazkur tashabbus O‘zbekiston va qo‘shni davlatlar tomonidan 2006- yilda imzolangan Markaziy Osiyoda yadro qurolidan xoli hudud to‘g‘risidagi shartnoma, Shuningdek, BMT Xavfsizlik kengashining doimiy beshta a’zosi 2014- yilda imzolagan Kafolatlar to‘g‘risidagi protokolda o‘zining amaliy ifodasini topgan” (1-jild, 39-bet).

2. O‘zLiDeP partiyasining VIII s‘ezdidagi (2016- yil 19- oktyabrda) ma’ruzasida O‘zbekistonning barqaror rivojiga xavf tug‘dirishi mumkin bo‘lgan, o‘z echimini kutayotgan eng muhim 6 ta muammoli masalalarga e’tibor qaratdi (1-jild, 45-46-betlar).

3. “Bir makon, bir yo‘l” – manfaatlarimiz mushtarak xalqaro forumida 2017- yil 14-15 maydagi nutqida.

4. Qozog‘iston poytaxti Ostona shahrida bo‘lib o‘tgan SHXT Davlat rahbarlari kengashining kengaytirilgan tarkibdagi majlisida so‘zlagan nutqida, 2017- yil 8-9-iyun.

5. BMT Bosh assambleyasining 72-sessiyasidagi nutqida (2017- yil 19-sentabr).

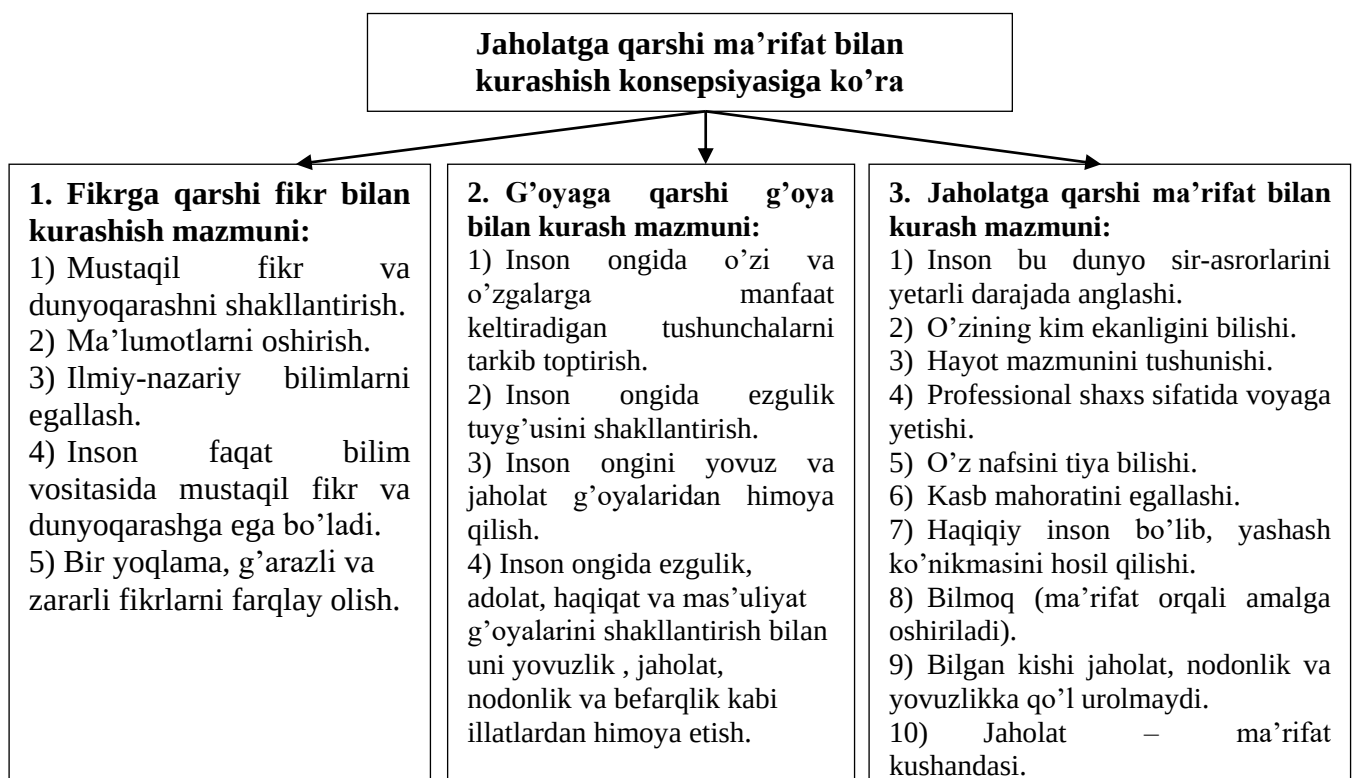
6. 2017- yil 10- noyabrda Samarqand “Markaziy Osiyo: yagona tarix va umumiy kelajak, barqaror rivojlanish va taraqqiyot yo‘lidagi hamkorlik” mavzusidagi xalqaro konferentsiyada so‘zlagan nutqida.

7. Afg‘oniston bo‘yicha “Tinchlik jarayoni, xavfsizlik sohasida hamkorlik va mintaqaviy sheriklik” mavzusidagi Toshkent konferentsiyasi (2018- yil 27- mart)dagi ma‘ruzasida.

8. O‘zbekiston – AQSH: Yangi ufq va marralar sari dadil qadamlar. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2018- yil 15-17-mayda AQSH Prezidenti Donald Trampning taklifiga binoan Vashingtonda bo‘lishi va boshqa ma‘ruza, nutqlarida Markaziy Osiyo hududida ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy barqarorlik uchun, qo‘shni davlatlar bilan har tomonlama hamkorlik yo‘lida betinim faoliyat olib bormoqda.

Jaholat – ma‘rifat kushandasi. Shu boisdan ham ana Shu ma‘naviy tahdidni bartaraf etish uchun Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev tomonidan 2017- yilda “Jaholatga qarshi ma‘rifat” kontsepsiyasi ilgari surildi.

1. 2017- yil 28- iyulda O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti “Ma‘naviy-ma‘rifiy ishlar samaradorligini oshirish va sohani rivojlantirishni yangi bosqichga ko‘tarish to‘g‘risida”gi qarori bilan Respublika Ma‘naviyat va ma‘rifat kengashining 1) Respublika targ‘ibot markazi hamda 2) Milliy g‘oya va mafkura ilmiy-amaliy markazi birlashtirish yo‘li bilan ularning negizida Respublika Ma‘naviyat va ma‘rifat Markazi tashkil etildi hamda uning vazifalari belgilab berildi.

2. 2018- yil 16- aprelda O‘zbekiston Prezidentining “Diniy-ma’rifiy soha faoliyatini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmoni munosabati bilan “Jaholatga qarshi ma’rifat” ulug‘vor g‘oyasi insonparvarlik mohiyati nuqtai nazaridan yana bir bor ilgari surildi.

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning “Jaholatga qarshi ma’rifat bilan kurashish” kontseptsiyasiga ko‘ra:

1. O‘tgan ikki yil ichida Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning tashabbusi bilan 300 mingdan ko‘proq adashganlar gunohi kechirildi. Yaxshi yo‘lga qaytdi.

2. 2017 yilda sudlar tomonidan 373 ming 256 ta ish ko‘rib chiqilgan bo‘lsa, Shundan 169 ming 289 tasi yoki 45 foizi sayyor sud muhokamasida ko‘rildi.²⁴

3. Tergov organlari tomonidan 238 ta holatda jinoiy hodisa yuz bermagani aniqlangan. Umumuan, 3,5 mingdan ortiq jinoyat ishi tugatilgan.

4. Ilgari qariyb 90 foiz jinoiy ishlar qayta tergovga yuborilgan. Endilikda sudlar tomonidan jinoyat ishlarini qo‘shimcha tergovga qaytarish tartibi bekor qilindi.

5. Prezident farmoni bilan sudlar tomonidan hukm qilingan 2 ming 700 nafar shaxs afv etildi (2017- yil 7- dekabr).

6. Keyingi besh yil ichida (2013-2016) bor yo‘g‘i 7 shaxs oqlangan bo‘lsa, 2017- yilning o‘zida 300 shaxsga nisbatan oqlov hukmlari chiqarilgan. 2018- yilning 4 oyi ichida 172 shaxs oqlangan.

7. 2017 yilda mahalla fuqarolari yig‘inlari kafilligi ostida – 152 nafar, O‘zbekiston yoshlar ittifoqi kafilligida 3 nafar, jami 172 nafar fuqaroga nisbatan jazo tayinlashda jamoatchilik kafilligi e’tiborga olindi. (Prezidentning Konstitutsiya 25 yilligi bo‘yicha ma’ruzasi, 2017 yil 7 dekabr, 10-16-betlar).

8. “Jaholatga qarshi – ma’rifat” shiori ostida Toshkent shahri Xasti Imom majmuasi hududida Islom madaniyati markazi tashkil etildi (2017).

9. “O‘z uyingni o‘zing asra!” degan da’vatga bugun “O‘z bolangni o‘zing asra!” degan qo‘shimcha kiritildi.

10. “Bir bolaga etti mahalla ham ota, ham ona” degan maqolning haqiqiy ma’nosini anglaydigan vaqt keldi (SH. Mirziyoyev, 1-jild, 486-bet).

11. “Diling – Oллоhda, qo‘ling – mehnatda bo‘lsin” (“Dil ba yoru, dast ba kor”) shiorini qoida qilib olish lozim.

12. Ko‘plab o‘zbekistonlik fuqarolar peshonasiga yozilgan “diniy ekstremist” tamg‘asi olib tashlandi.

Buyuk ma’rifatparvar bobomiz Abdulla Avloniy “Olijanob kishilar uzrni qabul qilur”, – deb ta’kidlagan ekanlar. Xalqimiz – mard va olijanob xalq, kim chin dildan uzr so‘rsa, tavba qilsa, albatta gunohidan kechadi.

Shuning uchun hozirgi kunda qancha adashganlarni kechirib, to‘g‘ri yo‘lga solyapmiz. Birini o‘qishga, birini ishga, birini kasbga qaytaryapmiz.

*Shavkat Mirziyoev,
1-jild, 477-bet, 2017.*

²⁴. Mirziyoev SH.M. Konstitutsiya – erkin va farovon hayotimiz, mamlakatimizni yanada taraqqiy ettirishning mustaqil poydevori. – T.: “O‘zbekiston”, 2018. – 10-11- bet.

EKSTREMISTIK TASHKILOT NOMLARI RO'YXATI MA'LUM QILINDI

Adliya vazirligi O'zbekiston Respublikasi Oliy sudining 2019- yil 12- martdagi hal qiluv qaroriga ko'ra ekstremistik va terroristik deb topilgan sahifalar, kanallar va nomlar ro'yxatini e'lon qildi.

O'zbekiston Respublikasining 2018- yil 30- iyuldagi "Ekstremizmga qarshi kurashish to'g'risida"gi Qonunining 14-moddasiga muvofiq, O'zbekiston Respublikasida tashkilotni ekstremistik tashkilot deb topish sud tartibida amalga oshiriladi. Tashkilotni ekstremistik tashkilot deb topish to'g'risidagi ariza O'zbekiston Respublikasi Bosh prokurori tomonidan O'zbekiston Respublikasi Oliy sudiga beriladi. Qaysi tashkilotlarga nisbatan sudning ularni ekstremistik tashkilot deb topish va O'zbekiston Respublikasi hududida ularning faoliyatini taqiqlash to'g'risidagi qonuniy kuchga kirgan qarori mavjud bo'lsa, o'sha tashkilotlarning ro'yxati O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi va Oliy sudining rasmiy veb-saytlarida e'lon qilinishi lozim.

O'zbekiston Respublikasining 2018- yil 30- iyuldagi "Ekstremizmga qarshi kurashish to'g'risida"gi Qonunining 11-moddasiga muvofiq, O'zbekiston Respublikasining hududiga ekstremistik materiallarni, ekstremistik tashkilotlarning atributlari va ramziy belgilarini olib kirish, tayyorlash, saqlash, tarqatish va namoyish etish, Shuningdek ularni ommaviy axborot vositalarida yoxud telekommunikatsiya tarmoqlarida, Shu jumladan, Internet jahon axborot tarmog'ida tarqatish va namoyish etish taqiqlanadi.

Shuningdek, mazkur moddaga ko'ra, O'zbekiston Respublikasi hududiga olib kirilayotgan, tayyorlanayotgan, saqlanayotgan, tarqatilayotgan va namoyish etilayotgan, Shuningdek ommaviy axborot vositalarida yoki telekommunikatsiya tarmoqlarida, Shu jumladan Internet jahon axborot tarmog'ida tarqatilayotgan va namoyish etilayotgan materiallar qonun hujjatlarida belgilangan tartibda ekstremistik materiallar deb topiladi.

Shunga ko'ra, O'zbekiston Respublikasi Oliy sudining 2019- yil 12- martdagi hal qiluv qaroriga ko'ra, internet jahon axborot tarmog'ining **"najot.info"** va **"hizb-uzbekiston.info"** veb-saytlari hamda **"Facebook"**, **"Youtube"** va **"Telegram"** axborot resurslari va ijtimoiy tarmoqlardagi quyidagi nomlardagi profil, kanal va sahifalari ekstremistik va terroristik deb topildi.

PROFIL, KANAL VA SAHIFALARNING NOMI	
1. “Abu Saloh darsliklari”	21. “Tavhid darsi”
2. “Jannat oshiqlari”	22. “Qiyomatdan avvalgi fitnalar”
3. “SHom ovozi”	23. “Savol va javoblar”
4. “Tavhid va jihod”	24. “Foida Mp3”
5. “Islam Abu Khalil”	25. “Foida va qoidalar”
6. “Polvon Novqatlik”	26. “Tafsir darslari”
7. “Soxib Maxmudov”	27. “Talbisu iblis darslari”
8. “Farruxbek Abdullaev”	28. “Islomni buzuvchi amallar darslari”
9. “Mamaraximov Abduraxim Mirkomilovich”	29. “Nomoz va benomozga taluqli masalalar”
10. “Muxojir Polvon”	30. “Ayollar darslari silsilasi”
11. “Abu Aisha”	31. “Aqiyda darslari”
12. “Turkiston”	32. “Silsilaviy darslar va ma’ruzalar”
13. “Xurriyat info”	33. “Muhim darslar”
14. “Najot”	34. “Aqiydatul vositiya”
15. “al-Va’y”	35. “Mustalahul hadis”
16. “Roya”	36. “Alfatx”
17. “Usulul fiqh”	37. “Talabalar uchun darslar”
18. “Mustalahul hadis”	38. “AL’-FATH TV”
19. “Darslardan qisqa lavhalar”	39. “DA’VAT UZ”
20. “Fiqh ahkomlari”	40. “HIDOYAT TV”

8-bob. YANGI DINIY HARAKATLAR VA SEKTALAR

- 8.1. “Yangi diniy harakatlar” tushunchasining mazmun-mohiyati.
- 8.2. Yangi diniy harakatlarning noqonuniy faoliyatlari.
- 8.3. O‘zbekiston Respublikasida faoliyati aniqlangan norasmiy jamoalar.

8.1. “Yangi diniy harakatlar” tushunchasining mazmun-mohiyati

Din azaldan inson ma’naviyatining tarkibiy qismi sifatida odamzotning yuksak ideallari, haq va haqiqat, insof va adolat to’g’risidagi orzu-armonlarini o’zida mujassam etgan, ularni barqaror qoidalar shaklida mustahkamlab kelayotgan g’oya va qarashlarning yaxlit bir tizimidir. Bugungi kunda islom diniga nisbatan butun qiziqish va intilish kuchayib, uning xayrixoh va tarafdorlari ko’payib borayotgani hech kimga sir emas. Buning asosiy sababi muqaddas dinimizning haqqoniyligi va pokligi, insonparvarligi va bag’rikengligi, odamzotni doimo ezgulikka chorlash kabi omillar bilan izohlash mumkin.

Globallashuv jarayonining tobora shiddatli tus olishi nafaqat insoniyat imkoniyatlarini kengaytirmoqda, balki ziddiyatlarning keskinlashuvi, rivojlangan va qoloq davlatlar o’rtasidagi tafovutning o’sishiga olib kelmoqda. Buning oqibatida tinchlik, va barqarorlikka raxna solayotgan, mohiyati va ko’lamiga ko’ra transmilliy xususiyatga ega turli xatti-harakatlar sodir etilmoqda.

*Shavkat Mirziyoyev,
1-jild, 33-bet, 2017.*

Taassufki, ba’zan islom dini va diniy aqidaparastlik tushunchalarini bir-biridan farqlay olmaslik yoki g’arazli maqsadda ularni teng qo’yish kabi holatlar ham ko’zga tashlanadi. Shu bilan birga, islom dinini niqob qilib, manfur ishlarni amalga oshirayotgan mutaassib kuchlar hali ongi shakllanib ulgurmagani, tajribasiz, g’o’r yoshlarni o’z tuzog’iga ilintirib, bosh-ko’zini aylantirib, ulardan o’zining nopok maqsadlari yo’lida foydalanmoqda. Dunyoning turli davlatlarida bo’lgani kabi bizning mamlakatimizda ham turli ekstremistik, aqidaparastlik va mutaassib oqimlarning botil aqidalariga ergashib, zalolat botqog’iga botib qolgan kimsalarning borligi kishini ranjitadi. Shu boisdan ham “bugungi kunda ijtimoiy-ma’naviy muhitni va aholi turmush sharoitini yaxshilash, yoshlarni turli, diniy ekstremistik oqimlar ta’siridan asrash masalasi barchamiz uchun eng asosiy masala bo’lib turibdi”.²⁵

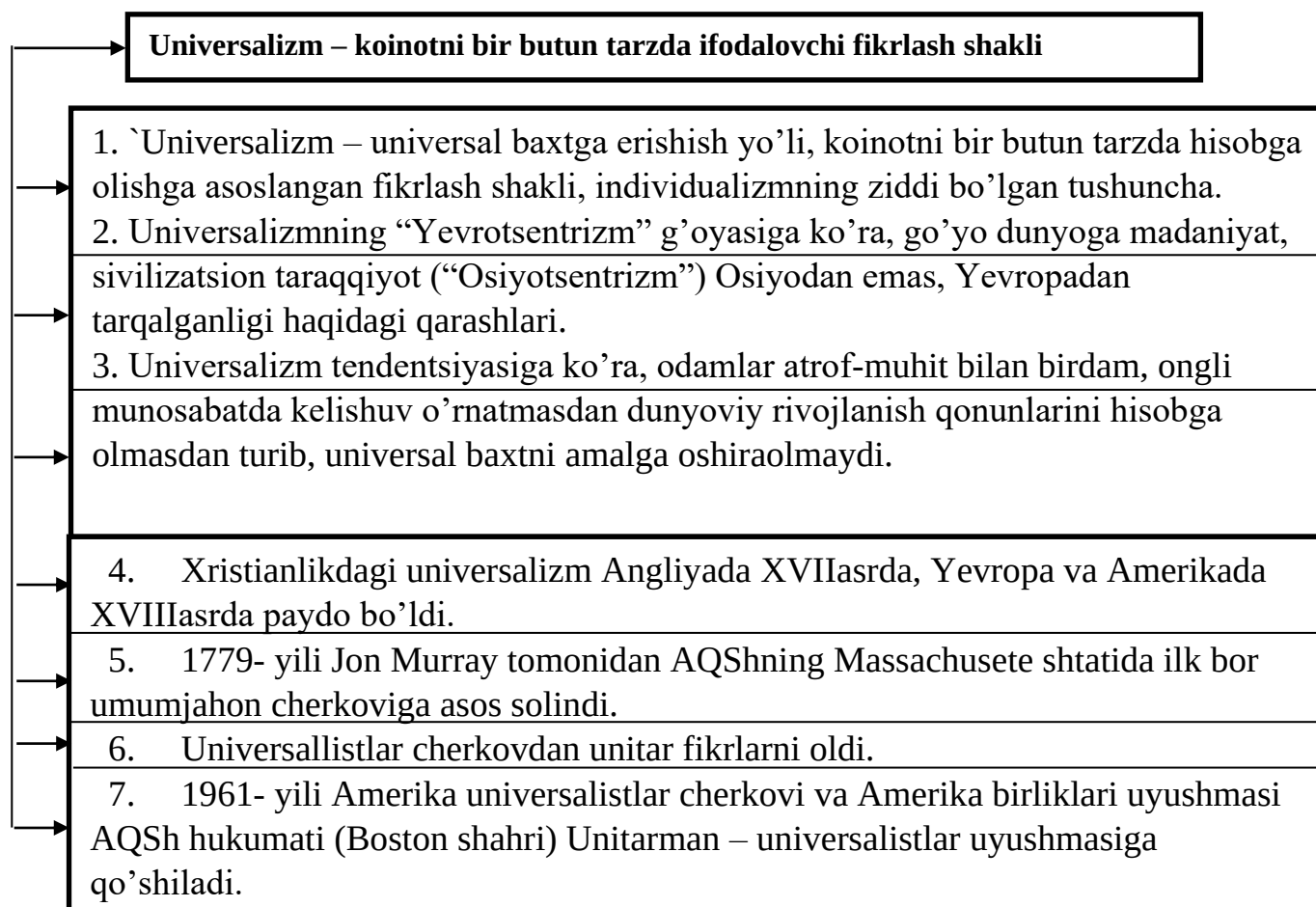
1. “Yangi diniy harakatlar” tushunchasi. XX asr oxiri va XXI asr boshlarida ikki qutbli (sotsialistik va kapitalistik lager) dunyoning barham topishi, iqtisodiy inqiroz, aholi turmush darajasining qashshoqligi, ko’plab davlatlarning siyosiy va iqtisodiy mustaqillik uchun olib borgan kurashlari, ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy,

²⁵ Mirziyoyev SH.M. Milliy taraqqiyot yo’limizni qat’iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko’taramiz. – 1-jild. – T.: “O‘zbekiston”, 2017. – 475-bet.

ma'naviy islohotlarr davrida “yangi diniy harakatlar” kuchaydi. Bu davrda islom, xristianlikdagi missionerlik va boshqa din niqobi ostida paydo bo‘lgan oqim va firqalarning yuzaga kelishi, ularning yoshlar qalbi va ongini zaharlab jaholat botqog‘iga etaklashi kabi omillar bilan bog‘liq. Shu boisdan O‘zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoyev BMT Bosh Assambleyasi 72-sessiyasida “Bu borada ko‘p hollarda tahdidlarni keltirib chiqarayotgan asosiy sabablar bilan emas, balki ularning oqibatlariga qarshi kurashish bilan cheklanib qolinmoqda. Xalqaro terrorizm va ekstremizmning ildizini boshqa omillar bilan birga, jaholat va murasasizlik tashkil etadi, deb hisoblayman” degan edi (BMT BA 72-sessiyasidagi nutqi).

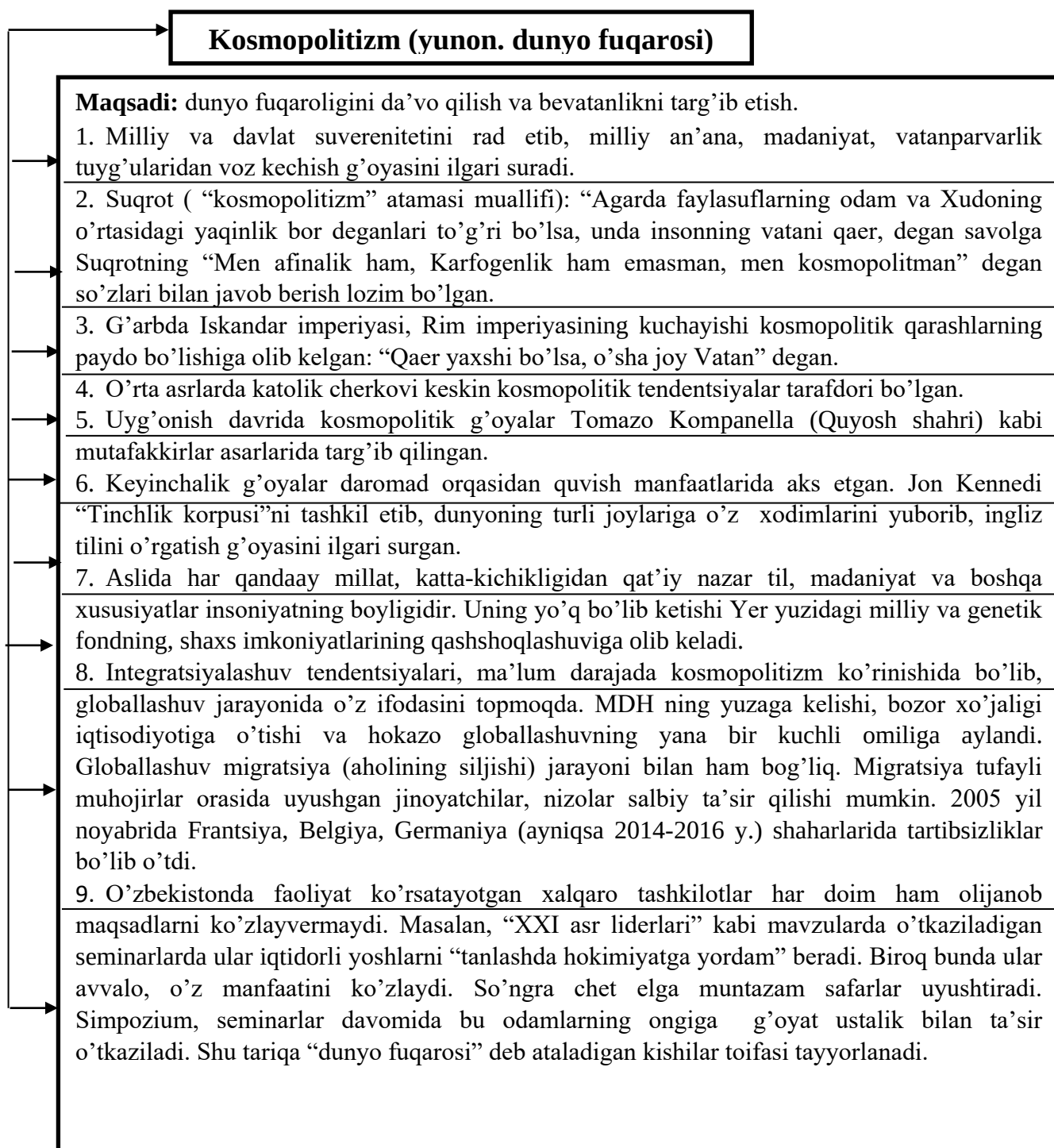
2. Universalizm – individualizm atamasiga teskari bo‘lgan, axloqiy dunyoqarash, koinotni bir butun tarzda hisobga olishga asoslangan fikrlash shakli. Bu atama ko‘pgina dinlarda umuminsoniylikka asoslanib, barcha odamlarni qutqarish ehtimoli sifatida e’tirof etiladigan tushuncha.

8.1.1-chizma

3. Kosmopolitizm (yunon. Kosmopolites – dunyo fuqarosi) – dunyo fuqaroligini da’vo qilish, Shuningdek, milliy va davlat suverenitetini rad etish, turli milliy an’ana, madaniyat hamda vatanparvarlik tuyg’usidan voz kechish g’oyasini ilgari suradigan qarash. “Jahon davlati” tuzishni va “jahon fuqaroligi”ni targ’ib qiluvchi ta’limot. Kosmopolitizm jahon miqyosida axborot ayirboshlash imkoniyatlari oshib borayotgan hozirgi davrda “Vatan” tushunchasi nisbiy xarakterga ega ekanini ro’kach qiladi.

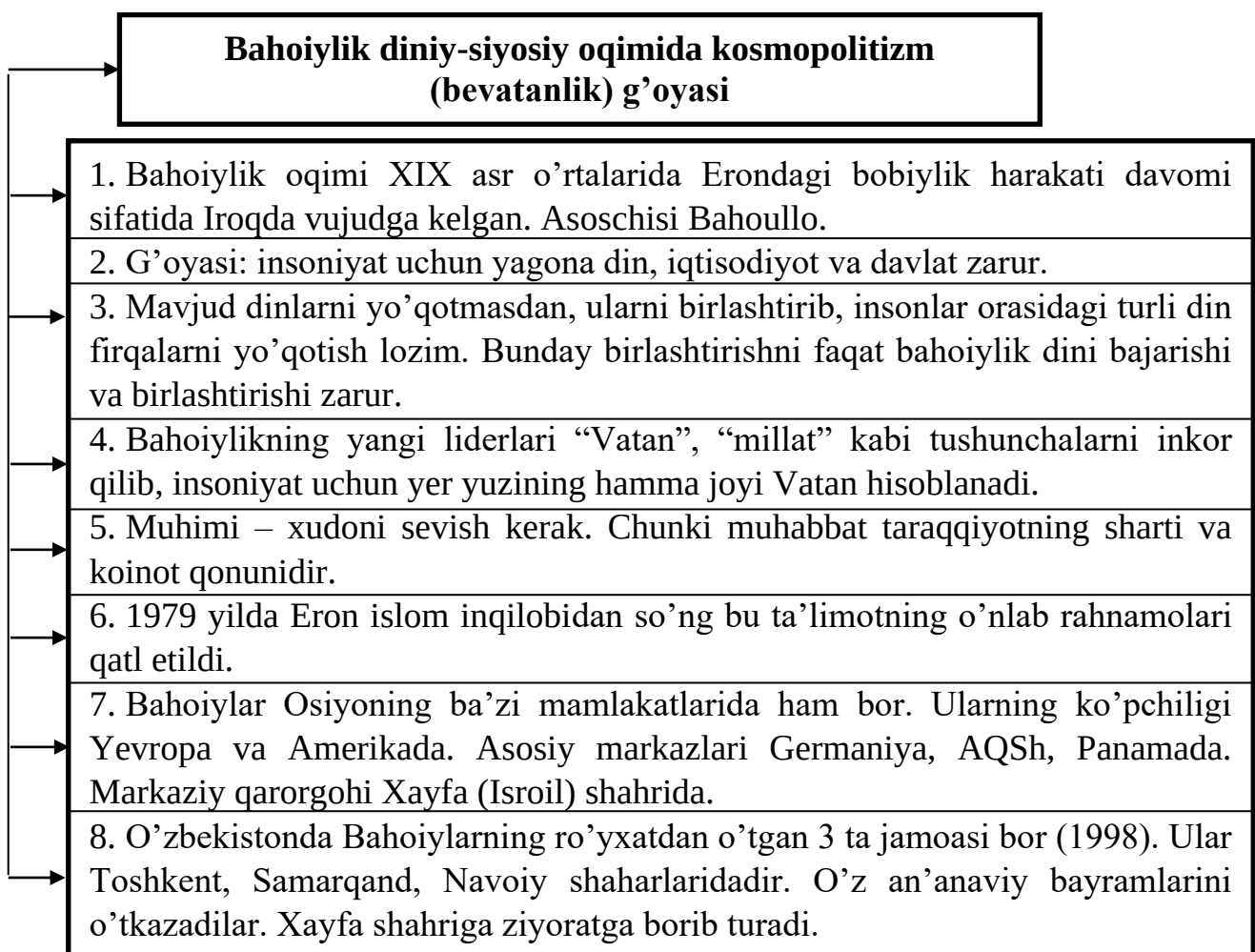
8.1.2-chizma

Kosmopolitizm fikricha, bugungi kunda ayrim insonlarning Vatanga bog‘lanib qolishi shaxs erkinliklarining cheklanishiga olib kelmoqda emish. Ayni paytda, kosmopolistik qarashlar ijtimoiy, siyosiy, iqtisodiy, ma‘naviy-madaniy munosabatlarning globallashuv jarayoni Vatan tuyg‘usini global miqyosda tasavvur qilish imkoniyatlarini beradi, degan nazariyaga ham asoslanadi²⁶.

Bunday vayronkor mafkuralar ayrim diniy oqimlar tomonidan ham ilgari surilmoqda. Masalan, Bahoiylar hozirgi barcha dinlar bir-birini inkor qiladi. Shuning uchun ham ularni birlashtirish va insonlar orasidagi turli diniy firqalarni yo‘qotish lozim, deb hisoblashadi. Bahoiylikning da‘vosiga ko‘ra, bunday birlashtiruvchilarni bahoiylik dini bajarishi lozim. Bahoiylik izdoshlari “Vatan”, “millat” kabi tushunchalarni inkor qiladi. Ular uchun er yuzining hamma joyi Vatan hisoblanadi. Bu g‘oyalar Vatan tuyg‘usiga raxna solishni ko‘zlaydi. Inson o‘z onasini tanlay olmaganidek, Vatanni ham tanlash ixtiyoridan mosuvo. Shu sabab ham Vatandan voz kechish, kamsitish, unga xiyonat qilish og‘ir gunohdir²⁷.

8.1.3-chizma

²⁶ Nazarov Q. Va boshq. Milliy g‘oya: targ‘ibot texnologiyalari va atamallari mug‘ati. – T.: “Akademiya”, 2007. - 176 – bet.

²⁷. O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi. – T.1. T.: O‘zDME nashriyoti, 2000. – 663-bet.

“Yangi diniy harakatlar” liderlari:

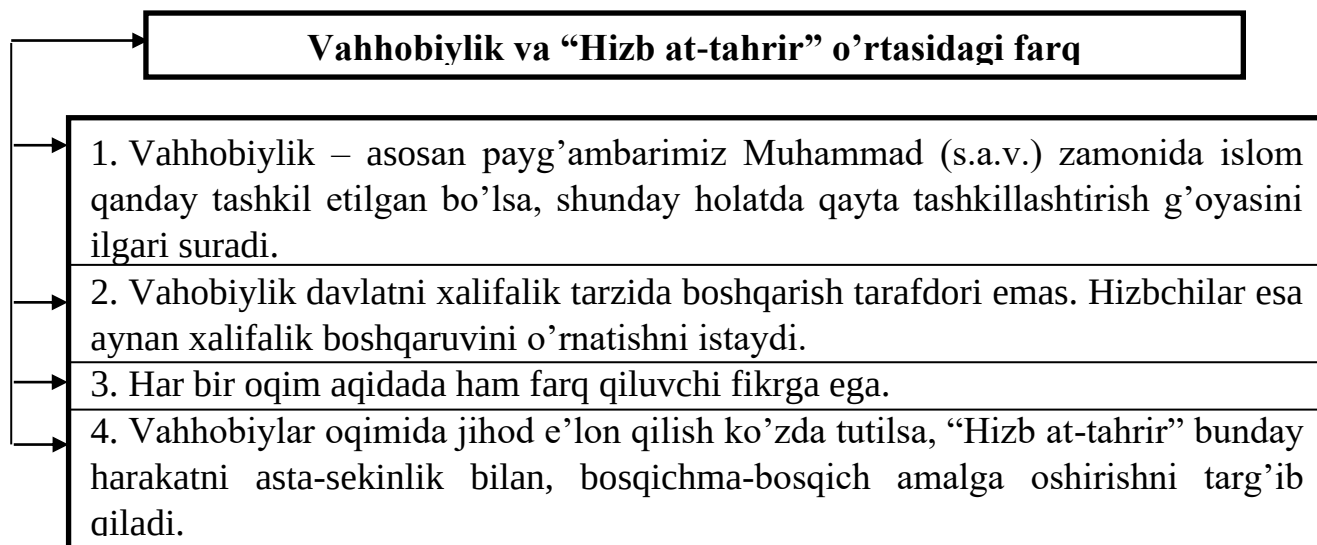
1. Vahhobiylilik – XVIII asr o‘rtalarida Arabiston yarim orolining markaziy qismi Najd viloyatida islom dinining sunniylik yo‘nalishidagi Hanbaliya mazhabi ta’limoti asosida paydo bo‘lgan. Uning asoschisi Muhammad ibn Abdulvahhob (1703-1791) hisoblanadi.

Vahhobiylilik “muqaddas qadamjo”larga ziyorat etishni rad qilib, tasavvufni tan olmaydi. Suratga tushish, marhumlar ruhiga tilovatlar o‘qish, xayr ehson qilish taqiqlangan. Bu oqim, umuman ma’naviy madaniyat taraqqiyotiga qarshi bo‘lgan.

Vahhobiylar Makka va Madinani 1788 yilda egallab, tarixiy obidalar, sahobalar dafn etilgan joylarni yakson etgan. Abdulvahhob payg‘ambarlikni da’vo qilgan. XVIII asr oxiri va XIX asr birinchi choragida vahhobiylar tarafdorlari batamom qirib tashlangan.

O‘zbekistonning mustaqillik yillarida vahhobiylar diniy-siyosiy oqim sifatida islom dini paydo bo‘lgan paytdagi ibtidoiy shaklga qaytish, buning uchun “jihod”, ya’ni tinch aholiga qarshi ochiqdan-ochiq urush e’lon qilishni targ‘ib-tashviqot qilmoqda.

8.1.4-chizma

2.Nurchilar – islomiy jamoa bo‘lib, asosiy maqsadi Usmoniylar xalifaligi ag‘darilgandan keyin hokimiyat tepasiga kelgan Mustafao Kamol Otaturkning dunyoviy davlat tuzumiga muqobillik qilishdir. Rahbari Badiuzzamon Said Nursiy (1873-1960) bo‘lib, Turkiyaning Bitlis viloyati Nurs qishlog‘ida kurd millatiga mansub oilada tug‘ilgan. U o‘ziga Badiuzzamon (arab. zamonaning zo‘ri, benazir) laqabini olib, “Risolai Nur” qo‘lyozmasini yozgan. “Nurchilar” hukumat tomonidan ta’qib qilingani uchun 1954 yilda bu kitob nashriyotda chop etilmagan, qo‘lda ko‘chirilib maxfiy tarqatilgan. Nursiy Turkiya davlatining islomga bo‘lgan munosabati tufayli, dunyoviy davlat tuzumi o‘rnatilishiga qarshi chiqqan, bu muammoni “islomga da’vat etish orqali hal qilish”ga chaqirgan. Uning vafotidan so‘ng, “Nurchi”lar harakati 7 yo‘nalishga bo‘linib ketdi. Hozirgi kunda nurchilarning ko‘zga ko‘ringan namoyandasi bo‘lmish Fathullo Gulen (1942 y.t.) zamonaviy “nur”

harakatini diniy va irqiy kelib chiqishidan qat'iy nazar, dunyo xalqlariga islom g'oyalarini tarqatish, yagona diniy birlikni yaratish, Allohning birligini islomiy asosda insoniyatga tan oldirishdir, deb qaramoqda. Germaniya, Gollandiya, SHvetsiya, Bolqon, Markaziy Osiyo, YAqin Sharq va Afrika, AQSH kabi 50 dan ziyod davlatlarda jamg'armalar, xususiy maktab, litsey, universitetlar, til kurslari va masjidlar faoliyatini yo'lga qo'ygan. Xususiy ta'limda tizimida 3 mingdan ortiq o'qituvchilarga 400-1400 dollargacha oylik maosh berilgan. Mustaqillikning ilk yillarida O'zbekistonda "Turk litseylari" (Qorako'l turk litseyi, Toshkent turk litseyi va h.k.) faoliyat yuritgan bo'lib, ularda "Nurchi"larning faoliyatiga 2000- yil yanvarida chek qo'yildi. Chunki O'zbekistonlik ayrim yoshlarga "Nurchi"larga qo'shib qolgan edi.

3.Akromiylar: Bu oqim 1997-1999- yillarda Farg'ona vodiysida, Andijon viloyatida vujudga kelgan. Uning asoschisi Akrom Yo'ldoshev vahhobiylilik ta'limotiga asoslanib "Iymonga yo'l" degan dasturiy asar yozgan. Shu asarda besh bosqich bilan oxir-oqibatda davlat to'ntarishi orqali hokimiyatni qo'lga olish rejalarini ko'rsatib o'tgan. A. Yo'ldoshev 1985-1990 yillarda Andijon paxtachilik institutida o'qib yurgan davrida Abdurashid Qosimov ismli ("Hizbut tahrir"ning yurtimizdagi birinchi amiri) shaxsdan ilk diniy saboq oladi. Har ikkala buzg'unchi jamoa kishilar yashab turgan jamiyatlaridan norozilik kayfiyatini uyg'otib, o'zi ishlab chiqqan g'oyalarini keng ommaga yoyishda fikrga birlamchi e'tibor qaratgan. "Akromiylar"ning eng yuqori boshqaruv organi ijodiy xalq deb nomlangan. "Akromiylar" muqaddas islom dini arkonlaridan foydalanib, uning mohiyatini buzib ko'rsatishga intildi. 2005- yil 12-13- mayda Andijonda hokimiyatni qo'lga olishga uringan.

4. Adolat uyushmasi: 1991- yilning boshida Namangan viloyatida faoliyat ko'rsatgan. Adolat diniy uyushmasiga Namanganlik Hakim Sotimov rahbarlik qilgan. Dinga ishonuvchi qishloq aholisini o'ziga jalb qilib, turli noqonuniy harakatlar sodir etgan. 1991- yil 9- dekabrda Namangan hokimiyatini qo'lga olib, Prezident saylovidan oldin borgan Islom Karimovga 15 ta talab qo'ygan, hoziroq mamlakatni islomiy davlat deb e'lon qilasan deb shart qo'ygan.

5. Islom lashkarlari: Namanganlik Tohir Yo'ldoshev "Islom lashkarlari" deb nomlangan norasmiy diniy-ekstremistik tashkilotga asos solgan. Bu tashkilot "vahhobiylilik"ni qo'llab-quvvatlaydi. Ular o'ta mutaassib va terrorchilik xususiyatiga ega bo'lgan ekstremistlar sanaladi. O'zbekiston hududida sodir etgan og'ir jinoyatlari fosh etilgan. Jinoiy uyushma a'zolari ko'pchiligi jazolangan va faoliyati tugatilgan. Hozirda ham noqonuniy yo'llar bilan chetga chiqib ketgan, hokimiyatni, davlat va jamiyatni islomlashtirish g'oyalarini ilgari surmoqda.

6. Tavba: Bu ekstremistik guruh ham Farg'ona vodiysida faoliyat ko'rsatgan. U aslida Boku shahrida tashkil etilgan bo'lib, uning tarafdorlari O'zbekistonga chetdan kirib kelgan. Ular ham "Vahhobiylar" oqimi tarafdorlari bo'lishgan. Maqsadi konstitutsion tuzumni ag'darib islomiy davlat qurish. Tojikiston davlatidan kelgan jangarilar bilan "tayyorgarlik" mashg'ulotini olib borgan. Farg'ona vodiysida bosqinchilik, qasddan odam o'ldirish kabi o'ta og'ir jinoyatlarni ham sodir etganlar. Bu jinoiy uyushma 1991 yilda Namangan shahrida "Otaullaxon" masjidida qo'nim topgan. Jinoiy guruhni Abduvali Yo'ldoshev, Isoq Jabborov degan jinoyatchilar

yo'naltirib turgan. A. Yo'ldoshev 1999 yil noyabrida Qirg'iston davlati hududini tojikistonlik bostirib kirgan terrorchilardan tozalashda o'ldirilgan.

7. Uzun soqollilar: Diniy ekstremistik oqim a'zolari asosan Toshkent shahri, viloyati va CHimkent viloyati (Qozog'iston) hududi aholi orasida o'z qarashlarini singdirishga uringan. Ular kishilarni moddiy rag'batlantirish asosida jamiyatni islomlashtirishni rejalashtirgan. Bu jinoiy uyushma fosh etildi.²⁸

8. Qorasallalilar: Bu diniy-aqidaviy guruh a'zolari asosan Toshkent shahri va viloyatida tarqalgan bo'lib, ular tomonidan masjidlarda soqolsiz va sun'iy (tillo va sariq) tishlar qo'ygan imom-xatib va noib imomlarning faoliyati islom diniga zidligi aytilgan. Albatta bu masjidlarda soqol qo'ygan dindorlarni saylash lozimligini targ'ib qilishadi. Soqolsiz, sun'iy tish qo'ygan imom-xatiblar boshqarayotgan masjidga borishmaydi.

Qorasallalilar diniy-aqidaviy guruhi televizor ko'rish va radio tinglashni taqiqlaydi. Maktab yoshdagi farzandlarni jome masjidlarga juma namoziga ommaviy jalb qilish, 4-5 yillik maktab ta'limidan so'ng maktablarga jo'natmasdan ularni islom dini bilan qurollantirish g'oyasini targ'ib qiladi. "Ramazon" va "Qurbon" hayit bayramlarini aholidan 1 kun oldin yoki bir kun keyin nishonlash kerakligini aytishadi. Qorasallalilar diniy guruhi barcha a'zolari Umarov Isoqqa "qo'l" berishgan bo'lib, uni ilohiy shaxs darajasiga ko'tarishadi. Qorasallalilar aqidasi ko'ra, namozni ovoz chiqarmasdan o'qiydi. Namozdan so'ng "Yosin" surasi oyatlarini o'qimaydi, 33 marta aytiladigan takbirlarni aytmaydi. Namoz maxfiy ravishda o'qilsada, uni Alloh taolo eshitib turadi. Maqsad "islom davlati" ni qurish.

Shuningdek, zamonaviy islom oqimlari "musulmon birodarlar", "islom jihodchilar harakati", "Hixbut-tahrir al-islomiy", "Turkiston islomiy harakati" kabi ekstremistik yo'nalishdagi diniy sekta-uyushmalarning maqsadi konstitutsion tuzumni ag'darib "islomiy davlat"ni barpo etishdagi faoliyat xatti-harakatlarni xalqimiz tushunib anglab ola bildi.

Dunyo bo'yicha yangi diniy harakatlar liderlari:

1. Bonni Nettle (1927-1985) halokatli tabiatning "samoviy darvozasi"ning asoschilari va rahbarlaridan biri.

2. Djons Djim (1931-1978).

3. Zerbi Karen (1946 va hozir yashamoqda).

4. Lents Frederik (1950-1998).

5. Mariya Devi Xristos (1960).

6. Mun Son Myon (1920-2012).

7. Osho (Bxagvan SHri Radjnish)(1931-1990).

8. Prof Elizabet Kler (1939-2009).

9. Russell CHARLZ Teyz (1852-1916).

10. Savoy Djin (1927-2007).

11. Taron Sergey Anatol'evich (1968).

12. Xabbard Lafayet Ronald (1911-1986).

13. Eppluyt Marshall (1931-1997). (Internet ma'lumotlari)

²⁸ Tulepov A.M. Islom va aqidaparast oqimlar. – T.: "SHarq", 2013. – 187-250-betlar.

8.2. Yangi diniy harakatlarning noqonuniy faoliyatlari

1. Noqonuniy diniy harakatlar faoliyati.

Bir asrdan ortiq davom etgan mustabid tuzum davrida ma'naviy ildizlarimizdan ayirib, dinni jamiyat hayotidan siqib chiqarishga urinishlar bo'ldi. Natijada, ma'naviyat va ma'rifat o'rnini ma'lum darajada jaholat egallab,

Biz terrorizm va ekstremizmga qarshi qattiq kurash olib boramiz, bu yo'lda, qaysi din vakili bo'lishimizdan qat'i nazar, barchamiz birlashishimiz zarur. Yer yuzida tinchlikni saqlash va mustahkamlash eng asosiy vazifamiz bo'lishi kerak, dedi AQSh Prezidenti.

*Shavkat Mirziyoev,
1-jild, 472-bet, 2017.*

yurtoshlarimiz fiqh, tafsir, hadis, tasavvuf ilmlari haqida hatto umumiy tushunchaga ham ega bo'lmay qoldi. Movaraunnahr diyori azaldan dinu-diyonat o'chog'i, fuzaloulamolar yurti ekanligini unutib qo'ydik. Ana Shunday sharoitda mintaqamizda, xususan O'zbekistonda ba'zi kuchlar din niqobi ostida g'arazli maqsadlar bilan siyosiy hokimiyatni egallashga intildilar. Mustaqillikning dastlabki yillarida "Alloh", "Islom" kabi so'zlar bilan birgalikda nomlangan, eshitilishi jarangdor partiya, tashkilotlar ("Islom uyg'onish partiyasi", "Hizbulloh", "Hizb ut-tahrir al-islomiy" va boshqalar) tuzib, masjud konstitutsion tuzumni ag'darib tashlash, yaxlit jug'rofiy hududda islom davlati qurish, xalifalikni qayta o'rnatishga harakat qqildilar. Hozirgi XXI asrimizda xalifalikni qayta tiklash g'oyasi islom dini ta'limotiga ziddir.

"Al-Qoida", "Turkiston islom partiyasi", "Islom jihodi ittifoqi" va boshqalar terroristik tashkilotlari sifatida tan olingan.

Yuqorida tavsiflari berilgan diniy oqimlar va tashkilotlarning nomlari turlicha bo'lsada, aslida ularning maqsadlari va g'oyalari bitta – dinni niqob qilib hokimiyatga intilish, tinch-osoyishta xalq orasida nifoq va ixtiloflar chiqarish, Eng achinarlisi Shundaki, bu oqimlar hali ongi shakllanib ulgurmagan, tajribasiz, g'o'r yoshlarni o'z tuzog'iga ilintirib, ulardan o'zlarining g'arazli maqsadlari yo'lida foydalanmoqdalar.

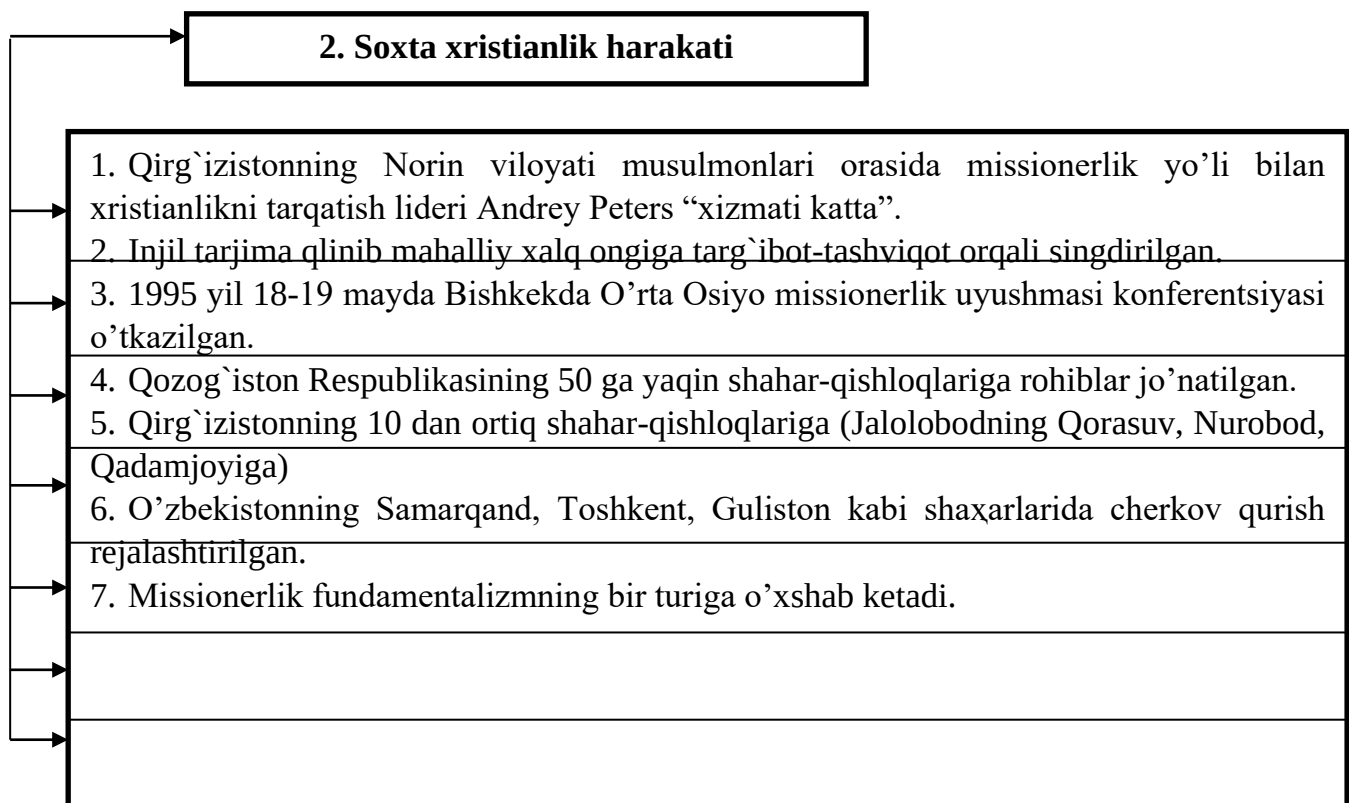
1. Noqonuniy diniy harakatlar faoliyati

8.2.1-chizma

1. Vahhabiylar. XVIII asrda Arabiston yarim orolida islom dini sunniylik yo'nalishidagi Hanbaliya mazhabi ta'limoti asosida paydo bo'lgan. Asoschisi Muhammad ibn Abdulvahhob (1703-1791) hisoblanadi. Hukumatni noqonuniy qo'lga olishda ochiq kurash, ekstremizm, terror yo'lini tutishi bilan bog'liq.
2. Hizb ut-tahrir al-islomiy diniy tashkiloti davlat siyosiy boshqaruviga aralashishga, hukumatni to'ntarish yo'li bilan qo'lga kiritib, islom davlatini o'rnatish da'vosini ilgari suradi.
3. Akromiylar oqimi vakillari Allohgagina e'tiqod qilib, payg'ambarlarga iymon keltirmaydi. Hozirgi kunda musulmonlarga namoz, ro'za, zakot, haj amallari farz emas, chunki bu kufr jamiyatida yashamoqdamiz, deb da'vo qiladi.
4. "Al-Qoida", "Turkiston islom partiyasi", "Islom jihodi ittifoqi" terroristik tashkilotlardir.

2.Soxta xristianlik harakatlari. Hozirda asli musulmon bo'lgan kishilardan Turkistonimizning o'zida bir necha rohiblar qirg'iz, o'zbek yoki boshqa cherkovlarni boshqarmoqdalar. Turkistonning xristianlashishida Qirg'iziston bilan Qozog'iston (XX asr 90-yillarida va XXI asr boshida) oldinda bormoqda. Missionerlar o'zlarini qahramon his qilib, bundan juda xursand. Qirg'izistonning Norin viloyatida xristianlikni tarqatishda Shuhrat qozongan Andrey Petersning aytishicha, bu xalqning bo'ynida 2 qulf: ateizm va musulmonchilik bor ekan, endi o'sha qulf ochilibdi. Ular sobiq Ittifoqdagi barcha yoziladigan tillarga Injil tarjima qilib bo'lingani, chop etilib tarqatilayotgani bilan bir-birini tabrikladilar va yozilmaydigan tillarga ham muqaddas kitobni tarjima qilishni maslahatlashib olishgan. 1995- yil 18-19- mayda Bishkekda O'rta Osiyo missionerlik konferentsiyasi bo'lib o'tib, unda mintaqadagi katta-kichik barcha xalqlarni injillashtirish rejasi va ro'yxati tuzilgan, ro'yxat ham e'lon qilingan. Qozog'istonda 50 ga yaqin shahar-qishloqqa diniy xodim – rohib kerakligi aytilgan. Qirg'izistonning 10 dan ortiq joyiga, jumladan Jalolobod, Qorasuv, Qadamjoyga, Nurobod, Zarafshon, Samarqand, CHorjo'y va Krasnagorskka, Toshkent va Guliston shaharlarida cherkov qurish rejalashtirilib, moddiy yordam olingan. O'ziga to'q uyg'ur, tungan, qoraqalpoq kabi "kichik" xalqlarga e'tiborini kuchaytirgan. Umuman, missionerlarning harakati diniy fundamentalistlarga ham o'xshab ketadi.

8.2.2-chizma

1. Krishnani anglash jamiyati. Bugun respublikamizda 16 turdagi 170 dan ziyod noislomiy diniy tashkilotlar rasman faoliyat ko'rsatmoqda (157 ta xristianlik, 8 yahudiy, 6 baxoi, 1 krishnani anglash jamiyati va 1 ta buddaviy ibodatxonasi).

Demak, Shu jamoalardan biri, bu Krishnani anglash jamiyati (ro'yxatdan o'tgan)dir. Krishnachilik (vayshnavizm) odam qiyofasidagi xudo Krishna (Vishnu)ga e'tiqod qilishga asoslangan hinduiylik (dini)ning 2 asosiy yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Krishnachilik yakkaxudolikka, ya'ni yagona va mumtoz xudo – Krishnani tan olishga asoslanadi. U abadiy, yaratilmagan va cheksiz shakllarga kirish qobiliyatiga ega. Xalqaro Krishnani anglash jamiyati SHrila Bxaktivedanta Svami Prabxupada nomi bilan tanilgan asli hindistonlik Abxay CHaran De (1896-1977) tomonidan tashkil etilgan. 1965 yilda Bxaktivendanta Svami AQSHga ko'chib o'tadi va "Xalqar Krishnani anglash jamiyati"ga asos soldi. Bu davrda Sharq mistik ta'limotiga nisbatan katta qiziqish Krishnani anglash falsafasini targ'ib qilish uchun qulay shart-sharoit yaratdi va harakat tez rivoj topdi. Bugungi kunda dunyoning turli burchaklarida ularning 150 dan ortiq ibodatxonalari mavjud. Jumladan, Toshkent shahri Shimoliy vokzal orqasida 8-ruhiy shifoxona oldidagi ko'chada Krishnani anglash jamiyatining ibodatxonasi mavjud. Krishnachilikning muqaddas yozuvlariga "Bxagavatgita"

va "Veda" matnlari kiradi.

8.2.3-CHizma

3. Krishnani anglash jamiyati

1. Krishnachilik odam qiyofasidagi Xudo Krishnaga e'tiqod qilish va uni tan olishga asoslanadi.
2. Xalqaro Krishnani anglash jamiyatiga 1965 yili hindistonlik Abxay Chorani De (1896-1977) tomonidan asos solinadi (AQShda).
3. Muqaddas yozuvlari: "Bxagavatgita" va "Veda" matnlari.
4. Ta'limotiga ko'ra, olam ruhiy va moddiy dunyoga bo'linadi, inson ruhi tanasiga nisbatan birlamchidir. Bu ruh o'sib oliy maqsad yo'li bilan xudoga muhabbat rivojlanadi.
5. Inson o'zini moddiy ehtiyojlardan xoli qilish uchun go'sht, baliq, tuxum, spirtli ichimliklar iste'mol qilmasligi, tamaki chekmasligi kerak, nikohsiz hayot qurmaslik, qimordan voz kechishi lozim.
6. Krishnaga sodiq bo'lib, unga ergashganlarga sanskritcha nom beriladi.
7. Jamoa a'zolari sari, dxota, hind milliy liboslari kiyishadi.
8. Ayniqsa, yoshlar va keksalarni o'zlariga og'dirib olish uchun bepul oziq-ovqat tarqatib aktsiyalar o'tkazishadi.

Krishnachilik ta'limotiga ko'ra, olam ruhiy va moddiy dunyoga bo'linadi. Insonning ruhi tanasiga nisbatan birlamchidir. Krishnachilar ruhni rivojlantirib, ichki komillikka erishish va Shu yo'l bilan xudoga qo'shilishni oliy maqsad, deb biladilar. Har bir inson o'zida Krishnani anglash jamiyatini rivojlantirishi mumkin. Buning uchun bir qancha harakat shakllarini o'z ichiga olgan va xudoga muhabbatni rivojlantirish hamda uni butunlay ruhiy anglashga sho'ng'ishga qaratilgan bxakta-yoga mashqlar tizimi ishlab chiqilgan. Inson o'zini moddiy ehtiyojlardan xoli qilishi,

go'sht, baliq, tuxum, mast qiluvchi narsalarning barchasi, jumladan, spirtli ichimliklar, tamaki, qahva, choy iste'mol qilish, nikohsiz jinsiy hayot kechirish, qimor o'yinlaridan voz kechishi zarur, deb hisoblanadi. Krishnachilikda meditatsiya deb ataluvchi, ibodatxonada o'tkaziladigan diniy marosimlar har kuni soatlab bajariladi. U maxsus harakatlar bilan Xudo Krishnani sharafla amaliyoti bilan bog'liq. Bular aqlni tozalash, fikrni tashqi dunyodan xalos etib, butun diqqatini Xudoga bo'lgan muhabbatga yo'naltiradi.

Bu oqimga ergaShuvchilarning mol-mulklarini jamiyatga xayr-ehson qilishlari rag'batlantiriladi. Bu ta'limni qabul qilgan har bir kishiga yangi – sanskritcha nomi beriladi. Jamoa a'zolari sari, dxota, hind milliy liboslarini kiyadilar.

Krishnachilar tomonidan missionerlik faoliyati XX asr 70-yillarida boshlangan. Ular tomonidan amalga oshiriladigan targ'ibotchilik harakatining o'ziga xos xususiyatlari qatorida ko'chalarda ibodat kiyimlarida yurib qo'shiqlar aytish va adabiyotlarini tarqatish, "Hayot uchun ozuqa" deb nomlanadigan, bepul oziq-ovqat tarqatish aksiyalarini o'tkazish ko'zda tutilgan. Bunday harakatlarning asosiy ob'ektlari sifatida odatda talabalar, maktab o'quvchilari, qariyalar va mehribonlik uylarida yashovchi odamlar, shaxslar tanlab olinadi.

4. "AUM - Sinrikyo" missionerlik sektasi.

Din niqobidagi bu xavfli sekta (tashkilot) Yaponiyada turli vazirliklar tuzgan. Uning Rossiyada bir necha o'n minglab ergaShuvchisi mavjud. Bu sektaning Rossiyadan kimyoviy qurollarni sotib olganini rus matbuotining o'zi fosh qilib qo'ydi. "Mayak" radiosi undan bir yilda 800 ming dollar olgan. Missionerlar "karomat" ko'rsatib, necha marta qiyomat qoim bo'ladigan kun va soatni aytib, e'lon qilib, sodda jamoatchilik ahlini, kishilarni qo'rqitib behuda tashvishga solgan. Ammo, "qiyomat qoim" bo'lmagach, yana hech narsa bo'lmagandek yurishibdilar.

Missionerlar orasida yoshlarni to'plab, turli narkotik moddalarga o'rgatish holatlari mavjud. Ular odamlarga sovg'a berib, o'ziga jalb qiladi. Ammo, bu birni bersang, o'nni olasan qabilidagi ish. Keyinchalik missionerlar o'z muxlislaridan xayri ehson talab qiladilar. "Obrazovatel" jurnalida Nikolay Boxroshinning yozishicha, bir ayolning quyidagi xatini misol keltiradi: "Erim uyni, mashinasini sotib, barcha pulni o'z "Aum-Sinrikyo" sektasiga xayri-ehson qildi. Qizim cherkovga qatnaydigan bo'lganidan buyon uydagi pullar yo'qola boshladi. Keyin esa, narsalar yo'qoldi. Endi esa u ochiqdan-ochiq olib borib beryapti". Yana Shu jurnalning maqolasida keltirilishicha, AQSHdagi yangi cherkovlardan birining rahbari, sobiq yozuvchi Ron Xabbard: "Har bir so'zga bir pens olish uchun yozib o'tirish kulgili. Agar odam million dollar olmoqchi bo'lsa, eng oson yo'li – o'zi shaxsiy din ixtiro qilsin", degan ekan. Ana Shunday shaxsiy din ixtiro qilgan Seku Asaxara millionlarga ham qanoat qilmay, kimyoviy hujum uyushtirib, qamaldi. SHaxsiy din ixtiro qilgan Ron

Bugungi kunda ijtimoiy – ma'naviy muhitni va aholi turmush sharoitini yaxshilash, yoshlarni turli diniy ekstremistik oqimlar ta'siridan asrash masalasi barchamiz uchun eng asosiy masala bo'lib turibdi.

*Shavkat Mirziyoyev,
1-jild, 473-bet, 2017.*

Xabbardning safdoshlaridan 7 nafari, jumladan, xotini Meri Sbyu Xabbardni AQSH hukumati turli uzoq muddatlarga qamoqqa hukm qildi. Sud qarori bilan “Aym – Sinrikyo” sektasi taqiqlandi. Qozon shahrida “Hayot ruhi” sektasi boshlig‘i sudlandi. Ammo o‘z yurtlarida qonun asosida faoliyat ko‘rsata olmagan missionerlar Islom o‘lkasida (mamlakatlarida) “javlon” urmoqda. Ularga hamma narsa uchun ruxsat. YOzuvchi missionerning kitobini yaxshilab mahalliy tilga tarjima qilib beradi. Undan kattarog‘i “savob uchun” tahrir qilib beradi, matbaachi esa chop qilib beradi. Mahalliy millatdan chiqib, bo‘ynidagi “musulmonchilik qulfi” ochilib boshqa dinga kirgan murtad esa, g‘izillab yurib odamlarga tarqatadi. Qarabsizki, ona yurtimiz Turkiston injillashib bormoqda.²⁹

4. “AUM – Sinrikyo” missionerlik sektasi

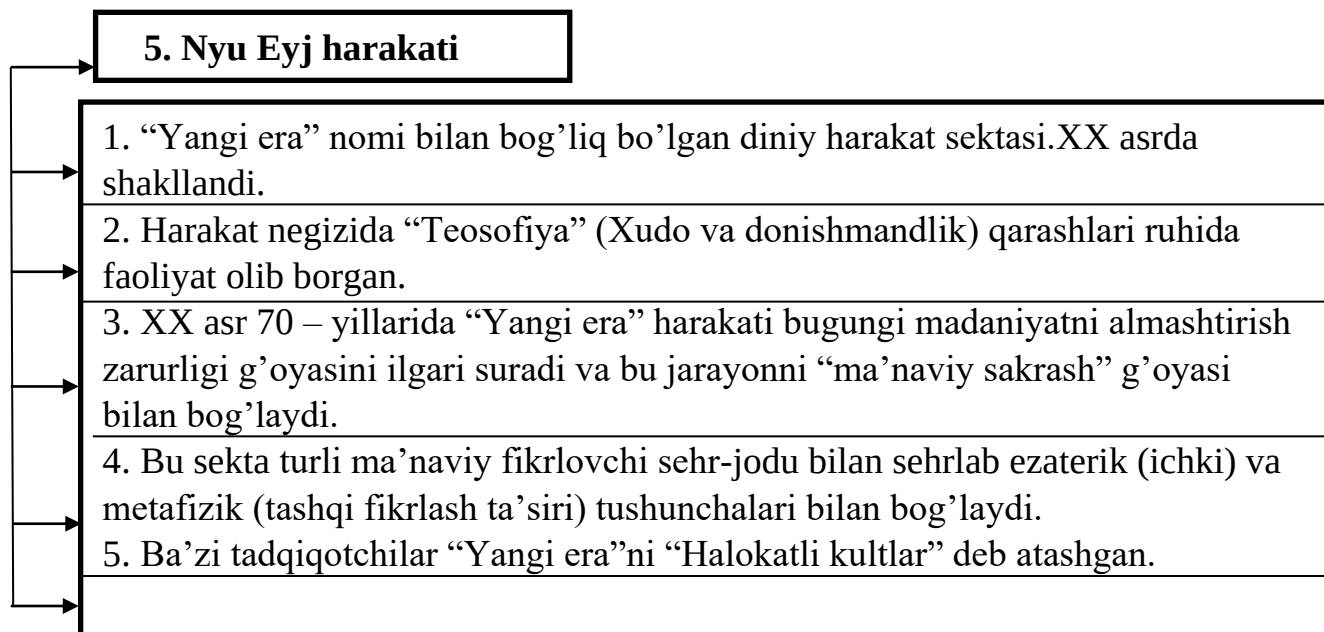
1. Yaponiyada din niqobi ostida yuzaga kelgan, turli vazirliklar ham tuzgan. Rossiyada bir necha o‘n minglab a‘zolari mavjud bo‘lgan xavfli sekta Rossiyadan 800 ming dollarga kimyoviy qurollar sotib olgan
2. Qiyomat qoim bo‘ladigan kun va soatni aytib, odamlarni, sodda xalqni qo‘rqitib bir necha bor tashvishga, vahimaga solgan.
3. Yoshlarni narkotik moddalar iste‘mol qilishga qiziqtirib, o‘rgatib kelgan, keyinchalik missionerlar o‘z muxlislaridan xayri ehson talab qiladilar.
4. Missionerlar Turkistonni injillashtirib, xristianlik diniga kirishni rejalashtirgan.
5. Ana shunday shaxsiy din ixtiro qilgani uchun Seku Asaxare kimyoviy hujum uyushtirib qamaldi, shaxsiy din ixtirochisi Ron Xabbardning farzandlaridan 7 nafari AQSh hukumati, sudi tomonidan uzoq muddatlarga qamaldi. Sud qarori bilan “AUM-Sinrikyo” sektasi taqiqlandi. Qozon shaxrida “Hayot ruhi” sektasi rahbari sudlandi.
6. Ammo bu “AUM-Sinrikyo” sekta a‘zolari Islom davlatlarida o‘z faoliyatini bermalol yuritmoqda

5. **Nyu Eyj harakati** (inliz tilida “yangi asr”, “yangi era”, “yangi yosh” ma’nolarini ifoda etadi) – “yangi yosh”, tom ma’noda “yangi davr” (yangi era) tushunchalari turli voqea-hodisalarning sirli nomi bilan bog‘liq bo‘lib, unda mavjud diniy harakat, tashkilot va oqimlarning g‘oyaviy-mafkuraviy qarashlarini aks ettiradi. Bu harakat XX asrda o‘zining asosiy xususiyatlaridan kelib chiqib shakllangan. Mazkur harakat bugungi kunda “yangi era” ruhida faoliyat yuritmoqda. Harakat negizida “Teosofiya (hudo va donishmandlik) qarashlari”da o‘z aksini topgan. Insonning bevosita ichki tajribasini xudoni anglash usuli sifatida rasmiy cherkov

²⁹ Internet materiallari asosida yozildi. 2018- yil 5- iyun.

aqidalari obro‘-e‘tibordan afzal ko‘radi. “Bruno Groning izdoshlari”da esa mafkuraviy jihatdan ularga yaqinligi va uning birlashuvini anglatadi. Mazkur harakatda tashkilot ya‘zolari bir vaqtning o‘zida tegishli harakat g‘oyalari bilan xayrixoh bo‘lib, bir guruhdan boshqasiga bemalol o‘tishi mumkin. XX asr 70-yillarida G‘arbda bu “yangi era” harakati o‘zining yuksak cho‘qqisiga chiqdi. “Yangi era”ning barcha harakat tarafdorlari “bugungi madaniyatni almashtirish lozim”. Ana Shu “buyuk o‘zgarishlarni faqat yosh “yangi davr” harakati birlashtira oladi. Bo‘lajak yangi yosh madaniyat ancha mukammaldir” deb da’vo qiladi. Bu jarayonni ma’naviy sakrash g‘oyasi bilan bog‘laydi va uni ilgari suradi. Ushbu harakat g‘oyasi insoniyatni rivojlantirishga olib boradi, deyiladi. “Yangi era” harakatining individual guruhlari bu davrni “paqir yoshi” ham deb nomlagan. “Yangi era” harakati muayan ma’rifiy ta’limotlar yoki diniy e’tiqod (mazhab, urf-odati) ning vakili bo‘lmasdan an’anaviy diniy harakatlardan farq qiladi. Turli ma’naviy fikrlovchi sehr-jodu bilan sehrlab ezoterik (ichki) va metafizik (tashqi, mustaqil biryoqlama fikrlovchi) ta’limotlar, amaliyot va tushunchalar bilan bog‘laydi. “Yangi era” harakatida G‘arb va maxsus rus tashkilotlari, birlashmalari ham mavjud bo‘lib, unda Rossiya rivojlangan guruh sifatida qayd etilgan. Ba’zi tadqiqotchilar “yangi era” harakati guruhlarini halokatli “kultlar” deb ham atashgan (internet ma’lumotlaridan foydalanildi).

8.2.5-chizma

8.3. O‘zbekiston Respublikasida faoliyati aniqlangan norasmiy jamoalar

O‘zbekiston Respublikasida faoliyati aniqlangan norasmiy jamoalar quyidagilardan iborat:

1. **“Ma’rifatchilar”** – Farg‘ona viloyatining Toshloq tumani va Samarqand viloyatining Ishtihon tumanida tarqalgan g‘ayriislomiy jamoa. “Ma’rifatchilar” hadislarining islom manbaasi ekanligini inkor etadi; imom va masjidlarining faoliyatini go‘yoki Qur’onda ko‘rsatilmagan deb tan olmaydi; namoz vaqti va tartibini

e’tibordan chetda qoldiradi; Muhammad (s.a.v.) ning islom dini tarqalishidagi o‘rni va ahamiyatini tan olmasdan, uni faqat vahiy olishdagi “vositachi” deb hisoblaydi. Shuningdek, “Ma’rifatchilar” Qur’on oyatlari va namozlarni o‘zbek tilida o‘qib, arab tilida o‘qiganlarni musulmon emas, deb sanaydi. Ular nasha chekishni taqiqlamaydi. Jamoa aqidasi binoan, ma’rifatchilar istalgan vaqtda 2 rakat namoz o‘qiydi, araq ichishni harom hisoblamaydi, faqat Makkadagi “Masjid ul-Haram”da namoz o‘qish kerak, boshqa masjidlarda o‘qish mumkin emas, deb biladi, juma namozi faqat Makka ahliga farz etilgan, mayyitni kafanlash va janoza o‘qish islomda yo‘q amallar deb hisoblaydi.³⁰

Biz muqaddas dinimizni noto‘g‘ri talqin etayotgan va uni niqob qilib, bizni orqaga, o‘rta asrlar hayotiga qaytarishga urinayotgan buzg‘unchi kuchlarga qarshi keskin kurashib keldik va bundan keyin ham qat’iy kurash olib boramiz.

**Shavkat Mirziyoyev,
1-jild, 47-bet, 2017.**

Ko‘p hollarda tahdidlarni keltirib chiqarayotgan asosiy sabablar bilan emas, balki ularning oqibatlariga qarshi kurashish bilan cheklanib qolinmoqda.

**Shavkat Mirziyoyev,
BMT, BA 72-sesiyasida, 2017 yil 19 sentyabr.**

³⁰ Tulepov A. Islom va aqidaparast oqimlar. – T., 2014./ Islom. Ensiklopediya. – T.: “O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi” Davlat ilmiy nashriyoti, 2017. -297-298-betlar.

1. “Ma’rifatchilar” norasmiy jamoasining g’ayriinsoniy g’oyasi

1. “Ma’rifatchilar” harakati 1990 yildan boshlab Farg’ona viloyati Toshloq tumanida faoliyatini boshlagan. Asoschisi Toshloq tumanida 1950 yilda tug’ilgan Bahodir Mamajonov. “Ma’rifat” nomli kitob yozgan.

2. Avval Samarqand viloyatidan bo’lgan shaxslarni o’ziga jalb qilgan. B. Mamajonov 1971 yilda Samarqand viloyati Ishtihon tumanida tug’ilgan Bahridin Omonovni harakatga jalb qilgan. Ishtihon tumanida 20 nafar (20-35 yoshlardagi) shaxslarni o’z atrofiga to’plagan.

3. Asosiy g’oyasi: har bir millat ibodatni o’z tilida qilishi kerak. Shu sabab ular Qur’on va namozni o’zbek tilida o’qiydilar.

4. Masjidlar va imomlar faoliyatini inkor etadi. Faqat Ka’batullohni tan oladilar. Abu Bakr Siddiqdan boshlab barcha xalifalarga (Qur’onni yozma holga keltirgan ulamolarga) nisbatan salbiy munosabatda bo’ladi. Go’yoki Qur’on buzilgan holda tuzilgan deb da’vo qiladi. Hadislarni tan olmaydi.

5. Giyohvand moddalarni qabul qilishni harom hisoblamaydi. Go’yoki Qur’onda keltirilganidek, barcha giyohlar Oллоhga salovot aytib turadilar, deb asos qilib oladi.

6. Tarafdorlari: asosan kam ta’minlangan va tarbiyasi ijtimoiy nosog’lom oila vakillaridan iborat, ularning birortasi ham diniy ma’lumotga ega emas. Farg’ona viloyati Toshloq tumanida tarafdorlari 50 nafarga yaqin, Samarqand viloyati Ishtihon tumanida 20 ga yaqin.

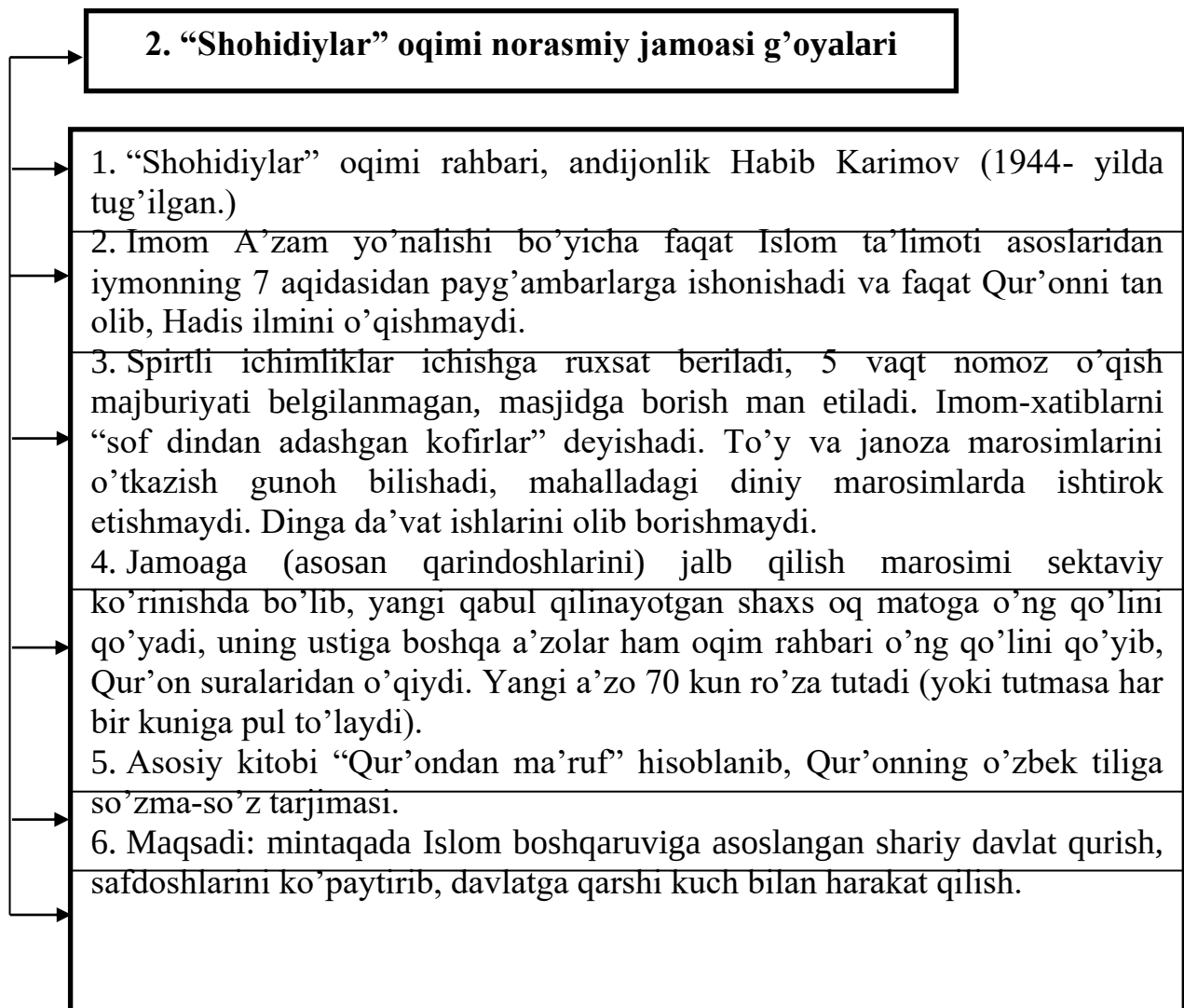
7. Hozirda “ma’rifat” va “nomoz-sig’inish” nomli o’quv qo’llanmalari hamda “Qur’on rost bilan yolg’onni ajratuchi” deb nomlangan suralarning to’liq bo’lmagan yozma tarjimai mavjud.

2. “Shohidiylar” dini oqimi etakchisi 1944 yilda tug’ilgan, Andijon shahrida yashab, do’ppido’zlik bilan Shug’ullanuvchi Habib Karimov hisoblanadi. Ushbu oqimga u 1991 yilda toshkentlik, tatar millatiga mansub “Akif” ismli shaxs orqali jalb qilingan. Bu norasmiy jamoa g’oyalari asosida toshkentlik “Abdurahmon” ismli shaxsdan diniy ta’lim olgan. Bu oqim a’zolari barcha payg’ambarlarni va faqat “Qur’on”ni tan olishadi, boshqa Hadis va adabiyotlarni o’qigmaydi. Oqim a’zolariga ma’lum miqdorda spirtli ichimliklar iste’mol qilishga ruxsat berilgan. Besh mahal nomoz o’qish majburiyati belgilanmagan bo’lib, masjidlarga borish man etiladi va imom-xatiblarni “sof dindand adashganlar”, ya’ni “kofirlar” deb atashadi. Shuningdek, ular to’y va janoza marosimlarni o’tkazishni gunoh hisoblab, mahalla tomonidan o’tkaziladigan diniy marosimlarda umuman ishtirok etishmaydi.

Bu oqim a'zolari aholi orasida da'vat ishlarini olib borishmaydi, oqim safiga faqat yaqin qarindoshlari yoki tanishlarini jalb qilishadi. Jalb qilish marosimi sektaviy ko'rinishda bo'lib, jamoaga yangi qabul qilinayotgan shaxs oq matoga o'ng qo'lini qo'yadi, uning ustiga boshqa a'zolar hamda oqim etakchisi o'ng qo'lini qo'yib, Qur'on suralarini o'qishadi. Yangi qabul qabul qilingan a'zo 70 kun davomida "ro'za" tutadi. Agarda "ro'za" tutish imkoni bo'lmasa, har bir kunga ma'lum bir miqdorda pul to'laydi. Bu "tashkilot", oqimning asosiy kitobi "Qur'ondan ma'ruf" hisoblanib, uni 1923 yilda tug'ilgan, Toshkent viloyati, Zangiota tumani, Nazarbek qishlog'ida yashovchi Qobil Muhammedov tomonidan yozilgan. Mazkur kitob "Qur'on" so'zma-so'z o'zbek tiliga tarjima qilingan.

Oqim a'zolarining asosiy maqsadi Markaziy Osiyo mintaqasida yoki vodiya Islom boshqaruviga asoslangan shariy davlat qurish bo'lib, ushbu maqsadda o'z safdoshlarining sonini ko'paytirgach, kuch bilan Konstitutsion tuzumga qarshi harakat qilish³¹.

8.3.2-chizma

³¹ Internet materiallari asosida tayyorlandi, 2018- yil 4- iyun.

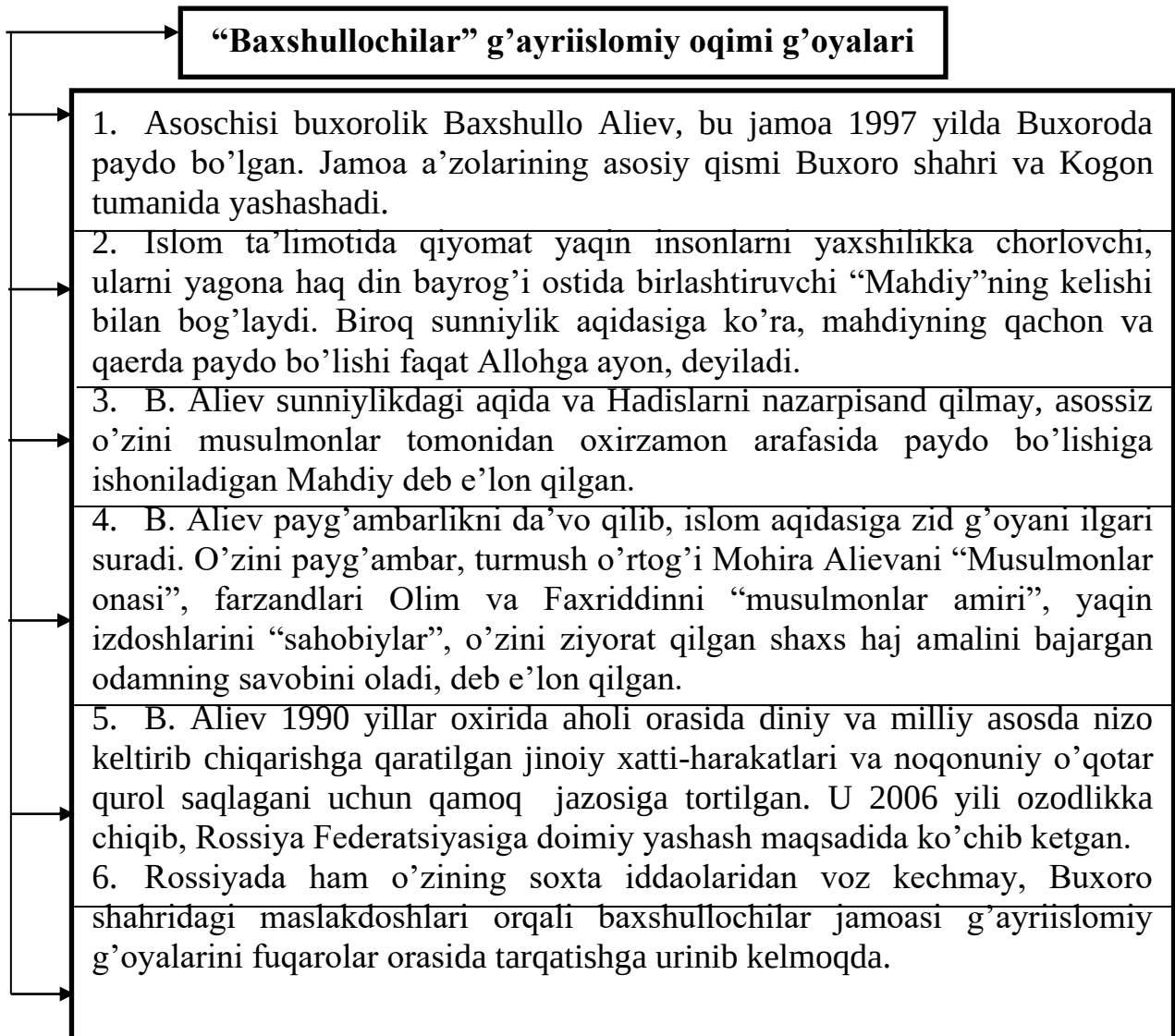
3. “Baxshullochilar” – gʻayrislomiylar mohiyatga ega jamoa. 1997- yil Buxoroda paydo boʻlgan. Asoschisi buxorolik Aliyev Baxshillo Kozimovich. Jamoa aʼzolarining asosiy qismi Buxoro shahri va Kogon tumanida istiqomat qiladi.

“Baxshullochilar” oʻzlarini musulmon deb daʼvo qilsalarda, aslida, ularning diniy-aqidaviy qarashlari asl islom taʼlimotiga tamoman zid. B. Aliyevning Mahdiy kelishi, paygʻambarlik, haj, namoz kabi aqidaviy masalalarga munosabati buni isbotlaydi.

“Biz islom dinidan zoʻravonlik va xunrezlik maqsadlarida foydalanishga urinayotgan kimsalarni keskin qoralaymiz va ular bilan hech qachon murosa qila olmaymiz. Muqaddas dinimizni doimo himoya qilamiz”.

*Shavkat Mirziyoev,
1-jild 30-bet, 2017.*

8.3.3-chizma

Xususan, islom taʼlimotida qiyomat yaqin insonlarni yaxshilikka chorlovchi,

ularni yagona haq din bayrog‘i ostida birlashtiruvchchi “Mahdiy”ning kelishi haqidagi qarashlar mavjud bo‘lib, biroq sunniylik aqidasi ko‘ra Mahdiyning qachon va qaerda paydo bo‘lishi faqat Allohgagina ayon, deyiladi. Hadislarda Mahdiyning imom Hasan avlodidan bo‘lishi va u Muhammad (s.a.v.) sunnatlariga amal qilishi qayd etilgan. Ammo B. Aliyev aqida va hadislarni nazar pisand qilmay, asossiz ravishda o‘zini musulmonlar tamonidan oxirzamon arafasida paydo bo‘lishiga ishoniladigan Mahdiy deb e‘lon qilgan. Bundan tashqari, B. Aliyev payg‘ambarlikni ham da‘vo qilib, islomning bu boradagi aqidasi zid g‘oyani ilgari surgan. U yonatrofdagilarga o‘zini payg‘ambar, turmush o‘rtog‘i Mohira Aliyevani “musulmonlar onasi”, farzandlari Olim va Faxriddin “musulmonlar amiri”, yaqin izdoshlarini “sahobiylar”, o‘zini ziyorat etgan shaxs haj amalini bajargan odamning savobini oladi, deb e‘lon qilgan. Vaholanki, Qur‘oni karimda Muhammad (s.a.v.) “payg‘ambarlarning muhridir” deya qayd etilgan.

B. Aliyev 1990- yil oxirida aholi orasida diniy va milliy asosda nizo keltirib chiqarishga qaratilgan jinoiy xatti-harakatlar sodir etgani va noqonuniy tarzda o‘qotar qurol saqlagani uchun qamoq jazosiga tortilgan. U 2006- yili ozodlikka chiqqach, Rossiya Federatsiyasiga doimiy yashash maqsadida ko‘chib ketgan. Biroq u erda ham o‘zining soxta iddaolaridan voz kechmay, Buxoro shahridagi maslakdoshlari orqali BaxShullochilar jamoasi g‘oyalarini fuqarolarimiz orasida tarqatishga urinib kelmoqda³².

³². Islom Ensiklopediya. – T.: “O‘zbekiston” milliy ensiklopediyasi Davlat ilmiy nashriyoti, 2017. – 95-96-betlar.

9-bob. KIBERMAKONDA DIN OMILI

9.1. Kibermakon va din.

9.2. Ijtimoiy tarmoqlarning yoshlarga ta'siri.

9.3. Global tarmoqdagi g'oyaviy xurujlar oldini olish.

9.1.Kibermakon va din

Kibermakon tushunchasi. Bu tushuncha yozuvchi Uilam Gibson tomonidan 1984- yili "Kibermakon" deb nomlangan trilogiyaning birinchi romani "Neyromant" chop etilishi bilan bog'liq. U dunyoning barcha kompyuterlaridagi elektron ma'lumotlar aylanib yuradigan virtual makonni ta'riflaydi³³.

Kibermakon – bir-biridan uzoqda joylashgan kompyuter terminallardagi individlarning o'zaro ta'siriga kirishishi uchun imkon beradigan elektron tarmoqlardir.

Kibermakon kompyuter tarmoqlari orqali amalga oshiriladigan muloqot maydonini ifodalovchi voqelik sifatida 1990- yildan boshlab keng miqyosida rivojlanib, takomillashib kelmoqda

Keyinchalik, Gibsonning 1990- yilda yozib tugatgan «Neuromancer» («Asabli manzaralar tasvirlovchisi», «Nervo-sochinitel») nomli texno-utopik fantastik trilogiyasida qo'llagan. Bu asardagi kibermakon tushunchasi millionlab odamlarning jamoaviy sarob, xayolparastlikning o'ziga xos ko'rinishi sifatida tasvirlangan. Bu erda jamoaviy sarob yoki xayolparastlik inson ongida sub'ektiv psixologik holat sifatida namoyon bo'ladi.

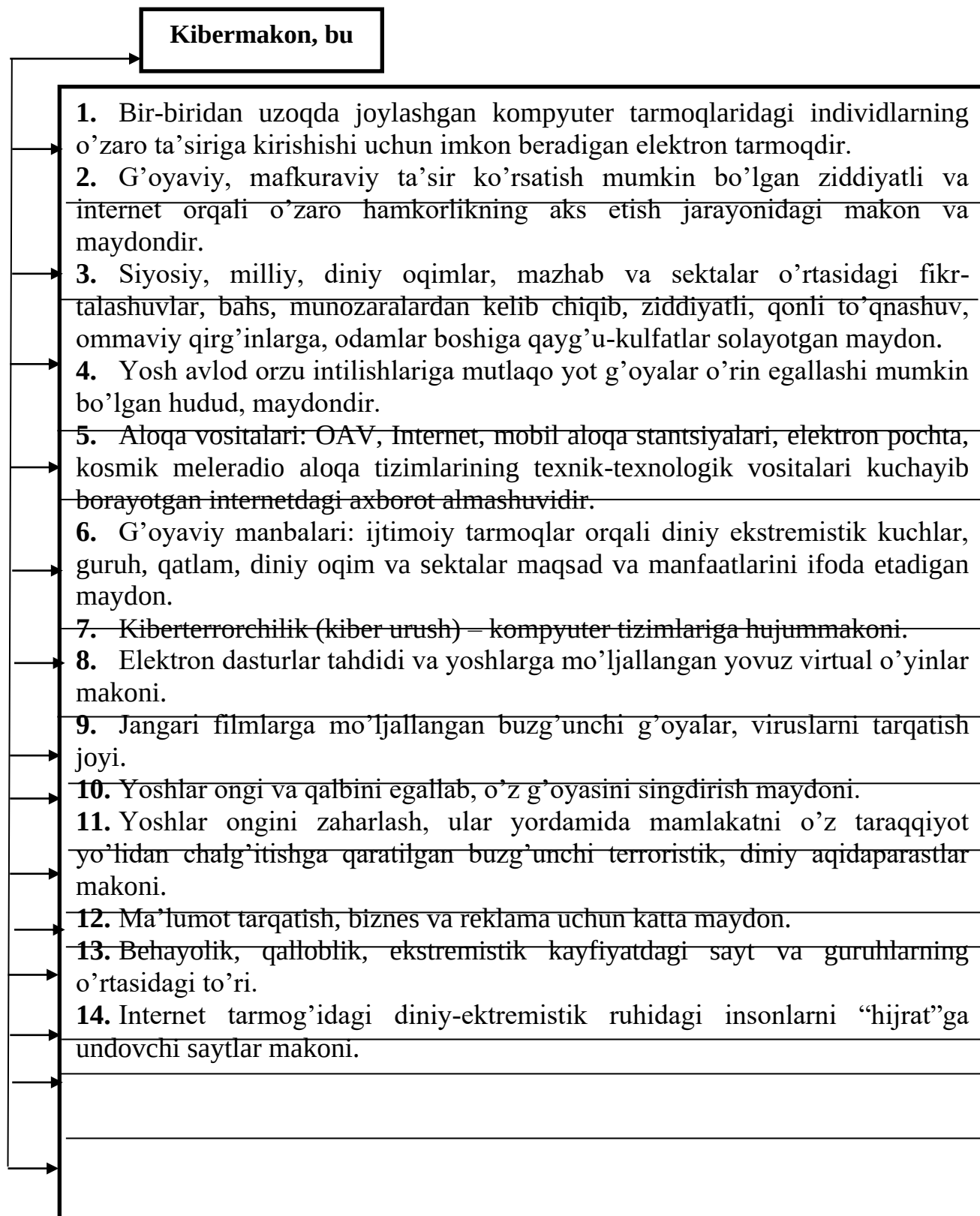
Ijtimoiy nuqtai-nazardan kibermakon deganda kompyuter tarmog'i orqali bir-biri bilan bog'langan va bir vaqtning o'zida turli geografik nuqtada kesiShuvchi har qanday mavjud kompyuterning grafik sifatidagi ma'lumotlariga o'ralashib qolgan kishilar jamoasi tushuniladi.

Ayniqsa, xalqaro terrorizm, ekstremizm, narkotrafik, diniy qarama-qarshilik, noqonuniy migratsiya, odam savdosi, ekologik muammolar, ayrim mintaqalarga iqtisodiy nochorlik, ishsizlik, qashshoqlik kuchayib borayotgani butun insoniyatni qattiq xavotirga solmoqda.

*Shavkat Mirziyoyev,
1-jild, 473-bet, 2017.*

³³Axborot – kommunikatsiya texnologiyalari izoxli lug'ati. – T.: BMTTDning O'zbekistondagi vakolatxonasi, 2010. – 107-bet.

9.1.1-chizma

Hozirgi davrda fan, texnika va asosan kompyuter taraqqiyoti mahsuli bo'lgan kibermakon va uning boshqaruvchi qiyofasi «superkorporatsiya» texnologiyalarning

insoniylikdan begonalashuvi natijasida din niqobidagi ijtimoiy va madaniy buzg'unchilikni sodir etishga bo'lgan urinishlar tobora kuchayib bormoqda. Jumladan, bugungi kunda kibernetiklik tuzilmalari o'z g'arazli maqsadlari yo'lida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan keng foydalanishga urinmoqda.

«Taassufki, ba'zan islom dini va diniy aqidaparastlik tushunchalarini bir-biridan farqlay olmaslik yoki g'arazli maqsadda ularni teng qo'yish kabi holatlar ham ko'zga tashlanmoqda. Shu bilan birga, islom dinini niqob qilib, manfur ishlarni amalga oshirayotgan mutaassib kuchlar hali ongi shakllanib ulgurmagan, tajribasiz, g'o'r yoshlarni o'z tuzog'iga ilintirib, bosh-ko'zini aylantirib, ulardan o'zining nopok maqsadlari yo'lida foydalanmoqda. Bunday nojo'ya harakatlar avvalo muqaddas dinimizning sha'niga dog' bo'lishini, oxir-oqibatda esa ma'naviy hayotimizga salbiy ta'sir ko'rsatishini barchamiz chuqur anglab olishimiz va Shundan xulosa chiqarishimiz zarur» (I. A. Karimov).

Shu boisdan ham 2018 yil 16 aprelda O'zbekiston Prezidentining "Diniy-ma'rifiy soha faoliyatini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi farmonida qayd etilganidek, "dinni zo'ravonlik va qon to'kish bilan bir qatorda qo'yadigan buzg'unchi yot g'oyalarning asl mohiyati va maqsadlari haqida aholining, ayniqsa, yoshlarning xabardorlik darajasini oshirish" belgilab berildi.

"Axborot asri" deb atalayotgan hozirgi zamonda ma'lumot olish va axborot almashishning qulay vositasi internetdir. Biroq bu tarmoqda hamma narsa aralash-quralash: oq bilan qora, ezgulik bilan yovuzlik. Ma'lumot tarqatish, biznes va reklama uchun katta maydonga aylangan global tarmoqni nazorat qilishning umuman imkoni yo'q. Shuning uchun ham "o'rgimchak to'ri"da buzg'unchi g'oyalar targ'iboti va terrorga chaqiriqlar juda ko'p uchraydi.

"O'rgimchak to'ri"da aqidaparastlikni targ'ib qiluvchi saytlar tobora ko'payib bormoqda. Bunday tahlikali zamonda yoshlarimizga faqat "uz" domenidagi saytlardan foydalanishni tavsiya qilish maqsadga muvofiq. Agar boshqa domendagi veb-saytlardan foydalanishga ehtiyoj sezilsa, ma'lumot olishda hushyorlik va ehtiyotkorlik lozimligini ta'kidlab o'tmoqchimiz. Bizning aqidamizga, mazhabimizga zid bo'lgan saytlardan uzoq bo'lish zarur. Zero, ehtiyotsizlik bilan ko'r-ko'rona olingan ma'lumotlar kishini adashtirib qo'yishi aniq. Shunday ekan, mamlakatlar barqarorligiga tahdid soladigan, xunrezlik, behayolik, qalloblik, ekstremistik kayfiyatdagi sayt va guruhlarini "o'rgimchak to'ri"ning zulmatdagi shakliga qiyoslash mumkin.

Ma'lumotlarga qaraganda, bugungi kunda qariyb 5 milliard qurilma butunjahon "o'rgimchak to'ri"ga ulangan. YAQin 5 yil ichida ularning soni 20 milliardga etishi kutilayotir ("Xalq so'zi", 2018 yil 9 may).

Kundan-kun internetdan foydalanish imkoniyatlari ko'plab insonlarning "og'irini engil qilayotgani" sir emas. Afsuski, terrorist va buzg'unchi ham. Ular internetni o'zlarining g'oyaviy qurollariga aylantirib olishdi. Avvallari o'zlarining manfur g'oyalarini urush, qurol yoki shu kabi vositalar orqali insonlarga singdirishgan bo'lsa, bugunga kelib, internet orqali bir necha daqiqada minglab insonlarni o'z qarmoqlariga ilintirmoqdalar. Ular insonlar ongini yolg'on axborotlar, soxta iddaolar orqali egallab kelmoqdalar.

Internet tarmog'ida diniy-ekstremistik ruhdagi saytlar faoliyat yuritmoqdaki, ular insonlarni "jihad" qilishga, o'z yurtidan "hijrat" qilib chiqib ketishga chaqirib, muqaddas islom dini niqobi ostida o'zlarining manfur niyatlarini amalga oshirmoqdalar. Ularning maqsadi din yo'lida xizmat emas balki dunyoviy manfaatga erishishdir. Hali tafakkuri shakllanmagan, ilmi va tajribasi etarli bo'lmagan yoshlar bunday saytlarga kirib qolib, ularning aldoviga uchib, oxir-oqibat ota-onasi, yaqinlari hamda Vataniga xiyonat qilmoqda, xalqining la'natiga uchramoqda.

Din (arab – mulk, hisob, jazo, tadbir, bo'ysunish, itoat qilish, ibodat, parhez, yo'l tutish, odam qilish, e'tiqod qilish va boshqalar) – Xudo yoki xudolar, g'ayritabiiy borligiga ishonish. Qur'onda din so'zi turli ma'nolarda 100 dan ortiq martabada ishlatilgan bo'lib, o'sha ma'nolarning hammasi ayni vaqtda din atamasida ham o'z aksini topgan. **Imom Buxoriy ta'rifiga ko'ra, din – iymon, islom, ehson yig'indisidan iborat.** Din tushunchasini sharhlashda bu uchlikni saqlab qolgan holda hanafiylar iymonning ahamiyatiga urg'u beradilar. Demak, xulosa qilsak:

1. **Telekommunikatsion texnologiyalarning ixtiro qilinishi** dunyoning turli qismlari o'rtasida bir zumda aloqa o'rnatish imkonini beradi. Transport sohasidagi qo'lga kiritilgan yutuqlar davlatlar o'rtasida muntazam ravishda va jadal sur'atda tovarlar almashinuvini yo'lga qo'yish imkonini beradi. Mana shu yangiliklar tevaragida nodavlat tuzilmalar paydo bo'ldi – bular halqaro hamkorlik qilish va kommunikatsiyani talab etuvchi jarayonlarga xizmat ko'rsatish bilan bog'liq bo'lgan tashkilotlardir.

2. **Insoniyatning yagona dunyoda yashayotganligi** – bu ma'lum darajada ommaviy axborot vositalari va kommunikatsiyalar orqali olib borilayotgan xalqaro faoliyatning natijasi xisoblanadi. Televizion yangiliklar dasturi xalqaro timsollarning butun bir mazaikasini tashkil etadi. Natijada jahon informatsion tartibi, yangi axborot mahsulotlarini tayyorlash, tarqatish va ishlatishning xalqaro sistemasi vujudga keldi. Mana Shu xalqaro axborot sistemasida industrial mamlakatlar etakchi o'rinni egallayotganligini hisobga olib, ko'pchilik kishilar uchunchi dunyo mamlakatlari imperialistik ekspansiyaning yangi shakli – ommaviy axborot vositalari kibermakonda terrorizm uchun ob'ektga aylanib qolmoqdalar deb xisoblaydilar.

3. **Din u yoki bu darajada ishtirok etmagan jamiyatni topish qiyin**, biroq turli madaniyatlarda diniy e'tiqod va marosimlar bir-biridan jiddiy farq qiladi. Barcha dinlarga ehtirom hissini uyg'otuvchi va dindorlar qavmi ishtirok etadigan diniy marosimlar bilan bog'liq ramzlar to'plami mavjud.

4. **Insoniyat tarixiga eng kuchli ta'sir o'tkazgan uchta monoteistik din** (ya'ni, yagona xudo mavjud degan dinlar) – yahudiylik, nasroniylik va islomdan iborat. Poleteizm (ko'pxudolik) ko'pincha boshqa dinlarda uchraydi. Ayrim dinlarda, masalan, konfutsiylikda xudolar va ilohiy mavjudodlar umuman yo'q.

5. **Din hozirgi dunyoda o'zining har xil ko'rinishlarini namoyon qilishni davom ettirmoqda.** Din jamiyatda qanday konservativ kuch sifatida namoyon bo'lsa, u inqilobiy kuch sifatida ham Shunday namoyon bo'ladi.

9.2. Ijtimoiy tarmoqlarning yoshlarga ta'siri

1. Kiberterrorchilik.

Kiberterrorizm (kiber urush) – kompyuter tizimlariga hujum. Bu hodisa 1990 yillarda birinchi marta sodir etilib, maqsadi – tashkilotlardagi barcha hujjatlar kompyuterda saqlanganligini hisobga olib, ularning faoliyatida uzilish hosil bo'lsa, **ikkinchidan**, birdan-bir muhim axborotlarni yo'qotish hisoblanadi. Masalan, 1997- yil avgustda kiber guruhlar “Qora tigrli Internet” nomli Shri Lanka davlatining elektr pochta-siga hujum qilganlar, 1998 yil may oyida xakerlar hindlarning yadroni sinab ko'rishiga qarshilik qilib, Badha shahridagi hind atom tadqiqotlari markazining kompyuterdagi qayd daftarchisini ham elektron pochta-sini yo'q qilishgan. (“Xalq so'zi”, 2004, №3, 17-19-betlar).

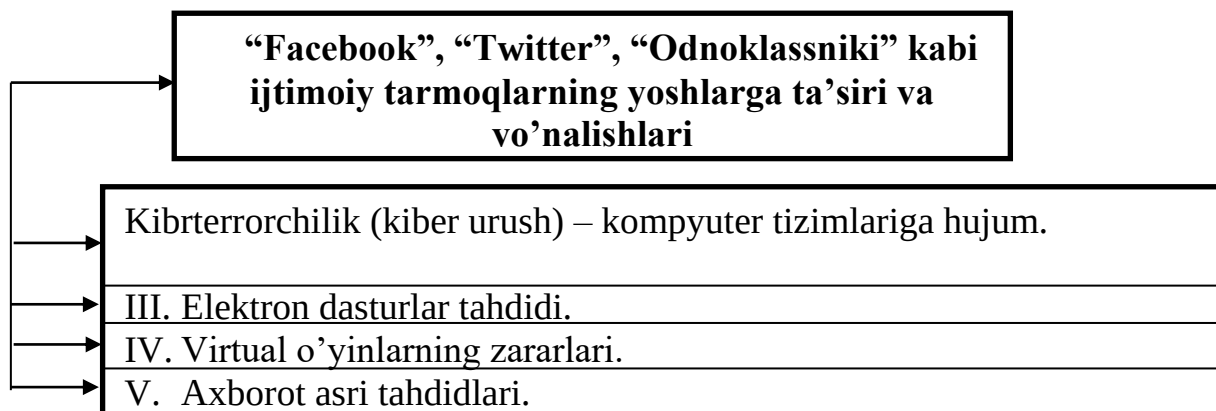
Ma'lumki, yosh avlod tarbiyasi hamma zamonlarda ham muhim va dolzarb ahamiyatga egabo'lib kelgan. Ammo biz yashayotgan XXI asrda bu masala haqiqatan ham hayot-mamot masalasiga aylanib bormoqda.

*Shavkat Mirziyoyev,
1-jild, 504-505-betlar, 2017.*

Ijtimoiy tarmoqlar, ayniqsa, o'smir yoshlarga ma'naviy va psixologik jihatdan salbiy ta'sir etadi, chunki aynan o'tish davridagi o'smirlarda turli axboriy xurujlar natijasida og'uvchanlik kuchli bo'lishi kuzatiladi. Ijtimoiy tarmoqlarga qaramlik natijasida o'smirlarda, hatto voyaga etgan insonlarda ham jamiyatdan uzoqlashish, virtuallikka moyillik ustunligi, asabiylik vujudga keladi.

Eng yomoni, hozirgi kunda yoshlarning 90 foizi asosiy axborot manbai sifatida internetga murojaat qiladi. Ayni paytda tizimda o'z joniga qasd qilishning oson yo'llarini targ'ib qiluvchi 9 ming, behayo mazmundagi 4 mingdan ziyod saytlar mavjud 49 foiz kompyuter o'yinlari zo'ravonlik va yovuzlikni targ'ib qilayotir.

9.2.1-chizma

So'nggi yillarda terroristik tashkilotlar g'oyalarini targ'ib-tashviq qilishga qaratilgan veb-saytlarning soni bir necha barovarga oshdi. Xususan, 10 yil avval bunday saytlar soni 20 ta bo'lsa, bugungi kunda dunyoda terroristlar foydalanadigan 5000 dan ortiq internet saytlari mavjud bo'lib, ularga xizmat ko'rsatuvchi portallar

soni ortib bormoqda. Xalqaro ijtimoiy so'rov tashkilotlari tomonidan o'tkazilgan tadqiqotlarga ko'ra, ayni kunda dunyo bo'yicha bir milliarddan ortiq kishi internetdan foydalanadi. Ularning 10 foizi voyaga etmagan yoshlar deb hisoblansa, g'arazli maqsadni ko'zlagan ijtimoiy tarmoqlar xavfining qanchalik yuqori ekanligini tasavvur qilish mumkin. Shu bois, yoshlarimizda jamiyatimizga yot bo'lgan g'oyalarga nisbatan mafkuraviy immunitetni shakllantirishda farzandlarimizni yoshlikdan buyuk allomalarimiz hayotlari, odob-ahloqlari va ilmiy meroslari, xalqimizning milliy ma'naviyati, oilalarimizda amal qilinadigan tartib-qoidalarga, ota-onaga hurmat ruhi asosida tarbiyalash, oilani muqaddas qo'rg'on ekanligini ongiga singdirish muhim ahamiyatga egadir. Zero, har qaysi davlatning yoshlari uning ertangi kunini, taqdirini belgilovchi kuch bo'lib sanaladi.

Internetda, terrorchilik va boshqa buzg'unchiliklarni targ'ib qiluvchi veb-saytlar, ijtimoiy tarmoqdagi guruhlar soni kun sayin ko'paymoqda. Bu holat dunyoqarashi shakllanmagan va g'o'r yoshlarning sog'lom e'tiqodini, ongu Shuurini zaharlamogda.

G'alamislarning internet orqali hujumlari asosan yoshlarga qaratilgan bo'lib, ular o'smirlar uchun qiziqarli bo'lgan vositalardan ustalik bilan foydalanishmogda. Jumladan, yoshlarning qiziqishiga qarab, ularni turli videolavhalar va fotosuratlarini tomosha qilishga jalb etish orqali yoki tashqi ko'rinishidan go'yoki o'yin, texnika, sportga doir bo'lsa-da, lekin ichki sahifalarida faqat buzg'unchilikni singdiruvchi veb-jurnallarni taqdim etmogda. Afsuski, internet tarmog'ida qora quzg'un kabi o'rnashib, yurtimiz yutuqlarini ko'ra olmayotgan yovuz kuchlarning nosog'lom bo'hton va g'iybat bilan to'lib-toshgan ma'lumotlarni ayrim yoshlar o'qib, ba'zan ularga hamfikir bo'lib, adashib ketayotganlari achinarli holatdir.

E'tiborlisi, dunyo bo'yicha internetdan eng ko'p foydalanuvchilar aynan 21 dan 30 yoshgacha bo'lgan yoshlar hisoblanadi. **Mamlakatimizda 2007 yilda internetdan foydalanuvchilar soni** (mobil internet foydalanuvchilari bilan qo'shib hisoblaganda) bir millionni tashkil etgan bo'lsa, 2017 yil yakunida bu ko'rsatkich **o'n uch millionga etdi**.

Kiber terroristlar o'zlarining g'oya, maqsad, vazifalarini tarqatishda Internetdan keng foydalanishmogda. Muayyan mafkuraviy poligonlarning muttasil tarqatilayotgan axborotlardagi yovuz va zararli g'oyalar oqimi, teleekranlar orqali doimiy namoyish etiladigan jangari filmlar, bolalarga mo'ljallangan buzg'unchi g'oyalar asosida ishlangan o'yinlar, kompyuter tarmoqlari dasturlarini ishdan chiqaradigan "virus"larni tarqatish bunga misol bo'la oladi³⁴. Bunda, asosan, Internet ijtimoiy tarmog'i etakchi rolni o'ynamoqda. Ma'lumotlarga ko'ra, bugungi kunda (2017- y. Yer yuzida 2,1 mlrd. Kishi internetdan foydalanadi. Uning 44 foizini Osiyo mintaqasidagi yashovchilar tashkil etadi. Umumiy ko'rsatkichning yarmidan ko'pi 25 yoshgacha bo'lganlardan iborat.

Ma'lumotlarga ko'ra, bugun mamlakatimizda 1032 ta internet kafe, 939 ta internet provayder, 187 ta davlat axborot resursi, "Ziyonet" yoshlar axborot portali, 1026 ta axborot-kutubxona muassasasi faoliyat yuritmogda. "Google"(Gugl) kompaniyasi tahlillariga ko'ra, bugun (2017) O'zbekiston bo'yicha xorijda

³⁴Falsafa asoslari. – T.: "O'zbekiston", 2005. – 363-364-betlar.

ro'yxatdan o'tgan internetdagi ijtimoiy tarmoqlardan foydalanuvchilar 350 ming nafarga yaqinini tashkil qilmoqda. Afsuski, "Doira.uz", "Vsetut.uz", "Sinf-dosh.uz", "Muloqot.uz" kabi milliy domenda ro'yxatga olingan saytlardan foydalanuvchilar jamlansa ham yuqoridagi miqdorga etmaydi.

II. Elektron dasturlar tahdidlari. Keyingi yillarda yovuz va g'arazli guruhlar ijtimoiy tarmoqlardan o'zlarining vahshiyona maqsadlarini amalga oshirishda foydalanishayotgani ko'pchilikni tashvishga solmoqda. Jumladan, hozirgi paytda "Siniy kit", "Tixiy dom", "More kitob", "Razbudi menya v 4:20" singari guruhlar ochilib, o'smirlarni o'z ichiga torta boshladi. Bunday guruhlariga a'zo bo'lib kirganlar guruh boshliqlarining vazifalarini bosqichma-bosqich bajarishgani sari shartlar vahshiylashib boraveradi. YA'ni, bormoqlarga igna sanchish, o'z terisini tilish, 2-3 metr balandlikdan sakrash, mashinalar tez-tez qatnayotgan yo'llardan yugurib o'tish, vena tomirlarini kesish, kit rasmini badanga qonatib chizish va xokazolar. Bora-bora zombiga aylanib qolgan o'smir o'z joniga qasd etadi va o'yinni "Qaxramonlar"cha yakunlaydi. Bunday fojeali holatlar ayrim MDX davlatlarida, ayniqsa, Rossiya va Qozog'istonda bot-bot takrorlanayotganidan matbuot bong urmoqda.

Qozog'iston ichki ishlar vaziri K. Qasimov bayonotiga ko'ra, 2017- yilning yanvar, fevral oylarida Qozog'istonda 63 ta "o'lim guruhlariga" jalb etish va 15 nafar bolaning o'z sog'lig'iga shikast etkazishi holatlari aniqlangan³⁵.

OAV "o'lim guruhlariga" deb nom olgan bunday guruhlar, odatda, ijtimoiy tarmoqlar orqali, asosan, maktab yoshidagi bolalarni jalb qiladi. Guruhlar tajribali psixologlar tomonidan boshqarib boriladi. Qozog'istonda faoliyat yuritgan ana shunday guruhlardan ikkitasining nomini keltirish mumkin. "Ko'k kit" va "Tinch uy". Ushbu guruhlar o'z faoliyatini o'yin sifatida olib borgan. Guruh a'zolari turli topshiriqlarni bajarib, uni videoga olishi va guruhda namoyish qilishi kerak bo'lgan. Masalan, badaniga pichoq yordamida turli tasvirlar chizish yoki ketayotgan avtomobil oldidan so'nggi damda yugirib o'tish kabi... Bu o'yinlarda "topshiriqlar" bosqichma-bosqich murakkablashib boradi va eng oxirgi topshiriq o'z joniga qasd qilish bo'ladi. Topshiriqni bajarishdan bosh tortgan bolalarni esa ularning oila a'zolarini o'ldirish bilan qo'rqitishadi. Qozog'iston vaziri (IIB) xabariga ko'ra, "o'lim guruhlariga" bilan kurashishda ma'lum qiyinchiliklar bor. Unga guruh boshlovchilarining ko'pi chet elda turib, faoliyat yuritmoqda.

2016- yili Qozog'iston huquqni saqlash organlari tomonidan ushbu kabi jinoyatlar uchun 44 ta jinoiy ish qo'zg'otilgan, 16 nafar bola qurbon bo'lgan. OAV ma'lumotlariga qaraganda, 2016- yilda Rossiyada 720 nafar, Qirg'istonda 95 nafar va Qozog'istonda 33 nafar o'smir shu o'yin tufayli o'z joniga qasd qilgan. Laykparast avlod afsuski, o'z taqdirini o'zgalar qo'liga topshirishi, o'zgalarning fikri bilan harakat qilishi bugungi yoshlar virtual olamdan mehr izlamoqda, virtual olamdagilarning fikriga qarab, ish tutmoqda.

Ma'naviyatni, qalbni qirg'in qilishdan jismoniy qirg'in qilishga o'tdi. Boshqacha aytganda, Internet ijtimoiy tarmoqlardagi yuqoridagi guruhlarining terrorchilardan, ommaviy qirg'in qurolidan farqi qolmayapti.

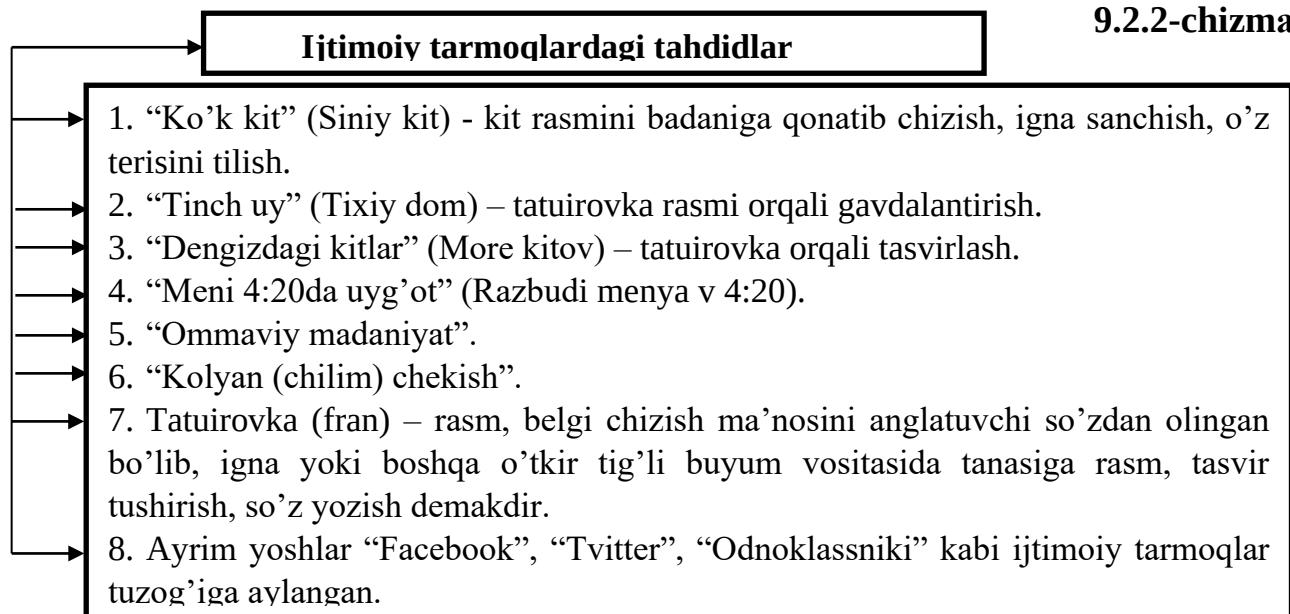
³⁵Ilmiy-texnik taraqqiyot va "ommaviy madaniyat". – T.: "Navro'z", 2017. – 61-bet.

Antiq afsonalarda Pandora qutisi haqida bir rivoyat bor. Ayol erining uyidan g'alati bir qutini topib oladi. U biladiki, bu qutining ichida yovuz bir kuch bor, xavf bor. Ammo ayolning qiziqishi taqiqdan ustun kelib, chiday olmay qopqog'ini ochadi. Qutidan turli balo va ofat uchib chiqib, butun dunyoga tarqab ketadi. Bu insoniyatni ogohlantirish – dunyoni o'rganish uchun o'ylanmasdan bosilgan qadam – oxir-oqibat fojiaga olib kelishiga ishora. Ijtimoiy tarmoqdagi yovuz guruhlar haqidagi xavotirimiz o'sha afsonaning aynan o'zi deyish mumkin.

Internet okeanidagi “Ko'k kit”ga tashlangan qarmoqqa nega aynan o'smirlar ilinayapti? Chunki o'smirlar: **Birinchidan**, qahramonlik qilib dunyoni hayratga solishga, mo'jiza ko'rsatishga, o'zining hammadan ustun ekanligini isbotlashga moyil bo'lgan fasl. **Ikkinchidan**, or-nomus tuyg'usi toza va kuchli, toshning tagida chayon borligini mulohaza qilmaydigan fasl. **Uchinchidan**, ishonuvchan, birinchi eshitgan ma'lumotni haqiqat deb qabul qiladigan, qisqasi inson bo'lib shakllangan fasl. Keyin uni o'zgartirib bo'lmaydi³⁶. Ijtimoiy tarmoq ortida o'tirgan yovuz kuchlar bu faslning ruhiy holatini juda yaxshi bilishadi. Nima qilmoq kerak?

Ma'lumki, tabiatdagi har bir narsani Xudo himoya qobig'i bilan yaratgan. Oddiy mevadan tortib Yer sharidagi barchasida himoya qobig'i bor.

9.2.2-chizma

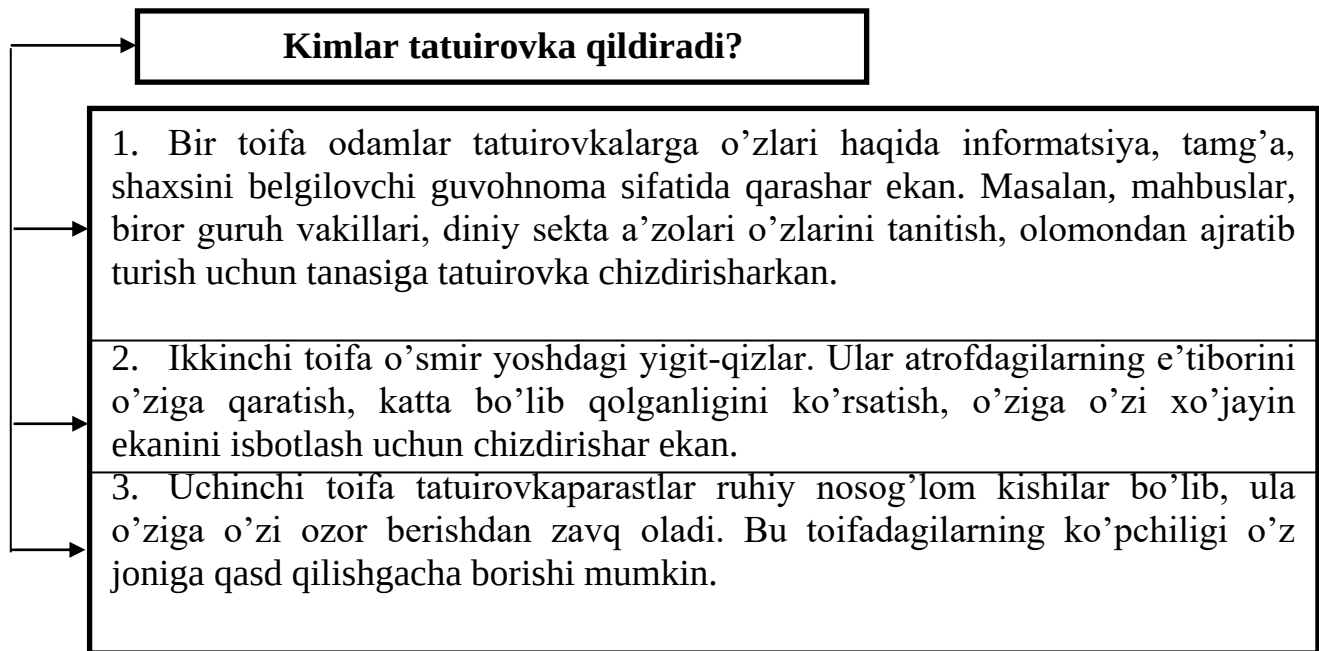
O'tkazilgan tadqiqotlar Shuni ko'rsatadiki, aksariyat tatuaj ishqibozlari vaqt o'tgan sari undan forig' bo'lishni istaydi. Bu san'at emas vahshiylikdir. **Tatuirovka** feodalizm davrida qo'llar uchun tamg'a sifatida qo'llangan. V asrda misrlik ayollar ham qosh va qovoqlarni tabiiy bo'yoq bilan bo'yab yurishgan. Buning uchun bambuk cho'plaridan foydalanishgan. Ularning yuzi, labi, ko'zlarining atrofiga chizilgan chiziqlarga tatuirovka chizdirishgan. Ularning yuzi, labi, ko'zlarining atrofida chizilgan chiziqlarga qarab oilasi va nechta farzandi borligini bilishgan. Bugungi kunda tabiiy chiroy o'rnini borgan sari sun'iylik zabt etayapti. Permanent, ya'ni doimiy makiyaj, qosh, ko'z, labni tatuaj qilish ko'p davlatlar qatori mamlakatimizda

³⁶ Saidov Ibrohim. Ijtimoiy tarmoqlardagi yangi xavf/Ilmiy texnik taraqqiyot va “ommaviy madaniyat”. – T.:”Navro`z”, 2017. – 61-63-betlar.

ham so‘nggi yillarda urfga aylandi. Go‘zallik salonlarining har uchtasidan biri peshtoqida “tatuaj qilamiz” degan yovuzga ko‘zingiz tushadi. Tatuaj qildirishning narxi 300 mingdan 500 ming so‘mgacha, hajmi bo‘yoqning sifatiga qarab oshib boraveradi.

Tatuaj va tatirovkalar g‘arb mamlakatlarida keng urf bo‘lgan, afsuski bugungi kunda bizda ham ommalashayapti.

9.2.3-chizma

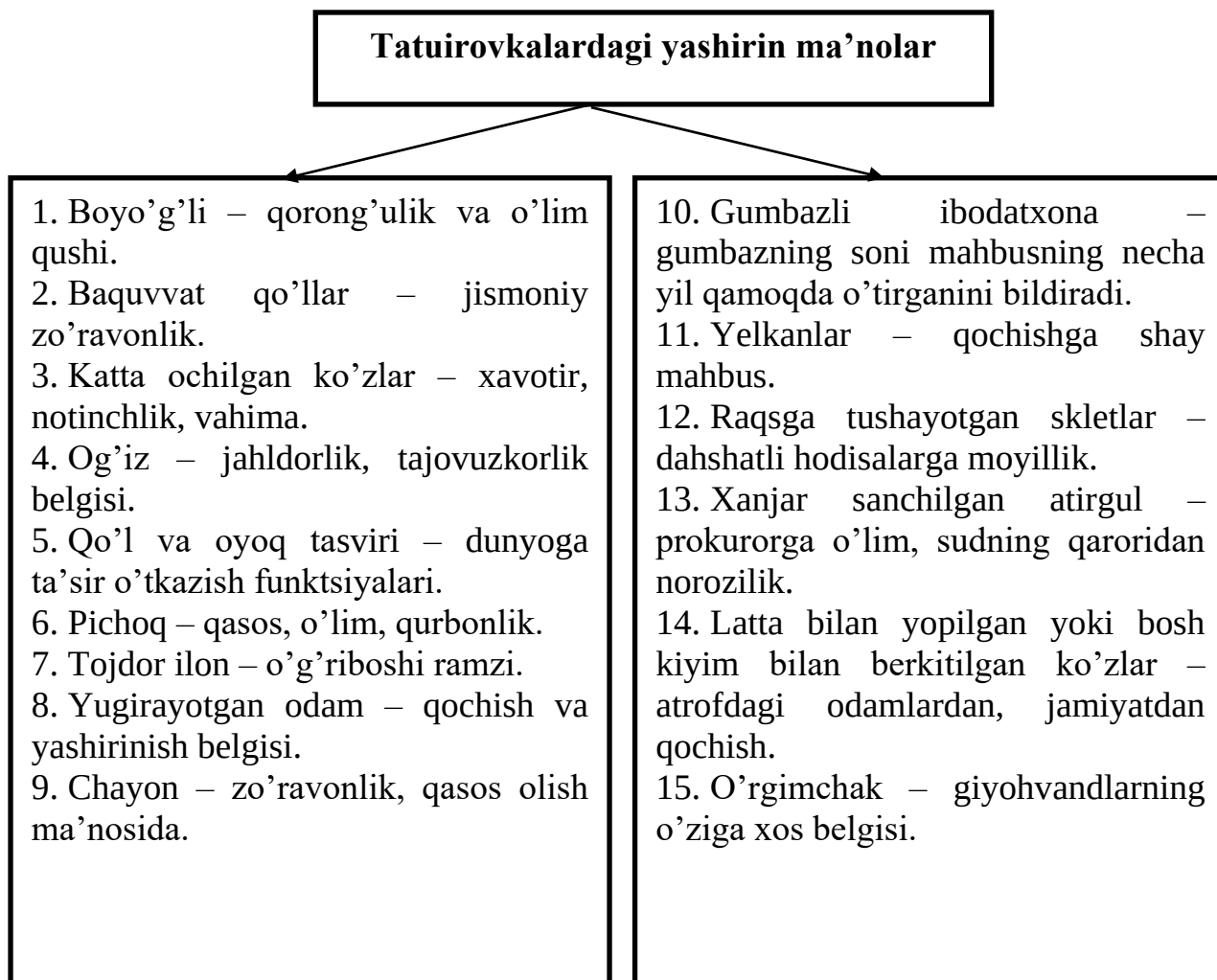

Tatuirovkalar turli ramzlar, ma‘nolarni anglatib, diniy belgilar, turli tashkilot va klublarning emblemalari, bayroq, gul, qush, hayvonlar, turli yozuvlar ko‘rinishida bo‘lishi mumkin. Tatuirovkalar ma‘no jihatidan jinoyat olamiga oid, harbiy etnik, mahbuslarga chiziladigan, diniy sektalarga xos bo‘ladi.

Keyinga vaqtlarda tanani suratlar bilan “bezash” estrada qo‘shiqchilari, futbolchilar orasida ham ommalashib ketdi. Masalan, farzandlarimizning eng sevimli megayulduzi, millionlab muxlislarga ega Leonel Messining tanasida beshta turli ma‘no-mazmunlardagi tatuirovkalar mavjud yoki futbol afsonasi Diego Maradonna, Zlotan Ibragimovich, Serxio Ramos, Runi O‘ein kabi mashhur futbolchilarning tanasida ham ko‘plab tatuirovkalar mavjud.

Tatuirovka, bu ish hech qaysi dinda oqlanmagan. Muqaddas islom dinida esa bu amal qattiq qoralangan, taqiqlangan. Imom Buxoriy Abdulloh Ibn ma’sud roziyallohu anhudan bir hadisni rivoyat qiladi. Unga ko‘ra, rasululloh sollalohu alayhi vassalam igna bilan badaniga surat chizuvchi ayol va chizdiruvchini, soch ulaydiganni va ulatadigan, husn uchun tishlarining orasini ochuvchini va Alloh xalq qilgan narsani o‘zgartiruvchini la‘natlagan³⁷.

³⁷ Rofieva SHahnoza. Qullik tamg‘asi ostida / Ilmiy-texnik taraqqiyot va “ommaviy madaniyat” . – T.: “Navro‘z”, 2017. -135-141-betlar.

Kalyan (chilim) – jamoat joylariga, qahvaxona, bar va restoranlarda fuqarolar, ayniqsa, yoshlar tomonidan tamakidan tayyorlanuvchi – chilim (kalyan) iste'moli ko'payib "ommaviy urf" va "ommaviy madaniyat"ga aylanib bormoqda. Kalyanda 600-650 s. haroratda ko'mir yonib turishi natijasida uni 45 daqiqa iste'mol qilgan nison organizmiga bir quti (20 dona) sigareta chekish yoki 40 barobar ko'p miqdorida uchar gazi tushadi.

9.2.5-chizma

Mutaxassislarning fikricha, jamoat joylarida, xususan kafe va restoranlarda kalyan (chilim) iste'mol qilishning zararli oqibatlari:

1. Uning ko'p miqdordagi tutunidan atrofdagilar ham aziyat chekadi.
 2. Uning "yoqimli tutini" boshqalarni ham, xatto, yoshlar va ayollarni o'ziga jalb qilib, tamaki va keyinchalik giyohvand moddalar iste'moli tomon "etaklaydi"
 3. Kalyan iste'mol qilgan insonda undanda kuchliroq tamaki (narkotik) mahsuloti qabul qilish istagi paydo bo'ladi.
 4. Yoshlar va qiz bolalar o'rtasida "moda"ga aylanib boradi.
 5. Kalyan munda (trubkasi)dan bir necha kishi bir vaqtning o'zida foydalanishi natijasida yuqumli kasalliklar (gepatit, tuberkulyoz va boshqa infeksiyalar tarqalishiga sabab bo'ladi).
 6. Kalyanda yonib turgan ko'mirdan foydalanilishi va ehtiyotsizlik oqibatida binoda yong'in chiqishi xavfi yuqoridir.
 7. Shu boisdan ham 2018 yil 2 iyulda "Jamoat joylarida chilim va elektron sigaretalar chekishni cheklash to'g'risida"gi qonun qabul qilindi.
- Shu boisdan ham 2018 yil 2 iyulda "Jamoat joylarida chili va elektron sigaretalar chekishni cheklash to'g'risida"gi Qonuni qabul qilindi.

III. Virtual o'yinlarning zararlari. Ilgari nazoratsiz bo'lgan bolalar ko'cha-ko'yda turli bezorilarga qo'shilishib, jinoyatchiga aylanadi. Hozir esa ertalabdan-kechgacha "beozorgina" bo'lib kompyuter va Internetdan bosh ko'tarmaydigan avlod paydo bo'ldiki, ular qanday narsalarni ko'rayotganligi ko'pincha ota-onalarni qiziqtirmaydi. Afsuski, aynan mana Shu beparvolik mudhish oqibatlarga olib kelmoqda. 2015- yilda Chelyanbinsk viloyatida 15 yoshli Anton SH. ismli ota-onasini pichoqlaydi. Bunga esa onasining unga hadeb kompyuter o'ynab o'tiravermasdan, dars qilishni buyurgani sabab bo'ldi. Kuniga 8 soatlab turli qotilliklar tasvirlanuvchi kompyuter o'yinlarini o'ynash natijasida maktabda "a'lo" baholarga o'qigan, fanlar olimpiadasi ishtirokchisi qotilga aylandi. Onasining so'zlaridan g'azablangan Anton oshxonaga kirib pichoq oldi va ota-onasiga tashlandi. Ona jon berdi, otasining esa hayoti saqlab qolindi. Volgagradida 16 yoshli Lyosha R. buzilib qolgan kompyuterini tuzatish uchun pul bermagani uchun onasini bolta bilan chopib tashladi³⁸. Virtual o'yinlarda "qotilliklar" qilishning hadisini olgan o'smir onasining jasadini hovlisi yaqiniga olib borib ko'mib qo'ydi. O'gay opasiga esa onasining qarindoshlarinikiga ketganini aytdi. Bir necha kundan keyin ota tashvishlanib, politsiyaga xabar berdi. Ayolning jasadi 12 kundan keyin topildi.

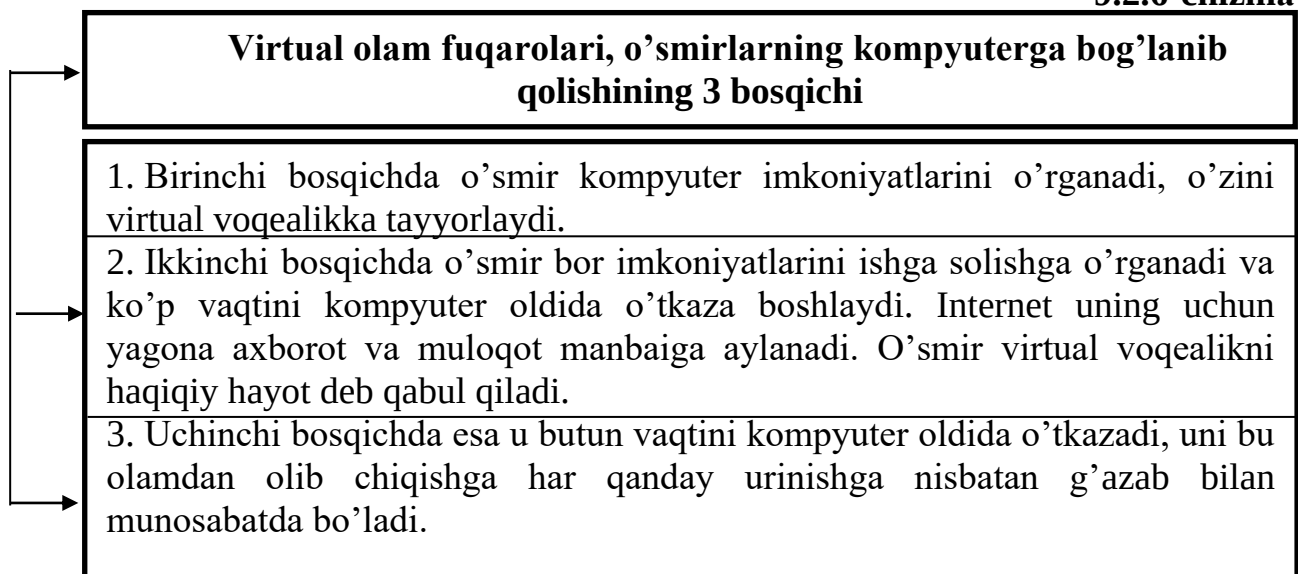
³⁸ Jo'raev A. Internetga tobeklik – Asr muammosi/ Ilmiy-texnik taraqqiyot va "ommaviy madaniyat". – T.: "Navro'z", 2017-64-69-betlar.

Krasnodarda 15 yoshli Yaroslav M. otasini unga kompyuter o'ynashni taqiqlagani sababli, o'ldirgani uchun 8 yilga ozodlikdan mahrum qilindi. Otasi uni darslarga bormay qo'ygani uchun urishib, kompyuterning klaviaturasini yashirib qo'yadi. Yaroslav yarim tunda uxlab yotgan otasining boshiga kuvalda bilan bir necha marta zarba beradi. So'ng onasiga agar klaviaturani topib bermasa, uni ham o'ldirishini aytadi. Dahshatga tushgan ona unga klaviaturani topib beradi. O'g'il bamaylixotir xonasiga kirib, yana o'yin o'ynashga tushadi. Ona politsiya va tez yordamga qo'ng'iroq qiladi. Tez yordam etib kelganida ota allaqachon jon berib bo'lgandi. U nimani so'rasa olib bergan... Ijevskda 17 yoshli yigit onasining qotiliga aylandi. U butun kunini Internetda o'tkazar, turli onlayn o'yinlari o'ynardi. U hattoki xonasidan kunlab chiqmay qo'ydi, ovqatni ham xonasida eydigan bo'ldi. Sabr kosasi to'lgan ota uning kompyuterini olib qo'ymoqchi bo'lganida yigit otasini pichoqladi. Kemerovada 14 yoshli Sasha K. kompyuterda o'yin o'ynayotganida chalg'itgani uchun 20 yoshli opasini g'isht parchasi bilan urib o'ldirdi. Sashaning o'qituvchilari u maktabda juda yaxshi o'qigani, lekin keyingi 6 oyda o'zlashtirishi pasayganini bildirishdi. Petrozavodskda 22 yoshli yigit 80 yoshli buvisini kaltakladi. Tergov paytida u "Buvim kompyuter o'ynashimga xalaqit bergani uchun kaltakladim" dedi.

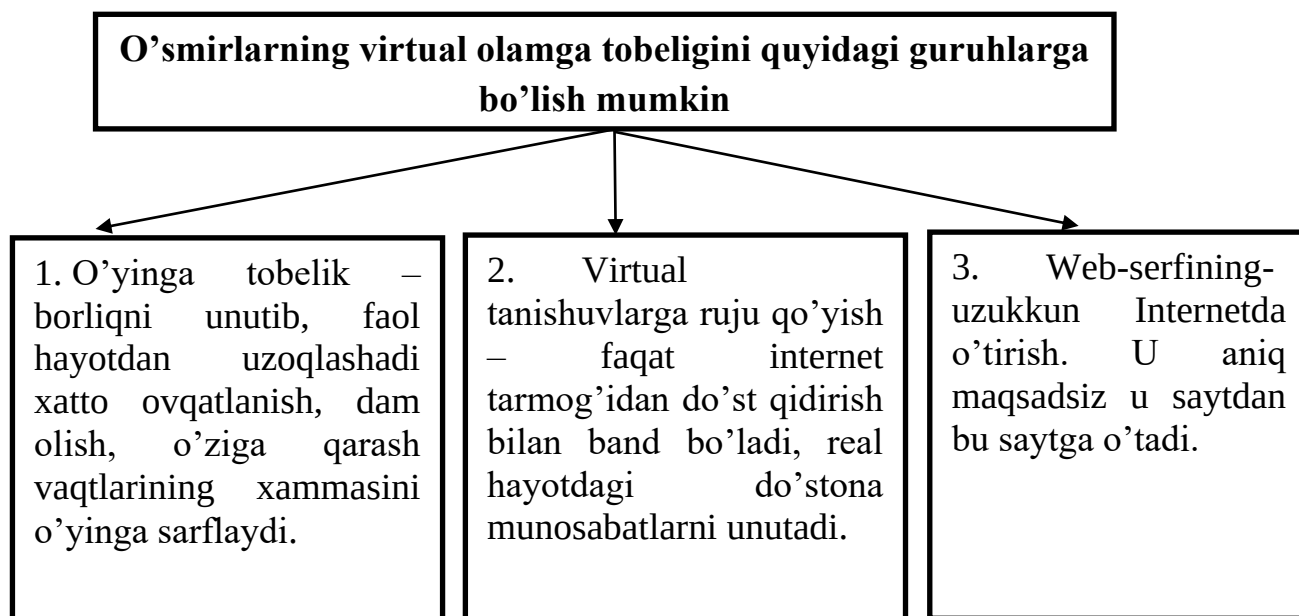
Xitoyda tinimsiz 19 soat kompyuter o'ynagan yigit kompyuteri oldida jon berdi. Boshqiristonda oyog'i sinib qolib uyida davolanayotgan 17 yoshli o'smir 22 kun kompyuter o'ynagach, vafot etdi. Tayvanda 32 yoshli kishi 3 sutka tinimsiz kompyuter o'ynagani oqibatida yuragi ushlab qolib vafot etdi. Xitoyning Nantun shahrida yashovchi 19 yoshli yigit kompyuter o'ynash kasalligidan qutulish uchun o'z qo'lini kesib tashladi. Bunday salbiy holatlarni O'zbekistonda ham uchratish mumkin.

Bolalarning kompyuter va internetga tobe bo'lib qolishlariga aksariyat hollarda ota-onalarning o'zlari sababchi bo'lib qolmoqda. Farzandga ortiqcha mehr ko'rsatish, uning barcha istaklarini muhayyo qilish va yoki aksincha, unga butkul e'tiborsiz bo'lish, uning yurish-turishi bilan qiziqmasdan bolalarning virtual olamga kiritib ketishlariga olib kelmoqda.

9.2.6-chizma

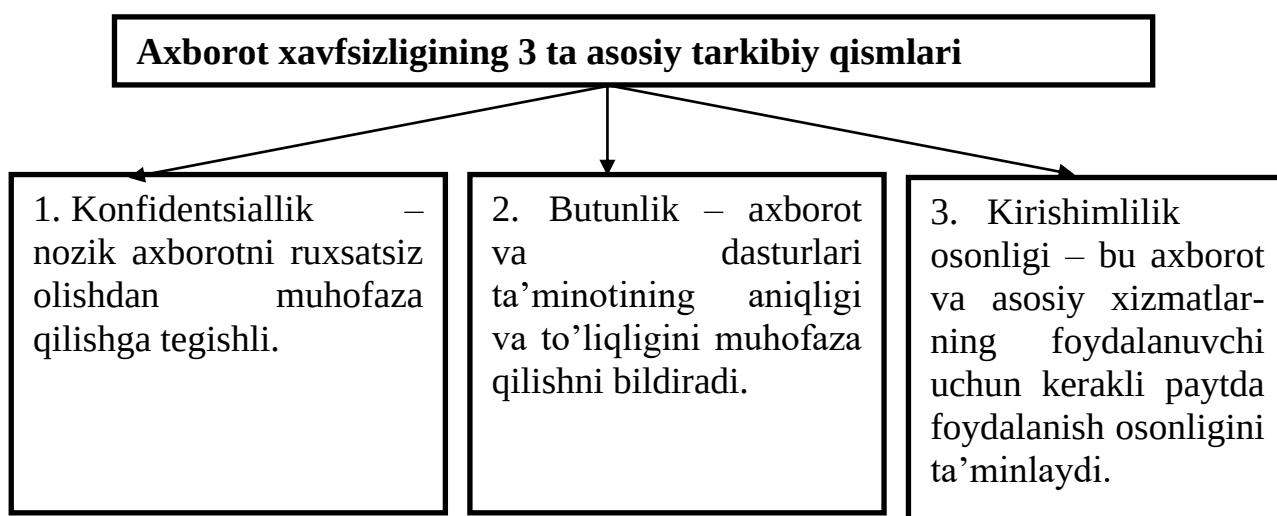

9.2.7-chizma

IV. Axborot asri tahdidlari. Axborot tahdidi – jamiyat axborot sohasining faoliyatiga xavf tug'dirayotgan jami omillar va mezonlar guruhlar.

9.2.8-chizma

Bugungi o'smirlar ertaga xalq bo'ladi. Ma'naviyati butun, o'z dunyoqarashiga ega, o'zgalar fikriga qaram bo'lmagan xalqning kelajagi buyuk bo'ladi. Shuning uchun ham O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2017- yil 5-iyuldagi PF-5106-sonli "Yoshlarga oid davlat siyosati samaradorligini oshirish va O'zbekiston yoshlar ittifoqi faoliyatini qo'llab-quvvatlash to'g'risida"gi Farmonida aynan ana shu muammolar echimiga qaratildi.

2016- yilda yoshlar ishtirokida 1 million 740 mingga yaqin xuquqbuzarlik, 23 ming 440 ta jinoyat sodir etilgani, yosh oilalar o'rtasida 8 mingdan ortiq ajratish qayd etilgani barchamizni jiddiy tashvishga solishi kerak. (1-jild, 508-bet). 2017- yili raqamli televidenie qamrovi 88 foizdan 100 foizga etkazildi. Mobil aloqadan foydalanuvchilar soni 7 foiz oshib, 22,8 millionga etdi. 2017- yilda axborot texnologiyalari sohasida 7,7 trillion so'mlik yoki 2016-yilgiga nisbatan 26 foiz kam xizmat ko'rsatildi. Investitsiya dasturi doirasida 260 million dollar o'zlashtirildi.

Axborot texnologiyalari sohasining mamlakat yalpi ichki mahsulotidagi ulushi Janubiy Koreyada 9 foiz, Yaponiyada 5,5 foiz, Xitoy va Hindistonda 4,7 foiz,

O'zbekitsonda atigi 2,2 foizni tashkil etadi. Buni axborot-kommunikatsiya rivojdanish indeksi reytingidagi 176 mamlakat orasida O'zbekiston 95-o'rinda ekani ham isbotlab turibdi ("Xalq so'zi", 2018 yil 10 yanvar).

Yoshlarning ilmiy va badiiy kitoblar, jumladan, elektron asarlarni o'qishga qiziqishini yanada oshirish, huquqiy, ekologik, tabiiy va axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish madaniyatini yuksaltirish orqali ularda turli mafkuraviy tahdidlarga, xususan, diniy ekstremizm, terrorizm, "ommaviy madaniyat" va boshqa yot g'oyalarga qarshi mustahkam immunitetni shakllantirish deb alohida vazifa belgilandi.

***Shavkat Mirziyoyev,
2017 yil, 5 iyul***

9.3. Global tarmoqdagi g'oyaviy xurujlar oldini olish

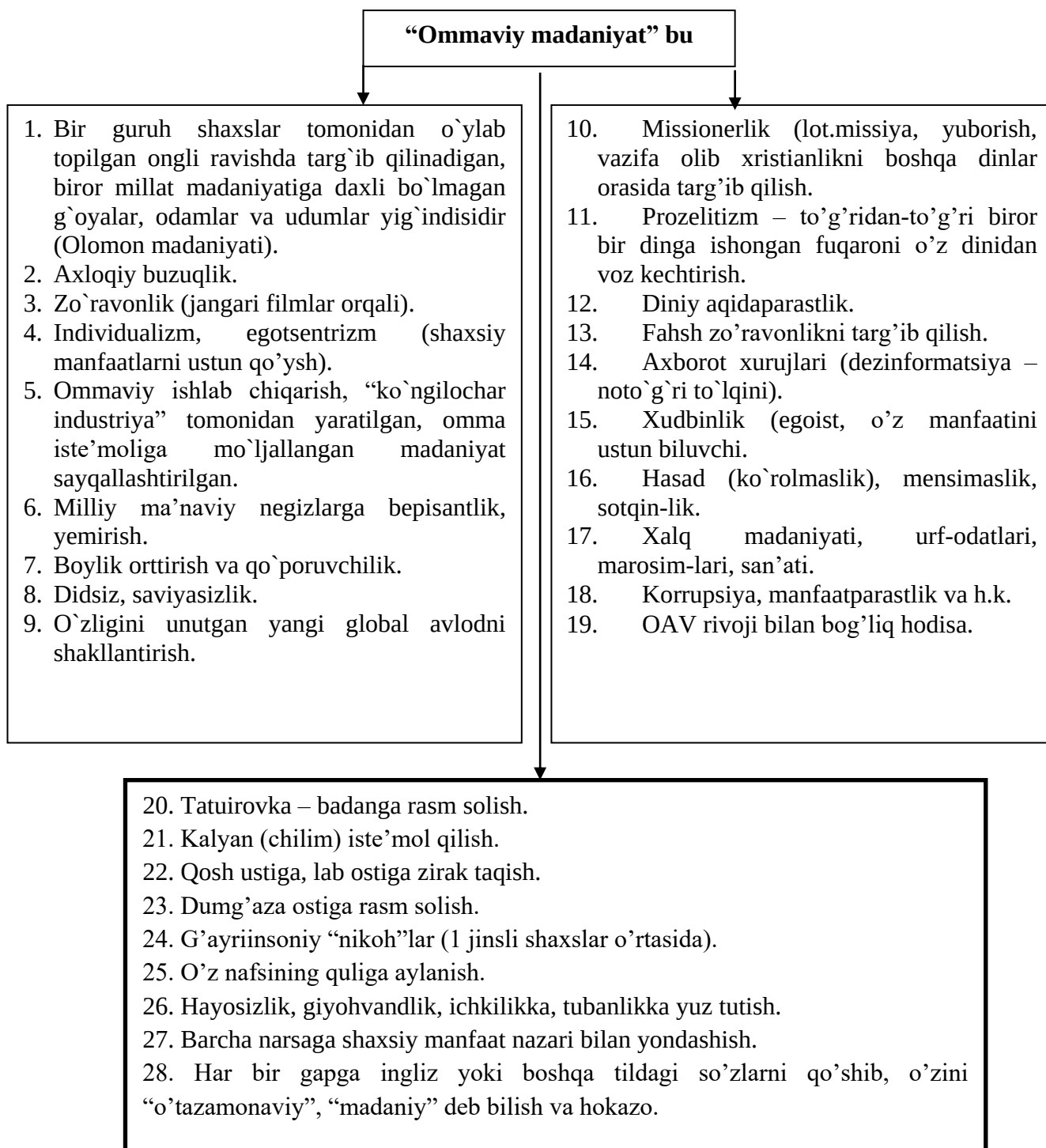
Ma'lumki, axborot xurujining asosiy nishoni, ob'ekti yoshlardir. Agar ilgari axborot xuruji, asosan, talaba yoshlarga qaratilgan bo'lsa, endilikda maktab o'qituvchilari ham uning "dom"iga tushib qolmoqda. Axborot xurujini tashkil etuvchi va tarqatuvchi asosiy maydon bu – Internet tarmog'i ekanligi hech kimga sir emas. Yoshlar katta avlodga,

nisbatan internet tarmog'ining eng ko'p foydalanuvchi qatlamidir. Ijtimoiy saytlar orqali maqsadli ravishda targ'ib qilinadigan evropaparastlik va amerikacha madaniyat ta'siri, Shu ta'sirga jiddiy moyillik – "ommaviy madaniyat"ga erishish, odatda dunyoqarash, ongi to'liq shakllanmagan, milliy g'oya va qadriyatlar mohiyatini anglab etmagan yoshlar orasida ko'plab kuzatilmoqda.

Avvalambor, "ommaviy madaniyat" ko'rinishida kirib kelayotgan turli tahdidlar, giyohvandlik, diniy ekstremizm, missionerlik kabi balo-qazolardan yoshlarni asrash, ularning ta'lim-tarbiyasiga har bir kishi ma'sul ekanini hech qachon unutmaslik kerak.

***Shavkat Mirziyoyev,
2017- yil***

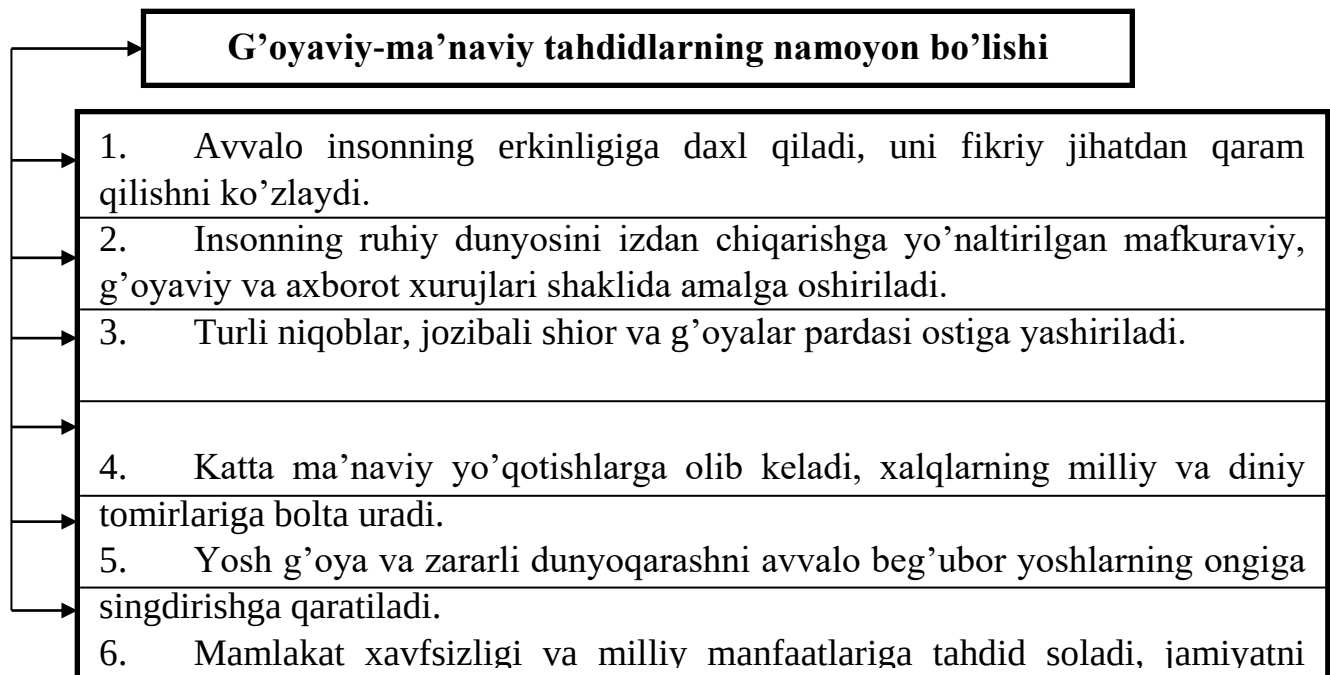
9.3.1-chizma

Globallashuvning yoshlar tarbiyasiga o`tkazayotgan salbiy ta`siri informatsion vositalarning yuksak rivojlanishi natijasida internet, uyali telefon, telekommunikatsiyalar va turli axborot nashrlarining kirib kelishi, bu vositalar orqali taklif etilayotgan “qadriyatlar”, ko`p hollarda, yoshlarimizni milliy qadriyatlarimizdan uzoqlashtirib qo`ymoqda. “Ommaviy madaniyat”ning turli ko`rinishlari yoshlar orasida tobora keng tarqalishi, asosan, kiyinishida, qiziqishlarda,

bo'sh vaqtni o'tkazishda, didlarning sayozlaShuvida, milliy qadriyatlarga va ijtimoiy manfaatlarga bepisandlik bilan munosabatda bo'lish kabi illatlarni keltirib chiqarmoqda³⁹

9.3.2-chizma

Ko'rinib turibdiki, g'oyaviy-ma'naviy tahdidlar dunyoning barcha mamlakatlari, xalqlari hayotiga daxldor masaladir. Demak, g'oyaviy-ma'naviy tahdid qaysi davlat yoki halqqa qarshi qaratilishidan qat'iy nazar, butun insoniyatga birdek tashvish va xavotir uyg'otishi kerak.

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev jamiyatimiz oldida turgan eng ustuvor vazifa sifatida, ilmiy-texnik taraqqiyot va "Ommaviy madaniyat"ning tahdidi, birinchi navbatda yosh avlodga qaratilganligini bayon etdi. Bunga qarshi zudlik bilan amaliy chora-tadbirlar ko'rish lozimligini 2017- yil 30- iyunda "Kamolot" yoshlar ijtimoiy harakatining IV qurultoyidagi nutqida Prezidentimiz kuyinchaklik bilan alohida ta'kidlab o'tdi: "Go'yoki hamma narsa joyida, olam – guliston. Agar hammasi joyida bo'lsa, to'g'ri yo'ldan adashgan yoshlar, jinoyatchilik, ishsizlik qaerdan paydo bo'lyapti? Nega yoshlarga oid davlat siyosatiga loqayd munosabatda bo'layotgan amaldorlar haqida ommaviy axborot vositalari, avvalo, yoshlar matbuotda churq etmaydi?"

Masalan, "Kamolot" radiosini, "Kamolot"ning internet saytini oladigan bo'lsak, ularda o'tkazilgan yuzaki tadbirlar, engil-elpi qo'shiqlar o'zini o'zi maqtash, chiroyli qiyofalardan boshqa narsani deyarli ko'rmaymiz.⁴⁰

O'zingiz o'ylang, aziz do'stlar, yoshlarimiz o'zimizning gazeta-jurnallarimizni o'qimasa, o'z milliy adabiyotimiz va san'atimizni bilmasa, ular qanday qilib

³⁹ Zakurlaev A. "Ommaviy madaniyat" – milliy ma'naviyatga tahdid / Ilmiy-texnik taraqqiyot va "ommaviy madaniyat" – T.: "Navro'z", 2017.-20-23- betlar.

⁴⁰ Mirziyoev SH. M. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz – 7- jild. – T.: "O'zbekitson", 2017.-526-527-betlar.

vatanparvar bo'ladi? Ularning ongu tafakkuri, dunyoqarashi nima hisobidan shakllanadi?

Albatta, bu kabi masalalarga echim topish davlatimizning yoshlarga doir siyosatining bosh yo'nalishi bo'lib kelmoqda. Bu borada O'zbekistonning Birinchi Prezidenti Islom Karimovning "O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari", "Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch" asarlarida, xususan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning "Kamolot" yoshlar ijtimoiy harakatining 2017- yil sentyabirida Toshkentda bo'lib o'tgan fan va texnologiyalar bo'yicha birinchi sammitidagi nutqlari, "Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz", "Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi", "Konstitutsiya – erkin va farovon hayotimiz, mamlakatimizni yanada taraqqiy ettirishning mustahkam poydevoridir", "Oliy Majlisga Murojaatnomasi" kabi asar, risola va ma'ruzalarida yosh avlodni har jihatdan barkamol qilib tarbiyalashga qaratilgan g'oyalari, ilgari surilgan qarashlarini alohida ta'kidlash joizdir.

Internetda terrorchilik va boshqa buzg'unchiliklarni targ'ib qiluvchi veb-saytlar, ijtimoiy tarmoqdagi guruhlar soni kun sayin ko'paymoqda. Bu holat dunyoqarashi shakllanmagan va g'o'r yoshlarning sog'lom e'tiqodini, ongu shuurini zaharlamoqda. G'alamislarning internet orqali hujumlari asosan yoshlarga qaratilgan bo'lib, ular o'smirlar uchun qiziqarli bo'lgan vositalardan ustalik bilan foydalanishmoqda. Jumladan, yoshlarning qiziqishiga qarab, ularni turli videolavhalar va fotosuratlarini tomosha qilishga jalb etish orqali yoki tashqi ko'rinishidan go'yoki o'yin, texnika, sportga doir bo'lsada, lekin ichki sahifalariga faqat buzg'unchilikni singdiruvchi veb-jurnallarni taqdim etmoqda.

Afsuski, internet tarmog'iga qora quzg'un kabi o'rnashib, yurtimiz yutuqlarini ko'ra olmayotgan yovuz kuchlarning nosog'lom, bo'hton va g'iybat bilan to'lib-toshgan ma'lumotlarni ayrim yoshlar o'qib, ba'zan ularga hamfikir bo'lib, adashib ketayotganlari achinarli holatdir. Ba'zilar ma'lumotlarni saralamasdan, duch kelgan axborotni to'g'ri deb qabul qilishmoqda. Aslida esa inson o'zida yaxshi ma'lumotlarni olish va eshitish, zararsiz axborotlarni qabul qilish ko'nikmasini shakllantirishi lozim. U yoki bu axborotni qabul qilishdan oldin inson albatta o'ziga:

1. "Bu axborotni kim tarqatyapti?"
2. "Nima uchun uzatyapti?"
3. "Qanday maqsadni ko'zlayapti?" degan savollarni berishi kerak.

G'oyaviy xurujlarning kelib chiqish sabablari

9.3.3-chizma

1. O'tish davri (ayniqsa, 1991-2000; 2001-2010 yil) islohotlaridagi iqtisodiy muammo va qiyinchiliklar.
2. Jamiyatdagi ijtimoiy notenglikning mavjudligi.
3. G'oyaviy bo'shliq (yoki ijtimoiy-gumanitar fanlar 1-blokiga e'tiborsizlik).
4. Ayrim yoshlar manaviy ongi, manaviy bilimi, ma'naviy madaniyatining sayozligi.
5. Ma'naviyatsizlik (kitob o'qishdan hosil bo'ladigan axloqiy dunyoqarashning bo'shligi).
6. O'zlikni to'la anglab olmaganlik (shaxsning o'z "meni"ga ega emasligi).
7. Mamlakat ichki va tashqi muammolari.

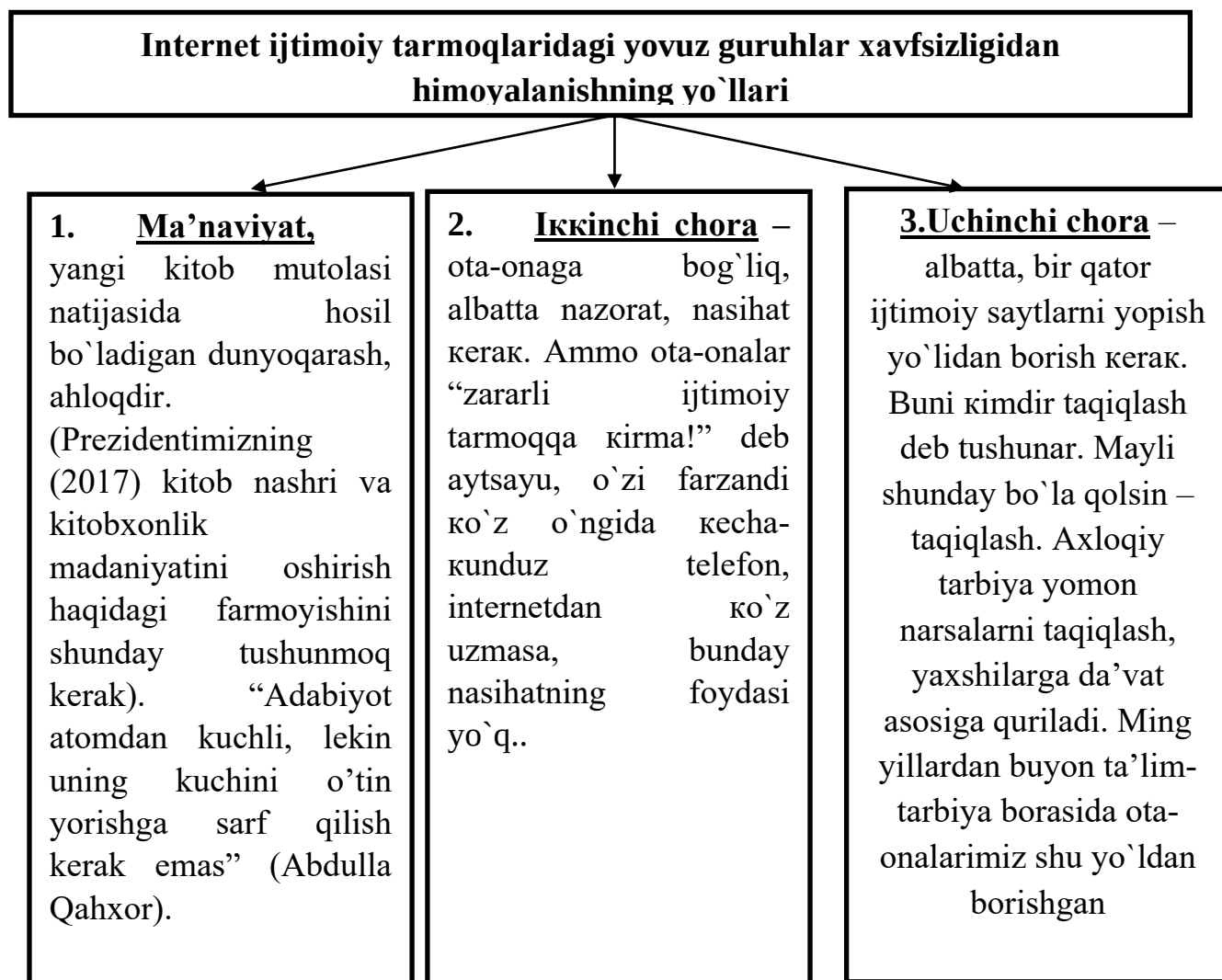
9.3.4-chizma

Internet tarmoqlaridagi axborot urushi oldini olishdagi savodxonlik, bu

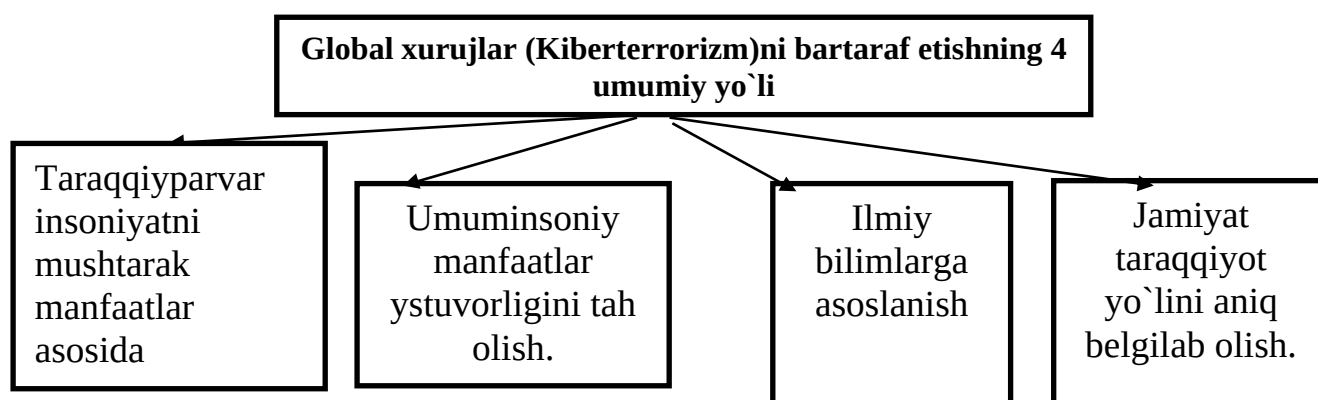
1. Yoshlarga internetdagi ma'lumotlarni ajrata bilish savodxonligini shakllantirish.
2. O'smirlarga internetdagi qanday ma'lumotni olish keragu, qaysilarini qabul qilmaslik lozimligini tushuntirish, xolis va noxolis axborotni bir-biridan farqlash.
3. ~~Yosh avlodga internetdagi fotosuratlar, videolavhalarni ko'rish, tomosha qilish yuzasidan zarur tavsiyalarni berish. Axborot iste'moli madaniyatini o'stirish.~~
4. ~~Yoshlarning internet tarmog'iga qiziqishlarini muntazam o'rganish va bu borada kerakli maslahatlarni berish.~~
5. ~~Kelajak avlodni milliy ma'naviyatga, odob-axloqqa salbiy ta'sir etuvchi ma'lumotlardan himoya qilish.~~
6. Internet xurujlariga qarshi muntazam targ'ibot ishlarini olib borish.
7. Amerikalik media psixolog Dolf Silman nazariyasiga ko'ra, jangari filmlarni ko'rib, ulardagi salbiy qahramonni jazolash orqali yoshlarda salbiy hissiyotlarni, ijtimoiy qo'rquvni yengish.
8. Yoshlarga milliy domenimizdagi saytlar, mustaqil fikr yuritish ko'nikmasini oshirish.
9. Milliy manfaat va milliy qadriyatlarga hurmatni kengaytirish.
10. Zararli ma'lumotlarga qarshi immunitetni kuchaytirish va keng jamoatchilik bilan hamkorlikda faoliyat yuritish.

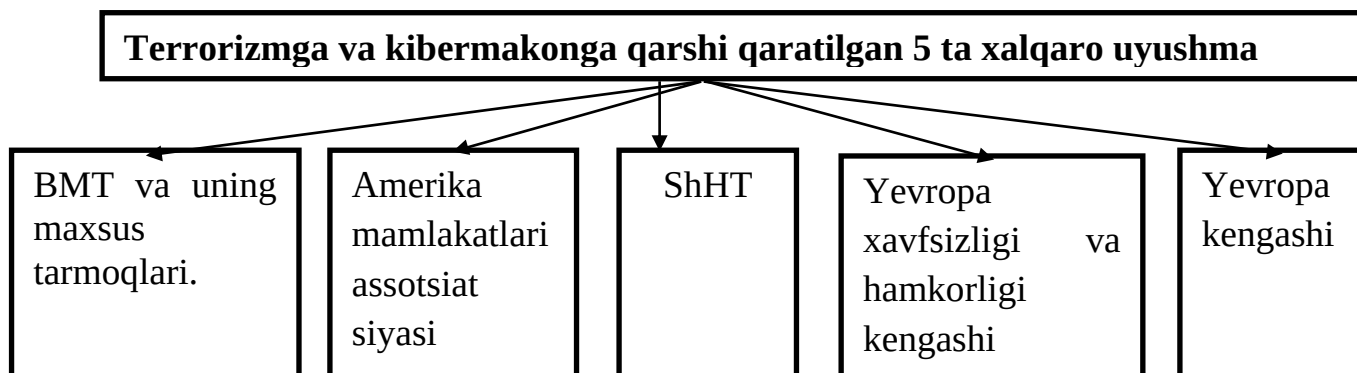
Mamlakatimizda 2017- yil 7- sentyabrda qabul qilingan “Bolalarni ularning sogʻligʻiga zarar etkazuvchi axborotdan himoya qilish toʻgʻrisida”gi qonun bu boradagi eng ahamiyatli huquqiy hujjat boʻldi. Ushbu qonunning 3-bobidagi “Bolalarning sogʻligʻiga zarar etkazuvchi axborotni tasniflash” deb atalgan 16-moddasi bu masalaning barcha qirralarini qamrab olganligi bilan ahamiyatlidir.

9.3.5 – chizma

9.3.6-chizma

Yshayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf hazratlari o‘zlarining “Ijtimoiy odoblar” kitoblarida “Internetdagi aloqa odoblari” haqida quyidagilarni yozadilar:

Internetda chat, forum, feysbuk, tvitter kabi o‘zaro aloqa olib borishga xizmat qiluvchi vositalar orqali kishilar bir-barlari bilan yozishma, so‘zlashma, suratli muloqotlar olib borish imkoniyatlariga ega bo‘lishgan. Ular ushbu imkoniyatlarni ishga solib, ko‘pgina hojatlarni ro‘yobga chiqarish, ma’lumot almashish, bilmaganini so‘rab o‘rganish, yangi do‘st va sheriklar orttirish kabi ko‘pgina manfaatlarga egs bo‘lishmoqda.

Ammo shu bilan birga, boshqa sohalarda bo‘lgani kabi, bu sohada ham o‘ziga yarasha muammolar, mushkulotlar va ko‘pgilsiz voqealar paydo bo‘lmoqda.

Masalan, begonalarning bir-birlari bilan ushbu vositalar orqali olib borgan aloqalari natijasi o‘laroq, nikohga va‘da berish, birovga tuhmat qilish, kimnidir zinoda ayblash, so‘kish kabi ishlar kelib chiqmoqda. Shuningdek, er-xotinlarning ushbu vositalar orqali olib borgan aloqalari natijasi o‘laroq taloq, bir-birini zinoda ayblash, nasabni inkor qilish kabi o‘ta ahamiyatli hukmlar ham sobit bo‘lmoqda.

Ushbu vositalar orqali bir necha taraflarning olib borgan muloqotlaridan so‘ng bir-birini ommaviy ravishda kofir, fosiq, fojir deya hukm chiqarish, fahsh ishlarga chaqirish, sehr va folbinlikka chorlash, pora va‘da qilish, video orqali avratlarni namoyish qilish, shaxsiy, diniy, ijtimoiy holatlarni masxara qilish kabi o‘ta jiddiy holatlar ham paydo bo‘lmoqda.

Internetdagi ushbu tarmoqlar orqali vaqtni zoe qiluvchi ko‘ngilxushliklarga oid narsalar, ovozli va suratli yozuvlar tarqatilmoqda. Turli o‘yinlar va musobaqalar, targ‘ibot-tashviqot tadbirlari joriy qilinmoqda. Shuningdek, internetdagi ushbu tarmoqlar orqali ilmiy va moliyaviy muomalalar ham keng miqyosda olib borilmoqda.

Afsuski, mazkur aloqalarning barchasida shariatga xilof bo‘lgan, qonunbuzarlik hisoblangan ishlar to‘lib-toshib yotibdi. Turli axloqiy, moddiy, ma’naviy jinoyatlar sodir etilmoqda.

Bularning hammasini tartibga solish, kishilarni to‘g‘ri yo‘lga solib, noto‘g‘risidan qaytarishlozim bo‘lmoqda. Bu borada hukumatlar, xalqaro tashkilotlar va boshqalar etarli ishlar olib borishmoqda.

“Nabiy sollalohu alayhi vasallam: “Albatta, kishining o‘zi uchun befoyda narsalarni tark qilishi Islomning husnidandir”, dedilar.

Kibermakonda g‘oyaviy xurujlarni bartaraf etishning huquqiy asoslari:

1. Konstitutsiya va qonunlarning ustuvorligini ta’minlash.
2. “Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to‘g‘risida”gi qonunning yangi tahriri (1998- yil 1- may).
3. “Terrorizmga qarshi kurash to‘g‘risida”gi qonun (2000- yil 15- dekabr)ning 2-bo‘limi “Tinchlik va xavfsizlikka qarshi jinoyatlar” deb nomlanib, unga qarshi kurash yo‘llari bayon etilgan.
4. SHHT tomonidan 2001 yil 15 iyunda 3 ta yovga qarshi “Xalqaro terrorizm, ekstremizm va separatizmga qarshi kurash to‘g‘risida”gi Konventsiya qonuni.
5. “Alkogol va tamaki mahsulotlarining tarqatilishi hamda iste’mol qilinishini cheklash to‘g‘risida”gi qonuni (2011- yil 27- iyun, 25 moddadan iborat “Xalq so‘zi”, 2011- yil, 7- oktyabr).
6. “Yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risida”gi qonuni (2016- yil 14- sentabr).
7. “Bolalarni ularning sog‘lig‘iga zarar etkazuvchi axborotdan himoya qilish to‘g‘risida”gi qonuni (2017- yil 7- sentabr). Bu qonunning 3-bobida “Bolalarning sog‘lig‘iga zarar yetkazuvchi axborotni tasniflash” deb atalgan 16-moddasi mavjud.
8. “Korrupsiyaga qarshi kurash to‘g‘risida”gi qonuni (2017- yil 3- yanvar).
9. “O‘zbekiston Respublikasining Mudofaa doktrinasi to‘g‘risida”gi qonuni (2018 yil 9 yanvar).
10. O‘zR Vazirlar Mahkamasining 1998- yil 26- martdagi “Ijtimoiy-ma’naviy muhitni yanada sog‘lomlashtirish, diniy aqidaparastlikning oldini olish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 130-sonli qarori.
11. “Ekstremizmga qarshi kurashish to‘g‘risida”gi 2018 yil 30 iyul -№ URQ-489-sonli Qonuni.
12. “Jamoatchilik nazorati to‘g‘risida”gi (2018- yil 12- aprel) Qonuni.
13. “Jamoat joylarida chekish va elektron sigaretalar chekish to‘g‘risida”gi 2018- yil 2- iyuldagi Qonuni.

14. O‘zR Vazirlar Mahkamasining 2003- yil 22- avgustdagi “Din sohasidagi ma’naviy-ma’rifiy, ta’lim ishlarini va faoliyatini yanada takomillashtirishda ijtimoiy ko‘mak va imtiyozlar berish to‘g‘risida”gi 364-sonli qarori.

15. O‘zR Vazirlar Mahkamasining 2012- yil 21- maydagi “O‘zbekiston Respublikasi ta’lim muassasalarida mobil telefonlardan foydalanishni tartibga solish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 139-sonli qarori va Shu asosida qabul qilingan “O‘zbekiston Respublikasi ta’lim muassasalarida mobil telefonlardan foydalanish tartibi to‘g‘risida Nizom ishlab chiqilib va tartibga solinayotganligi”.

16. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018- yil 19- fevraldagi “Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalari sohasini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmoni.

17. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 16 apreldagi “Diniy-ma’rifiy soha faoliyatini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmoni, asosida diniy-ma’rifiy soha faoliyatini tubdan takomillashtirish bo‘yicha chora-tadbirlar dasturi ishlab chiqildi.

18. “Oliy ta’lim muassasalarida ta’lim sifatini oshirish va ularning mamlakatda amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlarda faol ishtirokini ta’minlash bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi Prezident Qarori (2018- yil 5- iyul).

19. “O‘zbekiston Respublikasida Oila institutini mustahkamlash kontseptsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi Prezident qarori (2018- yil 27- iyul).

20. “Yoshlarni ma’naviy-axloqiy va jismoniy barkamol etib tarbiyalash, ularga ta’lim-tarbiya berish tizimini sifat jihatdan yangi bosqichga ko‘tarish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Prezident Qarori (2018- yil 14- avgust).

XULOSA

Mustaqillik yillarida mamlakatimizda huquqiy demokratik davlat, kuchli fuqarolik jamiyati qurishga, erkin bozor munosabatlariga va xususiy mulk ustuvorligiga asoslangan iqtisodiyotni rivojlantirishga, xalq osoyishta va farovon hayot kechirishi uchun shart-sharoitlar yaratishga, millatlararo totuvlik va diniy bag'rikenglikni ta'minlashga, xalqaro maydonda O'zbekistonning munosib o'rin egallashga qaratilgan kompleks chora-tadbirlar amalga oshirildi.

2017-2021- yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishlari bo'yicha Harakatlar strategiyasining "Xavfsizlik, millatlararo totuvlik va diniy bag'rikenglikni ta'minlash, chuqur o'ylangan, o'zaro manfaatli va amaliy ruhda tashqi siyosat yuritish" deb nomlangan beshinchi yo'nalish doirasida O'zbekistonni jadal rivojlantirish sharoitida fuqarolik, millatlararo va konfessiyalararo tinchlik hamda totuvlikni mustahkamlash dolzarb vazifalardan biri qilib qo'yildi.⁴¹

1998- yil 1- mayda qabul qilingan "Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to'g'risida"gi qonun Konstitutsiyada belgilab berilgan huquq ijodkorligi sohasidagi umumiy vazifalarni aniqlashtirdi, diniy tashkilotlar va dindorlar faoliyati bilan bog'liq masalalarning ijodiy hal etilishi namunasi vazifasini o'tadi. Ammo bu sohada muammolar to'liq hal qilindi, degan fikr masalaga yuzaki munosabatda bo'lishni va oqibati jamiyat uchun xavfli bo'lgan hodisalarni vujudga keltirishi mumkin. Shu boisdan ham O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev Oliy Majlisga Murojaatnomasida "Jamiyatimizda diniy konfessiyalar o'rtasida hamjihatlik va fuqarolar totuvligini mustahkamlashni biz bundan buyon ham eng dolzarb va ezgu vazifamiz deb bilamiz. Shu maqsadda mamlakatimizdagi diniy tashkilotlar faoliyatini takomillashtirish bo'yicha zarur chora-tadbirlar ko'rildi"⁴² degan edi.

Shu munosabat bilan O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Inson huquqlari bo'yicha vakili faoliyati takomillashtirildi. Uning jazoni ijro etish muassasalarida nazoratni amalga oshirishga oid vakolatlari kengaytirildi. Adashib jinoyat yo'lga kirgan yoki sodir etgan qilmishidan chin dildan pushaymon bo'lgan insonlarga yana bir bor imkon berildi. Sudlar tomonidan hukm qilingan 2 ming 700 nafar shaxsni avf etish to'g'risidagi Farmonga imzo chekdi (2017- yil dekabr). Ularning ko'pchiligi diniy ekstremist tamg'asi bitilgan fuqarolar bo'lgan edi.

"Diniy-ma'rifiy soha faoliyatini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Prezident Farmoni bilan (2018- yil 16- aprel) "Diniy-ma'rifiy soha faoliyatini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlar dasturi" ishlab chiqildi.

Mazkur dasturda "Jaholatga qarshi ma'rifat" ulug'vor g'oya asosida:

1) dinning asl insonparvarlik mohiyatini, ezgulik, tinchlik va insoniylik kabi fazilatlar azaliy qadriyatlarimiz ifodasi ekanligini keng yoritish va bu sohadagi ilmiy-ma'rifiy faoliyatni jadal tashkil etish belgilab berildi;

⁴¹ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. O'zbekiston Respublikasini rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida. – T.: "Adolat", 2017. – 27-bet.

⁴² O'zbekiston Prezidenti SHavkat Mirziyoevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. – T.: "O'zbekiston", 2018. - 74-betlar.

2) islom va jahon tsivilizatsiyasiga bebaho hissa qo'shgan ajdodlarimizning boy madaniy merosini chuqur o'rganish asosida yoshlarning ongu tafakkurini shakllantirish;

3) dini zo'ravonlik va qon to'kish bilan bir qatorga qo'yadigan buzg'unchi yot g'oyalarning asl mohiyati va maqsadlari haqida aholining, ayniqsa, yoshlarning xabardorlik darajasini oshirish;

4) jamiyatda milliy va diniy qadriyatlarimizga yot bo'lgan g'oyalarga nisbatan toqatsizlik muhitini shakllantirish;

5) jamiyatda bag'rikenglik, o'zaro hurmat, mehr-oqibat, tinchlik va totuvlikni, ijtimoiy-ma'naviy muhit barqarorligini ta'minlashda diniy-ma'rifiy soha vakillarining daxldorlik hissi va ishtirokini yanada oshirish;

6) diniy-ma'rifiy tashkilotlarning moddiy-texnika ta'minotini mustahkamlash, soha vakillari mehnatini munosib rag'batlantirish va ijtimoiy himoyasini kuchaytirish;

7) globallashuv sharoitida jamiyatimizdagi ijtimoiy-ma'naviy muhit bo'lgan omillari barvaqt aniqlash va oldini olishga qaratilgan axborot-tahliliy faoliyatni kuchaytirish;

8) diniy va dunyoviy bilimlar uyg'unligini rivojlantirish asosida ta'lim sifatini oshirish, diniy-ma'rifiy sohaga malakali kadrlar tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirishning yaxlit tizimini yaratish kabi ustuvor yo'nalish va vazifalar belgilab berildi.⁴³

Mamlakatimizda diniy tashkilotlar va fuqarolarning diniy e'tiqodi bilan bog'liq muammolar faqatgina din sohasidagi mavjud muammolar bilan cheklanmaydi, balki masalaga kompleks yondoshuvni talab qiladi. Shu boisdan talaba-yoshlarga bu muammolarni Harakatlar strategisiga bog'lab quyidagi 5 qismga ajratib o'rganish mumkin:

1) Harakatlar dasturi asosida O'zbekistonning jadal rivojlanishi sharoitida davlat va jamiyat qurilishini takomillashtirish muammosini hal qilish bilan bog'liq. Chunki "Xalq davlat hokimiyatining birdan bir manbaidir" degan ulug'vor g'oya asosida xalq davlat idoralariga emas, davlat idoralari xalqimizga xizmat qilishi kerak. Chunki "Kuchli davlatdan – kuchli fuqarolik jamiyati sari" degan muhim tamoyilga, fuqarolarning davlatga bo'lgan ishonchi mustahkamlaydi. Ularni mavjud siyosiy tuzumni saqlab qolish, siyosiy barqarorlik uchun kurashga safarbar etadi. Davlat va jamoatchilik boshqaruvi tizimi takomillashadi, davlat hokimiyati yanada mustahkamlanishiga olib keladi.

2) Qonun ustuvorligini ta'minlash va sud-huquq tizimini yanada isloh qilish muammosini hal qilish inson huquqlari buzilishining oldi olinadi. Jinoyatchilikka qarshi kurashish va jamoat tartibini saqlash bo'yicha ichki ishlar organlarining faoliyati tubdan takomillaShuviga olib keladi.

3) Iqtisodiyotni yanada rivojlantirish va liberallashtirish muammosini hal qilish albatta aholining moddiy turmush darajasini yaxshilashga olib keladi. Jahon tajribasi Shuni ko'rsatmoqdaki, diniy ekstremizm va terrorizm iqtisodiy qoloq

⁴³. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 16 apreldagi "Diniy-ma'rifiy soha faoliyatini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni// "Xalq so'zi", 2018 yil 17 aprel.

davlatlarda ayniqsa keskin tus olmoqda. Iqtisodiy muammolarning hal etilishi dinni niqob qilib olgan siyosiy unsurlarni tag-tomiri bilan qo‘porib tashlashning muhim shartlaridan biridir.

4) Ijtimoiy sohani rivojlantirish muammolarini hal etish aholi bandligi va real daromadlarning izchil oshishiga, aholini ijtimoiy himoya qilish va sog‘liqni saqlash tizimini takomillashtirish, xotin-qizlarning ijtimoiy-siyosiy faolligining oshishiga, arzon uy-joylar barpo etish bo‘yicha maqsadli dasturlarni amalga oshirishga, aholining hayot sharoitlari yaxshilanishini ta‘minlovchi yo‘l-transport, ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirishga, ta‘lim va fan sohasining rivojlanishiga, yoshlarga oid davlat siyosatining takomillaShuviga, aholi madaniy saviyasining yuksalishiga olib keladi. Diniy aqidaparastlikning muhim manbalaridan biri ham jaholatdir.

Xavfsizlik, millatlararo totuvlik va diniy bag‘rikenglikni ta‘minlash, chuqur o‘ylangan, o‘zaro manfaatli va amaliy ruhdagi tashqi siyosat yuritish sohasidagi muammolarni hal qilish xavfsizlik, diniy bag‘rikenglik va millatlararo totuvlikni ta‘minlashga olib keladi. Chuqur o‘ylangan, o‘zaro manfaatli va amaliy tashqi siyosat O‘zbekistonning jahon maydonida yuksalishiga olib keladi.

GLOSSARIY

Abxidxarma-Pitaka – buddaviylikning muqaddas kitobi Tripitakaning falsafa va psixologiyaga oid qismi.

Avesto – (qad. eron-pahlaviy. «oʻrnatilgan, qatʼiy qilib belgilangan qonun-qoidalar») zardushtiylikning muqaddas kitobi.

Altar – (lot. «baland») xristian cherkovida ibodatxonaning mehrob va minbar oʻrnatilgan eng baland qismi.

Ansorlar – (arab. «yordam beruvchilar») ilk islom tarixida Makkadan hijrat qilgan Paygʻambar va muhojirlarga yordam bergan madinalik musulmonlar.

Apokalipsis (Vahiynoma) – “Yangi Ahd”ning tarkibiy qismi boʻlib, uni “Injil” mualliflaridan biri Ioann ilohiy ilhom orqali yozgan, deb eʼtiqod qilinadi. Ushbu kitobda qiyomat va Isoning ikkinchi qaytishi bilan bogʻliq hodisalar bayon qilingan.

Apostol (yunoncha — “elchi”) – xristian taʼlimotiga binoan Isoning eng yaqin yordamchilarining unvoni. Ularning asosiylari 12 ta: Pyotr (Simon Ionin), Andrey, Ioann, Iakov Zevedeev, Filipp, Varfolomey, Matfey, Foma, Iakov Alfeev, Faddey, Simon Kananit, Iuda Iskariot (Isoni sotgan havoriy), Matfiy (Iudadan soʻng uning oʻrnini egallagan). Bulardan tashqari yana 70 nafar havoriylar mavjud boʻlgani xristian adabiyotlarida qayd etiladi.

Arafot – (arab. «tanimoq, bilmoq» feʼlidan) Makka shahrining sharq tomonidagi tepalik. Rivoyatlarga koʻra, jannatdan tushirilgan Odam Ato va Momo Havvo erda ilk bor mana Shu tepalikda uchrashganlar. Shuning uchun ham uni «Arafot» – «TaniShuv» deb ataganlar. Haj mavsumida barcha hojilar qurbon hayitidan oldingi kun tongdan kun qaytgunga qadar Shu tepalik atrofida maydonda turishlari farz. Shu sababli hayitdan oldingi kun «arafa kuni» deb ataladi.

Assalomu alaykum- (arab. sizga tinchlik, salomatlik tilayman) musulmonlar oʻzaro uchrashganda ishlatiladigan salomlaShuv iborasi. Salom qabul qiluvchi “Vaalaykum assalom” (“Sizga ham tinchlik, salomatlik tilayman”), deb javob qaytaradi. Assalomu alaykum tanigan va tanimagan musulmonlarga beriladi. Kichik yoshdagilar yoshi ulugʻlarga, ulov mingan odam piyodaga, piyoda ketayotgan kishi oʻtirganga,

ozchilik ko'pchilikka salom beradi. Assalomu alaykum ko'pchilik huzuriga kirib o'tirishda ham aytiladi. Assalomu alaykum deyish sunnat, javob qaytarish esa vojib hisoblanadi.

Amri Ma'ruf– (arab. to'liq shakli “amri ma'ruf, nahiy mulkar” - “yaxshilikka buyurish, yomonlikdan qaytarish”) islom dinidagi marosim.

Musulmonlar bir-birlarini haq yo'lga, yaxshilik va go'zal axloqqa chaqirishi Alloh tarafidan farz qilingan. Chunki do'stona, beg'araz nasihat, xususan, amalda o'zi o'rnak bo'lgan holda, boshqalarni tarbiyalash juda katta ta'sirga ega.

Kishi o'z oilasini, farzandlarini diniy e'tiqod, halollik va pok axloqda tarbiyalash ham Amri ma'ruf sifatida farzi ayn hisoblanadi. Alloh musulmonlar bir-birlarini to'g'ri yo'lga da'vat etib, insoniylikka nomunosib, nojo'ya ishlardan qaytarishlarini (naxiy munkar) zaruriy farzlardan qilgan

Atarxurra (Ozarxurra) – zardushtiylikning muqaddas olovi.

Axriman – zardushtiylikdagi yovuzlik ilohiyoti.

Axura-Mazda – zardushtiylikdagi eng oliy yaxshilik ilohiyoti.

Aqida – arab tilida biron narsani bir-biriga bog'lash ma'nosini anglatadi. Istilohda esa aqoid ilmining mashhur nomlaridan biri.

Aqiqa– “*Aqiqa*” lug'atda “qorin sochi” degan ma'noni anglatadi. Atama sifatida esa, tug'ilgan chaqoloqning sochini olish va tavalludi munosabati bilan so'yiladigan qo'yga aytiladi.

Aqliy dalil – mutakallimlarning o'z ra'ylari. Fikriy qarashlari asosida biron aqidaviy masalaga bergan javoblari. Aqliy dalil asosan mantiq bilan bog'liq hisoblangan.

Baynalminalchilik– (arabcha “Baynalmilal”) – barcha millat va elatlarning tengligi, hamkorligi, o'zga millatlarga hurmat bilan munosabatda bo'lish, ulardan o'zini yuqori qo'ymaslik, boshqa millat, elat, xalqlarning urf-odatlarini hurmatlash va h.k.lar.

Baynalmilal – millatchilikka va milliy biqqlikka qarama – qarshi bo'lib, uning xato va kamchiliklarini ochib tashlash jarayonlarida shakllanadi.

Bibliya (yunoncha - “kitoblar”) – yahudiylar va xristianlik dinlarining asosiy muqaddas manbai. Yahudiylar “Bibliya”si “Kitve kadesh” va “Tanax” ham deb nomlanadi. Xristianlar tomonidan tan olinadigan Bibliya “Qadimgi Ahd” va “Yangi Ahd”dan iborat bo‘lib, umumiy hisobda 66 kitobdan iborat.

Braxman – Hindistondagi oliy kasta (tabaqa) vakili. Braxmanlik va hinduizmdagi din arbobi.

Budda – (sanskrit. «nurlangan, oliy haqiqatga erishgan») buddaviylik asoschisi Siddharta Gautamaga berilgan nom.

Varna – (sanskrit. «sifat, rang») qadimiy hind jamiyatidagi diniy-sinfiy kasta.

Vasaniya - (arab. «vasan» – «yog‘ochdan ishlangan but») butparastlik.

Vahiy – ilohiyot bilan insonlarning payg‘ambarlar orqali muloqot yo‘li.

Veda – (sanskrit. «bashorat») Qadimiy Hindistonning shimolida yashagan xalqlarning muqaddas kitobi.

Vedalar (véda — “bilim”, “ta’limot”) – hinduistik dinining sanskrit tilida yozilgan qadimiy muqaddas yozuvlari to‘plami..

Vijdon Erkinligi – diniy e’tiqod erkinligi.

Vinaya-Pitaka – Tripitakaning rahbonylik odobi va xonaqoh nizomiga bag‘ishlangan qismi.

Vishtaspa – zardushtiylikni qabul qilib, uning tarqalishida Zardushtga yaqindan yordam bergan Baqtriya podshosi.

Vojib – Hanafiy mazhabi ta’limotiga ko‘ra, Qur’oni karimda to‘g‘ridan-to‘g‘ri buyruq kelmagan holda bajarilishi shart bo‘lgan amallarga nisbatan ishlatiladi.

Galaxa – yahudiylardagi diniy, oilaviy va fuqarolik qonunlari majmui.

Dao – daosizm dinidagi oliy ilohiyot.

Diakon (yunoncha — xizmatchi) – xristian cherkovlaridagi eng quyi ruhonylik darajasi.

Episkop – (qad. yunon. «nazorat qiluvchi») ko‘p xristian cherkovlarida – oliy ierarx. Barcha arxiereylarning (patriarx, mitropolit, arxiepiskop) umumlashgan nomi.

Esseylar – qadimiy yahudiylardagi oqim.

Jabroil – Alloh bilan payg‘ambarlar o‘rtasida elchi vazifasini bajaruvchi farishta.

Johiliya – (arab. «yagona Allohni tanimaslik») Arabiston yarim orolining islom dinidan avvalgi davri Shunday atalgan.

Zabur – Dovud paygʻambarga tushirilgan kitob. “Qadimgi Ahd” tarkibiga kiritilgan boʻlib, turli qoʻshiq va madhiyalardan iborat.

Zakot – (arab. «tozalanish, poklanish») islomning besh ruknidan biri. Mol-mulk *nisobiga* (muayyan miqdorga) etgach, uning qirqdan biri (2,5 %) kambagʻallar foydasiga sadaqa sifatida beriladi.

Zardusht – mil. av. VI – V asrlarda yashagan ilohiyotchi, faylasuf, shoir, paygʻambar. Zardushtiylik dinining asoschisi.

Zino – oʻzaro nikohda boʻlmagan erkak va ayolning jinsiy aloqasi. Zino aksariyat dinlarda katta gunohlardan sanaladi.

Ijtihod – islomda yangi paydo boʻlgan diniy muammolarni hal qilishning oʻziga xos usuli.

Ikona – xristianlikdagi avliyolar portreti tushirilgan rasmlar. Ular cherkovlarda ibodat buyumi boʻlib xizmat qiladi.

Ilohiy Kitoblar –muayyan dinda muqaddas va ilohiy hisoblanadigan kitoblar. Diniy taʼlimotga koʻra, Olloh oʻtgan paygʻambarlarning baʼzilariga sahifalar, bazilariga esa kitoblar nozil etgan. 100 sahifa va 4 kitob - 100 sahifadan 10 sahifani Odam (a.s)ga, 50 sahifani SHis (a.s)ga, 30 sahifani Idris (a.s)ga, 10 sahifani Ibrohim (a.s) ga yuborgan.Muso (a.s)ga Tavrot, Dovud (a.s)ga Zabur, Iso (a.s)ga Injil va Muhammad (a.s)ga Qurʼonni nozil qilgan. Qurʼondan boshqa ilohiy kitob va sahifalar bir yoʻla bir dafʼada nozil qilingan, deb hisoblanadi. Qurʼon hazrati Jabroil orqali 23 yil mobaynida oyat-oyat, sura-sura shaklida yuborilgan.

Imon – lugʻaviy maʼnosi *ishonmoq, tasdiqlamoq* boʻlib, istilohda esa “*Lo iloha illallohu Muhammadur rasululloh*” (“Allohdan oʻzga iloh yoʻq va Muhammad – Allohning paygʻambari”) *kalimasini* til bilan aytib (*al-iqror bi-l-lison*), dil bilan tasdiqlash (*at-tasdiq bi-l-qalb*) demakdir.

Indulgentsiya – katolik cherkovi tomonidan dindorlarga qilingan yoki qilinishi mumkin bo‘lgan gunohlarni kechirish haqida beriladigan guvohnoma. U pul yoki cherkov oldidagi xizmatlar evaziga beriladi.

Injil- (yunoncha - “Evangelié”) “Yangi Ahd”dagi Mark, Matto, Luqo va YUhannolardan rivoyat qilingan kitoblar nazarda tutiladi. Ularda Iso Masihning hayot yo‘li va mo‘‘jizalari bayon qilingan.

Sanad – (arab. «suyanish») hadisni rivoyat qilgan roviy ismlarining ketma-ket zanjiri.

Isroil – (ivrit. «isro» – «banda», «iyl» – «xudo») YA’qub payg‘ambarning ikkinchi nomi, yahudiylar unga nisbat berilib, «Isroil bolalari» deb ataladi.

Yom-Kipur – yahudiylik dinida nishonlanadigan gunohlardan poklanish bayrami.

Kalom – so‘z, nutq ma’nosini bildiradi. Mo‘‘taziliylar paydo bo‘lgandan keyin aqida ilmining nomi “kalom” deb atala boshlangan.

Kanjur (tibetcha – “Budda o‘gitlari”) – buddaviylikning asosiy aqidaviy masalalari bayon qilingan kitob. Milodiy XIV asrda to‘plangan. 7 bo‘lim, 108 jild, 84 000 o‘gitdan iborat.

Kardinallar kollegiyasi – Rim katolik cherkovidagi oliy kengash. Papa o‘rni bo‘shab qolganda uning vazifasini bajarish va yangi Papani saylash vazifalarini bajaradi.

Karma – (sanskrit. «harakat, burch, faoliyat») hindlarning diniy ta’limotlarida alohida mistik kuch, insonni qayta dunyoga kelishiga hal etuvchi ta’sir ko‘rsatadigan amallar to‘plami.

Karomat – (arab. «ulug‘lik, buyuklik») islom ta’limotiga ko‘ra, Alloh tomonidan uning do‘stlari – avliyolarga ato etiladigan sehrdan farqli g‘ayrioddiy qudrat.

Kasta – (portugal. «irq, qavm, tabaqa») muayyan kasb bilan Shug‘ullanadigan, o‘ziga xos turmush tarzi, urf-odatlar, an‘analari, tartib-qoidalar va h.k. bilan o‘zgalardan ajratilgan ijtimoiy guruh.

Ka’ba – (arab. «kub») Makka shahrida hozirgi davrda Baytul Harom (Muqaddas Masjid) ichida joylashgan islom dinining qiblasini hisoblanmish bino. Islom ta’limotiga

binoan, uni buyuk to‘fondan so‘ng Ibrohim payg‘ambar o‘g‘li Ismoil bilan qayta tiklagan.

Qiyomat – (arab. «tik turish») ma’nolarni anglatga, atama sifatida o‘liklarning qayta tirilishi va o‘rnidan turishi ma’nosida ishlatiladi.

Kirxa (nemischa – “cherkov”) – lyuteran cherkovlarining nomi.

Konfessiya – (lot. «e’tirof, e’tiqod») din, diniy e’tiqod.

Konfutsiy – Qadimgi Xitoy faylasufi va pedagogi, konfutsiychilikning asoschisi.

Kosmogoniya – astronomiyaning osmon jismlari, ularning paydo bo‘lishi va o‘zgarishlari haqidagi bo‘limi. Bu erda osmon jismlarini ilohiylashtirish.

Kostel (polyakcha, chexcha. – “cherkov”) – Rim katolik cherkoviga qarashli ibodatxonalarga nisbatan ishlatiladigan atama. Ushbu atama pravoslav yoki protestant cherkovlariga nisbatan qo‘llanilmaydi.

Krishna – hinduizmdagi e’tiborli xudolardan biri.

Magiya – (qad. yunon. «magus», arab. «majus») sehrgarlik.

Mazhab – (arab. «yo‘l») islomdagi shariat qonunlari tizimi va yo‘nalishi.

Makruh – bajarilishi yomon sanalgan amal.

Mandub – bajarilishi tark qilinishidan afzal bo‘lgan amal.

Mark – “Injil” mualliflaridan biri. Havoriylardan Pyotrning shogirdi bo‘lgan. Aleksandriyada cherkov tuzib, o‘zi birinchi episkop bo‘lgan.

Matriarxat – onalik davriga oid, jamiyatda ayolning roli ustun bo‘lgan davr.

Maxayana – (sanskrit. «katta arava») buddaviylikdagi oqim.

Meditatsiya – (lot. «fikrlash, o‘ylash») shaxsning ruhiy faoliyatga chuqur berilish holati.

Mirmadan – Qadimgi YUnoniston xalqlaridan biri.

Miro moyi (yunoncha - “xushbo‘y moy”) – xristianlikning etti sirli marosimlaridan birida tanaga suriladigan xushbo‘y moy. Ushbu moy cherkov episkopi tomonidan oliy navli zaytun moyiga oq uzum vinosi, atirgul yaproqlari, binafsha, zanjabil ildizlari, muskat, atirgul, chinnigul va limon moylari kabi maxsulotlarni qo‘shib qaynatish orqali tayyorlanadi.

Mistitsizm – (qad. yunon. «yashirin, sirli») ilohiyot olami bilan bevosita muloqot qilish mumkinligi haqidagi ta’limot.

Mitra – zardushtiylikdagi quyosh xudosi.

Mitropolit – (qad. yunon. «bosh shahar, poytaxt, mitropoliya odami») pravoslav cherkovining poytaxt shaharlardagi oliy ruhoniyluk unvoni.

Mif – (qad. yunon. «hikoyat, rivoyat») biror xalq orasida mashhur bo’lgan hikoyat, rivoyat, asotir.

Modernizm – dinni hozirgi zamon voqeligiga moslashtirishni yoqlab chiquvchi oqim.

Monastir – xristianlikda ruhoniylar jamiyatdan ajralib, faqat ibodat bilan Shug‘ullanadigan joy, muassasa. Ayollar va erkaklar uchun mo’ljallangan monastirlar mavjud.

Monoteizm – (qad. yunon. «mono» – «yagona», «teo» – «ilohiyot») yakkaxudolik.

Muboh – islom shariati qilish yoki qilmaslikni kishilar ixtiyoriga qo‘ygan amallar.

Mujtahid – ijtihod qilish darajasiga etgan faqih olim.

Muqaddas yozuv, Xushxabar – xristianlikning muqaddas kitobi “Injil”ga nisbatan ishlatiladigan nomlar.

Muqaddas kitob - Bibliya va uning tarkibiga kiruvchi kitoblar nomi.

Muqaddas rivoyatlar – Bibliya tarkibiga kirmagan, cherkov avliyolari tomonidan qabul qilingan hujjatlar va nomalar.

Muqaddas Ruh – xristianlikda Xudoning uch ko‘rinishidan biri. Muqaddas Ruh dunyoning yaralishida ishtirok etgan, Bibi Maryam ham u orqali Isoga homilador bo’lgan hisoblanadi.

Murid – (arab. «xohlovchi») sufizm yo‘liga kirib, murshidga qo‘l bergan shogird.

Murshid – (arab. «to‘g‘ri yo‘lga boshlovchi») sufizm yo‘liga kirganlarni hidoyatga boshlovchi ustoz, yshayx.

Musnad – 1. Sanadi muttasil ravishda o‘z nihoyasiga etgan hadis, ya’ni sanadi bilan rivoyat qilingan hadis. 2. Sanad, sanad so‘zlarining sinonimi. 3. Hadis to‘plamlarining turi.

Mushaf – (arab. «sahifalangan») Qur’oni karimning nomlaridan biri.

Mutaassiblik – o‘z g‘oyasini «to‘g‘ri» deb, boshqacha fikr egalarini tan olmaslik va ularni buzg‘unchilikda ayblash.

Mutavotir – yolg‘onga yo‘l qo‘yishi mumkin bo‘lmagan rostgo‘yligi e‘tirof etilgan darajadagi ko‘pchilik kishilarning boshdan oxirigacha o‘zlari kabi kishilardan naql qilgan rivoyati.

Mutakallim – kalom ilmi bilan Shug‘ullangan olimlar “mutakallim” deb atalgan.

Muhaddis – (arab. «hadis so‘zlovchi») hadislar bilan Shug‘ullanuvchi olim.

Muhojirlar – (arab. «muhojir, emigrant») ilk islom tarixida Payg‘ambar bilan Madinaga hijrat qilgan makkalik musulmonlar.

Mushrik – ko‘pxudolikda ayblangan odam.

Mo‘‘taziliya – arab tilida “ajralib chiqmoq” ma‘nosini anglatadi. Islom olamida eng katta e‘tiqodiy ta‘limotning nomi.

Naqliy dalil – aqliy dalildan farqli ravishda naqliy dalil faqat Qur‘on va sunnatga asoslangan.

Nirvana – (sanskrit. «so‘lish») buddaviylik va jaynizm diniy falsafalariga ko‘ra, ruhning sansara kishanlaridan to‘la ozod bo‘lishi va oliy maqomga erishish.

Ota Xudo - Xristianlikda Xudoning uch ko‘rinishidan biri va asosiysi. Ota Xudo dunyoni yaratgan bo‘lib, uchlikning qolgan ko‘rinishlari (O‘g‘il Xudo va Muqaddas Ruh) undan kelib chiqqan hisoblanadi.

Oxirat – (arab. «boshqa, oxirgi, ikkinchi») bu dunyo oxiriga etganidan keyin barcha qayta tirilib, qilgan amallariga yarasha mukofot yoki jazo oladigan ikkinchi hayot.

Oyat – (arab. «belgi; mo‘‘jiza») Qur‘on suralarini tashkil etuvchi qism, «jummlalar».

Payg‘ambar – Allohning erdagi elchisi bo‘lib, odamlarni Allohga ibodat qilishga chaqiruvchi va oxirat haqida xabar beruvchi kishi

Panislomizm – XIX asrning oxirlarida O‘rta Sharqda vujudga kelgan islom mamlakatlarini yagona bayroq ostida birlashtirish g‘oyasini ko‘tarib chiqqan siyosiy oqim.

Papa – katolik oqimining bosh ruhoniysi.

Pastor (lotincha - cho‘pon) – protestantlikdagi cherkov rahbari. Pastorlar ommaviy ibodatlarda ma‘ruzalar o‘qish va cherkovning ichki faoliyatini boshqarish bilan Shug‘ullanadi.

Pasxa (yunoncha, ivritcha – “yonidan o‘tish”) – xristianlikdagi asosiy diniy bayramlardan biri. Iso Masihning qayta tirilgan kuni sharafiga nishonlanadi. Hozirgi kunda Pasxa kuni Oy-Quyosh kalendari asosida hisoblanib, har yili o‘zgarib turadi.

Patriarx – (qad. yunon. «ota, asos soluvchi») ortodoksal cherkovdagi (pravoslavie) oliy diniy martaba bo‘lib, undagi 14 ta avtokefal – mustaqil cherkovlar boshliqlari Shu nom bilan ataladilar.

Pergament – qog‘oz kashf etilguniga qadar yozuv materiali sifatida ishlatilgan teri.

Pesax – yahudiylarning Qadimgi Misrdan qochib chiqib, ozod bo‘lishi munosabati bilan nishonlanadigan bayram.

Pir - murshid, ustoz.

Pozitivizm – falsafada XIX asrning 30-yillarida vujudga kelgan, pozitiv (aniq) fanlarni birdan-bir haqiqiy bilimlardir, deb e‘tirof etgan oqim.

Politeizm – (qad. yunon. «poli» – «ko‘p», «teo» – «xudo») ko‘pxudolik.

Pora (Juz) – (fors. «pora», arab. «juz’» - «qism, bo‘lim») Qur‘onning o‘ttizdan bir qismi.

Post - xristian dinidagi ro‘za. Post kunlari xristianlarga faqat o‘simlik mahsulotlarini eyish ruxsat etiladi.

Presviter (yunoncha, lotincha — “oqsoqol, jamoa boshlig‘i”) – xristian ruhoniyluk ierarxiyasida yuqori o‘rinni egallovchi diniy lavozim. Qadimda episkoplar ham presviter deb atalishgan.

Ravvin – yahudiy din arbobi. U yahudiy jamoasi diniy va oilaviy masalalarida hakamluk qiladi.

Risolat – payg‘ambarlik.

Roviy – (arab. «rivoyatchi») hadis rivoyat qiluvchi kishi.

Rojdestvo – Xristianlikning asosiy bayramlaridan biri. Iso Masihning odam tanasida mujassam bo‘lib tug‘ilishi kuni munosabati bilan o‘tkaziladi. Ushbu bayram haqidagi ilk ma‘lumotlar IV asrga tegishli xristian manbalarida qayd qilingan.

Rohib (yunoncha-monax – “zohid”) – xristianlikda dunyoviy lazzatlardan tarkidunyochilik qilib, faqat ibodat bilan Shug‘ullanuvchi shaxs.

Rosh-Hashona – yahudiylikdagi yangi yil bayrami.

Ro‘za - yilda bir oy – hijriy qamariy kalendarning *Ramazon* oyi davomida kunduz kunlari eyish-ichish va jinsiy aloqada bo‘lishdan tiyilish.

Saduqiylar – qadimiy yahudiylikdagi oqim.

Safo – Makka shahrida Ka’ba yaqinidagi tepalik. Haj va umra qiluvchilar Safo va Marva tepaliklari orasida etti bor yugurishlari lozim.

Sahih hadis – (arab. «sog‘lom; to‘g‘ri») olimlar tarafidan ishonchli, to‘g‘ri deb topilgan hadis.

Sahobiy – Rasululloh (s.a.v.)ni imon keltirgan holda ko‘rgan va Shu musulmonlik holida vafot etgan kishi.

Siddxartxa Gautama – Buddaning shaxsiy ismi.

Sinagoga – yahudiylar ibodatxonasi.

Sinion – Quddus yaqinidagi tepalik.

Sunan – Hadislar “tahorat” bobidan “vasiyatlar” bobigacha fiqh tartibi bo‘yicha jamlangan to‘plamlar.

Sunna – islomda Payg‘ambar amallari.

Sura - (arab. «devor, to‘siq») Qur’onni tashkil etuvchi qismlar. Qur’on jamlanish davrida ularning umumiy soni 114 ta deb belgilangan.

Sutra – (sanskrit. «ip») Qadimgi Hindiston diniy-falsafiy ta’limotlarining lo‘nda iboralar shaklidagi qisqa bayoni. Diniy-falsafiy adabiyot turi.

Sutra-Pitaka – Tripitakaning din mazmuniga bag‘ishlangan qismi.

Sufiy – islomdagi mistik-asketik oqim vakili.

Tabu – totemistik tasavvurlar mavjud bo‘lgan jamiyatdagi diniy taqiq. Bu tasavvurlarga ko‘ra, tabuni buzgan odam ruhlar va xudolar tomonidan unga og‘ir kasallik yoki o‘lim yuborish bilan jazolanadi. Tabu ma’lum bir buyumga tegmaslik, ma’lum so‘zni aytmaslik, ma’lum hayvonlarning go‘shini emaslik kabilardan iborat bo‘lishi mumkin.

Tavakkul – tasavvuf ta’limotiga ko‘ra, o‘z irodasini Allohga ishonib topshirish.

Tavof – Ka’baning atrofini aylanish.

Tavrot, Tora (ivritcha — “ta’limot, qonun”) – yahudiylik va xristianlik dinlarida tan olinadigan va Bibliya tarkibiga kiruvchi muqaddas manba. Tavrotning muallifi sifatida Muso payg‘ambar ko‘rsatiladi. Tavrot besh kitob: “Ibtido”, “CHiqish”, “Levit”, “Sonlar” va “Ikkinchi qonun”dan iborat.

Taqririy sunnat – sahobiylar tomonidan qilingan biror hatti-harakat yoki gap-so‘zga Payg‘ambar (s.a.v.)ning indamasliklari yoki ma’qullashlari.

Talmud – (ivrit. «lameyd» - «o‘rganish» so‘zidan) Tavrotga yozilgan sharhlar to‘plami.

Tanjur (tibetcha – “sharhlar tarjimasi”) – buddaviylikning asosiy aqidaviy masalalari bayon qilingan “Kanjur” kitobining sharhi. 254 jild va 3 mingga yaqin matnlardan iborat.

Tantrizm (sanskritcha – “tantra”-mato) – buddaviylik va hinduiylik dinlarida mavjud bo‘lgan diniy-falsafiy ta’limot. Eramizning birinchi asrida paydo bo‘lgan. Insondagi jinsiy va shahvoniy xislatlar muhimligi asosiga qurilgan. Ta’limot asoslari “tantralar” deb nomlanadigan yozuvlarda bayon qilingan.

Tafsir – (arab. «bayon qilish») Qur’on oyatlariga o‘ziga xos ravishda ma’no berish.

Terrorizm - (fr. «qo‘rqitish») o‘z fikrini zo‘ravonlik yo‘li bilan boshqalarga o‘tkazish. Bu yo‘lda suiqasd, qo‘poruvchilik kabi usullardan foydalaniladi.

Tobiun – (arab. «ergashuvchilar») Payg‘ambar sahobalarini ko‘rgan va ularga ergashgan kishilar.

Totem – (Shimoliy Amerikadagi Ojibva qabilasining tilida - «uning urug‘i») totemizmga muqaddas sanaladigan o‘simlik va hayvon.

Traditsionalizm – an’anachilik. Dindagi ratsionalizmga qarshi o‘laroq, naql (taqlid) tamoyiliga asoslanuvchi oqim.

Tripitaka – (sanskrit. «uch savat») buddaviylikning muqaddas kitobi.

To‘liq injil xristianlari -protestantlikdagi eng yirik yo‘nalishlardan biri bo‘lgan pyatidestyaniklikning ikkinchi nomi. “Injil”ga haqiqatan amal qiluvchi sof e’tiqod vakillari deb bilganlari uchun ham o‘zlariga nisabatan Shunday nomni ishlatadilar.

Ulm al-hadis – hadislarni rivoyat qilish, ishonchli va ishonchsizini o‘rganadigan ilm.

Faqih – fiqh ilmining bilimdoni.

Fanatizm – mutaassiblik.

Farz – islom dini ta’limotiga ko‘ra, inkor qilib bo‘lmaydigan darajada qat’iy dalil bilan bajarilishi talab qilingan amalga aytiladi.

Farziylar – qadimiy yahudiylikdagi oqim.

Farishta – nurdan yaratilgan, nafs va xohishga ega bo‘lmagan, faqatgina unga xudo tomonidan buyurilgan muayyan vazifalarni og‘ishmay bajaradigan, insonlar ko‘ziga ko‘rinmaydigan maxluq.

Fatvo – faqihning dinda paydo bo‘lgan yangi muammolarni Qur’onga zid kelmaydigan ravishda hal qilib chiqargan hukmi.

Fath – (arab. «ochish») biror shahar yoki mamlakatga harbiy yo‘l bilan dinni olib kirish.

Fetish – (fr. «but, sanam, tumor») tabiatdagi jonsiz predmetlarga sig‘inish.

Fiqh – (arab. «tushunish») shariat qonun-qoidalarini o‘rganuvchi fan.

Fir’avn – ilohiyot darajasiga ko‘tarilgan Qadimgi Misr podshohlari tituli.

Fundamentalizm – ma’lum din vujudga kelgan ilk davriga qaytish va bu yo‘l bilan zamonaning barcha muammolarini hal qilish mumkin degan fikrni ilgari surish ta’limoti.

Xabar – Muhammad (s.a.v.)ning so‘zlari va hatti-harakatlari haqida rivoyat (sinonimi hadis,osor).

Xaloskor – yahudiy va xristian atamasida Messiya(ivritcha - Mashiax; qadimgi yunoncha - Xristos). YAhudiylar aqidasi ko‘ra Xaloskor qiyomatga yaqin kelib yahudiylarni najot sari etaklaydi. YAhudiy “messiyasi” Dovud avlodidan bo‘lishi shart. Xristian aqidasi ko‘ra esa xaloskor bu Iso Masihdir.

Xinayana – (sanskrit. «kichik arava») buddaviylikdagi oqim.

Xonaqoh – 1) sufiylar jamlanib zikru samo bilan mashg‘ul bo‘ladigan maxsus bino; 2) masjidning mehrob va minbar o‘rnatilgan qismi.

Xoch – krest, chormix.

SHaman – (tungus. «sehrgar») ruhlar olami bilan muloqot qiluvchi ruhoniy.

SHoyixet – yahudiylikdagi ruhoniylarning boshlang‘ich darajalaridan biri bo‘lib, uni egallagan kishi qurbonlik yoki kundalik iste‘mol uchun atalgan hayvonni so‘yish huquqiga ega bo‘ladi.

SHom – Suriyaning qadimiy nomi.

SHopur – 243-273 yillarda hukmronlik qilgan Sosoniylar sulolasi hukmdori, Avestoning bizgacha etib kelgan nusxasini tartibga soldirgan.

Evolutsionizm – dinshunoslikda din ham dunyoning shakllanishi kabi bosqichma-bosqich soddadan murakkabga qarab rivojlangan degan g‘oyani ilgari suruvchi ta‘limot.

Ekstremizm – o‘z maqsadi yo‘lida turli haddan ortiq keskin tadbir-choralar ko‘rishga tarafdorlik.

Eranvej – Avestoda zikr qilingan Zardushtning vatani.

Esxatologiya – dunyoning oxiri, narigi dunyo, jannat, do‘zax haqidagi tasavvurlar majmui.

E‘tiqod – dunyoqarash. Biror dinga e‘tiqod qilish - uni haq deb bilib, uning ta‘limotini tan olish.

YUhanno (Ioan) – Isoning 12 havoriylaridan va “Injil”ning mualliflaridan biri. Xristianlikka ko‘ra, YUhanno “Yangi Ahd” tarkibiga kiruvchi “Vahiynoma” kitobining muallifi hamdir.

Yangi Ahd – Bibliya qismlaridan biri. To‘rt Injil, Havoriylar faoliyati kitobi, 21 ta havoriyning nomlari va YUhannoning “Vahiynomasi” ni o‘z ichiga olgan, 27 kitobdan iborat.

YAsna – Avestodan bizgacha etib kelgan to‘rt kitobning ikkinchisi.

YAsrib – Madina shahrining hijratdan avvalgi nomi.

YAhve – yahudiylik ta‘limotiga ko‘ra, dunyolarni yaratuvchi yagona qudratli Xudo.

YAhudo – YA‘qub payg‘ambarning farzandlaridan biri. Uning avlodlari «yahudiylar» deb ataladi.

YAsht – Avestoning 1-qismi.

Qadimgi Ahd – Bibliyaning qismlaridan biri. Tavrot (Musoning 5 kitobi), Zabur va boshqa kitoblardan iborat, jami 39 kitobni o‘z ichiga oladi.

Qudsiy hadis – Ma’nosi Alloh taolodan bo‘lib, aytilishi, ya’ni lafzi Rasululloh (s.a.v.)dan bo‘lgan hadislar.

Qur’oni karim - Islom dinining birlamchi muqaddas manbasi, 23 yil mobaynida Muhammad payg‘ambarga (s.a.v.) Jabroil farishta (a.s.) orqali ba’zan oyat-oyat, ba’zan esa to‘liq sura tarzida nozil qilingan ilohiy kitob hisoblanadi.

Hadis – (arab. «yangi; so‘z») Muhammad payg‘ambarning aytgan so‘zlari, qilgan ishlari haqidagi rivoyatlar.

Haj – qodir bo‘lgan kishi uchun umrida bir marta Makka shahridagi Ka’bani ziyorat qilish va ushbu ibodat o‘z ichiga oladigan arkonlarni ado etishdan iborat.

Hajarul asvad – (arab. «qora tosh») Ka’baning janubiy-sharqiy burchagida erdan 1, 5 m. balandlikda o‘rnatilgan muqaddas tosh.

Haniflik – islomdan avval Arabiston yarim orolida mavjud bo‘lgan yakkaxudolik g‘oyasi.

Harom – islom ta’limotiga ko‘ra, inkor qilib bo‘lmaydigan darajada qat’iy dalillar bilan bajarilishi ta’qiqlangan amal.

Hasan hadis – sahih hadis shartlariga ega bo‘lgan, lekin zabti pastroq bo‘lgan adolatli roviyning o‘zi kabilardan qilgan rivoyati.

Hoshimiylar – Makkada yashagan Quraysh qabilasidan bo‘lgan Hoshim ibn Abdumanofning avlodlari.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

Asosiy adabiyotlar

1. Qodirov A.Q., Norbekov A.V. DinShunoslik. Ma’ruzalar matni. -T., 2003.
2. Norbekov A.V. DinShunoslik asoslari. O‘quv qo‘llanma. – T.: O‘zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi, 2008. – 240 b.
3. Len Woods. Handbook of World Religions. Barbour Publishing, Ohio. 2008. – 266p.
4. Dunyo dinlari tarixi / tuzuvchilar: Agzamxodjaev S, Rahimjonov D, Muhamedov N. va b. – T.: ToshDSHI, 2011. – 262 b.
5. DinShunoslik asoslari. O‘quv qo‘llanma / Ochildiev A. va boshqalar. –T.: “Toshkent islom universiteti” nashriyot-matbaa birlashmasi, 2013. – 320 b.
6. Основы религиоведения: Учеб./ G.T.Tulemetova, E.F. Ibragimov / Otv. red. Xasanov A.A. – 2-e izd., pererab. i. dop. –Izd. «Toshkentislomuniversiteti» nashriyot-matbaabirlashmasi. 2015. – 265 s.
7. Saifnazarov I., Muxtarov A., Ilhomjonov L. DinShunoslik: o‘quv uslubiy majmua. – T.: Iqtisodiyot, 2018.

Qo‘shimcha adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. – T.: O‘zbekiston, 2017. – 80 b.
2. “Ta’lim to‘g‘risida”gi qonun / Oliy ta’lim. Me’yoriy hujjatlar to‘plami.-T.: “Sharq”, 2001.-3-52 bet.
3. Kadrlar tayyorlash milliy dasturi / Oliy ta’lim. Me’yoriy hujjatlar to‘plami.-T.: “Sharq”, 2001.-1-32 bet.
4. “Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to‘g‘risida”gi Qonuni, 1998 yil 1 may.
5. “Elektron hukumat to‘g‘risida”gi qonuni, 2015 yil 9-dekabrъ.

6. “Parlament nazorati to‘g‘risida”gi qonunlar. //Xalq so‘zi, 2016 yil 15 sentyabr.

7. “Yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risida”gi qonuni 2016 yil 14 sentyabr.

8. 2017– 2021 yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi PF-4947-sonli Farmoniga 1-ilova // <http://www.lex.uz>

9. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 16 apreldagi “Diniy-ma’rifiy soha faoliyatini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi farmoni//Xalq so‘zi, 2018 yil 17-aprel.

10. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. – T.: Ma’naviyat, 2008. – 176 b.

11. Mirziyoyev SH. M. Erkin va farovon, demokratik O‘zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. – T.: O‘zbekiston, 2016. - 56 b.

12. Mirziyoyev SH. M. Tanqidiy tahlil, qat’iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo‘lishi kerak. -T.: O‘zbekiston, 2017. – 104 b.

13. Mirziyoyev SH. M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta’minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. – T.: “O‘zbekiston”, 2017. – 48 b.

14. Mirziyoyev SH. M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. – T.: “O‘zbekiston”, 2017. – 488 b.

15. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. 2017 yil 22 dekabr. // <http://www.lex.uz>

16. Mirziyoyev SH.M. BMT Bosh Assambleyasining 72-sessiyasida so‘zlagan nutqi. 2017 yil 19 sentyabr. Uza.uz

17. Mirziyoyev SH.M. Milliy taraqqiyot yo‘limizni qat’iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko‘taramiz. – T.1 – T.: «O‘zbekiston». 2017. – 592 b.

18. Mirziyoyev SH.M. Konstitutsiya – erkin va farovon hayotimiz, mamlakatimizni yanada taraqqiy ettirishning mustahkam poydevori. – T.: «O‘zbekiston», 2018. – 64 b.
19. Qur’oni karim ma’nolari tarjimai. Tarjima va izohlar muallifi Mansurov A. – T.: Sharq, 2012.
20. SHermuhamedov K., Karimov J., Najmiddinov J. Diniy ekstremizm va terrorizmga qarshi kurashning ma’naviy-ma’rifiy asoslari. –Toshkent: “Movarounnahr”, 2016. – 224 b.
21. Ochildiev A., Najmiddinov J. Missionerlik: mohiyat, maqsadlar, oqibatlar va oldini olish yo‘llari (yuz savolga – yuz javob). –Toshkent: “Toshkent islom universiteti” nashriyot-matbaa birlashmasi, 2017. – 200 b.
22. Hillary Rodrigues, John S. Harding. Introduction to the study of Religion. Routledge, USA, 2009. – 177 p.
23. Jo‘raev T., Paxrutdinov SH. Dunyoviy davlatchilik va siyosiydashgan diniylik: azaliy muxolifat. – T.: «Akademiya», 2008. – 84 b.
24. Nizomiddinov N. Sharqiy Osiyo diniy - falsafiy ta’limotlari va Islom. Nizomiddinov N.G‘., Hasanov A. – T.: O‘zR FA davlat Adabiyot muzeyi, 2006. – 152 b.
25. Tulepov A. Islom va aqidaparast oqimlar. – T.: Sharq, 2014. – 536 b.
26. Tulepov A. Internetdagi tahdidlardan himoya: YOrdamchi o‘quv qo‘llanma. Mas’ul muharrir A.Hasanov. –Toshkent: “Movarounnahr”, 2016. – 672 b.
27. Hasanboev O‘. O‘zbekistonda davlat va din munosabatlari: diniy tashkilotlar, oqimlar, mafkuraviy kurashning dolzarb yo‘nalishlari. – T.: TIU nashriyot-matbaa birlashmasi, 2014. – 552 b.

Internet saytlari

1. Prezident.uz – O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining rasmiy veb-sayti
2. Prezident matbuot xizmati
3. www.press-service.uz.
4. www.Lex.uz O‘zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy

bazasi.

5. www.ziyonet.uz

6. www.mgm.uz.- Fuqarolik jamiyatini shakllanishini monitoring qilish mustaqil instituti

7. www.uza.uz -O‘zbekiston Milliy axborot agentligi (O‘ZA)
www.nimfogo.uzFuqarolik jamiyatini shakllanishini monitoring qilish mustaqil instituti

8. www.gov.uz.

9. www.natlib.uz - Alisher Navoiy nomidagi O‘zbekiston Milliy kutubxonasi

10. www.nber.com – AQSH iqtisodiy tadqiqotlar milliy byurosi sayti.

11. www.webofscience.com – Xalqaro ilmiy maqolalar platformasi

12. www.scopus.com – Xalqaro ilmiy maqolalar platformasi

13. www.elibrary.ru – Rossiya ilmiy maqolalari indeksi